

MİKRO BÖLGE KALKINMA MODELİ İÇİN BİR ARAŞTIRMA

Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişim Planı

Editörler

Aylin **ÖRNEK**

Cengiz **ÇİFTÇİ**

Joost **JONGERDEN**

M. Tahir **DADAK**

İÇİNDEKİLER

■	Önsöz	3
■	Sunuş	4
■	Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişme Analizleri: Proje Arka Planı (Cengiz Çiftçi,Aylin Örnek)	5-7
■	Karacadağ Kırsal Kalkınması İçin Bir Perspektif (Dr.Joost Jongerden)	8-12
■	Karacadağ Mikro Bölgesi:Hızlı Kırsal Değerlendirme Çalışması (M.Tahir Dadak)	13-45
■	I-Karacadağ Kırsal Alanında Sektörel Gelişme Planı: Sektör Analizleri	46
■	I-1) Çeltik (Yrd.Doç.Dr. Aydın Alp Alp)	46-63
■	I-2)Sebzecilik (Yrd.Doç.Dr.Vedat Pirinç)	63-71
■	I-3)Hayvancılık (Yrd.Doç.Dr.Hüseyin Pulat)	71-89
■	II-Pazarlama (Yrd.Doç.Dr.M.Nedim Bayuk)	89-112
■	III-Hukuksal Boyut (Niyazi Kavar)	112-118
■	IV-Sosyo Kültürel ve Ekonomik Yapı (Doç.Dr.Ayşe Gündüz Hoşgör)	118-128
■	V-Tarımsal Alanda Yapısal Dönüşüm Politika Önerileri: Karacadağ Mikro Bölge Örneği (Doç.Dr.Abdulbaki Bilgiç)	128-137
■	Özgeçmişler	137-139

ÖNSÖZ

Ülkemizin kırsal alanlarında son yıllarda yaşanan gelişmeler il, bölge ve ülke düzeyini bir bütün olarak etkilemiştir. Başta göç olgusu olmak üzere kentleşme, toplumsal uyum gibi birçok sorun şehirlerde varlığını hissettirirken ekonomide genel bir dönüşümün yaşandığı gözlenmektedir. Ancak, tarım toplumundan sanayi ve hizmetler toplumuna geçiş yapmaya çalışan ülkemizde kırsal kesimin halen önemini korumaya devam ettiği görülmektedir. Kentlerde başta işsizlik olmak üzere göç kaynaklı sorunların önemini yitirmemesi, kırsal alanda tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerin önemini gözler önüne sermektedir.

Karacadağ kırsal bölgesi, Türkiye’de son yıllarda yaşanan göç, toprağa dayalı üretim şekli ve kentleşme gibi alanlarda dikkate değer bir çalışma alanı sergilemektedir. Bölge, geniş bir alanı kapsadığından çevresinde yer alan kırsal yerleşmeler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bölgenin kendi içinde farklılık göstererek heterojen bir yapı sunması yapılan ve yapılacak araştırmaların sonuçlarını etkileyebilecek niteliktedir.

Bölge özellikle tarımsal faaliyetler için uygun iklim koşullarına sahip olmasına rağmen, arazi koşulları, nüfusun fazla olması, yüksek nüfus artış hızı gibi birtakım nedenler istenilen seviyede bir üretim ve verimin elde edilmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Arazi yapısı, üretimin yapısını ve miktarını etkilerken nüfusun sürekli artması mevcut toprakların yetersiz hale gelmesine ve göçe yol açmaktadır. Kentlere mevsimsel olarak gerçekleşen bu göç hareketleri döngüsel bir şekil alarak farklı bir nitelik kazanmaktadır. Göç eden nüfusun bir kısmı, geçici olarak çalıştıktan sonra kırsal alana dönmekte ve göç için bir diğer dönemi beklemektedir. Bununla birlikte üretilen tarım ürünlerinin pazara sunulması ve nihai tüketiciye ulaştırılması ekonomik yapıyı etkileyecek kadar önemli bir konuma sahiptir. Ürünler pazara sunulurken, aracı kişilerin çiftçilerden bu ürünleri alarak bölge pazarlarına ya da kentlere taşımaları olağan bir yöntem halini almıştır. Bu durum üretilen ürünlerin fiyatlamasına ve üreticilerin ürün başına elde ettikleri gelire etki etmektedir. Bölge içinde ürün tedarik zincirinin tanımlanması ve bu tanımlamaya göre gerçekleştirilecek uygulamaların bölgenin ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde olumlu etki yaratacağı söylenebilir.

Karacadağ Bölgesinin ekonomik yapısı göz önüne alındığında, gelişmenin başta tarım ve hayvancılık ile bunlara dayalı olarak gelişen/gelişecek sektörlerle bağlı olduğu görülmektedir. Özellikle organik tarım gibi son zamanlarda popüler olan bir alan için bölgenin uygun koşullara sahip olması avantaj olarak dikkat çekmektedir. Tarım faaliyetlerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak ulaşım, perakende ve toptan ticaret, tarıma dayalı sanayi gibi alanlar ekonomik büyümeyi ve refah seviyesini etkileme potansiyeline sahiptir. Bu gelişmelere bağlı olarak göç eden nüfus, istihdam, toplumda kadının rolü, eğitim, sağlık gibi pek çok alanda değişim yaşanması muhtemeldir. Tarımsal üretimin son yıllarda artan öneme sahip olması bölgede olumsuz görülebilecek noktaların düzelmesine olanak sağlayabilir.

Bilindiği gibi, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farkları ülkemizin ve bölgemizin bir gerçeğidir. Bu gelişmişlik farklarının giderilmesi için mevcut durumun iyi bir şekilde tespit edilerek uygun tedbirlerin alınması zorunludur. Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri arasında yer alan Karacadağ alt bölgesinin, diğer alt bölgelerle karşılaştırıldığında, sosyo ekonomik açıdan daha az geliştiği söylenebilir.

Bu araştırma ile Karacadağ alt bölgesi’nin mevcut durumunun tespiti ile bundan sonra bölgeye yönelik atılacak adımlar için bir altlık oluşturulması amaçlanmıştır. Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından uygulanan 2010 yılı mali destek programları kapsamında Kalkınma Merkezi Derneği’ne sağlanan mali destekle Siverek ve Çınar Kaymakamlıkları ile işbirliği yapılarak gerçekleştirilen bu araştırmanın, Karacadağ alt bölgesi’nin geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmalara ışık tutmasını diliyor, emeği geçenleri tebrik ediyorum.

Dr. İlhan KARAKOYUN
Karacadağ Kalkınma Ajansı
Genel Sekreteri

SUNUŞ

Bilindiği üzere, TRC-2 Bölgesi olarak anılan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayan alanın sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Bölge içerisinde, ekonomik değer taşıyan doğal kaynak varlığının sınırlı olması özellikle gelir kaynakları tarıma dayalı yerleşimler aleyhine bir durum oluşturmaktadır. Bölgesel düzeyde, gelir dengesindeki farklılıkları azaltmaya yönelik olarak, varolan üretim potansiyelleri ve bu potansiyel üzerinden elde edilebilecek artı değeri üreticilerin lehine çevirebilmek için katılımcı planlamanın yapılması büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişim Planı başlıklı bu mikro bölge kalkınma modeli araştırması, bilimsel temellere dayalı olarak, birincil düzeyde üreticiler ve ilgili tüm aktörlerin katılımıyla, yereldeki mevcut üretimden daha fazla gelir elde edilmesini hedefleyen stratejileri içermektedir. Araştırmada, aynı zamanda, çevrenin sürdürülebilirliğini azami düzeyde dikkate alan bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen bu çalışmada, ilgili tüm kesimlerin azami düzeyde katılımları sağlanmış, başta proje ortağı Çınar ve Siverek kaymakamlıkları olmak üzere birçok kişi ve kurumun görüşleri ve katkıları alınmıştır.

Bu kapsamda, proje ortaklarımızdan Diyarbakır İli Çınar İlçesi Kaymakamı Serdar KÖSE'ye ve Şanlıurfa İli Siverek Kaymakamı Mahmut HERSANLIOĞLU'na teşekkür ederiz.

Çınar, Bağlar ve Siverek ilçelerine bağlı köylerde yaptığımız çalışmalar sırasında birçok kurum ve çalışanı bize destek oldu. Bu bağlamda Çınar, Bağlar ve Siverek ilçe tarım müdürlüklerine özellikle teşekkür ederiz. Çınar İlçesine bağlı köylerde yaptığımız çalışmalarda bize birebir destek sağlayan İlçe Tarım Müdürlüğü uzmanları Zülküf Gündüz ve Emrullah TEMİZ'e, Siverek İlçesine bağlı köylerde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda katkı ve desteklerini sunan Arif CİRİT, Şahin ÜSTÜN ve Hasan HATİPOĞLU'na, Bağlar İlçe Tarım Müdürlüğü elemanlarından Şihat ŞENGAL'a projeye sağladıkları destek için minnettarız.

Proje uygulama döneminde köylerde gerçekleştirdiğimiz toplantı ve saha çalışmalarında tüm olanaklarını seferber eden belde belediye başkanı ile köy muhtarları ve toplantılara katılım sağlayan tüm köy sakinlerinin desteği olmasaydı araştırmada bu noktaya gelmemiz mümkün olmazdı. Kendilerine bu çalışmayı gerçekleştirebilmemiz için verdikleri destekten dolayı teşekkür ediyoruz.

Bu araştırma çalışmasında yer alan, projeye gönüllü ve profesyonel katkılarını özverili bir şekilde sunan tüm proje ekibine Kalkınma Merkezi Derneği olarak ayrıca teşekkür ederiz.

Projenin gerçekleşmesinde gerek maddi, gerekse proje uygulama dönemlerinde manevi desteğini sunan Karacadağ Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Dr. İlhan KARAKOYUNLU ve ekibine de verdikleri tüm destek için müteşekkirimiz.

Sonuç olarak, bu çalışma bir kolektif çalışmanın ürünüdür. Çalışmanın, sözkonusu alanla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara zemin hazırlamasını umuyoruz.

**KALKINMA MERKEZİ
DERNEĞİ**

KARACADAĞ KIRSALINDA SEKTÖREL GELİŞME ANALİZLERİ: PROJE ARKA PLANI

Cengiz Çiftçi, Aylın Örnek

Uygulanan çoğu kalkınma programının kırsal alanlar ile bütünselliğinin sağlanması boyutu eksik kalmakta, çoğu kez kentsel kalkınmaya öncelik verilmektedir. Kamu kurumlarıyla birlikte sivil toplum örgütleri ve özel sektörün kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalarının yetersiz olduğunu ve bu alanların genelde ihmal edilen alanlar olduğunu söylemek mümkündür¹.

Kırsal kalkınmaya yönelik girişimlerin ve uygulamaların göz ardı edilmesi durumu, bir dizi olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Bu alanlarda tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin yeterince gelişmemiş olması, Avrupa Birliği uyum süreci ile birlikte başlayan tarımda çalışan nüfusun azaltılması çabaları ve küreselleşmenin de olumsuz etkisiyle kırsal alanda faaliyet gösteren küçük çiftçilerin durumu giderek zorlaşmaktadır. En önemli gelir kaynağı tarımsal üretim olan küçük çiftçilerin üretim ve pazarlama maliyetlerinin her geçen gün artması ve sınırlı rekabet olanakları, orta vadede üretimden kopmalara ve giderek daha derin bir yoksullaşma/yoksunlaşma süreci yaşamalarına neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar kırsal nüfusun köyden kente göçünü hızlandırmakta ve nüfusu tarım sektöründen marjinal sektörlere savurmakta, yaşam kalitesinin her geçen gün kötüleşmesine neden olmaktadır.

Kentteki sınırlı istihdam olanakları, kırsal alandan göç eden kesimin ancak vasıfsız işçi olarak kentsel alanda değerlendirilmesine olanak sağlamakta, bu da kırsal nüfus için işsizlikle beraber giderek artan bir yoksulluk sonucunu doğurmaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalar ve bu araştırmalardan çıkan sonuçlar, kırsal alanda yaşayan kesimler için mevcut üretim kapasitelerinin artırılmasına ve birim alandan daha fazla gelir sağlayacak üretim yöntemlerine yönelik projelerin geliştirilmesine gereksinim duyulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, alternatif üretim alanlarının geliştirilmesi için ciddi anlamda desteğe ihtiyaç vardır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecinde en önemli problemlerinden biri de bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklardır. Bölgeler arası farklılıklar bölge içi farklılıklar ve kutuplaşmaları da gündeme getirmektedir. Geleneksel kalkınma paradigmalarının iflasi bu farklılıkları ve kutuplaşmaları derinleştirerek sınırlı zenginler yaratırken kitlesel yoksullukları beslemesi ve yaratmasından kaynaklanıyor. Bu bağlamda, söz konusu farklılıkların giderilmesine yönelik çeşitli projeler geliştirilmekte, kaynak arayışlarına girilmektedir. Bunlar iyi niyetli girişimler olmakla birlikte, hazırlanan projelerin en temel sorunlarından biri bu projelere ilişkin yeterli düzeyde alan ve fizibilite çalışmalarının yapılmamış olması, yapılan çalışmaların ise bilimsel düzeyde sistematige sahip olmamasıdır. Sonuçta, yeterli ön hazırlığa sahip olmayan projeler için kaynak temini zorlaşmakta, uygulamalar güçleşmekte, kaynak temin edilen projelerde dahi beklenen başarılar elde edilememekte yani kaynaklar etkin kullanılamamaktadır.

Bu anlamda **Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişme Planı Projesi**; alan, kaynak, ürün, odaklı bir yaklaşım getirmesi bakımından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Amaç

Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişme Planı Projesi, sözü edilen kırsal alanda sosyo-ekonomik anlamda çözümler üretmeye yönelik adımların atılmasını, kırsal alandaki potansiyellerin ortaya çıkartılıp değerlendirilmesini, mevcut değer zinciri analizlerinin yapılarak üretimlerin etkinleştirilmesine yönelik yöntemlerin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma; orta ve uzun dönemde kırsal alanda kalkınmaya yönelik katılımcı ve planlı bir gelişmenin sağlanmasını, alternatif gelir kaynaklarının geliştirilmesini, üreticilerin gelirlerinde artış sağlanmasını ve kırsal alanlarda refahın artırılmasını sağlayacak tespitleri içermektedir. Çalışma, aynı zamanda, alternatif planlama ve uygulamalar için de zemin hazırlamakta, alana bağlı kalkınma olanaklarının ortaya konmasını amaçlamaktadır.

Alana bağlı kalkınma, daha çok bir mekân ya da alana ait imkânların, kaynakların ortaya çıkarılması ve geliştirilmesini hedefler. Mikro bölgelerin özel stratejik yaklaşımlar ile ele alınması ve geliştirilen stratejiler ile birlikte kalkınma süreçlerine dâhil edilmesi yeni bir yaklaşımdır. Bu anlamı ile çalışma; özgün bölgelerin kalkınmasına örnek teşkil edecek bir yaklaşım ile Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın kalkınma stratejisine katkı sunacak şekilde geliştirilmiştir.

1 Geleneksel kalkınma tartışmaları paradigmatik olarak insan odaklı olmadıkları için iflas ettiler. Bu yaklaşımların hedefinde olan farklı kültürlerden farklı insan toplulukları sürdürülebilir ve geçimlik süreçlerinde bir daha geriye dönüşü olmayan yıkıcı etkilere maruz kaldılar. Geleneksel yaklaşımlar bu anlamı ile bir yıkımın ve geçimlik sürecinin temsilcisi olarak sadece pazar odaklı bir yaklaşımla miladını doldurdu. Bu nedendir ki birçok ülkede alternatif kalkınma arayışları, merkezine insanı koyan yaklaşımlar geliştirmeye başladı. Sürdürülebilirlik (çevre dengelerine duyarlı, doğal kaynakları ölçülü kullanan ve insan kaynaklarını da kapsayıcı), sosyal refah ve insani kalkınma yeni arayışların merkezinde olmaya devam diyor.

Çalışmada kaynak odaklı sektörler karmaşık olmayan bir yaklaşımla ele alınmış, değer zinciri çalışmasının yapılacağı bölgede güç ilişkileri ve yapılarının analiz edilmesi; mevcut zincirin formal ve enformel yönlerinin ortaya çıkartılması; bölge ve alt bölge ilişkilerinin ortaya çıkartılması; dönüşüm için potansiyel aktörlerin ve mevcut zincirlerin tanımlanması; yapılar, ilişkiler ve aktörler düzeyinde analizlerin yapılması; mekansal düzeyde mevcut sorunlar ve kaynakların belirlenmesi; insani kalkınmışlık (insan kaynakları, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, insani gelişmişlik vb) ile ilgili verisel bir zeminin uzun dönemli karşılaştırmalar için oluşturulması amaçlanmıştır.

Söz konusu bölgenin önemli gelir kaynaklarının başında hayvancılık ve bitkisel üretim gelmektedir. Araştırmanın çalışma alanı olan Karacadağ yerleşimlerinde, mevcut potansiyellerin geliştirilmesi ve etkin kullanılmasına yönelik çalışmaların yapılmasına gereksinim vardır. Yapılan bu çalışmayla, bölge içerisinde yer alan, sosyo-ekonomik açıdan benzerlik gösteren Karacadağ alt bölgesinde sektörel gelişme planları için temel veriler elde edilerek, öneriler hazırlanmıştır. **Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişim Planı Projesi**'nin aşağıdaki alanlara katkı sunması beklenmektedir:

- Mikro bölgenin potansiyellerinin ortaya çıkarılmasına yönelik araştırma, istatistikî veri ve analiz çalışmalarının desteklenmesi,
- Mikro bölgenin sosyo-ekonomik kalkınması açısından önemli olabilecek stratejik planların yapılması, buna yönelik eylemlerin desteklenmesi.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan 2010 Yılı Ön Bölgesel Gelişim Planı hedeflerinin desteklenmesi².

Yöntem

Karacadağ Kırsalında Sektörel Gelişim Planı Projesi kapsamlı bir araştırma, analiz ve planlamayı içermekte ve güçlü bilimsel temellere dayanmaktadır. Çalışmanın bir başka özelliği de, ihtiyaç analizlerinden ortaya çıkan sonuçlar üzerinden projeler üretilmesine olanak sağlamasıdır. Hazırlanan plan, insan odaklı kalkınma yaklaşımını benimsemektedir. Araştırmaya konu olan mikro bölgedeki insan kapasitesinin geliştirilmesi ve bu kapasitenin uygun kullanımının sağlanmasına yönelik stratejilere öncelik verilmesi bu yaklaşım dâhilindedir. Kapasite gelişimini öngören yaklaşımlar sürdürülebilir kalkınma için de önemli bir altyapı sağlamaktadır.

Çalışmanın temel yöntemi, mikro bölgede değer zinciri analizidir. Mikro bölge planlamaları, kümelenme ve benzeri yöntemlerin geçmişi çok eskilere gitmemektedir. Bu çalışmalar son yıllarda kullanılmaya başlanmış, ancak bunlar içinde değer zinciri yaklaşımı yakın zamanda öne çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada değer zinciri analizi uygulaması ile kırsal alandaki hanelerin (mikro veya küçük ölçekli aile işletmelerinin) sundukları ürünlere belirli bir sırayla uyguladıkları işlemler analiz edilmiş, zincirdeki güçlü ve zayıf yönleri sistematik olarak ortaya çıkarma, tanımlama ve analiz etme fırsatı yaratılmıştır.

Değer zinciri yaklaşımı ile bir hizmet veya ürünün kavramsal gelişim noktasından başlayarak, üretim süreci, ardından (fiziksel değişim ve birçok değişik üretici hizmetlerinin katkısını da içermek üzere) nihai tüketiciye erişimine ve kullanım sonrasına dek bir parçası olduğu tüm süreçler ifade edilmektedir. Değer zinciri aynı zamanda, mikro düzeyde de olsa, bir işletmede katma değer nasıl ortaya çıkarılabileceğini de göstermesi açısından önemlidir.

Yapılan çalışma ile değer zinciri içerisinde özellikle önemli ve aktif rolleri olan doğru kişi ve kurumlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, insani kalkınma, hayvancılık ve tarım alanlarında kalkınma odaklı yaklaşımların geliştirilmesine yönelik verilerin elde edilmesi mümkün olmuştur. Araştırma ile elde edilen veriler ve sektörel analizleri, öncelikli ihtiyaçlar doğrultusunda uygulama projelerinin geliştirilmesine ve uygulanmasına zemin hazırlayacaktır.

Köylerde odak grup çalışmalarında hızlı kırsal değerlendirme yöntemi ile disiplinler arası bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çok disiplinli ve karma bir yöntem olan Hızlı Kırsal Değerlendirme çalışması kısa sürede köydeki mevcut durumu, eğilimleri ve potansiyelleri ortaya koyma fırsatı verdiği için tercih edilmiştir. Gerçekleştirilen çalışma ile elde edilen sonuçların analizi üzerinden orta vadede kapsamlı bir ana uygulama projesinin temelini hazırlanması, bunun için kaynak temin edilmesi ve hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Gerçekleştirilecek projeler sonucunda bazı üretimlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, ayrıca bu üretimlere sektörel bir boyut kazandırılması hedeflenmektedir.

Araştırma Alanı

Proje alanı olarak seçilen Karacadağ'ın çevre yerleşimlerinin büyük bir bölümü bölgenin en yoksul yerleşimleri arasında yer almaktadır. Bu alanların gelişmişlik düzeylerinin düşük olması, potansiyellerine ilişkin veri bulunmaması ve söz konusu alana ilişkin gelişim planlarının olmayışı böylesi bir çalışmanın gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir. Gerek sivil toplum örgütlerinin gerekse diğer

² Bu planın hedefleri; istihdamı artırmak, beşeri-sosyal gelişmeyi hızlandırmak, tarımsal üretim kapasitesini artırmak ve tarıma dayalı sanayiye geliştirmektir.

kuruluşların Karacadağ'a ilgi göstermemesi de burada sistematik ve aşamalı bir çalışmanın hayata geçirilmesinde bir neden olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma alanı, Karacadağ bölgesinin Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri kırsal alanında yer alan oniki köyü kapsamaktadır. Ancak, araştırma köylere bağlı mezra ve yerleşim yerlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Söz konusu köylerin ve bağlı yerleşim yerlerinin göç verileri net nüfus göçünü işaret etmektedir. Özel ve kamu yatırımının olmadığı bölgede başat iktisadi faaliyetler; temel hayvancılık ve basit tarımdır. Araştırma alanı içerisindeki tarımsal faaliyetlerin yanı sıra, özellikle Diyarbakır'ın Bağlar İlçesi ve Şanlıurfa'nın Siverek İlçesine bağlı köylerin önemli bir bölümünde, geçim kaynaklarının başında mevsimlik tarım işçiliği ve senelik işçilik (çöp toplayıcılığı) gelmektedir.

Tablo 1: Proje Alanı Hane ve Nüfus Sayıları

YERLEŞİM	HANE	NÜFUS
BAĞLAR/DİYARBAKIR		
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	543	3.779
YİĞİTYOLU KÖYÜ	83	649
YALANKOZ KÖYÜ	57	469
BAĞLAR TOPLAM	683	4.897
ÇINAR /DİYARBAKIR		
KILIÇKAYA KÖYÜ	176	1.454
KAZIKTEPE KÖYÜ	8	65
ORTAŞAR KÖYÜ	114	780
BOZÇALI KÖYÜ	38	296
ÇINAR TOPLAM	336	2.595
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019	7.492
SİVEREK/ŞANLIURFA		
KARABAHÇE KÖYÜ	210	2.343
A.KARABAHÇE /KARGAŞI KÖYÜ	228	1.763
GAZİ KÖYÜ	97	952
GEDİK KÖYÜ	106	655
BÖĞÜRTLEN KÖYÜ	108	1.024
SİVEREK GENEL TOPLAM	749	6.737
GENEL TOPLAM	1.768	14.229

Araştırma Uygulama Alanı

Karacadağ, 80 km yarıçapında geniş bir coğrafi ve idari alan olup eteklerinde birçok yerleşim yeri (köy, mezra ve belde) mevcuttur. Bunların geçim kaynakları sırasıyla; hayvancılık, mevsimlik işçilik ve bitkisel üretimlerdir.

Karacadağ, bölgenin diğer kırsal yerleşimlerine oranla, birçok açıdan daha sınırlı sayıda geliştirilebilecek kaynak ve potansiyele sahiptir. Arazilerin büyük bölümü volkanik patlama nedeni ile taşlarla örtülmüştür. Aynı zamanda arazilerin büyük bölümünün sulama olanaklarından yoksun olması gelir kaynaklarını sınırlayan önemli bir faktördür. Bu olumsuz coğrafi özelliklere rağmen, günümüzün gelişen bilgi ve teknoloji olanakları ile buradaki dar potansiyelin geliştirilmesi veya mevcut olan kaynakların daha iyi değerlendirilmesi olanağı mevcuttur. Bu alandaki üretimlerin büyük bölümünün hala geleneksel yöntemlerle yürütülmesi, günümüzde değer kazanan bazı üretim biçimlerinin (doğal ve organik üretimler gibi) geliştirilmesine olanak sağlayabilecek niteliktedir.

Kalkınma Merkezi Derneği bu araştırma ile bölge içi farklılıklara odaklanarak yeni kalkınma arayışlarını insan odaklı bir yaklaşımla ele almıştır. Bu araştırma değer zinciri yaklaşımını mikro bölge ölçeğinde kullanarak Türkiye'de bu arayışa öncülük etmek amaçındadır. Yerel kalkınma, sosyal, ekonomik ve ekolojik dayanaklı bir değer zinciri yaklaşımının farklı ülkelerde farklı uygulamaları olmakla birlikte gerçekleştirilen araştırma, Karacadağ mikro bölgesine özgün bir strateji geliştirmek için gerekli altyapıyı oluşturmak amacı ile yapılmıştır.

KARACADAĞ KIRSAL KALKINMASI İÇİN BİR PERSPEKTİF: DEĞER ZİNCİRİ

Dr. Joost Jongerden

Kalkınma Modelleri

Tarım, yalnızca tarla ürünleri yetiştirmek ve hayvan beslemek ile ilgili bir süreç ya da daha genel olarak doğanın, sadece insan kullanımı için ürün verecek şekilde dönüştürülmesinden ibaret bir faaliyet değildir. Tarım aynı zamanda toplumsal bir etkinliktir. Yani tarım yapmak, toplumsal ilişkiler oluşturmak, bunları sürdürmek ve geliştirmek anlamına da gelmektedir. Günümüzde bu tür toplumsal ilişkiler, bilgi ve enformasyon, kredi, tohum, tarım araçları, makineleri ve diğer girdiler sağlama durumundaki tedarikçilerle, köylünün ürününü pazarlara ve tüketicilere taşıyan dağıtımıcılar ve perakendecilerle olan ilişkiler zincirinden oluşur. Bu süreçlerin hepsini birden ele aldığımızda buna tarımsal-endüstriyel üretim zinciri veya kısaca üretim zinciri diyebiliriz.

Bu zincir tarımsaldır; çünkü yaşamı sürdürmeye yönelik olarak, yiyecek, yem, elyaf, (diğer ürünler için) ara ürün, hayvan ve diğer yaşam formları (örneğin mantar) yetiştirilmesi anlamına gelir. Bu zincir aynı zamanda endüstriyeldir de; çünkü teslim edilen materyallerin en azından bir bölümü imal edilmiş mallardır. Dahası, tarımsal ürünlerin gıda maddelerine, yeme ve elyafa dönüştürülmesi de endüstriyel bir işlemdir. Mesela, süpermarketlerdeki ürünlerin çoğu bize işlenmiş olarak sunulur ve ürünün arkasındaki etikete bakarak tam olarak ne içerdiğini anlarız.

Tarımın sanayileşmesiyle bağlantılı olarak, bir tarım işletmesindeki üretim ve yeniden üretim için gereken beceriler de değişmiştir. Örneğin, sınaî haşere ilaçlarının (kimyasallar), kimyasal gübrelerin, tohum ve fide gibi ekim-dikim materyallerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bunlar haşere kontrolünde, toprağın verimliliğinin korunmasında, tohum muhafaza ve geliştirmede daha önceki bağımlı uygulamaların yerini almıştır.

Tarımsal-endüstriyel üretim zinciri, gerçekleştirilen etkinliklerin birbiriyle yakından bağlantılı olması nedeniyle bir zincirdir. Örneğin, hububat veya soyadan yem üretilmesi, bu iki ürünün herhangi birinden gıda maddeleri üretilmesinden farklı bir biçimde organize edilmiştir. Dolayısıyla, zincirin işlevselliğini meydana getiren ürünün kendisi değil, üretim sürecinin hedefidir. Kimilerine göre, günümüzün tarımsal-endüstriyel üretim zincirinde tarım üreticilerinin (köylülerin) konumunu asıl belirleyen, bağımlılık değil (aslında zincirdeki tüm aktörler birbirine bağımlıdır), bu üreticilerin ast konumda olmalarıdır. Bunu yaratan, yalnızca zincirin diğer bölümlerinde görülen ve büyük şirketlere köylüler karşısında ayrıcalıklı bir konum kazandıran tedarik, ürün işleme ve perakende satış gibi yoğunlaşma alanlarından ibaret değildir.

Önemli olan nokta şudur: Kamu kuruluşları tarafından yapılan üretimlerde olduğu gibi modern üretim sisteminde, tarım üreticileri (çiftçi, köylü) ortaya dünya fiyatlarından tarımsal ürünler koyarlar. Bu ürünlerin değeri, tarımsal sanayi ve perakende ticaret aracılığıyla belirlenir. Ayrıca, farklı ürünleri üretenler artık birbirlerinin rakibi haline gelmişlerdir; çünkü artık sadece gıda maddeleri değil, başka herhangi bir şeye dönüştürülebilecek hammaddeler üretmektedirler. Örnek vermek gerekirse, mısır ve şeker pancarı gibi farklı ürünler yetiştirenler artık dünya pazarında rekabet halindedirler; çünkü enzim teknolojisindeki gelişmelerle mısırdan da tatlandırıcı üretilmesi mümkün hale getirmiştir³. Başka bir deyişle, zincirdeki diğer faktörler yanında tarım artık ast konumdadır; diğerleri ise, bugünkü sistemde toprak veriminin korunması ve haşere mücadelesi, tüketeceğimiz besinlerin özelliklerinin belirlenmesi gibi alanlarda faaliyet göstermektedir.

Genel olarak tarımsal-endüstriyel üretim zincirinden söz etmemize rağmen söz konusu olan doğru adlandırma üretim-tüketim zinciridir. Bir adım ileri giderek şunu bile ileri sürebiliriz: son birkaç on yıldır tarımsal üretimdeki gelişme, üretim alanından ziyade tüketim alanı tarafından belirlenmektedir. Bu, önemli bir değişimdir. 20. yüzyılın başından 60'lı ve 70'li yıllara kadar tarımsal üretim, programlanmış bir kitlesel üretim ve tüketim sistemi olarak düzenlenmişti. Bu modelde, tarım sektörü büyük miktarlarda tarımsal ürünü ayırmamış hammaddeler olarak üretmekteydi. Köylüler ve çiftçiler çok miktarda ürün yetiştirmeye teşvik ediliyorlardı. Bu modelde gelir, verimliliğin artmasıyla sağlanıyor, verim ise mekanizasyon ve kimyasallar gibi yüksek girdi kullanımını gerektiriyordu. Bu model bir taraftan artan ton hesabı üzerinden başarıyı sağlarken diğer taraftan –çevresel– kirlenmeyi beraberinde getiriyordu. Kirlilik ve erozyon, modern, sanayileşmiş tarımın olumsuz pek çok sonucundan yalnızca ikisidir. Buna karşın, üretici nüfusun büyük bölümünün marjinalleştiğini de unutmamak gerekir. Belirli bölgelerde tarımsal üretim, salt belirli bir kalkınma modeli tercih edildiği için gelişemedi. Karacadağ örneğini ele alacak olursak; düşük fiyattan çok miktarda ürün için üretimin yoğunlaştırılmasına ve me-

³ Ruivenkamp, Guido. (1989), De Invoering van Biotechnologie in de agro-industriële productieketen: de overgang naar een nieuwe arbeidsorganisatie. Utrecht: Jan van Arkel.

kanizasyonuna dayalı bir tarım modelinin bu alanda başarısız olması kaçınılmazdır. Yörenin fiziksel koşulları —yalnızca taşlık araziyi düşünmek bile yeterli—böyle bir kalkınma modeline izin vermeyecektir.

Oysa tarım günümüzde yeni bir dönemin eşliğindedir. Gıda maddelerinin bulunabilirliği ve bunlara erişim, günümüzde dünya nüfusunun büyük bölümü için bir ölüm kalım meselesidir. Artık tarımdaki gelişmeleri yönlendiren kitlesel üretim ve dünya piyasaları değil, özel ürünlerin üretilmesi ve yerel üretimin yerel tüketime eklenmesidir. Bunlardan ikincisi kendi kendine yeterlilik anlamına gelmemekte, tüketici taleplerinin mümkün olduğu durumlarda, bölgesel üretici kaynaklarla ilişkilendirilmesini anlatmaktadır. Bu, nakliyat gerekliliklerini azaltmakla birlikte hem sürdürülebilirliği sağlamakta hem de bölgesel ölçekte gıda maddelerine erişimi sağlamaktadır.

Özel ürünler kavramını ise belirli bir anlamda kullanıyoruz. Burada kastedilen, belirli bilgiler veya kültürel tercihlerle tanımlanan, gıda maddeleri ve diğerleri olmak üzere çok çeşitli ürünlerdir. Özellikle olma, bir ürünün fiziksel özellikleriyle ilişkili olabileceği gibi, nasıl üretildiğiyle de doğrudan ilişkilidir.

Yakınlardan bir örnek vermek gerekirse, Karacadağ pirinci kendi başına özellikli bir ürün değildir. Ancak, bu pirinç, ürünün kalitesinin artırıldığı hasat sonrası birtakım uygulamalar devreye sokularak sürdürülebilir biçimde yetiştirilirse ve bu ürünün özellikleri tüketicilere net biçimde anlatılabilirse, özellikli bir ürün haline gelebilir. Özellikle ürün satılması, yalnızca özellikli peynir veya pirinç satılması demek değildir; bunların yanı sıra, bu ürünlerin özel öykülerinin, hayvanların nasıl yetiştirilip beslendikleri, pirincin nasıl yetiştirildiği gibi üretim süreçlerinin nasıl düzenlendiğine ilişkin öykülerin de anlatılması demektir. Üretimin bu bölümüne maddi olmayan emek adını veriyoruz. Emegün bu biçimde sembolik, kültürel birtakım bilgiler belirli bir ürüne iliştilir ve bu bilgiler söz konusu ürünün fiziksel özellikleriyle özdeşleştirilir. Burada, peynir olsun, pirinç olsun fiziksel anlamda üretimi belirleyen ve şekillendiren bir öykü söz konusudur; sürdürülebilir üretim ve gıda sistemlerinin geliştirilmesi ve böylece ek değer yaratılmasının yolu anlatılır.

Bu öyküler, genellikle bir ürünün coğrafi kökeni bağlamında anlatılır. Avrupa Birliği'nde ya da Türkiye'de olsun bu anlatım iki biçimde olabilir: **Menşe Adı Koruması (PDO)**⁴ veya **Coğrafi İşaretler Koruması (PGI)**⁵ Örnek olarak, koruma altındaki bir peynir olan Parma Peyniri verilebilir. Bir peynir, ancak belirli özellikleri taşıyorsa (pişirilebilen ancak pres edilmeyen, sert ve taneli) ve Parmigiano bölgesinde üretilmişse Parma Peyniri olarak satılabilir. Eğer örgü peyniri için bir PDO alınacaksa, bu durumda örgü peyniri adı ancak peynir Diyarbakır bölgesinde üretilmişse ve bu özel ürüne ait özellikleri taşıyorsa kullanılabilir. Bu, ancak peynirin belirli bir kalitede, toplumsal ve ekolojik açıdan sürdürülebilir biçimde üretilmesi halinde geçerli bir stratejidir. Her şey bir yana, peynir veya başka herhangi bir ürün belirli bir yöreye ve belirli bir çiftçiler grubuna özgü bir ürün olarak teşhis edilebiliyorsa, üretimin şekli özellikli olur ve bu ürün önem kazanır. Üretim pratikleri sosyal veya ekolojik açıdan sürdürülebilir değilse yüksek kaliteli ürün imajının korunması da giderek güçleşecektir.

Bu girişimlerden bazılarında, zincir ilişkilerindeki önceki eğilimlere "tersine" dönüşe tanık olabiliriz. Şöyle ki, bu ürünlerin ve öykülerin üreticileri artık yalnızca süt ve buğday gibi hammadde üretmekle kalmayıp süttten peynire, buğdaydan ekmeğe ürün geliştirme ve işleme işine de giren köylüler ve çiftçilerdir. Örneğin yüksek kalitede peynir üretilerek bu ürüne ek bir değer katılır ve ürün daha yüksek fiyattan satılır. Ancak, bu da sütü işleme ve yüksek standartlara uygun, yüksek kalitede ürün elde etme becerileri gibi yeni beceriler geliştirmeyi gerektirir. Bu tür bir üretim için gereken beceriler kitlesel üretimin gerektirdiği becerilerden farklıdır. Kitlesel üretim döneminde üreticiler düşük kalitede ama kitlesel üretirlerdi; kültürel ve bilgi-enformasyon temelli üretimde ise kalite (veya kalite olarak ne anlaşılıyorsa o) temel mesele olarak öne çıkarak üreticilerin gelirini belirlemektedir. Başkalarıyla, örneğin öyküye inanan ve/veya ürünün geliştirilmesine katkıda bulunmak isteyen market, dükkân sahipleri ve tüketicilerle ilişkilerin kurulması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi önem taşır. Ürünü geçerli kılan, bu işin içindeki paydaşların, çiftçilerin, işleyicilerin, perakendecilerin ve tüketicilerin oluşturdukları ağıdır.

Yukarıda kısaca özetlenen gelişmeler sonucunda tarımsal kalkınmayla ilgili iki model oluşturabiliriz. Birincisi kitlesel üretim modelidir. Bu kitle halinde üretimin, kendi içinde farklılaşmamış yığılmsal üretimin mantığıdır. Çiftçiler açısından fiyatlar düşüktür; ancak

4 Menşe tanımı (PDO) bir tarımsal ürünü veya gıdayı tanımlarken kullanılan, bölgenin adı, belirli bir yer veya istisnai durumlarda ki ülke anlamına gelir:

- (Ürünün) menşei bu bölge, özel yer veya ülkedir,
- Ürünün kalitesi veya özellikleri temelde veya münhasıran, içsel birtakım doğal veya beşeri faktörlere sahip belirli bir coğrafi ortama özgüdür ve,
- Ürünün üretilmesi, işlenmesi ve hazırlanması tanımlanmış bu coğrafi bölgede gerçekleşmektedir.

Detaylı bilgi için bakınız: http://www.innovaccess.eu/documents/ES_Geographical_Indication_2_0000006292_00.xml.html

5 Coğrafi işaret (PGI) bir tarımsal ürünü veya gıdayı tanımlarken kullanılan, bölgenin adı, belirli bir yer veya istisnai durumlarda ki ülke anlamına gelir:

- Ürünün menşei bu bölge, özel yer veya ülkedir,
- Ürünün, bu coğrafi menşee atfedilebilecek belirli bir kalitesi, tanınmışlığı veya başka özellikleri vardır ve,
- Ürünün üretilmesi ve/veya işlenmesi ve/veya hazırlanması tanımlanmış bu coğrafi bölgede gerçekleşmektedir.

Deatylı bilgi için bakınız: http://www.innovaccess.eu/documents/ES_Geographical_Indication_2_0000006292_00.xml.html

verimliliğin yüksek olmasıyla gelir elde edilebilir. İkinci üretim modeli olan kaliteli üretim modelinde ise gelir, söz konusu ürünün enformasyon ve kültürel içeriğiyle ortaya çıkar. Bu organik, adil ticaret veya menşei belirtilen ürünlerin üretildiği yoldur. Bu model üretici getirilerine dayalı bir model olmakla birlikte Diyarbakır bölgesindeki büyük tarım işletmeleri için bir gelişme çizgisi olabilir. Ancak aynı strateji, Karacadağ bölgesindeki küçük çiftçilerin tercih edebilecekleri bir strateji olamaz. Çünkü fiziksel koşullar (taşlık arazi) üretimin niceliğine vurgu yapan bu mantığın yaşama geçirilmesine izin vermeyecektir. Acı gerçek şudur ki, Karacadağ'daki birçok köylü açısından İstanbul gibi büyük kentlerde, sokaklarda atık toplama gibi, mevsimlik işçilikten elde edilen gelir tarımsal üretimden elde edilen gelirden daha önemlidir. Bu durum yalnızca tarımın imkânsızlığının veya verimsizliğinin değil, aynı zamanda üretimin niceliğine ağırlık veren modelin, Karacadağ gibi bölgelerde neoliberal politikalarla bağlantılı olarak iflas ettiğinin göstergesidir. Dolayısıyla, bir alternatifin geliştirilmesi gerekmektedir; ağırlığın kalite üretimine kaydırılması bir imkândır.

Değer Zincirinin Geliştirilmesi

Kalite üretimini, üretimin kültürel-enformasyon içeriğine ağırlık veren bir model olarak tanımlamıştık. Ancak, bundan, öyküler üretiminin salt dilsel bir faaliyet olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Tersine, üreticilerin konuşurken aynı zamanda yürümek zorunda olduklarını, ürettikleri öyküye uygun hareket etmeleri gerektiğini söyleyebiliriz. Bu da, söz konusu kalite ürünlerin geliştirilmesi ve bunun için oluşturulması gereken zincir konularını gündeme getirir. Şimdi temel soru, Karacadağ tarımı söz konusu olduğunda değer yaratan hangi faaliyetlerin düşünülebileceğidir.

Bu soruya başlangıç niteliğinde birtakım yanıtlar verebilmek, gelişme imkânlarını belirleyebilmek için bugünkü durumdan yola çıkacağız. Eğer değer zincirini bir ürün veya hizmeti üretmek, sunmak ve tüketmek için gerekli değer yaratan etkinliklerin tümü olarak tanımlarsak, zincirin basitleştirilmiş bir görünümü şuna benzeyecektir:

Şekil 1: Değer Zinciri

Karacadağ söz konusu olduğunda, incelenen zincirler bu çalışmada raporun ileriki bölümlerinde sunulan sektör çalışmalarında gösterildiği gibidir. Örneğin süt üretiminde, üretimin bir bölümü aile içi tüketimde (geçimlik) yoğurt veya peynir olarak tüketilmektedir. Sütün bir kısmı ise köylüler tarafından pazarda satılmakta, diğer bir kısmı da aldıkları sütü fabrikaya teslim eden toplayıcılara verilmektedir.

Karacadağ'da iki farklı süt toplama sistemi vardır ve bunların her ikisi de mandıracılığa dayanmaktadır. Bu sistemler aşağıdaki gibidir:

- Mandıracılar sütü alır ve hemen sütü aldıkları yerde genellikle salamura peynir veya örgü peyniri yapıp satarlar. Genellikle 3-5 köy arasında bir yerde mandıra kurarlar ve 40-60 gün arası süt alırlar.
- Siverek tarafındaki köylerde bir mandıra mevcut olup, mandıra tarafından alınan süt (Bu mandırada süt mayalanır ve teleme haline getirilir. Teleme bir nevi salamura peynir olup sütün bozulmasını da engellemektedir. Bu işlem aynı zamanda kaşar peyniri imalatının ön aşamasıdır). Üretilen ara mamül, Muş İlinde mevcut olan fabrikaya kaşar peyniri yapılmak üzere gönderilmektedir.

Her iki sistemde de köylüler ile önceden bağlantı kurularak bir kaç ay öncesinden avans verilir. Mandıra sahipleri süt aldıkları köy/üreticilere birkaç ay öncesinden nakdi avans vermektedirler. Bu şekilde üreticilerin nakit ihtiyaçları karşılanmakta ve süt üreticileri ile mandıracılar arasında güven ilişkisine dayalı bir bağlantı ortaya çıkmaktadır. Bu avans sonucunda süt üreticileri asgari aldıkları avans miktarı karşılığı kadar sütü mandıracılara vermek zorunda kalmaktadırlar. Sütün fiyatının belirlenmesinde ağırlıklı olarak mandıracılar söz sahibi olmaktadır.

Genellikle bu mandıracılar yıllardır aynı bölgede çalışırlar.

Muş'taki fabrika için süt toplama işlemi yılın yalnızca belirli bir bölümünde, Nisan ile Haziran ayları arasında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, zincirin bu halkası, Karacadağ'dan toplanan sütü geçici bir dönem işlemektedir. Haziran ayından Mart ayına kadar uzanan dönemde, dolayısıyla yılın büyük bölümünde süt toplanmamakta, süt ürünü ailelerin ihtiyaçları için kullanılmakta veya Diyarba-

kır ve Siverek pazarlarında satılmaktadır.

Ortakçılar tarafından yetiştirilen çeltik, Diyarbakır'da temizleme işlemi yapıp pilavlık pirinç üreten iki işletmeye satılmaktadır. Karacadağ pirinci çeltik olarak hasat edilir ve sonra çeltik fabrikasına götürülerek kabuğundan ayrılır. Bu işlem için fabrikaya ton başına 80–120 TL arasında bir ücret ödenir. Bu pirinçler çeltik fabrikasında 25 ve 50 kg'lık torbalarda ambalajlanır. Buradan da bakkal ve marketlere satış yapılır. Bakkal ve marketler de bu pirinci 25–50 kg'lık ambalajlar halinde veya torbayı açarak müşterinin istediği kiloda satarlar.

Yetiştirilen sebzeler Diyarbakır, Urfa, Adana ve diğer illerden tüccarlara işlenmemiş taze sebze olarak satılmaktadır. Süt ve pirinç zincirinden farklı olarak, köylülerin burada kalıcı bir zincir ilişkisi yoktur; yetiştirdikleri sebzeleri köye kim gelirse ve iyi fiyatı kim verirse ona satarlar. Domates ve soğan diğer ürünlerde olduğu gibi farklı pazarlarda satılabilmektedir. Ancak domatesin raf ömrü soğana göre kısa olduğundan, yakınlarda bulunan pazarlara satılmaktadır.

Süt, pirinç ve sebze zincirleri farklı olmasına rağmen önemli olan husus köylülerin ürünlerini satmada herhangi bir inisiyatif sahibi olmamaları, sütü toplayacak fabrikaya ve sebze alımı için köye gelecek tüccara bağımlı durumda olmalarıdır. Ayrıca, köylülerin ürünlerini depolama imkânları olmadığından bunları kısa sürede satma zorunluluğu vardır. Bu durum ürünün bol olduğu dönemlerde fiyatların düşmesine yol açmaktadır. Sebzeçilikte, üretimin örgütlü ve planlı olmaması, zaman içinde arzda ve fiyatlarda sarsıcı dalgalanmaları da beraberinde getirmektedir. Hayvancılıkta siğir döngüsü olarak bilinen süreç bahçe tarımına da uygulanabilir. Döngünün şöyle özetlenmesi mümkündür: Fiyatlar yüksekken çiftçi ve köylülerin beklentileri de artmakta ve ekilen alan genişlemektedir. Ardından, pazar doyum noktasına geldikten sonra fiyatlar da düşmeye başlamaktadır. Bunun sonucunda üretim azalmakta, sonra yeniden artan talep ve fiyat durumu ortaya çıkmaktadır. Bu döngü böylece sürmektedir.

Gelişme Olasılıkları

Her şey dikkate alındığında, Diyarbakır yöresinin, temel olarak hammadde sağlayıcısı (işletmelere, pazara ve diğerlerine; örnek olarak sütte olduğu gibi), yerel marketler ve çevre pazarlara taze sebze ve pirinç tedarikçisi (Urfa ve Adana ve diğerleri gibi) olduğunu söylemekle aşırı genelleme yapmış olmayız. Diyarbakır'daki pazarın genişliği dikkate alındığında, burada gıda sanayinin olmayışı çarpıcı bir durumdur.

Gıda sanayinin olmayışı, az gelişmiş bölge ekonomisinin bir özelliğidir. Bununla birlikte, belirli bir dezavantajı avantaja dönüştürmek için fırsatlar bulunmaktadır. Fırsatlar söz konusu olduğunda, kooperatifler veya kamunun büyük ölçekli projeleri anlaşılmalıdır. Kooperatifler köylüleri ve kolektif gücü örgütlemeye, üretimin örgütlenmesine yön vermede önemli ve etkili araçlar olmalarına rağmen, geçtiğimiz dönemlerin deneyimleri dikkate alındığında, bu kuruluşların en başta ucuz kredi ve sübvansiyonlarla tanındıkları ve "fırsatçılığa" zemin hazırladıkları da bilinmektedir. Kamu projeleri söz konusu olduğunda ise verimlilik konusunda yetersiz kaldıkları görülmüştür. Bölge söz konusu olduğunda yukarıda ifade edilen fırsatları değerlendirme anlamında ortada fiilen işleyen bir kooperatif bulunmamaktadır. Kamu projeleri ise söz konusu alanda yeni fırsatlar yaratamamıştır. Tüm bunlara rağmen üreticilerin üretim süreçlerine değer katabildikleri, sürdürülebilir tarım ve gıda üretim sistemleri geliştirmek için fırsatlar, potansiyel ve canlı olarak durmaktadır. Söz konusu fırsatları kısa ve uzun vadedeki fırsatlar olarak birbirinden ayırabiliriz.

Kısa dönemde, bu araştırmanın sonuçları temel alındığında, hasat sonrası uygulamaların iyileştirilmesiyle pek çok kazanım sağlanabilir. Burada süt ve sebze söz konusu olduğunda özellikle stoklama ve nakliye kapasitesini artırmak, pirinçte ise depolama ve temizleme kapasitesini geliştirmek bu sektörlerde ciddi kazanımları beraberinde getirebilir.

- Depolama ve taşıma, sebze üretimi söz konusu olduğunda sorunlu alanlardır. Hasat dönemlerinde ürün bol, fiyatlar düşüktür. Ama bunun hemen ardından arz yetmezliği ve fiyat artışlarının olması söz konusudur. Soğuk depolama imkânları geliştirildiğinde ve ürünlerin raf ömrü uzatıldığında pazara yönelen ürünler bir düzene bağlanarak, fiyatlar üreticiler açısından daha uygun ve makul oranlara gelebilir. Alternatif olarak, benzer sonuçlar verecek başka yollar da vardır. Erken olgunlaşan çeşitlerin yetiştirilmesi veya basit seralarda üretim yapılması taze sebze arzına katkıda bulunabilir. Ayrıca, nakliyedeki iyileşmeler de önemli yararlar sağlayacaktır; çünkü sebze ve meyveler hasar ve çürüme sonucunda önemli zararlara uğrayabilmektedir.
- Daha gelişkin hasat ve hasat sonrası uygulamalarda bulunulması, tadı, büyüklüğü ve rengi ideal olan, ancak taşlı olma ve hasat sonrası depolama sorunları, nem nedeniyle kalite kaybına uğrama gibi sorunları olan yerel pirincin kalitesine katkıda bulunabilir.
- Süt söz konusu olduğunda depolama ve nakliye konuları sorunludur. Bunun başlıca nedeni fabrikanın Karacadağ'dan uzak olması, ayrıca altyapı yetersizliği nedeniyle taşımacılığın özellikle bu yörede güç olmasıdır. Bazı madiralar tarafından süt nakledilmeden, Karacadağ'da ön işleme tabi tutularak sorun çözülmeye çalışılmıştır.

Uzun vadede yerel gıda zincirinin geliştirilmesi gündeme alınmalı, yerel üretim Diyarbakır ve Urfa gibi bölgedeki pazarla eklenmelidir. Belirli menşeli ürünleri geliştirme imkânları üzerinde daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Diyarbakır ve Urfa söz

konusu olduğunda bu araştırmalar, bölgeye özgü yüksek kalitede ve hayli beğenilen örgü peyniri üretimi üzerinde yoğunlaşabilir veya Karacadağ marka pirinç üretimi üzerinde durulabilir. Büyük bir olasılıkla, özellikle bölgeden gelme Kürtlerin yoğun yaşadıkları bölge dışındaki yerlerde de bu peynir ve pirinç talep olacaktır.

Bir başka araştırma konusu da, örneğin örgü peyniri ve Karacadağ pirinci gibi bölgesel ürünlerin nasıl geliştirileceği ve yüksek kalitede üretilen ürünleri sürekli kılabilecek üretim ve dağıtım sistemlerine sahip aktörlerin nasıl oluşturulabileceği olabilir. Buna, geliştirme ve markalaşma stratejisi denebilir. Markalaşma, ürünün kimliğini tanımlama ve bunu yaygınlaştırma (öykü) etkinlikleri olarak tanımlanabilir ve bu da üretim zincirinin örgütlenmesindeki en önemli adım olabilir. Bunun nedeni, markanın tanımlanma şeklinin fiili üretim sürecini örgütlemeye temel teşkil etmesidir. Her şey bir yana, biri konuşurken diğerkinin de yürümesi gerekir. Markalaşmada şu tür konular gündeme gelebilir:

- Ne üretilecek ve kimin için üretilecek? Buna ürün tanımı denir ve bu tanım üretimin yapıldığı hedef grupla yakından ilişkilidir. Bu hedef grup ürünün özelliklerini tanımlar.
- Nasıl üretilecek? Burada üretim süreçlerinin tanımı söz konusudur ve bu tanımda kullanılacak teknoloji, hijyen standartları, kalite standartları, çalışma standartları ve çevre standartları gibi öğeler yer alabilir; ürünün bileşiminde nelerin yer almasına izin verilip nelere verilmeyeceği temel özelliklerdir. Ürünün nerede ve nasıl üretilmesi gerektiği ana konular arasındadır. Ne zaman üretilcek? Tüm yıl boyunca mı yoksa belirli bir mevsimde mi? Arz yıl boyu olacak mı yoksa geçici mi olacak? Bu soruların cevapları önemlidir.
- Ne kadar üretilecek?

Markanın nasıl tanımlandığı yönelinen müşteri tipini de tanımlar. Başka bir deyişle, markalaşma aynı zamanda üretim sürecini organize etme veya sipariş ilkesini de tanımlar. Eğer kurallar belirlenmişse ve üzerinde anlaşma sağlanmışsa, bunların uygulanması ve bunlara uyulması nasıl sağlanacaktır? Pozitif yaptırımların mı yoksa negatif yaptırımların mı kullanılacağı önemlidir. Köylülerde ve diğer paydaşlarda beceriler nasıl geliştirilmeli ki, bu kesimler bu kurallar doğrultusunda hareket etmeye yalnızca istekli değil muktendir de olsunlar?

Son ve bir bakıma en güç konu da şudur: Süreci iyi günde de kötü günde de sürdürmeye muktendir, buna inanan ve bu yönde vizyonu ve sabrı olan aktörlere ihtiyaç duyulmaktadır. Asıl mesele bu aktörlerde kilitlenmektedir. Çünkü bu araştırma da göstermektedir ki, yöredeki köylülerin çoğu kendi işletmelerini nasıl geliştirebileceklerine ilişkin uzun dönemli bir stratejiye sahip değildir. Buna öncülük edebilecek ve istekli köylülerin olmaması durumunda bu işi başkalarının yapması gerekir. Ancak, böyle bir durumda köylülerin projenin sadece dışsal aktörü olması engellenmelidir. Bu süreçte proje ve uygulamalar iyi gittiği sürece köylüler de sürece katılır, kötü gitmesi durumunda ise bu işe sırtlarını dönerler. Bu sürecin işletilmesi için kararlı katılımcılara ihtiyaç vardır. Bu katılımcılar meyvelerini ancak yıllar sonra verebilecek çok paydaşlı bir girişimde yer almaya istekli köylüler arasından olmalıdır. Bu da muhtemelen bir aracı veya örgütleyici olarak hareket etmeye istekli bir STK yaklaşımını gerektirecektir. Söz konusu bu STK'nın süreci desteklemesi istenebilir ancak sürecin asıl taşıyıcıları, ilkesel olarak, köylüler, ürün işleyenler ve perakendeciler olmak üzere paydaşların kendisi olmalıdır. Atılacak ilk adım, bir özel ürün çevresinde kararlı birkaç köylünün, işleyicinin ve perakendecinin belirlenmesi şeklinde olabilir; bu halka daha sonra giderek genişleme potansiyeli taşır. Tavsiyemiz, peynirde, pirinçte ve sebzede yerel zincir geliştirilmesine ilişkin iki veya üç fizibilite çalışmasının yapılmasıdır.

KARACADAĞ MİKRO BÖLGESİ: HIZLI KIRSAL DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI

M. Tahir Dadak

Çalışma alanında Hızlı Kırsal Değerlendirme çalışması yapmamızın nedeni, proje alanındaki köylerin sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını analiz edebilmek; mevcut varlıklar, temel sorun alanları ve potansiyeller hakkında bilgi edinmek ve konu bazında yapılacak detaylı çalışmaların bütünleşmesine olanak sağlayabilmek, böylece proje alanına yönelik daha tutarlı, birbirini tamamlayıcı öneriler ve planlar sunabilmektir. Bu çalışma kapsamında, çalışma alanındaki hedef gruplardan elde edilen bilgilerin yanı sıra, soruna bakış açıları ve kendi taleplerine ilişkin değerlendirmelere de yer verilmiştir. Özellikle rakamsal veriler, kamudan ikincil veri olarak elde edilen bilgiler ve çalışma alanındaki köylerden elde edilen bilgiler bütünleştirilerek rapora yansıtılmıştır.

İkincil veriler mevcut yazılı kaynaklardan (il ve ilçe bilgilendirme raporları, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri, vb.) elde edilmeye çalışılmış, ancak bazı verilerin resmi kayıtlarda mevcut olmaması veya eski olması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Verilerin bütüncül bir bakışı yansıtması için köylerden elde edilen bilgiler ile eksiklikler giderilmeye çalışılmış, böylece rakamsal bilgilerin daha doğru olarak rapora yansıtılması mümkün olabilmıştır.

Hızlı Kırsal Değerlendirme çalışması, köylerde erkekler ile geniş katımlı toplantılar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Proje alanı olan çoğu köyde erkekler ve kadınların birlikte bu görüşmelere katılmaları, geleneksel değerlerden dolayı mümkün olamamıştır. Kadınların bilgi ve görüşlerinin bu çalışmaya yansıtılmaması durumunda çalışmanın eksik kalacağı ve cinsiyete dayalı kalkınma yaklaşımıyla örtüşmeyeceği için, bu eksikliği gidermek üzere projede görev alan kadın sosyal antropolog Canan Zengin tarafından her köyde kadınlar ile birlikte benzer bir çalışma yapılmış ve bu çalışma raporun ilgili bölümlerine yansıtılmıştır.

İkincil verilerin derlenmesi çalışmalarında proje alanındaki ilgili kurumlar ile görüşmeler yapılmış ve gerekli destekler alınmıştır.

1. DİYARBAKIR İLİ BAĞLAR İLÇESİ

1.1. Yiğityolu (Sersing) Köyü

1.1.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Diyarbakır İlinin Bağlar İlçesine bağlı, ilçeye 30 km uzaklıkta 61 haneli, 479 kişinin yaşadığı bir köydür. Ortalama hane büyüklüğü 7,8 kişidir. Köy nüfusu İzol Aşireti mensubudur. Birlik (Tüllük) adında bir mezarısı olan köyün oldukça eski bir yerleşim yeri olduğu ve Timurlenk zamanından kalma bir hanın kalıntılarının mevcut olduğu ifade edilmektedir.

Köyde, 18–30 yaş grubundaki gençler senelik göçe gitmekte ve kentte ağırlıklı olarak çöp toplayıcılığı işini yapmaktadırlar. Bu kitle 3–5 aylık periyotlar ile köye ailelerini görmek ve dinlenmek için gelmektedirler.

Köyde önemli kararlar muhtar ve ihtiyar heyeti ile birlikte alınmakta, köyün yaşlıları da bu kararlarda söz sahibi olmaktadır. Dört ay önce, köy içinde çıkan olaylardan sonra yirmi dört ev göç etmiş, bunların yerine köyde yerleşik kalanların akrabaları yerleştirilmiştir.

1.1.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde ilköğretim okulu mevcuttur.

Köyde sağlık ocağı bulunmamakta, sağlık sorunları köye yaklaşık 20 km mesafedeki Yolboyu Sağlık Ocağında veya Diyarbakır'daki hastanelerde çözülmeye çalışılmaktadır.

Köyde sabit telefon mevcut olmamakla birlikte, her hanede cep telefonu vardır.

İçme suyu Karacadağ'dan gelen kaynak suyundan temin edilmekte, yeterliliği konusunda herhangi bir sorun yaşanmadığı belirtilmektedir.

1.1.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyün arazi varlığı, köy nüfusuna göre oldukça sınırlı düzeylerde olup, arazilerin tamamında kuru tarım yapılmaktadır. Köye ait bir yaylak yoktur. Toprak yapısının %80'e yakını taşlık alanlardan, %25'e yakını da ekilebilir alanlardan oluşmaktadır.

Tablo 1: Yiğityolu (Sersing) Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI	
	BB	KB		Kuru	Sulu
Yiğityolu Köyü	685	1.100	6.000	1.400	-
Birlik mezrası (Tüllük)	300	-	2.000	200	-
TOPLAM	985	1.100	8.000	1.600	-

1.1.3.1. Bitkisel Üretim

Bitkisel üretim alanında ağırlıklı olarak arpa ve buğday ekimi yapılmaktadır. Bu üretimlerden buğday, hanenin un ihtiyacını, arpa ise hayvanlarının yem ihtiyacını karşılamak için üretilmektedir. Bu nedenle, bu ürünlerin pazara arzı oldukça düşüktür. Bazı hanelerin küçük alanlarda sulama olanakları mevcut olup, bu alanlarda hane tüketimine yönelik sebze üretimi yapılmaktadır. Köyde meyvecilik yapılmamaktadır.

1.1.3.2. Hayvancılık

Köyde en önemli ekonomik faaliyet alanı büyükbaş hayvancılığıdır. Mevcut büyükbaş hayvanların %90'ı yerli ırk, %10'u melezdir. Hayvancılık geleneksel yöntemlerle yapılmakta olup, kar yağışının olmadığı zamanlar dışında hayvanlar sürekli olarak meralarda otlatılmaktadır. Yaz aylarında genellikle hayvanlara yem verilmemektedir, kış döneminde ise yaşam payı besleme ağırlıklı bir durum söz konusudur. Yem olarak saman kullanılmakta olup, kış aylarında ilave olarak sınırlı düzeylerde arpa, kepek ve fenni yemin takviyesi yapılmaktadır. Saman ve arpa köy içinden temin edilmekle birlikte dışarıdan da satın alınmaktadır. Fenni yem, ağırlıklı olarak kuzu, buzağı ve gebeliğin son dönemindeki hayvanlara verilmektedir. Köyde hayvan yem materyallerinin üretimi yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle, köylerin iç potansiyeli hayvan ihtiyaçlarına yanıt verememekte ve bu materyaller dışarıdan temin edilmektedir.

Köyde, köylülerin sütlerini pazarlayabilecekleri ve anlaştıkları bir mandıra mevcut değildir. Canlı hayvanlar, Diyarbakır'daki hayvan pazarında satılmaktadır. Hayvansal ürünlerden örgü ve salamura peyniri ile yoğurt satışı yapılmaktadır. Peynirler, peynirciler çarşısında, yoğurt ise bakkallarda satılmaktadır.

Genel olarak, hayvancılık son onbeş yılda gerilemiştir. Geçmişte yaylalara çıkılmasına rağmen on yılı aşkın süredir bu alışkanlık terk edilmiştir. 2008 yılında yaşanan kuraklık sonrasında, üreticiler yem alacak öz sermayelerinin olmaması ve içme suyunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle hayvanlarının önemli bir kısmını elden çıkartmak zorunda kalmışlardır.

Meralarda bir otlatma sistemi olmaması ve aşırı otlatma baskısı nedeni ile bu alanlar gittikçe verimsizleşmektedir.

1.1.3.3. Diğer Geçim Kaynakları

Köyün genç nüfusu senelik olarak veya yaz aylarında mevsimlik işçilik yapmak üzere İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere gitmektedir. Ayrıca mevsimlik işçi olarak Batı Karadeniz, Bursa ve Adana'ya da gidilmektedir. Fındık, pamuk vb. toplamak için mevsimlik işçiliğe gidildiğinde ayda 300 TL gelir elde edilirken, büyük kentlere daha uzun süreli gidildiğinde üç ayda bir, köye 500–700 TL para akışı olmaktadır. Bu tamamen genç nüfusun sağladığı bir ekonomik katkıdır.

Köydeki önemli gelir kaynaklarının başında gelen çöp toplama işi son yıllarda giderek daha da önem kazanmıştır. Oldukça yorucu olan bu işe giden gençler, belli dönemlerde köye dönüp dinlenmek zorunda kalmaktadırlar. Köyde, genel olarak her evden en az bir genç bu işi yapılmaktadır. Çöp toplama alanında çalışan gençler aylık 400–700 TL arası kazanç elde ettiklerini belirtmişlerdir.

Köyün bir diğer önemli geçim kaynağı, tüm hane bireylerinin katıldıkları mevsimlik tarım işçiliğidir. Bazı aileler 4–5 ay bu işi yapmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçiliği için ağırlıklı olarak Batı Karadeniz Bölgesine gidilmektedir. Köyün en yoksul aileleri daha uzun sürelerle mevsimlik işçilik yapmak için köy dışına çıkmaktadır. Tüm masraflar çıktıktan sonra bu işten kişi başına aylık 300–500 TL arası bir gelir sağlanmaktadır.

Köyde arıcılık yapan üretici yoktur. Köy dışından arıcılar (yaklaşık on kamyon) köye gelmekte ve konaklamaktadır. Gelen arıcılardan herhangi bir konaklama bedeli alınmamaktadır.

Köyün en önemli gelir kaynakları sırasıyla; hayvancılık, senelik ve mevsimlik işçilik ve hububat (buğday, arpa) ekimidir.

Köyde yöreye özgü bitki olarak Kenger adı verilen, yaprakları dikenli yabani bir bitki yetişmektedir. Bu bitki, yöre (çevre il ve ilçeler dahil) insanı tarafından beğeni ile pişirilerek yendiği için toplanarak çevre il ve ilçelerde satılmaktadır.

Köylülerin kamu kuruluşlarıyla ilişkileri sınırlıdır. Köylüler kredi kullanma durumlarının olmadığını ve kullanamadıklarını belirtmişlerdir.

Tarımsal faaliyetlerde sürüm, ekim, gübreleme ve pazarlama işlerini erkekler; ilaçlama, hasat ve taşıma işlerini kadınlarla erkekler birlikte yapmaktadır. Hayvancılıkla ilgili ahırda bakım ve ürün değerlendirme işleri (peynir, yoğurt gibi) kadınlar tarafından yapılmaktadır.

1.1.4. Gözlemler

- Mera alanları daralan ve hayvan sayıları azalan köylüler, çıkışı mevsimlik işçilikte bulmuştur, mevsimlik işe gidenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Geçimlik üretim süreçlerinin bozulması kırsal yapıda bir bozulmayı gündeme getirirken, yoksullaşmanın ve yoksunlaşmanın her geçen gün arttığı gözlemlenmiştir. Senelik işçilik beka stratejilerinin bir sonucu olarak oluşabildiği gibi, kent ile bağı güçlendirmek için bir fırsat olarak da görülmektedir. Ancak, genel olarak değerlendirildiğinde, bu işi yapan kesimler yoksul(laşmış) ve geçimlik üretim süreçlerinden kopmuş kesimlerden oluşmaktadır.
- Hayvancılık, temel geçim kaynağı anlamında köylüler tarafından, her şeye rağmen, bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, kuşaklar boyu bu işi yapmış ve bu işte deneyim kazanmış olmalarıdır.
- Köye bitişik Organize Hayvancılık Bölgesi (Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi) kuruluş çalışmaları sürmektedir. Köylülerin bu durumun kendilerine ne tür faydalar sağlayacağı konusunda bilgileri yoktur. Fakat en azından bu alanlarda istihdam edilme beklentileri vardır. Organize Hayvancılık Bölgesinden ahır edinmenin güç olacağı, ancak, burada iş imkânı olduğu takdirde gençlerin çöp toplamaya köy dışına gitmeyecekleri düşünülmektedir.

1.2. Birlik (Tüllük) Mezrası

Yığıtyolu Köyü mezrası olan Birlik, birçok özelliği ile Yığıtyolu Köyüne benzemektedir.

1.2.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Yığıtyolu Köyüne bağlı olan Birlik Mezrasının Bağlar İlçesine uzaklığı 30 km'dir. 22 haneye sahip mezranın nüfusu 170'dir. Mezranın yaklaşık olarak 50 yıllık bir geçmişi vardır. Çevre köylerden gelip buraya, toprak satın alarak, yerleşen mezra sakinleri dört büyük familyadan oluşmaktadır. Genç nüfus genellikle büyük kentlere senelik işçilik yapmaya gitmektedir. Köyün tamamı birbiriyle akrabadır ve ilişkiler iyidir. Ancak ortak iş yapma ve yardımlaşma kültürü gelişmemiştir. Sadece hasat dönemlerinde yardımlaşma olmaktadır.

Köyde muhtar dışında bilirkişilere danışılmakta, karar alma durumunda herkes toplanıp ortak karar almaktadır.

Sürüm, ekim, gübreleme, ilaçlama ve hasat işlerini erkekler, hayvancılık ile ilgili işleri ise kadınlar yapmaktadır.

1.2.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Mezrada okul bulunmamaktadır. Okul çağındaki çocuklar taşınmalı sistemle Yığıtyolu Köyündeki sekiz yıllık ilköğretim okuluna gitmektedir. Mezrada, 30 çocuk ilkokula devam etmektedir.

Mezrada en fazla görülen hastalıkların başında; kalp ve damar hastalıkları gelmektedir. Mezrada yaşayanların tümünün yeşil kartı mevcuttur.

Her evde cep telefonu bulunmakta, sabit telefon hattı ise mevcut değildir.

İçme suyu her evin önündeki 30 metre derinliğindeki sondaj kuyularından temin edilmektedir.

Trafo yetersizliğinden ötürü kışın sürekli elektrik kesintileri yaşanmakta birlikte voltajın düşük olmasından kaynaklı sorunlar da yaşanmaktadır.

Köyde ulaşımı sağlamak üzere araç bulunmamakta, ancak mezranın Diyarbakır-Şanlıurfa anayoluna yakın mesafede olması nedeni ile ana yola çıkılarak yoldan temin edilen araçlarla köy dışındaki merkezlere ulaşım sağlanmaktadır.

1.2.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyde toplam 200 dekar kuru ekilebilir arazi, 2.000 dekar mera alanı mevcuttur. Köydeki araziler köy ile iç içe bulunmaktadır. Genel olarak toprak ve diğer varlıkların (hayvan varlığı) azlığı sosyo-ekonomik bakımdan sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. Herkesin az çok toprağı bulunmaktadır. Hane başına düşen arazi miktarı 3-15 dekar arası değişmektedir. Köyde kadastro veya arazi toplulaştırmasına ilişkin herhangi bir çalışma mevcut değildir.

1.2.3.1. Bitkisel Üretim

Mezrada buğday ve arpa ekimi ağırlıklı olarak hane tüketimi için yapılmaktadır. 5–6 yıldır ev ihtiyacını karşılayacak kadar sebze-cililik yapılmakta, genel olarak domates, patlıcan, biber, maydanoz ve turp gibi sebzeler ekilmektedir. Geçmişte nohut ekimi yapılmış, fakat son yıllarda bu üretimden vazgeçilmiştir.

1.2.3.2. Hayvancılık

Hayvan sayısı az olmasına rağmen, mezra içinde en önemli ekonomik faaliyet alanı büyükbaş hayvancılığıdır. Köyde toplam 300 büyükbaş hayvan mevcut olup, hane başına ortalama 14 hayvan düşmektedir. Daha önceleri yaygın olarak yapılan küçükbaş hayvancılığı son yıllarda terk edilmiştir.

Hayvan beslemesinde genellikle köyde üretilen arpa ve saman kullanılmakta, bunun yanında fabrika yemi de hayvan beslemesine destek olunması amacıyla satın alınmakta ve kullanılmaktadır. Hayvan yeminin pahalı olması, hayvancılıkta genel olarak dile getirilen sorunların başında gelmektedir. Mevsimin uygun olduğu tüm dönemlerde hayvanlar merada otlatılmaktadırlar. Bilinçsiz bir otlatmadan söz etmek mümkündür. Özellikle bitkilerin çimlenme döneminde hayvanların meraya çıkartılması otların çimlenmesine olumsuz etki etmekte ve meraların zayıflamasına neden olmaktadır. Mera alanlarının yetersiz olması ve meraların zayıflamış olması önemli bir sorun olarak dile getirilmektedir.

Hayvansal ürün olarak yoğurt ve peynir üretilmekte ve %10 komisyon karşılığı bakkallara verilmektedir. Canlı hayvan satışı genelde Diyarbakır'da hayvan pazarında yapılmaktadır. Son otuz yıl içinde küçükbaş hayvancılığı azalarak, sonunda bitmiş, büyükbaş hayvancılığı ise artış göstermiştir. Köylüler küçükbaş hayvancılığın kendileri için büyükbaş hayvancılığından daha fazla gelir getiren bir üretim alanı olduğunu, küçükbaş hayvancılığın bitmesiyle birlikte yoksullaşma sürecinin başladığını ifade etmektedirler.

Köyde arıcılık yapılmamaktadır.

1.2.3.3. Diğer Geçim Kaynakları

Köyün tamamı mevsimlik ya da senelik işçiliğe gitmekte, mezra dışında edinilen kazançların büyük bir kısmı çöp toplayıcılığı ve diğer tarımsal faaliyetlere yönelik mevsimlik işçilikten sağlanmaktadır.

Genç nüfus hareketliliğine bakıldığında İstanbul, İzmir ve Ankara'ya gidip amelelik yapıldığı, çöp toplamaya gidildiği, inşaat sektöründe sıva işlerinde çalışıldığı ve hurdacılık yapıldığı belirtilmiştir. Bu işler yılda altı ay kadar bir süre yapılabilmekte, günlük ortalama 20–30 TL, ayda 400–1.000TL arası gelir elde edilebilmektedir. Yakın yerleşimlere mevsimlik işçiliğe bazen günü birlik, ailecek gidilmektedir. Bu işten kişi başına 15 TL kazandıklarını belirten köylüler çoğunlukla Bismil'e pamuk toplamaya gitmektedirler. İl dışına ise genellikle Adapazarı'na fındık toplamaya gidilmektedir.

Mezradaki en önemli gelir kaynakları sırasıyla; mevsimlik işçilik, hayvancılık ve hububat tarımıdır.

Köyde zengin olmanın göstergesinin traktör sahipliği olduğu ifade edilmektedir. Tarım ve veterinerlik hizmetleri özel sektör aracılığıyla sağlanmakta, hayvan aşılması için bazen kamu kurumları da veteriner göndermektedirler. Mezrada kredi kullanımının olmadığı, devlet desteklerinin yetersiz olduğu görülmektedir.

1.2.4. Gözlemler

- Köyün en önemli sorunlarının başında işsizlik, yoksulluk, köy içindeki yolların bozuk olması ve elektrik yetersizliği gelmektedir.
- Arazi toplulaştırması ile birlikte yolların düzeltilmesi ve cami yapılmasının köyü daha yaşanılır hale getirebileceği vurgusu sık sık yapılmaktadır.
- Köye bitişik olarak Organize Hayvancılık Bölgesi (Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (TDİ-OSB)) yapılmaktadır. Bu alanda birçok yapılaşma mevcuttur. TDİ-OSB'nin faaliyete girmesi ile birlikte istihdam olanaklarının ve arazi değerlerinin artması beklenmektedir.
- Arazilerdeki taşların temizlenip tarıma kazandırılması, bu alanlarda sulama olanaklarının sağlanması ve hayvancılığın desteklenmesine yönelik faaliyetlerin yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Yalankoz (Alankoz) Köyü

1.3.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Köy, yaklaşık yüz yıl önce Şanlıurfa-Viranşehir'den buraya gelenler tarafından kurulmuştur. İzol Aşiretinin Dadikan Koluna mensup olan köyün tamamı birbirine akrabadır. İzol Aşiretinin tarihinin Osmanlılardan daha eski bir tarihe dayandığı ifade edilmektedir. Merkezi Şanlıurfa olan bu aşiretin kollarının ülke geneline dağılmış olduğu ve nüfuslarının üç milyona yaklaştığı belirtilmektedir.

Köyün toplam hane sayısı 57, nüfusu 469'dır. Köyün ilçeye uzaklığı 35 km'dir. Köyde genç erkekler, daha çok diğer illere çalışmaya gitmektedirler. Dolayısıyla köydeki genç nüfus sayısı fazla değildir. Köyde muhtarın dışında, köyün yaşlılarının sözü geçmektedir. Muhtar köye ilişkin kararları köylüleri toplayarak alır. Komşu köylerden Kılıçkaya Köyüyle arazi ve su kullanımı yüzünden sorunlar yaşandığı ifade edilmektedir.

1.3.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde sekiz yıllık ilköğretim okulu mevcuttur. Sağlık ocağı mevcut olmayıp, sağlık hizmetleri Diyarbakır'daki hastanelerden sağlanmaktadır. Köyde yeşil kart sahibi olanların oranı nüfusun %80'i civarındadır. Sinir hastalıkları, psikolojik rahatsızlıklar yaygın olarak görülmektedir.

Sabit telefon hattı bulunmasına rağmen her evde cep telefonu vardır.

Köy içme suyu köye yakın olan su kaynağından sağlanmaktadır.

Ulaşım köydeki üç minibüsle sağlanmaktadır.

Köylülerin bir araya geldikleri ve bazı etkinliklerini gerçekleştirdikleri bir köy odası bulunmaktadır.

1.3.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Hane başına düşen arazi miktarları büyük değişiklikler göstermekte olup 15–200 dekar arasında değişmektedir. Ortalama arazi büyüklüğü 5–6 dekarıdır ve en yakın arazi köye yaklaşık iki km uzaklıktadır. Köyde kadastro çalışmaları tamamlanmış ve araziler mülk sahipleri adına tescillenmiştir.

Yaklaşık olarak 15 hanenin hiç arazisi bulunmamaktadır. Arazisi bulunmayan haneler geçimlerini mevsimlik işçilik ve hayvancılıkla sağlamaktadırlar. Köyde beş hane 200 dekar ve üzerinde araziye sahiptir. Köylülere göre zenginlik göstergeleri arazi ve hayvan varlıklarının fazlalığıdır.

Tablo 2: Yalankoz (Alankoz) Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER
	BB	KB		Kuru	Sulu	Pirinç Ekim Alanı
YALANKOZ KÖYÜ	488	1.150	13.000	3.000	1.000	1.000

1.3.3.1. Bitkisel Üretim

Köyün 3.000 dekar kuru, 1.000 dekar sulu tarım yapılabilecek arazisi bulunmaktadır. Kuru alanlarda ağırlıklı olarak arpa ve buğday yetiştirilmektedir. Aynı zamanda, baklagillerden mercimek ve fasulye yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Sebzeçilik ise hane tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Kuru arazilerde münavebeli ekim yapılmakta olup, buğday, arpa, mercimek dönüşümlü olarak ekilmektedir. Buğday ve arpa pazarda satılmaktadır.

Köyün 1.000 dekar alanı sulayabilen bir göleti mevcut olup bu alanda Karacadağ Pirinci ekimi yapılmaktadır. Bir yıl ekim yapılan alan 5–6 yıl boş bırakılır. Gübreleme sınırlı düzeylerde yapılmaktadır. Gübresiz alanlarda ekilen pirincin tadının daha iyi olduğu ifade edilmektedir. Genel olarak gübrenin, pirincin kalitesini düşürdüğü ve gübreleme yapılmadan uzun süre ara verilen arazilerde ekilen pirincin daha kaliteli ve lezzetli olduğu düşüncesi hâkimdir. Pirinç satışı genellikle bakkal ve marketlere yapılmaktadır.

1.3.3.2. Hayvancılık

Büyükbaş hayvanlardan %75'i yerli, %25'i melez ırklardan oluşmaktadır. 1.150 küçükbaş hayvan mevcuttur.

Canlı hayvan satışları Diyarbakır İlindeki hayvan pazarında yapılmaktadır. Süt, mandıraya verilmektedir. Peynir üretimi genelde hane tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Yoğurt satışı ise Diyarbakır İlinde anlaşmalı bakkallara yapılmaktadır. Hayvan beslemesinde; saman, arpa, kuru ot, küspe ve fabrika yemi kullanılmaktadır. Tarım ve veterinerlik hizmetlerinde kamu hizmeti yetersiz düzeyde olduğu için veterinerlik hizmetleri özel sektörden karşılanmaya çalışılmaktadır.

Son 10–15 yılda hayvan sayısında azalma olmuş, 2008 yılında yaşanan kuraklık döneminde bu azalma hızlanmıştır. Köyde arıcılık yapılmamaktadır. Başka illerden arıcılar buraya konaklamaya gelmekte, bunlardan herhangi bir konaklama bedeli alınmamaktadır.

Hayvancılıkta kamudan mazot, kimyevi gübre, toprak analizi, havza bazlı fark ödemesi ve koruyucu aşılama destekleri alınmaktadır. Tarımsal kredilere erişimde arazi mülkiyetinden kaynaklı sorunlar olduğu ifade edilmektedir.

Tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde sürüm, ekim, gübre, sulama, ilaçlama ve pazarlama işlerini sadece erkekler yaparken, çapalama, hasat ve taşımayı kadınlar ve erkekler birlikte yapmaktadırlar.

Hayvancılıkta yem teminini erkekler yaparken, ahırlardaki hayvan bakımını ise kadınlarla birlikte yapmaktadırlar. Hayvancılıkta ürün değerlendirmeyi sadece kadınlar yapmaktadırlar.

1.3.3.3. Diğer Geçim Kaynakları

Gençlerin %70'i başka yerlere mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Çoğunlukla Malatya'ya kayısı toplamaya, Adapazarı, İzmir ve Düzce'ye fındık toplamaya gidilmektedir. Bu işlerden günlük 20–25 TL civarında bir gelir sağlandığı belirtilmektedir.

Köyün öncelikli gelir kaynakları sırasıyla pirinç, arpa, buğday ekimi, hayvancılık ve mevsimlik işçiliktir.

Mera alanlarının son on yıldır giderek kötüleştiği belirtilmektedir. Küresel ısınmanın etkisiyle değişen mevsim değerleri köylülerin ekonomik durumunda da olumsuz etkiler yaratmaktadır. Eskiden yoğun yaşanan kış aylarıyla birlikte toprağın karla beslendiği, verimin arttığı, bugün ise, azalan kar yağışlarıyla birlikte verimin düştüğü ve toprağın bereketinin azaldığı ifade edilmektedir.

1.3.4. Gözlemler

- Köylülere göre köyün en önemli sorunlarından ilki tarıma ilişkin su sorunudur. Bunun ardından hayvancılık ve altyapı sorunları gelmektedir. Pirinç üretimi önemli bir gelir kaynağıdır. Diğer köylerle karşılaştırıldığında bu köyün kent ile olan ilişkileri daha sıktır.

1.4. Karacadağ – Alatosun (Kulrovi) Beldesi

1.4.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Çınar İlçesine bağlı olan belde 8 Nisan 2011 tarihinde Diyarbakır'ın Bağlar ilçesine bağlanmıştır. Beldeye bağlı alt yerleşim birimi olan 13 küme mevcuttur. Karacadağ köylüleri, Basra'dan (Irak), önce Diyarbakır'ın Dicle İlçesine, sonra da bu köye gelerek yerleşmişler, yaklaşık 300 yıldır bu köyde yaşamaktadırlar. Köy nüfusu Arap kökenli olup seyitler, şeyhler aşireti olarak da bilinmektedir. Belde mezralarıyla birlikte toplam 543 hane ve 3.779 nüfusa sahiptir. Tezharap ve Birikan kümelerinde yaşayanlar, 1980 yılında yaşanan aşiret sorunundan dolayı Diyarbakır'a göç etmişler ve birkaç sene kaldıktan sonra yeniden köyelerine dönmüşlerdir. Köydeki genç nüfus sayısı oldukça düşük olup, çeşitli illere özellikle tarımda sulama işlerinde çalışmaya gitmektedirler.

1.4.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Beldede sekiz yıllık ilköğretim okulu mevcuttur. Kömderesi, Keleş ve Tarhana kümelerindeki öğrenciler taşınmalı sistemle bu okula devam etmektedirler. Öğrenimine devam eden yaklaşık 1.000 öğrenci mevcuttur. Karacadağ'a bağlı mezraların hiç birinde ilkokul yoktur. Kız çocukları ilköğretime devam ederken, lise eğitimine devam eden kız çocuğu bulunmamaktadır. Erkek öğrenciler arasında da eğitime devam edenlerin sayısı oldukça düşüktür. Bunun temel nedeni ekonomiktir.

Karacadağ beldesinde aile hekimliği sistemi uygulanmakta olup beldede sağlık ocağı bulunmaktadır.

Beldede sabit telefon hattı mevcuttur, ayrıca her evde cep telefonu bulunmaktadır.

İçme suyu tüm evlerde mevcut olup, dağdan gelen kaynaktan sağlanmaktadır. Kaynakların yetersizliği nedeniyle özellikle yaz aylarında sürekli su kesintileri yaşanmaktadır.

Elektrik trafosu 1987'de kurulmuştur, hatlar eski ve trafo yetersizdir. Elektrikler, özellikle kış aylarında sıklıkla kesilmektedir.

Beldede dört bakkal, bir fırın, bir lokanta, bir kahvehane, bir eczane ve bir cami bulunmaktadır.

Beldede sözü geçen kişiler belediye başkanı ve ihtiyar heyetidir.

Beldede yaşayan herkesin yeşil kartı vardır ve toplamda 400 aile Şartlı Nakil Transferinden faydalanmaktadır.

1.4.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Karacadağ Beldesi'ndeki tüm araziler müşterek hisselidir. Tapulu arazi miktarı 13.500 dekadır. Tarhana, Birikan, Tezharap, Alaçimen ve Dağsuyu küme evleri bu müşterek tapuya dâhil değildir. Birkan, Tezharap ve Alaçimen'de 1.500 dekar arazi tapuludur. Karacadağ Beldesi yerleşimi toplamda yedi km'lik bir yarıçapa sahip olup, merkeze en uzak küme evi yedi km uzaklıktaki Kömderesi'dir.

Beldede 111.000 dekarlık toplam arazi varlığının (70.000 dekar yaylak, 16.500 dekar mera alanı) 13.500 dekarı tapuludur, geri kalanı mera veya mera görünümlü alanlardır.

Tablo 3: Karacadağ Beldesi - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı, Pirinç Ekim Alanı
Karacadağ (Alatosun) Beldesi						
Merkez	2.000	4.000	72.000	14.100	1.500	1.500
Ziyaret Mahallesi	500	3.500				
Laçın (Birgeni)	500	1.000				
Darbi	600	500				
Kala	150	150				
Pamukpınar	300	200				
Kelek (Keloşke)	250	1.000				
Komderesi	1.000	4.000				
Dağsuyu (Gelte)	700	3.000				
Alaçimen	300	1.000				
Tezharap	500	2.500				
Birikan	100	1.000				
Tarhana	500	2.500				
Kutlu (Küli)	300	-				
Dereboyu	Merkez	Merkez				
TOPLAM	7.700	24.350	72.000	14.100	1.500	1.500

1.4.3.1. Bitkisel üretim

Köydeki kuru tarım alanlarının aşırı taşlık olması nedeniyle bu alanlarda tarım yapmak mümkün değildir. Yaklaşık 1.500 dekarlık alanda pirinç ekimi yapılmaktadır. Pirinç ekimi taşlık arazilerde yapılmakta, sarı çeltik tohum çeşidi kullanılmaktadır. Hasat genelde el ile yapılmaktadır. Sadece taşların nispeten seyrek olduğu alanlarda eski biçerler ile hasat yapılmaktadır. Gübre az miktarlarda kullanılırken, yabancı otların çıktığı durumda ilaç kullanılmaktadır.

Çeltik bir yıl ekildikten sonra ekimine 4-5 yıl ara verilmektedir. Ara verilen dönemlerde, tarlalar sadece hayvan otlatma alanı olarak kullanılmaktadır. Çeltik ekimi Çermik İlçesinden gelen yarıcılarca gerçekleştirilmektedir. Hasat döneminde, çeltiğin %50'si ekimi yapan kişiye geri kalanı ise hisselerine göre 600 haneye bölüştürülmektedir. Ham arazilerde 1'e 72 düzeyinde verim alınan alanlar mevcuttur.

Pirinç satışı yapabilen çok az hane vardır. Bunun temel nedeni, hissesi az olan ailelerde pirincin ancak hane tüketimine yetecek

kadar üretiliyor olmasıdır. Bazı haneler, pirinç üretiminden kendilerine düşen payın yetmemesi nedeniyle hane ihtiyacı için, dışarıdan pirinç satın almaktadırlar. Köyde yaşayanların tamamı akrabadırlar. En fazla arazisi olan hanenin toplam arazisi 370 dekadır. Belde-
deki tüm hanelerin arazisi müşterek tapuludur.

Çeltik üretiminin tercih edilme sebebi; arazilerin uygun olması ve çeltik üretimi için gerekli olan girdi giderlerinin pamuk üretimi için gerekli olan giderlerden %20 az olmasıdır. Varolan göletlerin Karacadağ pirincinin bugüne kadar yaşatılmasında önemli bir rolü olduğu bilinmektedir.

En lezzetli pirinç, Karacadağ'ın doruklarında yetişmesinden dolayı, bu beldeden elde edilmektedir. Kuraklık dönemlerinde, ekim alanları da suya bağlı olarak azalma göstermektedir. Pirinç ekiminin diğer üretilere göre karlı olduğu belirtilmekte, arazilerin müşterek tapulu olması nedeniyle pirinç üretimi ve yarıklık sistemi tercih edilmektedir. İşçiye ihtiyaç olması durumunda işgücü köyden temin edilmektedir. Kadınlar, biçilen pirinci bohça ile taşırlarken, biçim işleminde aktif olarak yer almaktadırlar. Biçimde kadınlarla birlikte 200 kişi 15–20 gün çalışırlar.

Köyde meyve bahçesi bulunmamakta, sınırlı sayıda da olsa evlerinin önünde küçük bahçeleri olanlar aileler bulunmaktadır. Sulama olanaklarını olduğu yerlerde ev ihtiyacı kadar sebze ekimi yapılmaktadır.

1.4.3.2. Hayvancılık

Beldede, mera alanı toplamda tüm mezzarlar dâhil 72.000 dönümdür. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan belde 9.173 büyükbaş, 24.350 küçükbaş hayvan varlığına sahiptir. Küçükbaş hayvanlar dokuz ay büyükbaş hayvanlar ise altı ay merada otlatılmaktadır. Beldede sürekli ikamet eden tarım danışmanı mevcut değildir. Beldede yaşayanlar veterinerin belde için çok önemli ve gerekli olduğunu düşünmektedirler. Belde sakinlerinden 2–3 kişi Diyarbakır'da hayvan pazarlama işini yapmaktadır.

Kurbanlık büyükbaş besiciliği yapan aile sayısı 3–5 ile sınırlıdır. Hayvan beslemesinde fabrika yemi, arpa ve benzeri yemler dışarıdan satın alınmaktadır.

Hayvansal ürünlerden süt, kırk gün süre ile mandıraya verilmektedir. İnek sütü 60 kuruş, koyun sütü ise 90 kuruştan satılmaktadır. Hayvancılığın gittikçe azaldığını belirten köylüler 2008 yılında yaşanan kuraklıktan ötürü hayvanlarını 100–150 TL gibi oldukça düşük fiyatlara sattıklarını ifade etmişlerdir. Küçükbaş hayvancılıkta temel gelir, kuzu satışından elde edilmektedir.

Beldede arıcılık yapan sadece bir kişi bulunmaktadır. Belde yerleşimlerine dışarıdan yaklaşık 50 kamyon arıcı gelip konaklamaktadır.

Beldede hayvancılıkla ilgili bir kooperatif mevcuttur. Ancak arazilerin müşterek olması nedeniyle bu kooperatif aktif hale getirilememekte, arazilerden yararlanılamamaktadır. Faiz haram olarak değerlendirildiği için hiç kredi kullanılmamaktadır.

1.4.3.3. Diğer Gelir kaynakları

Genç nüfus patates, soğan, şekerpancarı üretilen alanlarda tarım ve sulama faaliyetlerinde çalışmak için mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Ayda 1.000 TL kazanılan bu işte sigortasız çalışılmakta ve gidilen yerlerde 3–6 ay arası kalınmaktadır. Sulama için en çok Afyon'a gidilmektedir. Gençlerin %80'i mevsimlik işçiliğe Adapazarı, Bursa, İzmir, Afyon illerine gitmektedirler. Ailecek gidilen işlerin dışında genellikle güce dayalı işlere erkekler gitmektedirler.

Karacadağ Beldesinin en önemli gelir kaynakları sırasıyla; hayvancılık, mevsimlik işçilik ve çeltik ekimidir.

Beldede zengin olmanın ölçütünün 200 koyuna sahip olmak olduğu belirtilmiştir.

1.4.4. Gözlemler

- Yörede yaşayanlara göre en önemli sorun, beldede bir lisenin olmamasıdır. Bunun yanı sıra mevcut olan sağlık ocağının yeterli teçhizata sahip olmaması, tahlil yapacak laboratuvar ortamının olmaması, röntgen filmi çekilememesi de sağlık hizmetini sınırlandıran faktörler arasındadır. Ayrıca yolların iyi durumda olmaması ve kanalizasyon sisteminin kurulmamış olması beldenin diğer önemli sorunlarından.
- Beldenin idari olarak ilçe potansiyeli taşıdığı ve bunun sağlanması durumunda yerleşimin oldukça gelişeceği belirtilmektedir.
- Hayvancılığın iklime bağlı kalınmadan ahır hayvancılığıyla yapılması, zayıflayan meraların ıslahı, çözülmesi gereken diğer önemli sorun alanlarıdır.
- Belde sınırları içinde bulunan Pi vadisinde DSİ'nin sel önleme çalışması mevcuttur. Bu çalışmanın daha fonksiyonel hale geti-

rilebileceği belirtilmektedir. Örneğin; sel önlemenin yanında, sel yatağının önü tutulursa bu alandan çeltik sulaması için de yararlanmanın mümkün olacağı ifade edilmektedir. Suyun sağlanması durumunda çeltik ekimi için oldukça geniş alanların mevcut olduğu belirtilmektedir.

- Çeltik ekimi için Eşikdüzü Göletinden yararlanılmaktadır. Gölette su kaçağı mevcut olup, küçük müdahaleler ile bunu önlemenin mümkün olacağı belirtilmektedir. Geçen yıl ekilen on ton tohumun, kaçak önlendiği takdirde 25 tona kadar yükseltilebileceği ifade edilmektedir. Su kaçağı sorununun 20.000–50.000 TL'lik bir bedel ile çözülebileceği belirtilmektedir. Bu, ciddi anlamda gelir sağlamak yanında istihdam alanında da yerleşime katkı sağlayabilecektir.
- Çoban bulmada problem yaşandığı, çobanlara devletin sosyal güvenlik olanağını sunması halinde bu işe olan talebin artacağı ve bunun da istihdam sağlamanın yanı sıra hayvancılığın geliştirilmesine katkı sunabileceği belirtilmiştir.

2. DİYARBAKIR İLİ ÇINAR İLÇESİ

2.1. Ortaşar (Elvendi) Köyü ⁶

2.1.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Ortaşar Köyü 1959 yılında Mardin İlinin Kızıltepe İlçesinden göç edenlerce oluşturulmuş bir köydür. Köy, Lefi Aşiretinin Koçi Boyundan olup, köyde beş büyük aile bulunmaktadır. Köy mezralar ile birlikte 114 hane olup nüfusu 780'dir. Nüfusun son otuz yılda özellikle hızlı arttığı ifade edilmektedir. On yıl öncesine kadar dışarı göç veren bu köyde, kuyular açılıp sulu tarıma geçildikten sonra (özellikle soğan üretiminden sonra) tersine göç yaşandığı belirtilmektedir. Bu durumun, genel olarak köyün ekonomik durumuyla birlikte üretim ve üretim olanaklarının iyi olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Ortaşar Köyünün Ortaşar ve Şeytanok isminde iki mezrası bulunmaktadır.

Dışarıya göç olmadığı için köyde genç nüfus sayısı fazladır. Köy içinde sıkı bir dayanışmanın mevcut olduğu ve köy içi ilişkilerin iyi düzeyde olduğu belirtilmektedir. Köyde muhtar dışında köyün yaşlılarının sözü geçerlidir.

Köyün kamu kuruluşlarıyla ilişkilerinin iyi olduğu, bazı köy ihtiyaçlarının ise köylülerin kendi çabalarıyla çözüldüğü belirtilmiştir. Köyde üç bakkal, bir cami bulunmaktadır.

Köyde herkesin arabasının olması nedeniyle ulaşım özel araçlar ile sağlanmaktadır.

Köyde ayrıca futbol sahası bulunmaktadır.

2.1.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde sekiz yıllık ilköğretim okulu mevcut olup, okulda 600 öğrenci eğitim almaktadır. Liseye devam eden yaklaşık 50 öğrenci bulunmaktadır. Köyde 20 civarında üniversitede okuyan öğrenci mevcut olup, eğitimde cinsiyet ayrımcılığı, yapılmadığı belirtilmektedir.

Köyde sağlık ocağı yeni yapılmaktadır. Eskiden sıtma hastalığının yaygınlığından söz eden köylüler şimdi çeltik alanlarının azalmasıyla bu hastalığın etkisini yitirdiğini ifade etmektedirler. Köyde yaygın olarak bronşit hastalığına rastlanmaktadır.

Köyde su şebekesi, su kulesi ve dereden gelen kaynak suyu olduğu belirtilmiştir. Elektrik şebekesinin eski olması ve sulamanın da elektrikle yapılmasından dolayı sıklıkla elektrik kesintisi yaşanmaktadır.

2.1.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyün mezralar ile birlikte 6.000 dekar kuru, 17.300 dekar sulu tarım arazisi mevcuttur. Araziler 7–8 parçadan oluşmaktadır. Yaklaşık 15 hanenin hiç arazisi bulunmamaktadır. Bu haneler geçimlerini köyde başkalarının arazilerinde işçilik yaparak sağlamaktadırlar. Köyde tüm araziler tapuludur.

6 Köyün adının, eskiden köyde yeni doğan bebek ölümlerinin yüksek olmasından dolayı, çocuk kaybı manasına gelen 'gelen çocuk kalmadı, kayboldu' anlamında Kürtçe 'Elvendi' olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 4: Ortaşar Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı
ORTAŞAR	250	2.150	1.000	2.000	7.000	2.750
Ortataş	20	150	50	-	8.200	1.000
Şeytanok	6	200	-	4.000	2.000	-
TOPLAM	276	2.500	1.050	6.000	17.200	3.750

2.1.3.1. Bitkisel Üretim

Köyde yaygın olarak sulu tarım yapılmaktadır. Kuru soğan sebzeçilik üretiminde önemli bir yer tutmaktadır. Geçen yıl 1.000 dekar arazide soğan ekilirken bu yıl 2.000 dekarı aşacağı tahmin edilmektedir. Soğan üretimini Mardin'deki akrabalarından ve Bozçalı Köyünden öğrendiklerini belirten köylülerin % 80'i soğan ekmektedir. Pamuk üretimi de oldukça yaygın olarak yapılmaktadır. Özellikle son iki yıldır, pamuğun fiyatının iyi olması nedeniyle bu üretime ciddi anlamda yönelim vardır. Sulu üretim yapılması nedeniyle, ikinci ürün ekimleri köyde sıkça yapılmaktadır. İkinci ürün olarak; turp, karpuz, ıspanak üretilmektedir. Domates, biber üretimi hane tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Köyün arazileri oldukça verimli olup, her iklimsel özelliğe uyan birçok ürünün üretilmesi mümkündür.

Köyde büyük ölçekte kuru soğan üretimi yapıldığı için Hatay, Adana, Çorum ve Diyarbakır'dan bu ürünü toptan almak için tüccarlar gelmektedir. Ispanak, salatalık, turp gibi ürünler ise Diyarbakır İli sebze halinde satılmaktadır. Kuru arazilerde ise buğday, arpa, mercimek ekimi yapılmaktadır. Eskiden nohut çok fazla ekilmesine rağmen bu üretimden vazgeçilmiştir. Sebzeçilikte hastalıklar ile mücadele önemli bir problem olarak ifade edilmektedir.

Tablo 5: Köyde Üretilen/Satılan Başlıca Ürünler ve Verime İlişkin Bilgiler

Ürün	Dekar	Dekar/Ton-Kg	Kilogram fiyatı (krş/kg)
Kuru soğan	2.000	4-7 ton	
Ispanak	450		450
Karnabahar	30	-	500
Kavun, karpuz	50	4 ton	
Turp	30	8 ton	20-50
Mardin Acuru	200	500 kg	
Buğday	4.000	550 kg	
Arpa	2.000-3.000	350 kg	
Mercimek	1.000-2.000	350 kg	
Pamuk	1.000	500 kg	

Sulama ilk olarak 2000 yılında başlatılmıştır ve şu anda köyde 32 derin su sondajı bulunmaktadır. Sulamada sondaj derinliği 500 metreye kadar inmektedir. Her sondaj kuyusu ortalama 300 dekar araziye sulayabilmektedir. Tam teşekküllü bir kuyunun 500 metrede faaliyete geçmesi için yaklaşık olarak 100.000 TL'ye ihtiyaç duyulmaktadır.

On yıllık süre içerisinde yeraltı suları 50 metre aşağı çekilmiştir. Bu durum bazı köylerde 250 metreyi bulmaktadır. Yağış durumuna göre suyun kapasitesi değişim göstermektedir. Köye yakın mesafede kanal yapılmakta (köyün alt tarafında) olduğu, ama köyün bu sulama kanallarından faydalanıp faydalanmayacağı henüz belli olmadığı, bu olasılığın düşük olduğu dile getirilmektedir.

Köyde arazi toplulaştırılması çalışmaları yapılmaktadır. Elektriklerin sıklıkla kesilmesi ve düşük voltajdan ötürü elektronik ev eşyaları sürekli bozulmaktadır.

Köylüler köye ilk geldiklerinde dut üretiminin yaygın olduğunu ve köyde ipek böcekçiliği (kozacılık) yapıldığını ifade etmişlerdir. Göç alan köyde gündelik işçilere yaygın olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Köye her gün çevre köylerden 15–20 minibüs işçi gelmektedir.

2.1.3.2. Hayvancılık

Köyde büyükbaş hayvan sayısı 276, küçükbaş hayvan sayısı ise 2.500'dür. Köydeki mera alanlarının sınırlı olması (1.000 dekar) ve bitkisel üretimin ön planda olması nedeniyle, hayvancılık, küçükbaş hayvancılık dışında, daha çok hane tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. 2008 yılındaki kuraklığın hayvancılığa olumsuz etkisinin burada da görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca, köyde üretilen sütün şehre götürülmesinde zorluklar yaşanması da hayvancılığın gerilemesinin bir başka nedenidir. Köyde bir mandıra veya süt toplayıcısının olması hayvancılığın da gelişmesine katkı sağlayabilecek, büyükbaş hayvancılığın gelişmesine paralel olarak bitkisel üretim de daha karlı olacak ve gelişebilecektir. Köy nüfusunun kalabalık olması nedeniyle, hayvancılığın gelişmesinin köyün refahının daha da artmasına olumlu katkı sunacağı görüşü yaygındır.

Hayvan beslemesinde saman, arpa ve fabrika yemi kullanılmaktadır. Hayvanlarda yavru atmanın hayvancılıkta en önemli sorun olduğu dile getirilmektedir.

Köyde otuz yıl öncesine kadar arıcılık yaygın olmasına rağmen 1985 yılından itibaren tarımda kullanılan zirai ilaçlamalar arıcılığın azalmasına neden olmuş, köyde arıcılıktan tamamen vazgeçilmiştir. Şimdilerde, pamuk sezonunda 3–5 kamyon arıcı konaklamak için köye gelmektedir.

Köyde bir hindi çiftliği mevcuttur.

2.1.3.3. Diğer Geçim Kaynakları

Köyde en önemli gelir kaynakları sırasıyla soğan üretimi, pamuk üretimi, buğday, arpa ve mercimek üretimidir.

Tarımsal faaliyetlerde sürüm, ekim, gübre, sulama, ilaçlama, taşıma ve pazarlama erkekler tarafından; çapalama, ot yolma işleri kadınlar tarafından yapılmaktadır. Hasat ise kadın ve erkekler tarafından birlikte yapılan bir faaliyettir.

2.1.4. Gözlemler

- Köylüler, özellikle son yıllarda iklim koşullarının yumuşamasıyla, kendilerine olanak sağlanması durumunda seracılık yapmayı hedeflediklerini, böylece kış aylarında boş zamanlarını değerlendirme olanağına kavuşacaklarını ifade etmektedirler. Bu kapsamda devlet destekli hibe kredileri almak istediklerini ifade eden köylülerden şu anda uygulamada olan Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programlarından yararlanmak için girişimde bulunan üreticiler de mevcuttur.

2.2 Kılıçkaya (Karık) Köyü

2.2.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Karık, Kürtçede incirin iyi yetişmemiş, olgunlaşmamış, ham hali anlamına gelmektedir.

Malatya'dan 300 yıl önce buralara göç edenlerin oluşturduğu köy nüfusu İzol Aşiretine mensup kişilerden oluşmaktadır. Köyde tek bir aileye mevcuttur. Beş mezrası olan köyde 176 hane vardır, nüfusu 1.454'tür. Yoğunluk mezrası hariç, diğer mezarlarla tek parça gibidir.

Köy, Diyarbakır'a 25 km, Çınar'a 55 km uzaklıktadır. Köyde tarihi nitelikte olan çeşme yıkılmış, bunun üzerinde su deposu inşa edilmiştir. Köyde muhtar dışında yaşlıların sözü geçmektedir.

Son otuz yıl içinde köyden ağırlıklı olarak Diyarbakır'a göç edilmiştir. Elli hanenin geçim sıkıntısı nedeniyle köyden göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Köyde genç nüfus sayısı oldukça az olup, gençler çoğunlukla inşaat sektöründe çalışmak üzere senelik işçiliğe gitmektedirler.

2.2.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde sekiz yıllık ilköğretim okulunun 600 öğrencisi mevcuttur. Çevre köylerden taşınmalı eğitim sistemi ile öğrenciler buraya gelmektedirler. Kılıçkaya Köyünden sadece 90 civarında öğrenci okula devam etmektedir.

7 Rusiyepe günd (beyaz sakallılar) olarak adlandırılan ihtiyar heyetinin olduğu görülmektedir.

Köyde sağlık ocağı yoktur.

Her evde cep telefonu bulunmakta, fakat şebekelerin zayıf olması nedeni ile sağlıklı bir iletişim gerçekleştirilememektedir.

Köyde cami mevcuttur.

Ulaşım köy dolmuşu ile sağlanmaktadır.

İçme suyu, Karacadağ'daki, uzun yıllardır bilinen kaynak suyundan temin edilmektedir.

Özellikle kış aylarında sık sık elektrik kesintisi yaşanmaktadır. Elektrik şebekesine, yapıldığından beri (30 yılı aşkın süredir) ciddi anlamda bir bakım yapılmadığı ve sorunların bundan kaynaklandığı belirtilmektedir.

2.2.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyün 35.000 dekar alana yayılan geniş mera alanları mevcuttur. Ayrıca 7.300 dekar kuru tarım arazisi ve bir yıl 1.200, ikinci yıl ise iki katına yükselen sulanabilen arazileri mevcuttur. Sulanabilen alanlarda Karacadağ pirinci ekimi yapılmaktadır.

Köyde arazi miktarları nispeten yüksek olmasına rağmen, ihtilafı durumda olan arazi miktarı da oldukça yüksek oranlardadır.

Tablo 6: Kılıçkaya Köyü – Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER
	BB	KB		Kuru	Sulu	Pirinç Ekim Alanı
KILIÇKAYA (KARIK)	100	700	35.000	5.800	1.200	1.200
Alavuz	300	1.500				
Koromsan (Koroso)	50	600				
Doğanlar (Varemelik)	50	300				
Hacısınan (Tahte ara şeviti)	50	300				
Yoğunluk (ayrı)	150	600	1.000	1.500	-	
TOPLAM	700	4.000	36.000	7.300	1.200	1.200

2.2.3.1. Bitkisel Üretim

Kuru alanlarda sadece arpa ve buğday üretimi yapılmakta olup, bu üretimlerin çoğu hane tüketiminde kullanılmaktadır. Sulu alanlarda ise Karacadağ pirinci (sarı çeltik) ekimi yapılmaktadır. Sulama mevcut iki göletten sağlanmaktadır. Bu göletlerden biri sadece bu köye ait olup, ikinci gölet bir yıl dönüşümlü olarak komşu köyler ile ortak kullanılmaktadır. Göletlerdeki su durumu genellikle yağışların durumu ile bağlantılıdır. Birinci göletten sağlanan suyla yaklaşık olarak 1.000 dekarlık alanda çeltik ekimi yapılmakta, ikinci göletten yapılan sulama yıllarında ise 2.000 dekar civarında çeltik ekimi yapılmaktadır.

Köyde pirinç ekimi yarıcılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yarıcı usulünde amele, gübre, tohum, ilaç, işgücü, hasat işleri yarıcıya ait olmaktadır. Yarıcı, hasadın % 50'sini çeltik olarak köylüye teslim etmektedir. Ekim alanlarının yarıcıya verilmesinin en önemli nedeni arazilerin müşterek olmasıdır. Yılda ortalama 500 ton kadar ürün alındığı belirtilmektedir. İkinci yıl, sulamanın bu köye ait olduğu yıllarda 1.000 ton kadar ürün alınır. Çeltik ekiminin beş yıl ara ile yapılması durumunda gübre kullanımı gereksinimi olmakta, ancak yedi yıllık periyotlar ile yapılması durumunda gübre kullanımına gereksinim olmamaktadır. Gübresiz olarak ekilen çeltiğin çok daha lezzetli olduğu ve daha fazla tercih edildiği ifade dilmektedir.

Köyde seracılık faaliyeti için Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programına başvuruda bulunulmuştur. Projenin kabul edilmesi beklentisi yüksektir. Hâlihazırda sebze üretimi sadece hane tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Kuru alanlarda bir yıl buğday, ertesi yıl bostan ekimi yapılmaktadır. Son on yılda darı, mercimek ve nohut ekiminden vazgeçilmiştir.

2.2.3.2. Hayvancılık

Mera alanlarının geniş olması nedeni ile hayvan varlığı önemli sayılabilecek potansiyelindedir. Köyde toplam 700 büyükbaş, 4.000 küçükbaş hayvan mevcuttur. Büyükbaş hayvanların %80'i yerli, % 20'si melezdir. Hayvan beslemesinde yem olarak saman, arpa, fabrika yemi ve kepek kullanılmaktadır. Canlı hayvan satışı Diyarbakır İli hayvan pazarında yapılmaktadır.

Süt köyde kurulmuş olan mandıraya verilmekte olup, koyun sütü 80-90 kuruşa, inek sütü ise 65 kuruşa satılmaktadır.

Köyde salamura ve örgü peynir üretilmekte, hane ihtiyaçları giderildikten sonra kalanı şehirde satılmaktadır. Yoğurt satışı ise yapılmamaktadır.

Hayvancılık özellikle son on yıldır gerilemiştir. Son 2-3 yıldır hayvan satış bedellerinin iyi olduğu ve üreticilerin para kazandıkları belirtilmektedir. Ancak 2008 yılında yaşanan kuraklığın ardından, 10.000 baş olan hayvan sayısı 4.000'e düşmüştür. Hayvansal ürünlerin canlı hayvan fiyatları ile paralel artış göstermediği belirtilmektedir.

Köyde arıcılık yapılmamakta, ancak floranın zengin olması nedeniyle her yıl yaklaşık otuz kamyon arının bu köye konaklamaya getirildiği ifade edilmektedir.

Son on yılda meraların durumunun kötüleştiği belirtilmektedir. Mera kapasitesi pirinç ekiminden dolayı zayıflamaktadır.

2.2.3.3. Diğer Geçim Kaynakları

Köyün genç nüfusu ağırlıklı olarak inşaat sektöründe çalışmak üzere senelik işçiliğe gitmektedir. İnşaat işlerine gidenler ortalama altı ay kalmakta, aylık 1.000-1.500 TL arası gelir elde etmektedirler. Ayrıca çöp ve pamuk toplamaya giden yoğun bir nüfusun da olduğu ifade edilmektedir.

Mevsimlik işçiliğe yoğunluklu olarak Bursa, İzmir ve Karadeniz illerine gidilmekte, günlük ortalama 20 TL kadar bir gelir elde edilmektedir. Her evden 4-5 kişi belli dönemlerde mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Pamuk işine gidenler %9 ürün bedeli karşılığı, sulamaya gidenler ise %10 ürün bedeli karşılığı çalışmaktadırlar.

Mevsimlik işçilik on yıl önce başlayan bir süreç iken bu gün özellikle yoksul ailelerin gelir kaynaklarının başında gelmektedir.

Köyün en önemli gelir kaynakları sırasıyla pirinç, hayvancılık ve mevsimlik işçiliktir.

Geçmişle karşılaştırıldığında iklimin oldukça yumuşadığı, özellikle kar yağışlarının çok azaldığı belirtilmektedir.

2.2.4. Gözlemler

- Köylüler ellerinde olanaklar olması durumunda hayvancılığı modern yöntemlerle yapmayı ve ahır hayvancılığını geliştirmeyi planlamaktadırlar. En iyi anladıkları işin hayvancılık olduğu vurgusu ağır basmaktadır. Köylüler kredi kullanmayı istemekte, ancak alamadıklarını belirtmektedirler.
- Köylülere göre, köyün en önemli sorunları; arazi sınırlarında ihtilafların olması ve bu ihtilaflar nedeni ile çevre köyler ile sıkıntı yaşamalarıdır.

2.3. Kazıktepe Köyü

2.3.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Yaklaşık olarak yetmiş yıl önce Mardin'den gelenler tarafından oluşturulmuş olan köy 1992 yılında boşaltılmıştır. Köy boşaltıldıktan sonraki iki yılda burada hiçbir üretim yapılmamış, iki yılın ardından kente yerleşen arazi sahipleri buradaki arazilerini işletebilmişlerdir. Arazi sahipleri çoğunlukla kentte yerleşik kalmışlardır. Yetmiş yıl önce elli hane olan köyde şu anda sekiz hane ve 65 kişi yaşamaktadır. Son otuz yıllık dönemde nüfus yoğunluğu azalmıştır. Genç nüfusun büyük bir çoğunluğu üniversitede okumakta, okumayanlar ise tarımsal faaliyetlerde çalışmaktadırlar. Eskiden faal halde olan okul ve sağlık ocağı şimdi kullanılabilir durumda değildir. Köy sahipleri ve köyde yaşayanların aşiret bağlantıları mevcut değildir.

Köyün 8.000 dekar arazisi bulunan Kırkat adında bir mezarası mevcuttur. Arazilerinin 4.000 dekarında kuru tarım, diğer 4.000 dekarında ise sulu tarım yapılmaktadır.

2.3.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde okul bulunmamaktadır. Eğitim taşınmalı sistemle sağlanmakta, eğitim için Ortaşar Köyüne gidilmektedir.

Köyde sabit telefon hattı mevcut olmayıp, her evde cep telefonu vardır.

Köyde her evin özel su kuyusu mevcut olup, köyün yolları köylüler tarafından inşa edilmiştir.

Köyde yeşil kart sahipliği bulunmamaktadır.

2.3.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyün arazileri müşterek olup, bu araziler üzerinde sekiz ailenin ortaklığı söz konusudur. Köyün toplam arazi varlığı 12.000 de-kardır. Bu araziler tek parçalı olup, tamamı ekilebilir sulu tarım arazilerinden oluşmaktadır.

Tablo 7: Kazıktepe Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı
KAZIKTEPE	30	200	80	-	12.000	500
Kırkat (yerleşim yok)	-	-	-	4.000	4.000	10
TOPLAM	30	200	80	4.000	16.000	510

2.3.3.1. Bitkisel Üretim

Köyde ağırlıklı olarak pamuk üretimi yapılmaktadır. Pamuğun yanı sıra, sulu yöntemlerle buğday ve arpa ekimi de yapılmaktadır. Sulama, köylülerin kendi olanakları ile açtıkları derin su kuyusu sondajlarından sağlanmaktadır. Köyde toplamda otuz derin su kuyusu sondajı bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 500 dekar alanda soğan, turp ve karnabahar ekimi yapılmaktadır. Soğan ve turp ekimi son on yılda yaygınlaşmıştır. Bu yıl turfanda kavun ve karpuz yetiştirilmesi amacıyla bir çiftçi tarafından 300 dekarlık alanda alçak tünel yöntemiyle üretim yapılmaktadır.

Domates, biber ve patlıcan gibi sebzeler sadece hane tüketimine yetecek kadar üretilmektedir. Üç dekar alan bağ olarak tesis edilmiştir. Üretimde, pamuk-buğday, buğday-mercimek şeklinde münavebe uygulanmaktadır. Ayrıca yaygın olarak ikinci ürün tarımı yapılmakta, mısır, pamuk ve mercimek ekilmektedir.

Köyde üretilen başlıca ürünler; pamuk, buğday, arpa, mısır, nohut, mercimek, soğan, turp, karnabahardır. Tarımsal üretimler için işçi temini dışarıdan yapılmakta olup, Siverek, Elazığ gibi yerlerden pamuk toplamaya gelinmektedir. Sulamacılar genellikle Kahramanmaraş'tan gelmektedirler. Kahramanmaraş'tan Şubat-Mart aylarında gelen sulamacılar kasım ayında geri dönmekte, yıllardır aynı kişilerle çalışılmaktadır.

İklimsel değişikliklerden kaynaklı olarak, son yıllarda farklı böcek türlerinin ortaya çıktığı ve bunun da üretimde bazı sorunlara neden olduğu ifade edilmektedir.

2.3.3.2. Hayvancılık

Köydeki toplam mera varlığı seksen dekadır. 30 büyükbaş, 200 küçükbaş hayvan mevcuttur. Hayvancılık sadece aile tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Sadece bir aile koyuncululuğu ticari amaçla gerçekleştirmektedir. Köyde küçükbaş hayvanlar merada otlatılmaktadır. Köyde arıcılık yoktur. İki kamyon arıcı konaklamak için dışarıdan gelmektedir.

2.3.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Köyde çıkarı işleme, tohum eleme ve işleme tesisleri mevcuttur. Bu tesisler, köyün kendi ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra çevre yerleşimlere de ticari bir işletme olarak hizmet vermektedir.

Köyde ayrıca bir akaryakıt istasyonu bulunmaktadır.

Köyde ön plana çıkan ürünler; pamuk, buğday, arpa ve sebzeçiliktir.

2.3.4. Gözlemler

- Köy, çevre köylere kıyasla oldukça zengindir. Köyde ileri tarım tekniklerinin uygulanmasına yönelik girişimler mevcuttur. Bu yıl 300 dekarlık alanda gerçekleştirilen turfanda kavun, karpuz üretiminin karlı olması durumunda yaygınlaşma olasılığı yüksektir. Köy, olanaklarının iyi olması nedeniyle tarımsal üretim konusunda çevre köylere de örnek teşkil etmektedir. Yakın gelecekte seracılık, meyvecilik ve bağcılığın geliştirilmesine yönelik planlamalar yapılmaktadır. Köyde kredi yaygın olarak kullanılmaktadır.
- Köyde kooperatif kurulmasına yönelik girişimler mevcuttur. Köye yakın sulama kanalı yapılmakta, buna ilişkin birlik kurulması hedeflenmektedir.

2.4. Bozçalı (Selman) Köyü

2.4.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Bozçalı köy, Selman ise mezarıdır. Asıl yerleşimin büyük bölümü Selman'da bulunmaktadır. Bu yerleşime Mardin'in Kızıltepe İlçesinden 1989 yılında, Mahfelin Aşiretine bağlı Abran Köyünün boşaltılması sonucu gelmiş, buradaki araziler satın alınarak yerleşilmiştir. Yerleşimde beş büyük aile mevcuttur. 38 haneden oluşan yerleşimin nüfusu 296'dır. Yerleşim, Diyarbakır'a 30 km, Çınar'a 15 km uzaklıktadır. Köye ilk 12 aile gelmiş, zamanla bu sayı 38'e yükselmiştir.

Köyde çocuk ve genç nüfus varlığı mevcuttur. Okula gitmeyen gençler köy işlerinde çalışmakta, köyden mevsimlik işçiliğe giden bulunmamaktadır.

2.4.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde beş yıllık bir okul mevcuttur. Bu okul köylü-kamu ortaklığıyla yapılmıştır. Kız çocuklar ilk beş yıl okula gönderilmekte, bundan sonraki eğitim dönemlerinde taşınmalı sistem nedeniyle, erkek çocuklara nispeten daha az sayıda okula gönderilmektedirler. Okul eğitiminde başarı esas alınmaktadır; çalışkan öğrenciler eğitimlerine devam edebilirken başarısız öğrenciler köy işlerine yönlendirilmektedir. Köyde üniversite eğitimine devam eden dört genç bulunmaktadır.

Köyde bronşit ve migren hastalıkları yaygın olarak görülmekte olup herkesin yeşil kartı vardır.

Sabit telefon hattı mevcut olmakla birlikte yaygın olarak cep telefonu kullanılmaktadır.

Köyde şebeke suyu bulunmamaktadır. 40–50 metre olan sondaj suyu aynı zamanda içme suyu olarak da kullanılmaktadır. Köyde toplam altı sondaj kuyusu vardır.

Elektrik alt yapısı yetersizdir. Trafo köye uzak olduğundan, hat çok uzundur. Otuz sekiz ev tek çıkışa bağlanmıştır.

Köyde bir bakkal dükkânı ve cami vardır.

Minibüsü olmayan köyde hemen hemen her evin şahsi arabası bulunmaktadır.

2.4.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köy 13.000 dekar sulu tarım arazisine sahip olup, alanların tamamında sulu tarım yapılmaktadır. Başta sebzeçilik olmak üzere, ürün çeşitliliğinin en çok geliştiği köylerin başında gelmektedir. Sulamalar çoğunlukla derin su kuyularından sağlanan sular ile yapılmaktadır. Köye bitişik hayvan içme suyu göleti bulunmakta, bu su, aynı zamanda sulama amaçlı olarak da kullanılmaktadır.

Köyde 150 büyükbaş, 650 küçükbaş hayvan mevcuttur. 400 dekar mera alanı olan köyde hayvancılık daha çok hane tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Arazisi olmayan köylü yoktur. En fazla araziye sahip olan kişinin 250 dönüm arazisi vardır.

Tablo 8: Bozçalı Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı
TOPLAM	150	650	400	-	13.000	1.250

2.4.3.1. Bitkisel Üretim

Köyün geniş ve sulanabilen verimli arazileri mevcuttur. Ürün deseni çeşitliliği açısından zengin olan köy, başta sebzeçilik olmak üzere birçok üretimin çevre köylerde yaygınlaşmasına öncülük etmekte, Çınar ve çevresinde örnek köy olarak gösterilmektedir.

Köyde altı sondaj kuyusu mevcut olup her sondaj kuyusu 300 dönüm araziye sulamaktadır. Ayrıca hayvan içme suyu göletinden, özellikle kuyusu olmayan arazi sahipleri yararlanmaktadır.

Köy, soğanı bölgeye getiren ve yaygınlaşmasına öncülük eden yerleşimdir. Soğan üretimi revaçta olup, en karlı olan üretimlerin başında gelmektedir. Dekara 6–12 ton arası verim alındığı belirtilmektedir. Soğanı, tüccarlar köye gelip satın almaktadırlar.

Soya fasulyesinde, dönüme 200 kg ürün alınmaktadır. Normalde devlet desteği olan bir ürün olmasına rağmen, köylü bu desteği arazi mülkiyeti sorunları nedeniyle alamamaktadır. Karnabahar ve brokoliyi bölgede 5–6 yıl önce başlatan köylüler pazar problemi nedeniyle terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu üretimi ilk başlattıklarında, kentte bu ürünlerin tüketiminin sınırlı olduğu, bu nedenle terk edildiği ifade edilmektedir. Karnabaharın ekiminin tercih edilmemesinin bir nedeni de fazla işgücü istemesidir. Kavun, karpuz ekimi, karlı olarak değerlendirilen ve tercih edilen üretimlerdendir.

İkinci ürün ekimi yaygın olarak yapılmaktadır. Kavunun birinci ürün olarak, karpuzun ise ikinci ürün olarak ekildiğinde karlı olacağı ifade edilmektedir. Sebzeçilikte en karlı iş kavun üretimidir. Sulu üretim yapılması durumunda randıman veren Hollanda menşeli kavunlar 5–10 kg ağırlığa ulaşmaktadır. Yerli kavunlar kuru alana ekilmektedir.

Ürün deseni kararları genellikle para etmeyen üründen vazgeçme şeklinde belirlenmektedir. Mercimeğin daha erken biçilmesi nedeniyle tercih edildiği, çoğunlukla mercimekten sonra ikinci ürün ekimi yapıldığı ifade edilmiştir.

Bozçalı, çevre yerleşimlerde pamuğun ekilmesine de öncülük eden bir köydür. Ancak köyde arazi mülkiyetinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle pamuk desteği alınamamakta, bu nedenle son on yıldır pamuk üretimi yapılamamaktadır. Tapu sorunları, ortak mülkiyet ve çok ortaklı arazi yapısı tarım desteklerinin önündeki temel engellerdendir. Pamuk ekimi sadece Bozçalı'da yapılmaktadır. Köyün 4.000 dönümlük arazisi davalıdır. Arazilerin bu bölümünün satış senedi ile alındığı ve tapusunun olmadığı, ihtilafın halen sürdüğü ifade edilmektedir.

Domates, biber, patlıcan üretimi ev ihtiyacını karşılayacak kadar yapılmaktadır. Baraj ve dere kenarlarında fazlaca ot olması nedeniyle bu alanlarda sebze ekiminin yapılmadığı ifade edilmektedir.

Tablo 9: Ekilen Ürünler ve Ekim Yapılan Alan Büyüklüğü

ÜRÜN ÇEŞİDİ	ÜRETİM ALAN (da)
Pamuk	1.000
Soğan(kuru)	500
Karpuz	300
Kavun	200
Mercimek	600
Soya fasulyesi	70
Buğday	500
Arpa	400
Domates	50
Patlıcan	50
Biber	50
Karnabahar	20
Ispanak 2.ürün	200
Brokoli	10
Karnabahar	20

2.4.3.2. Hayvancılık

150 büyükbaş hayvan mevcudu olan yerleşimde hayvanların tamamı melezdir. Köyde 650 küçükbaş hayvan mevcuttur. Hayvancılık daha çok hane tüketimine yönelik yapılmaktadır. Hayvan beslemesinde, saman, fabrika yemi ve kepek kullanılmaktadır.

Köylüler ilk geldiklerinde ağırlıklı olarak geçimlerini hayvancılıktan sağladıklarını, ancak özellikle son on yıllık dönemde bitkisel üretimin ön plana çıkmasıyla hayvancılığın gerilediğini ifade etmişlerdir. Hayvancılığın azalmasında son yıllarda yaşanan kuraklığın da etkisi olduğu belirtilmektedir.

Köyde arıcılık yapılmamakta, yoğun zirai ilaçlama nedeniyle başka yerleşimlerden konaklamaya gelen arıcılar da bulunmamaktadır.

Pamuk, kamu desteği alınmadığından, nohut ise kuraklıktan dolayı terk edilen üretimlerdir.

2.4.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Köyde mevsimlik işçiliğe giden yoktur. Köyde üç biçerdöver makinesi mevcut olup, sezonda bu makineler başka yerleşimlerde bedeli karşılığı ürün hasat etmektedirler. İmeceyle yapılan işlere bakıldığında, yardımlaşmanın olduğu ve ortak çalışmaya katılımın yüksek olduğu belirtilmektedir. Köylüler, kamu kurumlarına herhangi bir başvuru yaptıklarında olanaklar ölçüsünde gerekli desteği alabildiklerini belirtmişlerdir.

Tarımsal faaliyetlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında; sürüm, ekim, gübre, sulama, taşıma ve pazarlama faaliyetlerinin erkekler tarafından, çapa atma, hasat, soğanda yabancı otları elle temizleme ve hayvancılık faaliyetlerinin kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Genellikle el ile yapılan işleri kadınlar, makine ile yapılan işleri ise erkekler yapmaktadırlar.

Köyün en önemli gelir kaynakları sırasıyla; sebzeçilik, buğday, mercimek, arpa ve pamuk ekimidir.

Köyün en önemli sorunlarının, arazi mülkiyeti sorunlarından kaynaklı kamu desteklerinden yararlanamama ve elektrik maliyetleri olduğu ifade edilmektedir.

2.4.4. Gözlemler

- Köyde olanak olması durumunda entansif hayvancılığı geliştirme isteği mevcuttur. Bunun yanı sıra, köylüler seracılığı geliştirmek istediklerini de ifade etmektedirler. Ayrıca daha çok sulama olanaklarının olması durumunda domates ekeceklerini belirtmektedirler.
- Sulamada elektrik sarfıyatı önemli bir problem olduğundan, bu amaçla yenilenebilir enerji kaynakları olanaklarının araştırılmasının yararlı olacağı ifade edilmektedir. Elektrik sarfıyatının üretim maliyetlerini ciddi oranlarda yükselttiği ifade edilmektedir.
- Brokoli ve karnabahar tekrar geliştirilebilecek ürünler arasında yer almaktadır.
- Bazı ürünler için pazarlama önemli bir problem olarak görülmektedir. Özellikle ürünlerin hale götürülmesi durumunda para etmediği belirtilmektedir.
- Her şeye rağmen sebzeçilik daha rahat ve daha karlı bir iş olduğu için giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak pazarlamanın daha etkin yapılmasının yolları aranmalıdır.
- Köylüler deneme yanılma yoluyla hangi arazilerinde neyin iyi yetiştiğini öğrenmişler. Toprak analizine uygun çeşitlerin ekimi önemlidir. Bu yönde çalışma yapılması gelir artırıcı bir sonuç doğuracaktır.
- Gölete yakın olan alanlarda iklim daha ılıman olduğundan, bu alanlarda sera avantajı olabilir. Özellikle sebzeçilik yapılan alanlarda bu önemli bir faktördür.
- Sebzeçilikte ürün bazında uygun teknolojik sulamalar yapılabilir.

3. ŞANLIURFA İLİ SİVEREK İLÇESİ

3.1. Karabahçe Köyü

3.1.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Şanlıurfa İlinin Siverek İlçesine bağlı Karabahçe Köyü Diyarbakır İli ve Siverek İlçesine 45 km uzaklıktadır. 210 haneden oluşan köy ve mezralarının toplam nüfusu 2.343'tür. Aşağı ve Yukarı Kulaksız olmak üzere iki mezrası mevcuttur. Karabahçe Köyü merkezi bir köy konumunda olup, bu köyün çevresinde mezralarının yanı sıra Fırın, Örgülü mezarları ile Gazi ve Aşağı Karabahçe köyleri bulunmaktadır. Köy sakinleri buraya 350 yıl önce Şanlıurfa'ya bağlı Çıkrık Köyünden gelmişlerdir. Daha geçmiş yıllara gidildiğinde ise Halep (Suriye) ve Şengal'den geldiklerini ifade etmektedirler. Köylüler Türkmen Aşiretindedir. Aşirete bağlı sekiz büyük familya mevcuttur.

Aşağı Kulaksız Mezrası 37 haneden oluşmakta olup nüfusu 280'dir. Mezranın Karabahçe'ye uzaklığı 8 km olup 2.000 dekar kuru tarım arazisine sahiptir. Bu yerleşimde yoğunluklu olarak arpa, buğday ve mercimek ekimi yapılmaktadır. Köyde 800 büyükbaş, 1.200 küçükbaş hayvan mevcuttur.

Yukarı Kulaksız (Gomikan) Mezrası Karabahçe köyüne 10 km uzaklıktadır. 12 hanesi ve 90 nüfusu mevcuttur. Mezra, Aşağı Kulaksız ile bitişik olup, 500 dekar kuru tarım arazisi vardır. Mezrada 100 büyükbaş 1.150 küçükbaş hayvan mevcuttur.

Bu mezralarda okul bulunmamaktadır.

Köydeki genç nüfus genellikle senelik işçiliğe gitmekte, gidilen yerlerde çöp toplama işiyle uğraşmaktadır.

3.1.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Karabahçe Köy nüfusunun %53'ü kadın, %47'si erkektir. Köyde nüfus piramidinde çocuklar birinci, gençler ikinci, orta yaş grubu üçüncü, yaşlılar ise son sırada yer almaktadır. Bu durum araştırma yaptığımız tüm yerleşimler için geçerli bir durumdur.

Köyde sekiz yıllık okul mevcut olup, 1.200 öğrenci eğitim görmektedir. Çevredeki beş yerleşimden öğrenciler eğitim için buraya gelmektedir. Köyden, okula yaklaşık 800 öğrenci devam etmekte olup, okula gönderilmede cinsiyet ayrımı yapılmamaktadır.

Köyde, camii, sağlık ocağı, karakol, kahvehane ve yedi bakkal mevcuttur.

Tifo ve brusella hastalıklarının yaygın olduğu köyde nüfusun %90'nının yeşil kartı bulunmaktadır.

Köyde sabit telefon hattı ve dört evde internet bağlantısı vardır. Ayrıca her evde cep telefonu bulunmaktadır.

Köye elektrik 1988 yılında gelmiştir. Buna rağmen sıkça gerçekleşen elektrik kesintileri beraberinde su kesintilerini getirmekte, sağlık ocağı ve sağlık hizmetlerinde sıkıntı yaşanmaktadır.

Köy eski Siverek yolunu kullanmaktadır. Asfalt olan yol bakımsız ve oldukça kötü durumdadır. Köyden 4–5 km uzaklıkta düz araziler mevcut olmakla birlikte yolun olmaması bu arazilere ulaşımı engellemekte, verimli olduğu düşünülen bu düzlükten faydalanılamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle, bu alanlarda yapılan üretimlerde makine kullanılmamaktadır.

Köyde il ve ilçelere ulaşım için köy minibüsleri kullanılmaktadır.

3.1.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyde (mezralar ile birlikte) 2.425 büyükbaş, 6.450 küçükbaş hayvan ve 16.000 dekar mera alanı bulunmaktadır. 7.500 dekar kuru, 2.500 dekar sulanabilen tarım arazisi bulunmaktadır. Hane başına ortalama arazi miktarı 10–500 dekar arasında değişmektedir. Köyde kadastro çalışması yapılmıştır.

Tablo 10: Karabahçe Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
KARABAĞÇE	1.525	4.100	16.000	5.000	2.500	1.800	700
Aşağı Kulaksız	800	1.200		2.000	-	-	-
Yukarı Kulaksız	100	1.150		500	-	-	-
TOPLAM	2.425	6.450	16.000	7.500	2.500	1.800	700

3.1.3.1. Bitkisel Üretim

Köydeki kuru arazi alanları oldukça taşlı olup, buralarda güçlükle ekim yapılmaktadır. Verim düşüktür. Kuru alanlarda arpa, buğday ve sınırlı miktarda mercimek ekimi (%80 arpa, gerisi buğday ve mercimek) yapılmaktadır.

Köydeki yirmi hanenin arazisi yoktur. Topraksız haneler geçimlerini hayvancılık veya mevsimlik işçilikten sağlamaktadırlar.

Kuru arazide münavebeli ekim yapılmakta, sırayla buğday-arpa, buğday-mercimek ekilmektedir. Sulu arazide ise sebze ve çeltik ekimi yapılmaktadır. Köyde çeltik ekimi 700 dekar alanda yapılmaktadır. Çeltik ekiminde köyde bulunan dört sondaj kuyusundan faydalanılmaktadır.

Sebzecilik konusunda, çevre yerleşimlerde isim yapmış yerli domates en fazla üretimi yapılan üründür. Sebzeçilikte domates dışında soğan, biber ve salatalık ekilmektedir. Köylüler sebzeçiliği, 15–20 yıl önce Diyarbakır'da Devegeçidi Barajı civarındaki arazi-lerde işçilik yaptıkları dönemde öğrendiklerini belirtmektedirler. Sebzeçilikte, özellikle son yıllarda, hastalıklar önemli bir problemdir.

Köydeki pirinç ekiminin tarihçesi 350 yıl öncesine dayanmaktadır. Pirinçte sulama çok önemlidir ve suyun sağlanması için de derin su sondajlarının açılması gerekmektedir. Sondajın maliyetinin yüksek olması nedeniyle (70.000–100.000 TL) köylülerin kendi imkânları ile bunu yapmaları güç görünmektedir. 150 metre derinlikten genellikle yeterli su çıkmaktadır. Sondajla sulamada ön plana çıkan bir diğer önemli sorun elektik maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Köylüler, eskiden yedi yılda bir çeltik ekimi yapabildiklerini, simdi gübreleme ile bu sürenin 3–4 yıla kadar indiğini ifade etmişlerdir.

3.1.3.2. Hayvancılık

Köyün temel geçim kaynaklarının başında gelen hayvancılık meraya dayalı olarak yapılmaktadır. Hayvancılıkta, büyükbaş hayvancılık birincil, küçükbaş hayvancılık ise ikincil konumdadır.

Hayvan beslemesinde saman, arpa (kıрма), kuru ot ve küspe yemi kullanılmaktadır. Köyde üretilen yem hammaddesinin yetmediği durumlarda dışarıdan alım yapılmaktadır. Kuraklık dönemlerinde hayvan sahipleri hayvanlarını Bingöl ve Muş taraflarındaki yaylalara götürmektedirler. 2008 yılındaki kuraklıktan dolayı hayvan varlığında ciddi düzeyde azalma meydana gelmiştir.

Köyde peynir üretimi 350 yıldır devam etmekte olup, kuruluşundan bu yana örgü ve salamura peyniri yapılmaktadır. Köyden süt alan mandracılar, köye yakın mesafede kurdukları işletme tesisinde teleme peyniri yapmakta, bu teleme peyniri ara ürün olarak Muş'taki büyük işletmelere götürerek eski kaşar peyniri imalatında kullanılmaktadırlar. Muş'taki işletmenin buradan süt alımını tercih etmesinin nedeni koyun sütü oranının fazla olmasıdır.

Köyde büyükbaş hayvancılığa yönelik olarak 1999 yılında kooperatif kurulmuş ve 200 büyükbaş saf ırk hayvan getirilmiştir. Getirilen hayvanların büyük kısmı iklim koşullarına uyum gösterememeleri nedeni ile telef olmuştur. Bu başarısız deneyimden sonra kooperatif kapatılmıştır.

Canlı hayvan satışları, Siverek ve Diyarbakır'daki hayvan pazarlarında yapılmaktadır. Süt satışları Mart-Mayıs ayları arasında 40–60 gün süreyle mandıraya yapılmaktadır. Salamura, örgü peyniri ve tereyağı, satışı yapılan hayvansal ürünlerdendir. Son yıllarda büyükbaş hayvancılığın arttığı küçükbaş hayvancılığın ise azaldığı belirtilmiştir. Bunun başlıca nedeni olarak küçükbaş hayvancılığın daha zahmetli olması, kuraklıktan etkilenmesi ve yem fiyatlarının pahalı olması gösterilmektedir. Çoban temininde güçlükler yaşandığı, çobanların sigortalı olmasının devlet tarafından desteklenmesi durumunda bu sorunun çözüleceği ve bunun hayvancılığın geliştirilmesine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Hayvancılıkta devlet desteğini yetersiz bulan köylüler, meraya bağımlı yerli hayvan sayısının arttığını ve ahır hayvancılığının gerilediğini söylemektedirler. Köyde tarım danışmanı ve veteriner hekim hizmet vermektedir.

Köyde arıcılık yapan hane yoktur. Dışarıdan her yıl 5 kamyon arıcı gelip burada konaklamaktadır. Köyün yaylası mevcuttur, ancak az sayıda kişi yaylaya çıkmaktadır.

3.1.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Köyde senelik ve mevsimlik işçilik önemli gelir kaynaklarındandır. Senelik işçiliğe genellikle İstanbul'a, çöp toplamaya gidilmektedir. Yaklaşık 150–200 genç mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Köydeki genç nüfusun %100'e yakını mevsimlik işçiliğe İstanbul'a (özellikle geri dönüşüm alanında) çöp toplamaya gittiklerini belirtmiştir. Bu sektörde çalışan gençlerin çok ağır şartlarda, yeme, içme ve uyku dışında günde 12 saat yevmiye karşılığında çalıştıkları belirtilmiştir. Günde 30–40 TL arasında para kazanmakta olan gençler sigortasız çalışmakta, topladıkları çöpleri ilgili fabrikalara satmaktadırlar. Kadıköy ve Göztepe ilçelerinde çalışan Karabağçe'li gençler, işin ağır çalışma koşullarının yanı sıra adı geçen belediyelerin de sıkıntı verdiği, örneğin çöplerin biriktirildiği depoları kapattığı, sık sık cezaların kesildiğini ifade etmişlerdir. Çöp toplama işinden her haneye yıllık 8–9 bin TL para akışı olduğu belirtilmektedir.

Diğer ekonomik faaliyetlerden biri de günü birlik pamuk toplayıcılığıdır. Bu işe ailecek gidilmekte veya sadece genç kadınlar gitmektedirler.

Köyde gelir kaynakları önem sırasına göre; hayvancılık, mevsimlik işçilik, pirinç ve sebze üretimi ile arpa, buğday üretimidir.

Köyde, kamunun ağaçlandırdığı 37 dekarlık bir orman mevcut olup bu orman koruma altındadır.

Bütün hayvanlar Kasım–Mart ayları arasında meraya çıkartılmaktadır. Son on yıldır meraların kötüleştiği, bunun uzun dönemde hayvancılığı etkileyeceği belirtilmiştir.

Köye özgü olan kenger ve geven bitkisi ön plana çıkmaktadır.

Köyde imeceyle yapılan işler olmadığı belirtilmektedir. Genellikle aşiretin boyları arasında düzenli olmayan bir tarzda herkes akrabalarına, yani bağlı bulunduğu büyük ailelere yardım etmektedir. Ortak çalışmaya katılım düzeyi zayıftır.

Köyün komşu köylerle herhangi bir sorununun olmadığı, köye ilişkin kararların muhtar dışında ihtiyar heyeti ve köyün yaşlılarıncı alındığı belirtilmektedir.

Köyde tarımsal faaliyetlerde; sürüm, ekim, gübre, ilaçlama ve pazarlamaya ilişkin işleri erkeklerin üstlendiği, çapalama, hasat, ahırda hayvan bakımı gibi işleri erkekler ve kadınların birlikte yaptıkları görülmüştür. Süt sağımı ve peynir yapımı gibi ürün işleme işleri ise sadece kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Son 15 yılda çöp toplama ekonomik bir faaliyet olarak gelişmiştir.

Eskiden yapılan nohut ekiminden vazgeçilmiştir.

Köylülerce köyün en önemli sorunlarının, su, yol, elektrik ve kanalizasyon olduğu belirtilmektedir. Ayrıca mera alanlarındaki hayvan içme suyu olanağının kısıtlı olması hayvancılığın gelişmesine olumsuz etki eden önemli bir faktördür.

3.1.4. Gözlemler

- Yöre, domatesi meşhur olan bir köydür ve domates üretimi önemli gelir kaynaklarındandır. Köyden 45 gün boyunca günde 3–5 kamyon arası domates satışı yapıldığı belirtilmektedir. Sulama olanaklarının desteklenmesi durumunda bu üretim gelişecektir. Yine sulama olanaklarının desteklenmesi durumunda ekilemeyen bazı alanlarda da çeltik ekimi mümkün olabilecektir. Bu durumda yoksul olan köylülerin gelirinde ciddi düzeylerde iyileşme sağlanabilir.
- Köylüler imkânların sağlanması durumunda modern hayvancılığı geliştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Bunun nedeni modern hayvancılıkta iklime bağımlılığın az olması, bu sebeple de kuraklıktan etkilenme düzeyinin düşük olmasıdır. Entansif hayvancılığa geçişin önündeki en büyük engel yatırım için sermayenin olmamasıdır. Bu yeni ahır yapımını, iyi hayvan alımı ve benzeri süreçleri olumsuz etkilemektedir.
- Köye 4–5 km mesafede düz, büyük bir tarım arazisi mevcuttur. Bu alana araç ile ulaşım mümkün olmadığı için makine ile tarım yapılamamaktadır. Yol sorununun çözülmesi durumunda bu alanların tarıma daha etkin kazandırılması mümkün olabilecektir.
- Arazilerin taşlık olması nedeniyle ekilemeyen arazilerde taş temizlemeye ilişkin mekanizmaların geliştirilmesi, bu alanların tarıma kazandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

3.2. Gazi Köyü

3.2.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Yaklaşık 800–900 yıl önce Şanlıurfa İlinin Çıkrık Köyüne gelen köy sakinleri 100 yıl önce bu köye gelip yerleşmişlerdir. Türkmen Aşiretinden olan Gazi Köyü nüfusunun Orta Asya'dan Konya'ya, oradan Şanlıurfa'ya ve sonra buraya göç ettiği belirtilmiştir. Beş familyadan oluşmakta olan köy 97 hane olup 952 kişilik bir nüfusa sahiptir. Köy yedi yerleşimin arazilerini içermektedir.

Genç nüfus, genellikle büyük illere senelik işçi olarak çalışmak üzere gitmektedir. Köyde, evlenen gençlere yeni ev açma veya inşa etme gibi olanakların sınırlı olması nedeniyle genellikle geniş aile halinde yaşamaktadır.

3.2.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde beş derslikli bir ilkokul bulunmaktadır. Okulun 300 öğrencisi mevcut olup, kızların tamamı köydeki bu okula gönderilmektedir. Beş yıllık eğitimden sonra, erkek öğrenciler taşınmalı sistemle köy dışındaki okullara gönderilmesine rağmen, bu okullara gönderilen kız öğrenci sayısı oldukça sınırlıdır.

Köyde sabit telefon hattı mevcut olmayıp, her evde cep telefonu vardır.

Köyde her evde su şebekesi mevcuttur. Ancak elektriklerin özellikle kış aylarında sıklıkla kesilmesi nedeniyle suyun sürekli temini konusunda problemler yaşanmaktadır. Mevcut elektrik tesisatının ihtiyacı karşılamadığı ifade edilmiştir.

Köyde sağlık hizmetlerine yönelik bir birim mevcut değildir. Sağlık sorunları Karabahçe Köyündeki sağlık ocağı veya Siverek İlçe-sinde çözülmeye çalışılmaktadır. Bronşit, tifo ve sıtma hastalıkları sıkça rastlanılan hastalıklardandır. Köyde akraba evliliğinin yüksek olması nedeniyle engelli kişi sayısı fazladır. Bu durum, özellikle Siverek köyleri daha yoğunluklu olmak üzere araştırma yaptığımız tüm köyler için geçerli bir durumdur.

Köyde yeşil kartlı oranı %99, öğrenim desteği olan Şartlı Nakit Transferinden yararlanan öğrenci sayısı %80'dir.

Köyde, iki bakkal, cami ve bir minibüs mevcuttur.

3.2.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyün 6.000 dekar kuru, 500 dekar sulu tarım arazisi mevcuttur. Köydeki mera alanı ise 20.000 dekadır. Köyün 1.800 bükbaş ve 3.000 küçükbaş hayvan varlığı vardır.

Tablo 11: Gazi Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
GAZİ KÖYÜ	1.800	3.000	20.000	6.000	500	300	200

3.2.3.1. Bitkisel Üretim

Köyün temel geçim kaynaklarından olan hububat tarımında buğday, arpa ve nohut ekimi yapılmaktadır. 300 dönümde sebzeçilik, 200 dönümde çeltik ekimi yapılmaktadır. Yaklaşık 3.000 dekar arazinin aşırı taşlık olması nedeniyle ekilemediği belirtilmektedir. Kuru tarımda buğday, arpa ve mercimek münavebeli olarak ekilmektedir. Arpa ve buğday üretimi çoğunlukla hane tüketimine ancak yetmektedir.

Sulu arazilerde, pamuk, domates, patlıcan, biber ve salatalık üretilmekte ve satılmaktadır. Köyde öne çıkan ürünler Diyarbakır'da sebze halinde satılmaktadır.

Köyde üç su sondaj kuyusu ve kaynak suyu mevcuttur. Ancak yaz aylarında su miktarı oldukça azalmaktadır.

Köy nüfusunun yarısının toprağı yoktur. Toprağı olmayan haneler geçimlerini hayvancılık ve mevsimlik işçilikten sağlamaktadırlar.

Yolların bozuk olması nedeniyle ürünlerin nakliye sırasında zarar görmesi ve nakliye ücretlerinin yüksek olması sorun olarak ifade

edilmektedir. Köyde on civarında aile sebze üretimi yapmakta olup, bu ailelerin ekonomik durumu diğerlerine göre daha iyidir.

Son on yıl içerisinde nohut üretimi terk edilmiştir. Bunun nedeni, harcanan emeğe karşılık elde edilen gelirin düşük olmasıdır. Mercimek üretimi ise oldukça sınırlı düzeylerde yapılmaktadır. Çok eskiden mevcut olan bağ alanları ise artık hiç bulunmamaktadır.

1968 yılında köye kadastro gelmiş olmasına rağmen tapusu olan arazi miktarı oldukça azdır.

3.2.3.2. Hayvancılık

Köyde 1.800 büyükbaş, 3.000 küçükbaş hayvan mevcuttur. Hayvan beslemesinde arpa, saman ve fabrika yemi kullanılmaktadır. Meraya dayalı hayvancılık yapılmakta olup, kış aylarında sadece hayvanlara yaşam payı düzeyinde yemleme yapılmaktadır. Hayvanlarda kısır kalma oranı oldukça yüksek düzeylerde seyretmektedir. Bunun temel nedeninin besleme eksikliğinden kaynaklanması olasılığı yüksektir. Hayvancılıkta, yemlerini kendi arazilerinden temin edebilen ailelerin gelir sağlayabildikleri ifade edilmektedir.

Hayvancılık meraya dayalı olarak yapılmakta ve bilinçsiz otlatmanın meralar üzerindeki baskıyı arttırdığı, meraların giderek verimsizleştiği belirtilmektedir. Meraların verimsizleşmesinde iklimin giderek kuraklaşmasının da etki ettiğini söyleyebiliriz.

Canlı hayvan satışları Diyarbakır ve Siverek'teki hayvan pazarlarına yapılmaktadır. Yoğurt ve peynir pazarda satılırken, çiğ süt mandıraya satılmaktadır.

Son onbeş yıl içinde küçükbaş hayvan varlığında %50 oranında azalma olduğu belirtilmiştir. Özellikle 2008 yılında yaşanan kuraklıktan ötürü küçükbaş hayvan sayısının hızlı bir şekilde azaldığı, buna karşılık son dönemlerde büyükbaş hayvan varlığında artış olduğu saptanmıştır. Çoban temininde sorunlar yaşandığı ve kimsenin bu işi yapmaya istekli olmadığı belirtilmektedir.

Köyde arıcılık yapan hane yoktur. Buna rağmen her yıl dışarıdan 3–4 kamyon arılı kovan buraya konaklamaya getirilmektedir.

Köyde tarım danışmanı ve ofisi bulunmaktadır. Otuz kişi bir araya gelip büyükbaş hayvan alımı için girişimde bulunmuş, ancak henüz bu girişim sonuçlanmamıştır. Ayrıca bir kişi yarız atı yetiştiriciliği yapmaktadır.

3.2.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Genç nüfus, 2000 yılından beri İstanbul'a ve diğer büyük illere çöp toplamaya gitmektedir. Çöp toplama işi köyün önemli geçim kaynaklarından. Köylüler çöp toplama işinin olmaması durumunda daha da yoksullaşacaklarını belirtmektedirler. Çöp toplama işine yılda yaklaşık on ay gidilmekte, sigortasız olarak çalışılmaktadır.

Bunun dışında, mevsimlik işçi olarak fındık toplamaya da gidilir. Ortalama kırk gün fındık toplama işi yapılmakta olup, bazı evlerden 7–8 kişiyi bulan kalabalık gruplar halinde, 50–60 kadar hane bu işe gitmektedir. Ayrıca şeker pancarı, nohut, pamuk toplama işine giden aileler de mevcuttur. Sonbahar aylarında ise yakın yerleşimlere günübirlik pamuk toplama işine gidilmektedir. Genellikle her haneden bireyler, özellikle genç kadınlar bu işe gitmektedirler.

Köyde yaklaşık elli kişinin Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı güvencesi olduğu ifade edilmektedir.

Köyün en önemli gelir kaynakları sırasıyla; hayvancılık, mevsimlik işçilik ile sebze ve pirinç üretimidir.

Kenger ve geven ekonomik değeri olan önemli bitkilerdendir.

Sadece ekim ve hasat dönemlerinde yardımlaşarak iş yapılabilir. Domateste çapa, ekim ve sulama işlerini kadınlar ve erkekler birlikte, ürün toplama işini ise sadece kadınlar yapmaktadırlar. Köyde dışarıdan işçi çalıştırılmamaktadır. Hayvanların temizliği, yem sağımı, peynir yapımı, sütün şirkete götürülmesi işlerini kadınlar yapmakta, hayvanların ahıra güdülmesi işini ise erkekler yapmaktadır. Süt almak için şirket köye gelmekte ve süt toplama işi 2–3 saat sürmektedir. Sütün şirkete teslim işini kadınlar yapmaktadırlar. Buna rağmen, kadınların işlerinin eskiye oranla kolaylaştığı ifade dilmektedir. Evlerin %70'inde çamaşır makinesi ve çoğunda fırın vardır. Komşu köylerle ilişkiler genelde iyi olmakla birlikte sadece Göktepe Köyüyle arazi ve mera konusunda anlaşmazlıklar mevcuttur.

Köyde muhtar dışında, her aşiretten bir kişinin yer aldığı bir karar alma mekanizması geliştirilmiştir. Kamu hizmetleri açısından Siverek İlçesinin yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.

Köyde 100 dekar arazi sahipliği veya bir evden 2 kişinin çalışıyor olması zenginlik göstergesi olarak görülmektedir. Çevre köylerden Gazi Köyü, fakir köy olarak algılanmaktadır.

Köylülere göre köyün en önemli sorunları; yol, su, elektrik ve alt yapıdır.

Aşırı yağmur yağışı durumunda sel riski ortaya çıkmakta, sel yatağında ıslah çalışması gerekliliği ifade edilmektedir.

Yoksulluk, köyün diğer önemli bir sorunudur.

3.2.4. Gözlemler

- Senelik işçilik kapsamında gençler tarafından yapılan çöp toplama işi köyün önemli geçim kaynaklarından biri olmaya başlamıştır. Bu iş kolunun boyutu köyün ekonomik durumu hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Zor ve statüsü düşük olan bu iş kolu kırsal alanda yoksulluğun en derin yaşandığı kesimin ekonomik faaliyet alanıdır.
- Köy içinde yoksullukla ilgili diğer bir kategori ailecek mevsimlik işçiliğe giden hanelerin kalış süreleri ile ilgilidir. Genelde köyde hayvan, arazi gibi varlıkları bulunmayan aileler çok daha uzun sürelerle mevsimlik işçiliğe gitmek zorunda kalmaktadırlar.
- Arazi temizleme, hayvan ıslahı ve entansif hayvancılığın yapılması köyün ekonomisinin iyileşmesinde önemli fırsatlar yaratabilecektir.

3.3. Aşağı Karabahçe (Kargaşi) Köyü

3.3.1. Sosyo-Kültürel Yapı

350 yıl önce Orta Asya'dan gelen ve Türkmen Aşiretinden olan, yedi büyük aileden oluşan bir köydür. Köy, Siverek'e 45 km Diyarbakır'a ise 50 km uzaklıktadır.

Köy, alt yerleşimler ile birlikte 228 hane ve 1.763 kişilik nüfusa sahiptir. Köyün Susuz, Fırın ve Kargaşi olmak üzere üç mezrası mevcuttur. Kargaşi Mezrası yakın zamanda köy olmuştur. Köy ile mezzarlar mesafe olarak birbirine bitişik sayılabilecek düzeyde yakındır.

Köy son otuz yılda göç vermediğinden nüfusu sürekli artmaktadır. Nüfus piramidinde çocukların ve gençlerin çoğunluğu kapsadığı, yaşlı nüfusun ise en az dilimi oluşturduğu görülmektedir. Genç nüfus, iş imkânı olmadığından, mevsimlik işçiliğe ve çöp toplamaya gitmekte, köyde pek kalamamaktadırlar.

3.3.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde beş yıllık ilkokul mevcut olup sekiz yıllık eğitim için taşınmalı sistemle Karabahçe köyündeki okula gidilmektedir. Beş yıldan sonra, okula devam durumunu genellikle ekonomik durum belirlemektedir. Öğrencilerin %10-15'i Şartlı Nakil Transferi desteğinden yararlanmaktadır.

Sağlık hizmetleri için Karabahçe Köyündeki sağlık ocağından yararlanılmaktadır. Tifo, sıtma ve zatürree gibi hastalıklara sıkça rastlanmaktadır. Köydeki yeşil kartlı sayısı % 90 oranındadır.

Köyde sabit telefon hattı mevcut olmayıp, her evde cep telefonu bulunmaktadır.

İçme suyu devletin yaptırdığı sondajdan sağlanmaktadır. Fakat sondajdan depoya çekilen su köyün ihtiyacını karşılayamamaktadır. Herkesin evinde su şebekesi mevcuttur.

Köyde elektrik, özellikle kış aylarında, sıkça kesilmektedir. Elektrik hattı köye 1999 yılında çekilmiş, ancak o tarihten beri kapsamlı bir bakım yapılmamıştır.

Köyde iki bakkal ve cami bulunmaktadır.

Köyün iki minibüsü mevcut olup ulaşım bu araçlar ile sağlanmaktadır.

3.3.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel Geçim Kaynakları

Köyün genelinde 7.700 dekar kuru, 600 dekar sulu arazi bulunmaktadır. Köydeki mera alanı varlığı ise 42.000 dekadır. Ayrıca köyde 2.060 büyükbaş, 3.300 küçükbaş hayvan mevcuttur.

Tablo 12: Aşağı Karabahçe Köyü – Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
A.KARABAĞÇE	1.010	2.200	30.000	4.000	300-	150	150
Susuz	150	600		2.000	-	-	-
Fırın	400	500		1.000	-	-	-
Kargaşı	500	-	12.000	700	300	-	-
TOPLAM	2.060	3.300	42.000	7.700	600	150	150

3.3.3.1. Bitkisel Üretim

Bitkisel üretim kapsamında kuru tarım alanlarında buğday, arpa ve mercimek üretimi yapılmaktadır. Buğday ve arpa dönüşümlü olarak ekilmekte olup sebze ekilen alanlarda ise münavebe yapılmamaktadır. Eskiden yem bitkileri ekilirken, günümüzde bu ekim terk edilmiştir. Nohut üretiminden -emek yoğun süreçleri gerektirdiği için- vazgeçildiği ifade edilmektedir.

Köyde üç sondaj kuyusu mevcut olup, 300 dekarlık alanda sulu tarım yapılmaktadır. Sulu alanda domates ve çeltik ekimi yapılmaktadır. Köyde baraj yapılması için oldukça uygun alanlar mevcuttur ve kamu nezdinde girişimlerde bulunulmuştur.

Köyde yaklaşık 10 hanenin hiç arazisi bulunmamaktadır. Bu aileler geçimlerini mevsimlik işçilik yaparak sağlamaktadırlar.

Köydeki araziler oldukça dağınık bir yapıya sahiptir. Köydeki kadaströ çalışmalarını 1968 yılında yapılmıştır.

3.3.3.2. Hayvancılık

Köyün en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Genel olarak iklim değişikliği sonucu sıcaklıkların normallerin üzerine çıkması ve özelde de 2008 yılında yaşanan kuraklıktan ötürü büyükbaş hayvancılık artış göstermekte, küçükbaş hayvancılık ise gittikçe gerilemektedir. Büyükbaş hayvanların %85'i yerli, %10'u melez, %5'i saftır.

Hayvan beslemesi ağırlıklı olarak meraya dayalı yapılmakta olup, özellikle kış aylarında hayvanlara saman, arpa ve fabrika yemi verilmektedir. Son on yılda meraların durumu gittikçe kötüleşmiş olup bunun temel nedeni bilinçsiz otlatmadır.

Canlı hayvan satışları genellikle Siverek ve Diyarbakır İlindeki hayvan pazarında yapılmaktadır. Süt mandıraya satılmaktadır. Mandıranın süt alımını durdurmasının ardından, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, salamura ve beyaz peynir üretimi yapılmaktadır. İhtiyaç fazlası peynirler ise satılmaktadır.

Köyde arıcılık yapan aile mevcut olmayıp, yaklaşık on kamyon arıcı bölgeye belli dönemlerde gelerek arılarını köyde konaklatmaktadır.

Kargaşı, Fırın ve Susuz mezralarında yarış atı yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Köyde 2010 yılında onaylanan bir hayvancılık projesi mevcut olup otuz kişilik bir gruba kredili olarak altışar büyükbaş hayvan edindirilecektir.

3.3.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Mevsimlik işçilik köyün gelir kaynaklarından olup, yaklaşık on hane Bursa'ya çalışmaya gitmektedir. Özellikle son yıllarda İstanbul'a çöp toplamaya gidilmeye başlanmıştır.

Köydeki gelir kaynakları sırasıyla; hayvancılık, mevsimlik işçilik ve çöp toplama ile hububat tarımıdır.

Köyde muhtar dışında ihtiyar heyeti ve yaşlıların sözü geçerlidir. Köyden kente sınırlı sayıda göç olmaktadır. Köyün en önemli sorunları elektrik, su ve yoldur. Hayvancılıkta yem fiyatlarının yüksek olması önemli bir sorun olarak dile getirilmektedir.

3.3.4. Gözlemler

- Köyde gölet yapımına uygun bir alan mevcuttur. Bu alanın değerlendirilmesi ile köyde sulu tarım olanağı yaygınlaştırılabilir ve bu yolla köyün gelirinin artmasına katkı sunulabilir.
- Köylüler olanaklarının olması durumunda sebzeçiliği ve hayvancılığı geliştirmek istediklerini ifade etmektedirler.

3.4. Böğürtlen Köyü

3.4.1. Sosyo-Kültürel Yapı

108 haneden oluşmakta olan Böğürtlen Köyü'nün nüfusu 1.024'tür. Çevredeki en eski yerleşimlerden. Türkmen Aşiretinden oluşmakta olan köyün yaklaşık 300 yıllık bir tarihinin olduğu belirtilmektedir. Şu anda köyde ikamet edenlerin yaklaşık olarak 85 yıl önce buraya geldikleri belirtilmektedir. Köyde toplam onüç aileye mevcuttur.

Köyde en büyük nüfus dilimini çocuklar oluşturmaktadır. Nüfus özellikle son otuz yıldır sürekli bir artış göstermektedir. Genç nüfusun büyük bir çoğunluğu İstanbul'da çalışmaktadır.

3.4.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde beş yıllık bir ilkokul mevcut olup sekiz yıllık bir ilköğretimin yapılması için inşaat çalışmaları başlatılmıştır. Okulda şu an 450 öğrenci eğitim görmektedir. Mevcut durumda sekiz yıllık eğitim için Kültepe Köyüne taşınmalı sistemle gidilmektedir. Kız çocukları genellikle beş yıllık eğitime devam edebilmekte, ancak sekiz yıllık eğitimden erkek öğrencilere göre daha az yararlanabilmektedir. Lise eğitimine kızlar devam edememekte, erkek çocuklardan ise sadece ekonomik koşulları uygun olanlar devam edebilmektedir. Şartlı Nakit Transferinden yararlanabilen öğrenci sayısı %10 civarındadır.

Köyde tifo ve brusella hastalığına sıkça rastlanmaktadır. Köyün %90'ı yeşil kart sahibidir.

Köyde sabit hat olmasına rağmen, cep telefonu kullanımı daha yaygındır.

Köyde içme suyu şebekesi mevcut olup, su sıkıntısı yaşanmamaktadır. Elektrik sık kesilmesi önemli bir şikâyet konusudur.

Köyde üç bakkal, fırın ve kenger atölyesi bulunmaktadır.

3.4.3. Köyün Ekonomik Durumu / Temel geçim kaynakları

Alt yerleşimi bulunmayan köyün 6.500 dekar kuru, 5.000 dekar sulu tarım arazisi mevcuttur. Köydeki mera alanı ise 3.000 dekar. Köyde ayrıca, 1.000 büyükbaş, 2.000 küçükbaş hayvan bulunmaktadır.

Tablo 13: Böğürtlen Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
BÖĞÜRTLEN	1.000	2.000	3.000	6.500	5.000	750	1.000

3.4.3.1. Bitkisel Üretim

Köyde hem kuru hem de sulu tarım yapılmaktadır. Kuru tarım arazilerinde buğday (500–1.000 dekar), arpa (3.000 dekar) ve mercimek (1.000 dekar) ekilmektedir. Hane tüketimi fazlası olan ürünler pazara arz edilmektedir. Münavebeli olarak bir yıl arpa, ertesini yıl ise mercimek ekimi yapılmaktadır.

Köyde domates ekimi 1989 yılından beri yapılmaktadır. Üç yıl öncesine kadar 1.000 dekara kadar domates ekimi yapılmaktaydı. Köyde iki su kaynağı mevcut olup bu su kaynakları hedeflenen üretimler için yetersiz kalmaktadır. Yağışın az olduğu yıllarda üretim oldukça düşmektedir. Suyun az olduğu yıllarda, bazı aileler su haklarını diğer ailelere devrederek ortak ekim yapmaktadırlar.

Köyde çeltik ekimi de yapılmakta, fakat bu üretim genelde sadece hane tüketimine yetmektedir.

Arazilerin tamamı müşterek tapuludur.

Köye özgü bitkilerden kengerin ticareti yapılmaktadır. Kenger burada toplanıp Suriye'ye gönderildiği gibi köye gelen tüccarlara da satılmaktadır. Kenger işinde yevmiye ile çalışan kadınlar günde 18 TL ücret almaktadırlar.

3.4.3.2. Hayvancılık

1.000 büyükbaş, 2.000 küçükbaş hayvanı olan köyün 3.000 dekar mera alanı mevcuttur. Büyükbaş hayvanların %90'ı yerlidir.

Hayvan beslemesinde saman, arpa, küspe, kepek ve fabrika yemi kullanılmaktadır. Arpa ve saman temini genelde köydeki üretimlerden karşılanmaktadır.

Süt satışı mandraya yapılmaktadır. Hayvansal ürünlerden peynir, yağ ve yapağı satışı da yapılmaktadır.

Kuraklık nedeniyle küçükbaş hayvancılık azalmış, büyükbaş hayvancılık ise artmıştır. Son bir buçuk yıldır, hayvancılıkta canlı hayvan fiyatlarının iyi olması nedeniyle karlılığın arttığı ve tekrar küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin gelişmeye başladığı belirtilmektedir.

Hayvancılıkta mera alanlarının az ve verimsiz olması, barınakların kötü olması, süt, peynir gibi hayvansal ürünlerin satış gelirinin düşük olması ve fenni yem fiyatlarının yüksek olması önemli sorunlar olarak ifade edilmektedir.

Köyde arıcılık yapan aile mevcut olmayıp, dışarıdan arıcılar her yıl konaklamaya gelmektedirler.

3.4.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Mevsimlik işçilik önemli gelir kaynaklarından olup, hemen herkes mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Mevsimlik işçilikte; Kayseri (şeker pancarı), Niğde (patates), Malatya (kayısı), Adapazarı (findık), Antalya (soğan) ve gündelik olarak Diyarbakır'a (pamuk toplama) gidilmekte, günlük 18–20 TL gelir elde edilmektedir.

Genç erkekler senelik işçiliğe genelde İstanbul'a gitmekte, hamallık işlerinin yanı sıra tekstil atölyelerinde işçi, ayakkabı ve çanta imalatında çırak, kalfa ve usta olarak çalışmaktadırlar. Gençler 3–4 aylık süreler içinde köyelerine gelip bir süre dinlenmekte ve tekrar İstanbul'a yaptıkları işlere geri dönmektedirler. Bu şekilde çalışan 100 civarında gencin bulunduğu, bunların sigortasız olarak haftalık 300–350 TL ücretle çalıştıkları belirtilmiştir.

Köydeki gelir kaynakları sırasıyla; senelik ve mevsimlik işçilik, hayvancılık ve hububat (buğday-arpa) tarımıdır.

Köydeki arazilerin ağanın elinde olduğu, 1989 yılından sonra arazilerin ağadan alındığı belirtilmektedir. Köylüler üç yıl öncesine kadar domates ekimi yaptıklarını, fakat domatesin toprağı çoraklaştırması nedeniyle ekimden vazgeçtiğini, toprağın kendini toparlamasından sonra yeniden ekeceklerini belirtmektedirler.

Köylüler ellerinde olanaklar olursa hayvancılığı geliştireceklerini, mandıracılık yapacaklarını ve toprağı taşlardan arındıracaklarını belirtmektedirler.

Köyde alınan kararlarda muhtarın etkili olduğu, ancak önemli durumlarda herkesin bir araya geldiği ve özellikle köyün yaşlılarının etkili olduğu belirtilmiştir. Köy içi dayanışmanın iyi olduğu, köy yolu, okula yapılan bazı yardımlar ve camii inşasının köylülerin katkıları ile gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Köyde %10 civarında esnaf kredisi kullanılmaktadır. Çevre köylere göre köyde 80 hanenin ekonomik durumunun iyi olduğu, geri kalan hanelerin ise ekonomik durumunun kötü olduğu söylenmektedir. Köyden kente kalıcı göç yaşanmamaktadır.

3.4.4. Gözlemler

- Köyde sulama olanaklarının artırılması durumunda çeltik ekiminin yaygınlaşacağı ve bunun da köyde gelirin artmasına önemli katkılar sağlayabileceği belirtilmiştir. Buna yönelik bir katkı da kamudan beklenmektedir.
- Tarım arazilerine giden yolların oldukça kötü durumda olması, kanalizasyonun olmaması ve sıklıkla yaşanan elektrik kesintileri köyün önemli sorunları olarak dile getirilmektedir.
- Senelik ve mevsimlik işçilik köyün önemli gelir kaynaklarından. Hemen hemen her evden bir gencin senelik işçiliğe gitmesi köye ekonomik anlamda ciddi katkılar sağlamıştır. Senelik işçilikte yapılan işlerin daha kalifiye işler olması (tekstil ve ayakkabı imalatı gibi), gençlerin daha rahat ortamlarda daha fazla gelir kazanmasını sağlayabilmektedir. Bu durum, özellikle son yıllarda inşa edilen konutların kalitesine de yansımıştır. Köyde son dönemde yapılan bazı konutlar, aynı plan ve mimari özellikleri taşımakta olup bu konutlar Siverek ilçesindeki küçük çaplı müteahhitlere toplam bir bedelle anahtar teslimi olarak (40.000–50.000 TL civarında) yaptırılmaktadır.

3.5. Gedik Köyü

3.5.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Köy yaklaşık olarak 80 yıl önce kurulmuş olup sakinleri Türkmen Aşiretindedir. Türkmen Aşiretinden buraya yerleşenlerin kimilerinin komşu köy olan Karabahçe Köyünden geldikleri, diğer bir kısmının ise göçer Türkmenlerden oluştuğu belirtilmiştir. Köye yerleşme nedeninin bu yerleşimde iki su değirmeninin bulunmasının olduğu ifade edilmektedir. Genel olarak bu yöreye gelen Türkmen Aşireti boylarının 50–60 köye yayıldığı ve toplamda 650 hane kadar oldukları belirtilmektedir. Köylüler, bu köye kendilerinden önce Diyarbakır İlinin Çermik İlçesinden gelen ailelerin yerleşik olduğunu belirtmişlerdir. Köyün başlangıçta on haneden oluştuğu, şimdi ise sekiz familyadan 106 hane ve 655 nüfusa sahip olduğu belirtilmiştir.

Nüfus yapısı olarak, çocuk ve genç sayısı fazladır. Genç nüfusun %80' i dışarıda senelik işçilik yapmaktadır. Bazı gençler ve hanelerin hem İstanbul hem de köyde evleri mevcuttur. Yaz aylarında köydeki nüfus sayısı İstanbul'dan gelenlerden dolayı % 20–30 civarında artmaktadır.

3.5.2. Toplumsal Altyapı Birimleri

Köyde beş yıllık bir ilkokul vardır. Çocuklar sekiz yıllık eğitim için taşınabilir sistemle Karabahçe Köyüne gönderilmektedirler. On iki öğrenci Şartlı Nakit Transferinden yararlanmaktadır.

Her evde su şebekesi bulunmakta, ama yaz aylarında su sıkıntısı yaşanmaktadır. Siverek İlçesine de köyün sınırları içerisinde bulunan bir kaynaktan su temin edilmektedir.

Köyde tifo ve sıtma hastalığına sıkça rastlanmaktadır. Köy nüfusunun %50'si yeşil kart sahibidir.

Köydeki sabit telefon hattı iptal edilmiş olup, her evde cep telefonu bulunmaktadır.

Elektriklerin gece saat 22: 00 ile sabah 07: 00 arasında kesilmesi ciddi bir sorundur. Mevcut elektrik tesisatı gereksinimi karşılayamamaktadır.

Köyde iki bakkal ve cami vardır.

3.5.3. Köyün Ekonomik Durumu / temel Geçim Kaynakları

Köyün 11.000 dekar kuru ve 1.000 dekar sulu tarım arazisi mevcuttur. 1.025 büyükbaş ve 1.400 küçükbaş hayvan varlığı olan köyün 8.000 dekar mera alanı vardır.

Tablo 14: Gedik Köyü - Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
GEDİK	1.025	1.400	8.000	11.000	1.000	200	-

3.5.3.1. Bitkisel Üretim

Kuru arazilerde arpa ve buğday ekimi yapılmaktadır. Köyde 500 ton buğday, 600 ton kadar arpa hasadı yapılmaktadır. Ayrıca yaygın olarak mercimek ekimi yapılmaktadır. Arazilerin %40' i ekilebilir durumda olup, diğer araziler yoğun taşlık alanlardan oluşmaktadır. Köy ihtiyaç fazlası ürünleri pazara satmaktadır.

Arazilerde münavebe, buğday-mercimek-arpa ekimi şeklinde yapılmaktadır. Nadasa bırakılan alanlarda ise kavun üretimi yapılmaktadır.

Sulu arazilerde 200 dekar domates ekimi yapılmakta, dekara 6–10 ton arası verim alınmaktadır. Domates ekimine 5 yıl önce başlanmıştır. Domates ekiminde satışın büyük bölümü Diyarbakır'a, daha az bir kısmı da Şanlıurfa'ya yapılmaktadır. Geçen yıl, domatesin az olması sonucu fiyatının yüksek olması nedeniyle, üretimden iyi bir gelir elde etmişlerdir. Bu yıl ayrıca fasulye ekmeyi planlamaktadırlar. Domates üretiminde hastalıklar ile mücadele önemli bir sorun olarak dile getirilmektedir.

Köyde toplam beş su sondaj kuyusu mevcut olup, yağışların azalmasıyla sularla önemli düzeyde azalma olmuştur. Su sondajları 80–160 metre arası derinliklerde yapılmaktadır. Bir sondajın borularıyla birlikte maliyeti 70.000 TL'yi bulmaktadır. Sulu arazilerde domates, buğday, arpa, mercimek ekimi yapılmaktadır.

Köyde 1965 yılında kadastro çalışması yapılmıştır. Araziler müşterek tapulu olup, geleneksel olarak araziler sadece erkek çocuklar arasında paylaşılır. Araziler müşterek tapulu olup, geleneksel olarak araziler sadece erkek çocuklar arasında paylaşılır.

Eskiden nohut önemli bir üretim iken, üretiminin zor olması ve elde edilen gelirin düşük olması nedeniyle bu üretimden vazgeçilmiştir. Eskiden beyaz darı ekimi de ekme için yaygın olarak yapılmaktaydı. Bu ürünün süne hastalığına dayanıklı olduğu, bu nedenle üretiminin yapıldığı belirtilmektedir. Süne ile mücadelenin yaygınlaşması bu üretimden vazgeçilmesine neden olmuştur.

Köyün rakımı 1.100 metre olup Siverek merkeze göre 5 derecelik bir ısı farkı mevcuttur.

3.5.3.2. Hayvancılık

Köydeki büyükbaş hayvanların % 90'ı yerli, % 10'u melezdir. Küçükbaş hayvanlar Akkaraman ırkıdır. Hayvancılık, ağırlıklı olarak meraya dayalı yapılmakta olup, köyde 8.000 dekar mera alanı mevcut ve bu alanların % 60'ı tapuludur. Meralarda bilinçli bir otlatma sistemi mevcut değildir.

Hayvanlara özellikle kış ayları veya meraların yetersiz kaldığı durumlarda arpa, saman ve fabrika yemi ile besleme yapılmaktadır. Sütler 40–50 gün süreyle mandıraya satılmaktadır. Beş, altı aile üretimini yaptıkları peyniri Siverek İlçesindeki pazara satmaktadırlar.

Son 10–15 yılda küçükbaş hayvancılık azalırken büyükbaş hayvancılık artmıştır. Yem fiyatlarının pahalı olması önemli bir sorun olarak dile getirilmektedir. Köyün yaylası mevcut olmasına rağmen yaylaya çıkılmamaktadır.

3.5.3.3. Diğer Gelir Kaynakları

Köyde 1991 yılından beri yaygın olarak senelik işçiliğe gidilmektedir. Daha çok kalifiye işlerde çalıştıklarından ve ticaret yaptıklarından dolayı gelirleri iyi düzeydedir. Özellikle Rusya'ya çocuk giyimi, iç çamaşırı, çorap gibi ürünleri satmaktadırlar. Kendi kurdukları fason üretim atölyeleri mevcuttur. Kendi işi olmayanların %50'den fazlası hamallık, bunun dışında iş bulamayan birkaç aile çöp toplayıcılığı yapmaktadır. Ayrıca son 3–4 yıldır gençler Antalya'ya turizm sektöründe çalışmaya gitmektedirler.

Köyde çok yoksul olan 2–3 aile pamuk toplama işine gitmektedir. Köyde hiç arazisi olmayan on hane mevcuttur. Bu aileler geçimlerini İstanbul'da hamallık yaparak sağlamaktadırlar. Üç ay çalışıp bir ay köye dönerler ve aylık ortalama 1.000 TL kazanmaktadırlar.

Köyde zenginlik göstergesi İstanbul'da iş yerinin olması olarak ifade edilmektedir.

Köyde gelir kaynakları sırasıyla; İstanbul'da iş yeri sahipliği ve senelik işçilik, hububat ekimi ve hayvancılıktır.

Köyün sorunlarının başında elektrik sorunu ve yolların kötü durumda olması gelmektedir. Köyde sulama olanaklarının geliştirilmesinin oldukça önemli olduğu ifade edilmekte, sulamanın sağlanması durumunda fasulye, elma ve badem üretimine başlanması planlanmaktadır. Yine bu olanığın sağlanması durumunda daha modern tarım işletmesi oluşturulması, salça üretimi ve bunun markalaşması hedeflenmektedir. Ayrıca köylülerin modern hayvancılık yöntemleri geliştirilmesi yönünde girişimde bulunma istekleri vardır.

3.5.4. Gözlemler

- Köy, proje alanındaki diğer köylere göre daha zengindir. Bu köyden de yoğun olarak senelik işçiliğe gidilmesine rağmen, daha kalifiye işler yapılmaktadır. Daha önce senelik işçiliğe gidip şimdi kendi işlerini kuranlar da mevcuttur. Senelik işçilikte, yapılan işin niteliği, elde edilen kazanç ve bunun yarattığı fırsatlar ve olanaklar daha farklı ve avantajlı olabilmektedir. Nüfusun %20'sinin hem İstanbul'da hem de köyde evleri vardır. Özellikle okulların tatil olduğu dönemlerde İstanbul'da ikamet edenler 2–3 aylığına kendi köyelerine dönmektedirler.

Proje Alanına İlişkin Veriler

Tablo 15: Demografik Veriler - Detay

YERLEŞİM	HANE	NÜFUS
BAĞLAR/DİYARBAKIR		
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ		
Merkez	70	530
Ziyaret mahallesi	43	320
Laçın (Birgeni)	47	350
Darbi	24	160
Kala	15	100
Pamukpınar	14	90
Kelek (Keloşke)	19	124
Komderesi	74	520
Dağsuyu (Gelte)	63	410
Alaçime	22	165
Tezharap	37	240
Birikan	19	130
Tarhana	27	180
Kutlu (Küli)	22	160
Dereboyu	47	300
TOPLAM	543	3.779
YİÇİTYOLU köyü		
Birlik mezrası	22	170
TOPLAM	83	649
YALANKOZ (Alankoz) köyü		
TOPLAM	57	469
BAĞLAR TOPLAM	683	4.897
ÇINAR /DİYARBAKIR		
KILIÇKAYA (KARIK)		
Yoğunluk (ayrı)	17	145
Alavuz	70	610
Korosman(koroso)	22	170
Doğanlar(Varemelik)	12	85
Hacısınan (Tahte ara şeviti)	9	54
TOPLAM	176	1.454

MİKRO BÖLGE KALKINMA MODELİ İÇİN BİR ARAŞTIRMA

Karacadağ Kırsal Alanında Sektörel Gelişim Planı Projesi

YERLEŞİM	HANE	NÜFUS
KAZIKTEPE	8	65
Kırkat	-	-
TOPLAM	8	65
ORTAŞAR	95	660
Ortataş	15	90
Şeytanok	4	30
TOPLAM	114	780
BOZÇALI	38	296
ÇINAR TOPLAM	336	2.595
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019	7.492
SİVEREK/ŞANLIURFA		
KARABAHÇE	161	1.973
Aşağı Kulaksız	37	280
Yukarı Kulaksız	12	90
TOPLAM	210	2.343
A.KARABAHÇE	72	554
Susuz	20	170
Fırın	39	278
Kargaşı (Köy oldu)	97	761
TOPLAM	228	1.763
GAZİ	97	952
GEDİK	106	655
BÖGÜRTLEN	108	1.024
SİVEREK GENEL TOPLAM	749	6.737
TOPLAM	1.768	14.229

Tablo 16: Proje Alanı Ekonomik Varlıklar

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
BAĞLAR/DİYARBAKIR							
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ							
Merkez	2.000	4.000	72.000	14.100	1.500	-	1.500
Ziyaret Mahallesi	500	3.500				-	
Laçın (Birgeni)	500	1.000					-
Darbi	600	500					-
Kala	150	150					-
Pamukpınar	300	200					-
Kelek (Keloşke)	250	1.000					-
Komderesi	1.000	4.000					-
Dağsuyu (Gelte)	700	3.000					-
Alaçıme	300	1.000					-
Tezharap	500	2.500					-

MİKRO BÖLGE KALKINMA MODELİ İÇİN BİR ARAŞTIRMA

Karacadağ Kırsal Alanında Sektörel Gelişim Planı Projesi

Birikan	100	1.000					-
Tarhana	500	2.500					-
Kutlu (Küli)	300	-					-
Dereboyu	Merkez	Merkez					-
TOPLAM	7.700	24.350	72.000	14.100	1.500	-	1.500
YİĞİTYOLU Köyü	685	1.100	6.000	1.400	-	-	-
Birlik Mezrası (Tüllük)	300	-	2.000	200	-	-	-
TOPLAM	985	1.100	8.000	1.600	-	-	-
YALANKOZ (Alankoz) Köyü	488	1.150	13.000	3.000	1.000		1.000
BAĞLAR TOPLAM	9.173	26.600	93.000	18.700	2.500		2.500
ÇINAR /DİYARBAKIR							
KILIÇKAYA (KARIK)	100	700	35.000	5.800	1.200	-	1.200
Alavuz	300	1.500				-	
Koromsan (Koroso)	50	600				-	
Doğanlar (Varemelik)	50	300				-	
Hacısınan (Tahte ara şeviti)	50	300				-	
Yoğunluk (ayrı)	150	600	1.000	1.500	-	-	-
TOPLAM	700	4.000	36.000	7.300	1.200	-	1.200
KAZIKTEPE	30	200	80	-	12.000	500	-
Kırkat (yerleşim yok)	-	-	-	4.000	4.000	10	-
TOPLAM	30	200	80	4.000	16.000	510	
ORTAŞAR	250	2.150	1.000	2.000	7.000	2.750	-
Ortataş	20	150	50	-	8.200	1.000	-
Şeytanok	6	200	-	4.000	2.000	-	-
TOPLAM	276	2.500	1.050	6.000	17.200	3.750	--
BOZÇALI	150	650	400	-	13.000	1.250	-
ÇINAR TOPLAM	1.156	7.350	37.530	17.300	47.400	5.510	1.200
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	10.329	33.950	130.530	30.000	49.900	5.510	3.700
SİVEREK/ŞANLIURFA							
KARABAĞÇE	1.525	4.100	16.000	5.000	2.500	1.800	700
Aşağı Kulaksız	800	1.200		2.000	-	-	-
Yukarı Kulaksız	100	1.150		500	-	-	-
TOPLAM	2.425	6.450	16.000	7.500	2.500	1.800	700
A. KARABAĞÇE	1.010	2.200	30.000	4.000	300-	150	150
Susuz	150	600		2.000	-	-	-
Fırın	400	500		1.000	-	-	-
Kargaşı (Köy oldu)	500	-	12.000	700	300	-	-
TOPLAM	2.060	3.300	42.000	7.700	600	150	150
GAZİ	1.800	3.000	20.000	6.000	500	300	200
GEDİK	1.025	1.400	8.000	11.000	1.000	200	-
BÖGÜRTLEN	1.000	2.000	3.000	6.500	5.000	750	1.000
SİVEREK GENEL TOPLAM	8.310	16.150	89.000	38.700	9.600	3.200	2.050
TOPLAM	18.639	50.100	219.530	68.700	59.500	8.710	5.750

Tablo 17: Proje Alanı Ekonomik Varlıklar - Özet

YERLEŞİM	HAYVAN VARLIĞI		MERA	ARAZİ VARLIĞI		SULU ARAZİLERDE EKİMLER	
	BB	KB		Kuru	Sulu	Sebze Ekim Alanı	Pirinç Ekim Alanı
BAĞLAR/DİYARBAKIR							
KARACADAĞ (ALATOSUN)BELDESİ	7.700	24.350	72.00	14.100	1.500	-	1.500
YİĞİTYOLU köyü	985	1.100	8.000	1.600	-	-	-
YALANKOZ (Alankoz) köyü	488	1.150	13.000	3.000	1.000		1.000
BAĞLAR TOPLAM	9.173	26.600	93.000	18.700	2.500	-	2.500
ÇINAR /DİYARBAKIR							
KILIÇKAYA (KARIK)	700	4.000	36.000	7.300	1.200	-	1.200
KAZIKTEPE	30	200	80	4.000	16.000	510	-
ORTAŞAR	276	2.500	1.050	6.000	17.200	3.750	-
BOZÇALI	150	650	400	-	13.000	1.250	-
ÇINAR TOPLAM	1.156	7.350	37.530	17.300	47.400	5.510	1.200
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	10.329	33.950	130.530	30.000	49.900	5.510	3.700
SİVEREK/ŞANLIURFA							
KARABAHÇE	2.900	6.850	16.000	7.500	2.500	1.800	700
A.KARABAHÇE/ KARGAŞI	2.060	3.300	42.000	7.700	600	150	150
GAZİ	1.500	1.000	20.000	6.000	500	300	200
GEDİK	1.025	1.400	8.000	11.000	1.000	200	-
BÖGÜRTLEN	650	1.400	1.500	6.500	5.000	750	1.000
SİVEREK GENEL TOPLAM	8.135	13.950	89.000	38.700	9.600	3.200	2.050
TOPLAM	18.515	44.150	219.530	68.700	59.500	8.710	5.750

Tablo 18: Proje Alanında Başlıca Ürün Deseni / Geçim Kaynakları

YERLEŞİM	TEMEL GEÇİM KAYNAKLARI			
	I.	II.	III.	IV.
BAĞLAR/DİYARBAKIR				
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	HAYVANCILIK	MEVSİMLİK İŞÇİLİK	PİRİNÇ	ARPA BUĞDAY
YİĞİTYOLU Köyü	MEVSİMLİK İŞÇİLİK	HAYVANCILIK	ARPA/BUĞDAY	-
YALANKOZ (Alankoz)	PİRİNÇ	HAYVANCILIK	MEVSİMLİK İŞÇİLİK	ARPA BUĞDAY
ÇINAR /DİYARBAKIR				
KILIÇKAYA (KARIK)	PİRİNÇ	HAYVANCILIK	MEVSİMLİK İŞÇİLİK	ARPA BUĞDAY
KAZIKTEPE	PAMUK	MERCİMEK-BUĞDAY- MISIR	SEBZECİLİK	-
ORTAŞAR	SEBZECİLİK	PAMUK	ARPA-BUĞDAY- MERCİMEK	-
BOZÇALI	SEBZECİLİK	ARPA-BUĞDAY- MERCİMEK	PAMUK	-
SİVEREK/ŞANLIURFA				
KARABAHÇE	HAYVANCILIK	MEVSİMLİK İŞÇİLİK	SEBZECİLİK -PİRİNÇ	ARPA BUĞDAY
AŞAĞI KARABAHÇE	HAYVANCILIK	MEVSİMLİK İŞÇİLİK- SEBZECİLİK	ARPA-BUĞDAY- PİRİNÇ	SEBZECİLİK
GAZİ	HAYVANCILIK	MEVSİMLİK İŞÇİLİK	SEBZECİLİK	PİRİNÇ
GEDİK	İSTANBULDA İŞYERİ- SENELİK İŞÇİLİK	ARPA-BUĞDAY	HAYVANCILIK	
BÖGÜRTLEN	SENELİK-MEVSİMLİK İŞÇİLİK	HAYVANCILIK	ARPA-BUĞDAY	

I. KARACADAĞ KIRSAL ALANINDA SEKTÖREL GELİŞME PLANI: SEKTÖR ANALİZLERİ

I.1. ÇELTİK

Yrd. Doç. Dr. Aydın Alp

I.1.1. Karacadağ'ın Coğrafik Özellikleri

Karacadağ, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sönmüş bir yanardağ olup, Diyarbakır İlinin güneybatısında yer alır. Volkanik Karacadağ kütlesi, bazaltik lavlardan meydana gelmiş büyük bir lav kalkanı olarak tanımlanır. Karacadağ, 120 km çapında, daire şekline yakın bir sahaya yayılmıştır. Volkan kütesinin zirveden çevresel kısımlara doğru eğimi çok azdır ve Diyarbakır, Viranşehir, Hilvan olmak üzere üç ayrı doğrultuda uzanır. Yaklaşık 7.200 km² lik bir alana yayılmış bulunan Karacadağ'ın Diyarbakır yönündeki kesimi bitkisel üretime elverişlidir. Karacadağ, Şanlıurfa sınırlarında 550 metreyken, Karacadağ'ın en yüksek yeri, Mergimir Tepesi 1.981 metredir. İklim şartları bir step ikliminin özelliklerini yansıtmakta, yıllık ortalama 495,4–601,4 mm arasında yağış almaktadır.

I.1.2. Karacadağ'ın Bitki Örtüsü

Diyarbakır ve çevresinde, özellikle Karacadağ'da 66 familyadan 269 cinsle ait 534 bitki türü, toplam 552 takson olduğu bilinmektedir. Önce Leguminosae ardından Compositae bölgede yetişen ve en fazla türü olan familyalardır. Onları sırasıyla Cruciferae, Umbelliferae ve Gramineae familyaları izler. Gramineae familyası 17 cins ve 29 türe sahip olup; en fazla Bromus ve Aegilops cinsleri çeşitlilik gösterir. Bromus cinsi 5 tür ve 5 taksona sahiptir. Ventenata subenervis Türkiye'ye özgü endemik bir bitki türüdür (Ertekin, 2002).

I.1.2.1. Karacadağ'da Yetişen Önemli Familyalar

Karacadağ, endemik ve nadir bitkilerin yanı sıra birçok buğdaygil ve baklagilin yabani akrabalarının yetiştiği önemli bitki alanlarından birisidir. Yakacak amacıyla ağaçların kesilmesi sonucu, ağaçlarla kaplı alanlar yerlerini geven bitkisine terk etmiştir. Günümüzde gevenin hem yakacak hem de hayvan yemi olarak sökülmesi devam etmektedir. Bu süreç doğal alanlarda erozyon ve çölleşmeye neden olmaktadır.

Günümüzden 40–50 yıl öncesine kadar, az da olsa ormanlık alanlardan söz edebileceğimiz Karacadağ'da günümüzde tek tek ağaca rastlamaktayız. Karacadağ'da yetişen bu ağaçlar; meşe türleri (*Quercus*), çitlenbik veya dardağan türleri (*Celtis*), alıç türleri (*Crataegus*), menengiç (*Pistacia*), ahlut (*Pyrus*) ve dişbudak (*Fraxinus*)'dır (Ertekin, 2002).

Bazalt kayalıklarla kaplı açık alanlarda 1.300 m'den itibaren geven (*Astragalus*) gibi dikenli bitkiler görülmektedir. Aşırı otlama baskısı nedeniyle geven içinde ve geven yastıkları arasında birçok bitkinin yetişmesi ve korunması mümkün olmuştur. Bunlar arasında safran (*Crocus*), *Gagea* gibi erken çiçek açan soğanlı bitkilere ve düğün çiçeği (*Ranunculus*) ve yılanıyastığı (*Eminium*) gibi bazı zehirli bitkilere rastlanır. Bu bitkilerin yanı sıra papatya (*Tripospermum*), kandamlası (*Adonis*) ve hardal (*Sinapis*) çok geniş alanlarda görülür. Sütleşen'in (*Euphorbia*) birçok türü ise yaz aylarında geniş olarak yayılan zehirli bitkilerdir. Aşırı otlatmanın etkisiyle daha aşağı kesimlerde otsu türler yok denecek kadar azalmış ve yerlerini dikenli ve sert yapraklı olan kengere (*Gundelia tournefortii*) bırakmıştır (Ertekin, 2002).

I.1.2.2. Karacadağ'da Yetişen Endemik Bitkiler

Karacadağ'da yetişen 32 endemik tür saptanmıştır. Bu endemik türlerden üç tanesi (*Hesperis hedgei*, *Lathyrus trachycarpus* ve *Paracaryum kurdistanicum*) Karacadağ'a özgüdür (Ertekin, 2002).

I.1.2.2.1. Buğdaygil Bitkileri (Gramineae):

Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (In situ) Korunması Ulusal Planında belirtilen öncelikli bitkilerden Diyarbakır İli sınırları içerisinde yetişen önemli buğdaygil bitkileri şunlardır:

Triticum (buğday) türleri: *T. dicoccoides*, *T. boeoticum* ve *T. monococcum* türleri özellikle Karacadağ ve Diyarbakır yöresinde

kendiliğinden yabani olarak yetişen ilkel buğday türleridir.

Halk arasında Kaplıca buğdayı olarak bilinen *Triticum monococcum* üzerinde son yıllarda yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle diploid özelliğe sahip olması ve elde edilecek bilgilerin rahatlıkla makarnalık ve ekmeklik buğday ıslahına uygulanabilirliği, araştırmacılar gözünde, Kaplıca buğdayını çok cazip hale getirmiştir. Kaplıca buğdayının ilk defa nerede kültüre alındığı sorusuna cevap vermek için Heun ve arkadaşları (1997) tarafından yaklaşık 1.400 yabani Kaplıca buğdayı (*T. monococcum* ssp. *boeoticum*) ile Kaplıca buğdayı (*T. monococcum* ssp. *monococcum*) arasında karşılaştırmalı DNA analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kültür formuna en yakın popülasyonun Karacadağ-Diyarbakır bölgesinden toplanan popülasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Buğday ve arpanın ilk kez Verimli Hilal (İsrail, Filistin, Suriye'nin batı kısımları, Türkiye'nin güneydoğusu, Kuzey Irak ve İran'ın batı kısmını kapsayan alan) olarak bilinen alanda kültüre alındığı yaygın şekilde kabul görmüştür (Heun ve arkadaşları, 1997; Diamond, 1997; Nesbit and Samuel, 1998; Lev-Yadun ve arkadaşları, 2000).

Farklı araştırmacılar tarafından yapılan morfolojik analizlerde Kaplıca buğdayının biyotik ve abiyotik stress koşullarına dayanıklı olduğu ve bunların buğday ıslahında kullanılabileceği ifade edilmiştir. Kaplıca buğdayı hem makarnalık hem de ekmeklik buğdayın yapısında bulunan A genomunu taşımaktadır. Bundan dolayı makarnalık ve ekmeklik buğday ıslahında genetik çeşitliliği arttıracak yeni bir gen kaynağı olarak görülmektedir.

İlkel formlar ve yerel çeşitler genetik taban olarak kültür bitkilerinin ileride çıkabilecek sorunlarının giderilmesinde ya da kültür bitkilerine yeni özelliklerin aktarılmasında önemli gen depoları olmakla birlikte belli bir bölgede uzun yıllar seleksiyona uğramış olması nedeniyle çevreye iyi uyum göstermekte, sorunlu yılların elverişsiz iklim koşullarında başarılı olmaktadır. Sınırlı yörelerde üstün bulgur, ekmek ve makarnalık özellikleri nedeniyle az çok yetiştirilmekte olan, genetik durulmaya ulaşmış, ekolojik uyumlarını kanıtlamış yerel çeşitlerin modern çeşit geliştirme çalışmalarındaki gen aktarımında, yabani çeşitlere göre daha kolay kullanılabilecek genitörler olduğu gözden ırak tutulmamalıdır.

Son zamanlarda ileri teknolojiye dayalı tarımın ve yüksek verimli çeşitlerin üretim alanlarına girmesi ile yerel çeşitlerin birçoğu yok olmuş ve yok olmaya devam etmektedir. Bitkisel üretimde devamlılık, ancak yabani türlerin ve yerel çeşitlerin korunması ile mümkün olacaktır.

Buğdaygil örneklerinin tarımsal ve kalite karakterleri Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde incelenmiştir. Buradan yola çıkarak; araştırmada düşük verimli bulunan örnekler yüksek tane protein oranı göstermişlerdir. Örneklerin, deneme yerinde gerçekleşenden daha düşük sıcaklıkları da atlatılabilen ve yüzyılların seleksiyon ürünü olarak ayakta kalan kışa ve kurağa dayanıklı genotipler olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Diyarbakır'daki yerli buğday, arpa ve yabani buğday türleri

Yerli Buğday Çeşitleri	Yerli Arpa Örnekleri	Yerli Çeltik Çeşidi	Yabani Buğday Türleri
Sorgül Bağacak	2 Sıralı Beyaz Arpa	Karacadağ Çeltiği	Aegilops biuncialis
Beyaziye Aşure	2 Sıralı Siyah Arpa		Aegilops caudata
Menceki İskenderiye	2 Sıralı Çakır Arpa		
Mersiniye Karakılçık	6 Sıralı Beyaz Arpa		
Mısırı Ruto	6 Sıralı Çakır Arpa		
Heyidi			

Hordeum (arpa) türleri: *Hordeum spontaneum*, *Hordeum bulbosum*, *Hordeum murinum*

Aegilops Türleri: *Aegilops speltoides*, *Aegilops columnaris*, *Aegilops neglecta*, *Aegilops triuncialis*

1.1.2.2.2. Baklagil (Leguminosae) Bitkileri:

Cicer (nohut): *Cicer echinospermum*, kültürü yapılan nohut türüne yakın akrabadır.

Lens (mercimek): Üç türü yetişir. *Lens culinaris*, *Lens orientalis* ve *Lens montbretii*.

Pisum (bezelye): *Pisum sativum*'un iki alt türüne ait üç varyetesi yetişmektedir.

Vicia (bakla): 12 türü (13 takson) yetişmektedir. En önemli türlerinden biri *Vicia assyriaca*'dır.

Astragalus (geven): 13 türü yetişir.

Lathyrus (mürdümük): 12 türü (14 takson) yetişir.

Lotus (gazal boynuzu): Üç türü yetişir.

Medicago (yonca): Beş türü (sekiz taksonu) yetişir.

Trifolium (üçgül): 25 türü (27 takson) yetişir.

I.1.2.2.3. Süs Bitkileri:

Anemone coronaria (dağ lalesi): Kırmızı çiçekli çeşidi yetişir.

Adonis aleppica (kan damlası): Karacadağın daha alçak kesimlerinde, iri ve kırmızı çiçekli türü yetişir.

Linaria confertiflora: İri ve güzel kokulu çiçekleriyle dikkat çekici bir bitkidir.

Lathyrus chrysanthus ve Lathyrus trachycarpus: Sık, iri, güzel renkli ve kokulu çiçeklerinden dolayı potansiyel süs bitkisi durumundadır.

Lotus aegaeus ve Lotus gebelia: Güzel ve bol çiçekli olup yamaçlarda veya bahçe kenarlarında kullanılabilecek süs bitkilerine örnek teşkil edebilecek durumdadır.

I.1.2.2.4. Sebze ve Meyve Olarak Kullanılan Bitkiler

Gundelia tournefortii (kenger): Karacadağ'da doğal olarak yetişen bazı bitki türleri sebze olarak kullanılmaktadır. Bunlardan Diyarbakır ve Siverek'de yaygın olarak satılan bitkiler kenger (*Gundelia tournefortii*) ve akbandır (*Ornithogalum*) bitkileridir. *Lepidium sativum* (tere), *Mentha longifolia* (yarpuz), *Nasturtium officinale* (tuzik), *Capsella* (çoban çantası), *Sinapis arvensis* (hardal) bölgede sebze olarak kullanılan önemli türlerdir.

Meyve olarak kullanılan bitki türleri ise *Cratageus* (alıç), *Celtis* (dardağan) türleri ve *Pyrus syriaca* (ahlat) olarak sayılabilir.

Glycyrrhiza glabra (meyan kökü-biyam): Baklagiller familyasındandır. Kumlu, derin ve humuslu topraklarda, doğal olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetişir. Rizomları (kök-sap) kurutulup ve kabukları soyularak şerbet halinde kullanımı bölgede oldukça yaygındır. Boya bitkisi olarak da kullanılır. Traktörün tarlalara girmesiyle yetişme alanı oldukça daralmıştır.

Güneydoğu Anadolu'da iklim şartları kıtasal bir step ikliminin özelliklerini yansıtır. En düşük sıcaklık derecelerinin ve yağışların kış mevsiminde toplanması, buna karşılık yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçmesi, ana çizgileriyle bölgede Akdeniz tipi bir yağış rejiminin varlığını ortaya koyar. Yaz aylarında çok fazla ısınan bölgede, kış mevsimi bir hayli soğuk geçer ve yıllık sıcaklık farkı 25 ile 27,5 °C arasında değişir.

Türkiye bitkilerinin %30-35'inin bölgede yetiştiği tahmin edilmektedir. Bölge, özellikle bazı buğdaygil (yabani buğday ve arpa) ve baklagil (yabani nohut, mercimek ve bezelye gibi) bitkilerinin gen kaynağı olarak önemlidir.

Gen kaynakları doğrudan tüketimde kullanılabildiği gibi, dolaylı olarak bu kaynaklardan bitki islah çalışmalarında genitör olarak da yararlanılabilmektedir. Bölgede organik tarım için yeterince bitkisel materyal mevcuttur. Tablo 1'de verilen yerli buğday çeşitlerinden 5 tanesi (Sorgül, Bağacak, Beyaziye, Ruto, Karakılçık), yerli arpa çeşitlerinin tamamı, Karacadağ çeltiği, yerli nohut ile yerli mercimek bölgenin iklim ve toprak koşullarına uyum sağlamış yerli materyallerdir. Verim kabiliyetleri de organik tarım koşullarında tatmin edici boyutlardadır. Bitki boyları uzun, sap ve saman verimleri yüksektir; hayvan beslemede bölge hayvanlarının beslenmesine katkı sağlayabilecek niteliktedirler. Gübre ve diğer tarımsal girdilere fazla gereksinim duyulmadan organik koşullarda rahatlıkla yetiştirilebilecek potansiyele sahiptirler. Tanelerinde protein oranı yüksektir.

Kenger, meyan kökü, akbandır, tere ve diğer birçok bitki türü bölgede halen yaygın bir şekilde doğadan toplanarak, doğrudan kullanılmaktadır. Doğal ortamlarında kendiliğinden yetişen bu bitkilerin kültüre alınmasıyla, o coğrafyada yaşayan insanlara kültürel yetiştiricilikleri gösterilebilir. Böylece bu bitkilerin gen kaynaklarının da korunması sağlanmış olacaktır. İstekli çiftçilerin, kullanamadıkları arazilerinde, tohum veya köklendirilmiş fideler gibi çoğaltım materyalleri üretilip dağıtılarak kültüre alma faaliyeti başlatılabilir, yetiştirme teknikleri de anlatılarak çiftçilerin bilgi ve tecrübeleri artırılabilir. Yetiştirilecek ürünlerin piyasası zaten bölgede yaşayan insanlarca çok iyi bilinmektedir. Hatta Suriye gibi Ortadoğu ülkelerine şu anda bile pazarlanabilmektedir. Kültüre alma işlemlerinde Tarım Bakanlığı'nın il ve ilçe teşkilatları ile ziraat odaları ve sivil toplum örgütleri bu alana kanalize edilebilirler.

1.1.3. Karacadağ Çeltiği (Oryza sativa)

Karacadağ'ın sulanabilen kesimlerinde Karacadağ çeltiğinin yaygın kültürü yapılır. Karacadağ pirinci olarak adlandırılan ve yörede tercih edilen bir kültür çeşididir.

1.1.3.1. Ürünün Tanımı

Karacadağ çeltiği: Buğdaygiller (Gramineae) familyasının *Oryza sativa* L. türüne giren, yerel kültür bitkilerinin kabukları soyulmamış kavuzlu taneleridir.

Karacadağ pirinci: *Oryza sativa* L. türüne giren, yerel kültür bitkilerinin meyvesi olan çeltiğin, tekniğine uygun olarak kavuzları soyulup, çeşitli parlatma işlemleri uygulanarak embriyonu, meyve kabuğu (pericarp) ve aleuronunun kısmen alınmasından sonra elde edilen üründür.

1.1.3.1.1. Ürünün Bitkisel Özellikleri:

Karacadağ çeltiğinin kök yapısı, tüm tahıllarda olduğu gibi, saçak köklüdür. Kısa ve dik olan yapraklar güneş ışınlarının alt yapraklara ulaşmasına olanak sağlar. Sap; boğum ve boğum aralarından oluşur. Yukarıya doğru boğum arası uzunlukları artar. Karacadağ çeltiğinde bitki boyu genellikle uzun olup yetiştirme koşullarına bağlı olarak 75–120 cm arasında değişir. Ana saptaki boğum ve buna bağlı olarak yaprak sayısı fazladır. Karacadağ çeltiğinde kardeş sayısı 5–12 arasında değişmektedir. Kardeşlerin salkım bağlama oranı ekolojinin uygunluğu nedeniyle çok yüksektir. Bitki biyolojik verimi 150–400 g/bitki civarındadır. Dekara tane verimi ise 220–600 kg arasında değişmektedir. Karacadağ çeltiğinde ortalama bitki başına salkım sayısı 2–10, her salkımda ortalama tane sayısı ise 34–83 adet arasında değişmektedir. Her salkımdan ortalama 1,18–2,39 gr tane ürün elde edilmektedir.

Karacadağ çeltiğinin çıkıştan hasada dek geçen toplam vejetasyon süresi 140–150 gün civarındadır. Salkımlanma çıkıştan yaklaşık 120–125 gün sonra gerçekleşmektedir. Bu çeltiğin verimli topraklara ve gübrelemeye tepkileri fazla yüksek değildir. Verimli topraklarda yatma gösterirler.

1.1.3.1.2. Çiçek Özellikleri

Bir bitkide ortalama 3–7 adet arasında tane bağlayan salkım, her salkımda yetiştirme koşullarına göre değişse de ortalama 50–100 dolaylarında tane oluşur. Bitki boyu ile salkım uzunluğu arasında olumlu ve önemli bir ilişki vardır. Başakçıkta, içkavuzun orta damarının uzantısı olarak gelişen bir kılçık bulunur. Karacadağ çeltiği genellikle sarı kılçıklı olup bazı yörelerde siyah kılçıklı eko-tipler de görülmektedir.

1.1.3.1.3. Tane Özellikleri

Karacadağ yerel çeltiğinde kavuzlu tanenin boyu 6 mm'nin altında olup genişliği 4–5 mm civarındadır. Bin tane ağırlığı 23–35 gr arasında değişmektedir. Taneyi saran kavuzlar saman sarısı, açık kahve; soyulmuş taneler ise mat beyaz, açık sarı olabilir. Hektolitire ağırlığı çeltikte 60–70 kg, pirinçte 85 kg dolaylarındadır.

1.1.3.1.4. Kalite Özellikleri

Ürünlerin kurutulması için ayrı bir işleme ihtiyaç duyulmaz. Tanenin ağırlıkça % 8–12'si proteinli bileşiklerden oluşmaktadır. Bu oran diğer birçok çeltik çeşidinden daha yüksektir. Karacadağ çeltiğinin en önemli özelliği rengi, aroması, lezzeti ile bu bölgede yaşayan insanların damağına hitap etmesi nedeniyle en çok aranan çeşit olmasıdır. Pişme esnasında tanelerin su çekme kabiliyeti yüksektir. Lapalaşma ve yapışkanlık özelliği görülmez.

Karacadağ çeltiğinin pirinçe işlenmesinde kırık tane oranı düşüktür. Karacadağ pirinci orta irilikte (5–5,9 mm) tane uzunluğuna sahiptir. Pirinç teknolojisinde, tane uzunluğu arttıkça kırık randımanı yükselir. Karacadağ pirincinin orta irilikte olması ona bir avantaj sağlamaktadır. Kırık pirinç oranında tanenin içerdiği nem miktarı da etkilidir. Tane nem oranı, kurutma yöntemine bağlı olarak değişmekle birlikte, pirinçe işleme esnasında kırık pirinç oranını etkileyen önemli bir unsurdur. Yöre çiftçileri çoğu kez yakıcı güneşin altında ürünleri kurutmakta, böylece taneler aşırı kurumakta, bazen de yeterince kurutmadan fabrikaya işlenmek üzere götürmektedir. Bu durum kırık randımanını olumsuz etkileyebilmektedir. Kıraksız sağlam pirinç randımanının Karacadağ çeltiğinde % 62–74 arasında olduğu saptanmıştır.

Karacadağ çeltiği bölgenin ekolojik koşullarına uyum sağlamış kaliteli bir çeşittir. Bölge, çeltik hastalık ve zararlılarıyla mücadele

edebilme açısından şanslı bir ekolojiye sahiptir. Çiftçiler, çeltik tarlalarında hastalık ve zararlılarla mücadele yapmadıklarını, kimyasal kullanımının çok sınırlı olduğunu ifade etmektedirler. Bu çeşidin, Karacadağ'ın eriyen soğuk kar sularına dayanıklılığı yüksektir. Stabil bir verim potansiyeli yakalanabilmiştir. Yüzyıllardır ekilen bu çeşit genetik olarak durulmuştur.

Çeltiğin yetiştirme dönemi mayıs ve ekim ayları arasındadır. Bu dönemde, bölgenin ova kesimlerinde sıcaklık 40 oC'nin üzerine çıkmakta ve bitkide düşük oranda da olsa kısırlığa yol açabilmektedir. Karacadağ'ın yayla özelliği gösteren kesimlerinde serin yaz mevsiminde kısırlık olayına da pek rastlanmaz. Yetiştiricilikte verimi ve kaliteyi zorlayan tek faktör yabancı ot sorunudur. Gerçekten, piyasada satılan Karacadağ pirincinin yabancı kökenli çeşitlere göre fiziksel safiyeti daha düşüktür. İçerisinde ot tohumları ve diğer yabancı maddelerin oranının yüksek olması tüketicilerin tercihini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

1.1.3.2. Üretim Alanı

Türkiye'de çeltik ekim alanı yıldan yıla dalgalanmalar göstermesine rağmen çeltik ekiliş alanı 2010 yılı verilerine göre 990.000 dekar, üretimi 860.000 ton ve verimi ise 869 kg/dekar olarak gerçekleşmiştir. Gerek hızlı nüfus artışı gerekse belirli alanlarda ekim yapma zorunluluğu çeltik üretimini sınırlarken, ithalatı da kaçınılmaz hale getirmiştir. Türkiye 2007 yılında 247.724 ton çeltik ve 385.293 ton pirinç ithal etmiştir. Buna karşılık, Türkiye'nin toplam ihracatı ise yok denilecek kadar azdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi çeltik ekim alanı Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2010 yılında yaklaşık 59.149 dekar (% 4,66), pirinç üretimi 30.675 ton (% 2,66) verim ise 519 kg/dekar civarındadır. Bölge çeltik ekim alanlarının ve üretiminin % 98'i Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde gerçekleşmektedir. Bölge illeri arasında ilk sırayı alan Şanlıurfa'da toplam çeltik ekim alanı 33.445 dekar, üretim ise 17.885 ton, ikinci sırada yer alan Diyarbakır'da ise ekim alanı 24.376 dekar, üretim 12.346 ton civarındadır (Anonim, 2010).

Karacadağ çeltiği, en çok başta Diyarbakır merkeze bağlı Karacadağ havzası olmak üzere Çınar, Hazro, Çermik, Kocaköy; Şanlıurfa İli Siverek ve Viranşehir İlçeleri ile Mardin İli Derik ilçe ve köylerinde üretilmekte, yoğun olarak da bu bölge halkı tarafından tüketilmektedir.

Karacadağ toprakları, volkanik püskürtülerin tortulaşmasıyla derin kaya tabakalarından oluşan yüzlek bir toprak tabakası durumundadır. Organik maddece zengin olsa da (%5) derin olmayan bir profile sahiptir. Üst üste 2–3 yıldan fazla üretim metodunu kaldıracak bir potansiyel gözükmemektedir. Sulu alanlarda, çeltik bu toprağa uyum sağlayabilecek en önemli bitki olarak gözükmektedir. Çiftçi beyanlarına göre verim 1'e 30 ile 1'e 50 arasındadır. Bu da Karacadağ çeltiğinin dekara veriminin 450–500 kg civarında olduğunu göstermektedir.

1.1.3.3. Üretim Metodu

Diyarbakır İli Karacadağ Havzasında çeltik ekimi taşlık tarlalarda serpmeye olarak yapılmakta ve herhangi bir tesviye işlemi uygulanmamaktadır. Taşlık alanlarda makinalı toprak işleme imkânı bulunmaz. Nisan ortalarından mayıs sonuna kadarki dönem aralığında kuru tohum dekara 15–17 kg hesabı ile tarlaya serpmeye olarak atılır ve salma sulama metodu ile tarlalar sulanır. Tava oluşturma işlemi yapılmaz. Sadece suyun akışının sağlanması için belli aralıklarla tarlaya seddeler çekilir. Kimyasal gübre kullanımı oldukça düşüktür. Yabancı otlara karşı herbisid kullanımı son yıllara kadar hiç yapılmazken günümüzde kullanılmaya başlanmıştır. Hasat ilk önce orak ile yapıp tarlada kurutulduktan sonra harmanı yapılırdı. Fakat günümüzde düz alanlarda biçerdöver ile yapılabilmektedir.

Sulanabilir alanlarda yetiştiriciliği yapılan çeltik tarımı daha çok kiralama usulü ile gerçekleştirilmektedir. Köy içi veya dışından gelen çeltik yetiştiricileri ürüne belli oranda ortak olmak şartıyla arazileri su miktarına göre kullanabilmektedir. Çeltik ekilen arazi mülkiyet durumu ortalama 30–100 dekardan oluşmaktadır. Su kaynakları ortak kullanılmakta, arazi sahipleri arazi mülkü genişliğine göre üründen payını almaktadır. Çeltik tarımı sezon boyunca cennan adı verilen sulamaclar eliyle yapılmaktadır. Bunlar da ürünün %10'unu kendi payları olarak almaktadır. Arazisi geniş olmayıp az olan ailelerin hesabına bölüşüm sonucunda sadece birkaç çuval pirinç düşmekte, bu da onların kışlık geçim kaynaklarını oluşturmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin yerüstü su kaynağını iki önemli nehir Fırat ve Dicle oluşturmaktadır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise Karacadağ yükseltisi kışın kar yağışının en yüksek olduğu bölgedir. Kar sularının mart ve nisan aylarında eriyip yukarıda adı geçen nehirlerle akması sonucunda sulama suyu sağlanabilmektedir. Karacadağ çeltik ekim alanlarında sulama suyu sıcaklığı bu yüzden düşüktür.

1.1.3.4. Ürünün Ayırt Edici Özellikleri

Orta geççi bir çeşit olmasıyla birlikte bölgenin özel toprak yapısı ve sulama suyuna uyum göstermiş olması çeltik ürününü diğer çeşitlerden ayırır. Karacadağ çeltiğinin en önemli özelliği rengi, aroması, lezzetidir. Tür bölge halkının en çok aradığı çeşit olmakla birlikte bu bölgede yaşayan insanların damağına hitap etmektedir. Pişme esnasında tanelerin su çekme kabiliyeti yüksektir. Lapa-laşma ve yapışkanlık görülmez. Tane şekli ve boyutu da önemli ayırt edici bir özelliktir. Karacadağ çeltiği orta irilikte tane yapısına sahiptir. Tane bünyesindeki yüksek protein ve yüksek nişasta pilavını lezzetli kılmaktadır. Çeltik yöre ekolojisine uyum sağlamıştır, hastalık ve zararlılar başta olmak üzere bazı stres koşullarına dayanıklıdır. Bu özelliklerinden dolayı ürün ıslah materyali olarak değer taşımaktadır.

Tarımsal üretim potansiyeli yüksek olan, yoğun tarım tekniğine uygun, yüksek verimli ve kaliteli çeşitlerin bulunup yaygınlaştırılması bölge ekonomisi açısından zorunludur. Fakat Karacadağ çeltiğinin verimi diğer ıslah çeşitlerine göre kıyaslandığında düşüktür. Ne yazık ki, ıslah çalışmalarıyla bilimsel olarak ele alınıp araştırılması yeterince yapılmamıştır. Bu çeşidin ekim alanları ekonomik nedenlerle çok azalmış, yurt dışı kökenli ıslah çeşitlerinin bölgeye girmesiyle yok olma tehdidi altına girmiştir. Gelişen pirinç endüstrimizin gereksinme duyduğu kaliteli pirinç hammaddesinin karşılanmasındaki açıklar nedeniyle, bölge çeltiğinin yetiştirilmesi için gereken önlemler alınmalıdır. Çeltik üretiminde meydana gelecek küçük artışlar bile bölge ve ülke ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Tarımsal üretim artışı ancak teknolojik gelişmeyle, birim alandan elde edilecek üretim artışına bağlıdır. GAP'ın yakın bir gelecekte tamamlanmasıyla, bu projeye geliştirilecek çeşitlerin direkt uygulamaya katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Bölge şartlarına uyumunu kanıtlamış yerel Karacadağ çeltiği önemli bir potansiyel olarak varlığını sürdürmektedir; ayrıca yerel tüketici isteklerini karşılayan kalite özellikleri vazgeçilmezliğinin temel nedenidir. Bölge piyasasında satış fiyatları her zaman yabancı pirinçlerden daha fazla olmuştur. Karacadağ pirincinin kilo fiyatı 2010 yılında 4–5 TL arasında iken Baldo veya Osmançık pirinçlerinin kilo fiyatı 3 TL civarında olmuştur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çeltik üreticilerinin teknik konulardaki bilgi eksikliği, bölge için uygun çeltik çeşitlerinin saptanamamış olması gibi nedenler üretim artışını sınırlamaktadır. Üretilen çeltik ürünlerinin çoğu karışık populasyonlar halindedir ve ürün safiyeti oldukça düşüktür. Yüksek verimli çeşitler kullanılmadığından, bölge verim ortalaması (519 kg/dekar) Türkiye ortalamasının (869 kg/dekar) altındadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çeltik potansiyelinin üretime dönüştürülmesi, yeni çeşitlerin ve modern yetiştirme tekniklerinin yaygınlaştırılmasına bağlıdır. Bölgede yerel çeltik çeşitleri mevcuttur ve bunların ıslah programlarına dâhil edilmesi kaçınılmazdır. Özellikle bölge şartlarına dayanıklılık ve tane kalitesi yönünden üstün özellikler gösteren Karacadağ çeltiğinin yüksek verimli ıslah çeşitleri ile melezlemelerde anaç olarak kullanılması verim ve kalitesi yüksek yeni çeşitlerin üreticilere kazandırılması açısından önemli bir kazanım olacaktır.

Islah yöntem ve teknolojisi ne olursa olsun, yeni çeşitlerin geliştirilmesinde yerli gen kaynakları önemini sürekli koruyacaktır. Karacadağ çeltiğinin sahip olduğu kalitenin hem kullanılan yerel Karacadağ çeşidinden hem de yetiştirildiği Karacadağ bölgesinin iklim ve toprak özelliklerinden ileri geldiği bilinmektedir.

Karacadağ çeltiği tarlada kendine özgü bir morfolojiye sahiptir ve işlenip pirinç haline getirilince de, dane yapısından, bu çeşidi ayırt edebilmek mümkündür. Ancak, her geçen yıl bu bölgeye verimli ıslah çeşitlerinin girmesi ile bu çeşidin kullanımı azalmıştır. ıslah çeşitlerinin dekara verimleri 700 kg'ın üstündedir. Çiftçi, yüksek verimli çeşitleri ekerek gelirini yükseltmek istemektedir. Ancak bu yabancı kökenli çeşitlerin yetiştiriciliğinin basit toprak düzenlemeleri ile olmayacağı açıktır. Yüksek verim potansiyelini yakalamanın ancak entansif koşullarda, uygun yetiştirme teknikleri uygulayarak olacağı çoğu kez çiftçinin gözünden kaçmaktadır. Karacadağ çeltiği yetiştiricisi çiftçilerin elindeki tohumluk ise bölgeye yeni girmiş olan ıslah çeşitleri ile karışmış ve geçmişte kokusu, kalitesi, lezzeti ile ün yapmış ve bölgede en çok aranan Karacadağ çeltiği kalitesini kaybetmiştir. Oysa doğal tatların korunması önemlidir. Hem çeltik fabrikaları hem de tüketici kesim daha yüksek fiyatına rağmen saf Karacadağ pirincini tercih etmektedir. Son yıllarda bölgede yapılan bitki toplama gezisinde Karacadağ bölgesinde ıslah edilmiş yabancı kökenli çeltik çeşitlerinin yoğunlukta olduğu gözlenmiştir.

1.1.4. Karacadağ Köylerinde Mevcut durum

1.1.4.1. Sosyo-ekonomik yapı

Ziyaret edilen köylerde birim köy başına düşen ortalama birey sayısı 1.185 ve ortalama hane sayısı ise 153'tür. Araştırma kapsamına alınan köyler arasında en fazla nüfusa sahip olan köy 3.779 kişilik nüfusu ile Karacadağ (Alatosun) beldesidir. Bu belde toplu bir merkez olmayıp toplam 13 beldeden oluşmaktadır. Ortaşar Köyü Şeytanok Mezrası 30 kişilik nüfusu ve 4 hanesi ile ziyaret edilen köyler arasında en az nüfusu olan köydür. Yerleşim merkezi olarak Karabahçe (1.973) ve Böğürtlen(1.024) köylerinin nüfusu 1.000'den fazladır. Yedi köyde ise 500–1.000 arasında bir populasyon barınmaktadır.

Araştırma kapsamındaki köylerin tümü mezraların idari bölümlene açısından bir araya getirilmesi suretiyle bu statüyü kazanmıştır. Bir diğer deyişle, köyler, aralarında kan bağı olan ailelerin meydana getirdiği küçük birimlerin, yani mezraların (birkaç küçük yerleşim biriminin) idari olarak bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bu özellik kalkınma ve doğal kaynakların tahrip edilmesini önlemeye yönelik proje uygulama faaliyetlerinde mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu köylerde yaşayan insanların tamamı göçerlikten yerleşik hayata son dönemlerde geçmişlerdir. Sınırlı sayıda da olsa hala göçerliğin etkisi insanlarda görülmektedir.

4.2. Geçim Kaynakları

Karacadağ yöresindeki başlıca geçim kaynakları sırasıyla hayvancılık, bitkisel üretim ve mevsimlik işçilik olarak sıralanabilir. Yapılan görüşmelerde köylüler, yıllık geçiminin sağlanabilmesi için her orta gelirli hanenin mutlaka mevsimlik işçilikle ve hayvansal, bitkisel üretimle uğraşmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bunlardan hayvancılık, hayvan ve hayvansal ürünlerin satılması sonucu getirdiği nakdi gelirin yanı sıra süt, yoğurt gibi hanenin günlük geçim ihtiyaçlarını sağladığı için özellikle önemlidir.

4.2.1. Mevsimlik İşçilik

Karacadağ bölgesinde ziyaret edilen tüm köylerde hemen hemen her haneden en az bir kişi yılın belli zamanlarında para kazanmak amacıyla bölge dışına gitmektedir. Yapılan görüşmelerde, köyde yaşayan hanelerin büyük çoğunluğunun senelik ihtiyaçlarını karşılamak için mevsimlik işçilikten elde edilen gelire ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır. Hayvan ve toprak sahibi olmayan ailelerin ise tek geçim kaynağı mevsimlik olarak yapılan işlerden elde edilen gelirdir. Mevsimlik işçiliğin biçimi ve bundan elde edilen gelir; işin niteliğine, sürece katılanların cinsiyetine ve süresine bağlı olarak değişmektedir. Bölgede en sıklıkla görülen mevsimlik işçilik türü tarım işçiliğidir. Ağustos ile Eylül aylarını kapsayan ve 40 ila 50 gün arası süren tarım işçiliği Ege'de üzüm, Akdeniz'de pamuk ve Karadeniz'de fındık toplanması ve çapa için tarımsal iş gücüne ihtiyaç duyulması ile ortaya çıkmaktadır. Tarım işine genellikle hanenin birden fazla üyesi gitmektedir.

Karacadağ bölgesinde mevsimlik işçilik tarım işçiliği ile sınırlı değildir. Genç erkeklerin bazıları köyde yoğun iş zamanı bittikten sonra İstanbul, İzmir, İzmit, Bursa ve Bolu gibi ülkenin batısında yer alan büyük kentlere 6-9 aylığına gitmektedirler. Bu erkekler burarlarda çöp toplama, amelelik ya da arabacılık/yük taşıma gibi informal sektördeki işlerde çalışmaktadırlar. Mevsimlik işçiler genellikle bekar odalarında kalmakta ve paralarının hemen hepsini ailelerine yollamaktadırlar.

4.3. Doğal Kaynaklar

Yıllardır toprağı, suyu ve havayı temel doğal kaynak olarak göz önünde bulundurduk. Ancak yakın bir geçmişte bunlara dördüncü temel doğal kaynak olarak da canlıların gelişimini yönlendiren genleri içeren "genetik kaynakları" ekledik. Bu alanda çalışanlar olarak, bu çok değerli genlerin gelecek için korunmasından sorumluyuz.

Tarımsal üretim artışını sağlayacak yeni çeşitlerin geliştirilmesi zorunludur. Bu yönden yapılacak çalışmalarda ıslahçının en büyük yardımcısı "bitkisel gen kaynakları"dır (Şehirli ve Özgen, 1987).

Bitki genetik kaynakları, genetik çeşitlilik için önemli kaynak niteliğinde olup, bir bitki türünün gen havuzundaki kalıtsal bilginin çeşitliliği, zenginliğini içermektedir. Bu değerli kaynaklar buldukları yörelerde çevresel ve diğer baskılarla azalma hatta yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunların korunması, geleceğin bitkisel üretimini, böylece insanlığın geleceğini güvence altına alması bakımından zorunludur. Yerel çeşitler arasında gözlenen genetik çeşitlilik, aynı zamanda farklı yerel koşullara uyum özellikleri yansıttığından, bu türlerin evrimsel potansiyellerinin korunması ve ıslah çalışmalarında kullanılması açısından önem taşımaktadır. Bitki türlerinin değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmesi için, genetik çeşitliliğe sahip olması şarttır. Bitki genetik kaynakları, aynı zamanda içerdikleri genetik çeşitlilik nedeniyle son yıllarda hızla ilerleme kaydeden biyoteknoloji alanında, üstün nitelikli bitki çeşitlerinin geliştirilmesi için, gerekli hammadde niteliğindedir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği şeklinde kendini gösteren küresel sorunlar, genetik kaynakların önemini ve değerini bir kez daha ortaya koymuştur. Bitki genetik kaynakları; kaynakların aşırı kullanımı, genetik introdüksiyonlar, kirlilik, iklimsel değişiklikler, yetiştikleri habitatlardaki kayıp, azalma, parçalanma, gelişme baskısı, genetik erozyon gibi nedenlerle kaybolmaktadır. Bu nedenle bitki genetik kaynaklarının muhafazası zorunlu hale gelmektedir. Bunun için de ülkeler, uluslararası muhafaza stratejilerini (Ex situ ve in situ) uygulayarak kendi ülkelerindeki bitki genetik kaynaklarını saklamakta ve/veya korumaktadır. Bu günümüz ve gelecekteki bitkisel araştırmalar, ıslah çalışmaları (yüksek verimli, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşit geliştirme) için kullanıma hazır durumda olmalıdır.

4.3.1. Bitki Genetik Kaynaklarının Kullanımı

Ülkemizin zengin genetik kaynakları bunları koruma yönünde önemli sorumluluklar getirmekle beraber, bunları kullanarak ekonomiye kazandırma şeklinde fırsatları da önümüze sermektedir.

Doğrudan Kullanma

İlaç, kokulu bitkiler, reçine, yağ, tutkal, boya, tanin, balmumu ve böcek ilacı elde edilen endüstriyel bitkiler yanında süs bitkileri de bulunmaktadır. Yabani türlerin önemi; kökleri ve yumruları, yaprakları ve meyvelerinden kaynaklanmaktadır.

Yabani türlerin yetiştirilmesinde karşılaşılan güçlükler nedeniyle doğadan toplayarak doğrudan kullanım devam etmektedir. Ancak bu türlerin üretilerek kullanılması, bitki genetik kaynaklarının devamlılığını sağlama yönünden üzerinde durulması gerekli önemli bir konudur. Son yıllarda toplayıcılar tarafından birçok bitki türü doğadan toplanarak satılmaktadır. Özellikle tohum, soğan, rizom (kök-sap) ve yumru gibi üreme materyalleri izinsiz sökülüp satılmakta veya yurtdışına götürülmektedir.

Genitör Olarak Kullanma

Yabani ve ilkel popülasyonların bir diğer kullanım alanı, modern kültür çeşitlerinin fakir olan gen havuzlarının genişletilmesidir. Günümüzde, üstün verimli ve fakat dar genetik tabanlı olan modern çeşitler başta çevresel baskılara (hastalık, zararlı, soğuk ve kurak vb.) dayanıklılık yönünden gen eksikli olduklarından, ıslahçılar sürekli olarak kalıtsal materyalin yeni kaynaklarını aramaktadırlar.

Yapılan saha araştırmasında, Karacadağ yöresinde son 25 yıl içinde doğal kaynakların hızla tüketildiği ve azaldığı ve buna bağlı olarak bölgenin ciddi bir çölleşme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu belirlenmiştir. Doğal kaynak tahribatının yöre genelinde yaygın olduğu bilinmektedir.

Karacadağ köylerinde en sık olarak toplanılan bitki üçgül, kenger, pancar ve gevendir. Kenger bitkisi (*Gundelia tournefortii*) genç kızlar ve yoksullar tarafından toplanmakta ve harçlık sağlamak amacıyla satılmaktadır. Bu yörede kenger ticareti son yıllarda artarken kenger kabuklarının soyulup temizlenmesi işi de kadınlar arasında önemli gelir getirici sektör haline geldiği görülmüştür. Üçgül (*Trifolium*) ve geven (*Astragalus*) hayvanlarda kışlık yem olarak kullanılmaktadır. Pancar diğer bazı bitkilerle birlikte (örneğin, yarpuz ve ebegümeci) aile beslenmesinde, yemek yapımında kullanılabilir. "Adıyaman lalesi" ya da "ters lale" denilen bitki soğanları ve yumruları toplanmakta ve Adıyaman'lı tüccarlar tarafından satın alınmaktadır. Karacadağ yöresinde geven bitkisinin çölleşmeyi engelleyici bir özellik taşıdığı bilinmektedir. Bu bitkinin yaygınlaşmasının doğanın dengesini sağlamaya önemli bir katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

4.3.2. Yerinde (in-situ) Koruma

Doğal kaynakların kendi doğal yaşam alanlarında korunmaları anlamına gelmektedir. Bu tür koruma sisteminde, doğal yaşam alanlarında popülasyonlar çeşitliliğini devam ettirerek sistemdeki bitkiler evrimlerini sürdürebilmekte ve yeni özellikler taşıyan bitkilerin ortaya çıkmasına olanak sağlanmaktadır. Milli parklar, doğal koruma alanları, doğa parkları, doğal anıtlar, yabani hayatı koruma alanları in-situ koruma stratejileri kapsamında yer almaktadır. Karacadağ bitki örtüsünün bu yasal düzenlemeler yoluyla "milli parklar" statüsünde daha etkin bir şekilde korunabileceği görüşünü taşımaktayız. Bu koruma sistemini başta devletin ilgili kuruluşları üstlenecek ve sınırları belirleyeceklerdir. Bu doğrultudaki faaliyetlere köylerde geniş alanları işgal eden mera alanları ile başlanabilir. Mera alanlarının ıslahı projesi kapsamında gereken tedbirler alınır, köylüler de buna ortak edilebilirse proje amacına ulaşabilir. Ayrıca milli park kapsamında değerlendirildiğinde turistik amaçlarla da çeşitli alanlar geliştirilebilir.

4.4. Su Kaynakları

Karacadağ bölgesinin coğrafi özellikleri artezyen kuyularının açılmasına elverişli değildir. Dağlık ve taşlık arazi kazımı güçleştirmekte ve yapılan işin maliyetini artırmaktadır. Gedik, Karabağçe, Gazi ile Alatosun Beldelerinde artezyen kuyuları bulunmaktadır. Kılıçkaya, Karabağçe ve Alankoz köylerinde ikişer adet su toplama göletleri mevcut olup çeltik yetiştiriciliğinde herhangi bir enerji ve ekipmana ihtiyaç duyulmaksızın sulama yapılabilmektedir.

Karacadağ Çeltiği üretiminin istenilen seviyeye ulaşmasında bu doğal sayılabilecek göletlerin sayısının artırılmasının yöre halkının gelir seviyesinin yükselmesinde birinci derece etkili olacağı kanısındayız. Arazi ve sulama sularının mülkiyet durumlarının aydınlığa kavuşmasıyla birlikte Karacadağ Pirincinin üretiminde maliyet unsurunun da azalacağı açıktır. Söz konusu göletler tamamen kar ve yağmur sularının yıl boyunca uygun havzalarda sadece önlerinin setlerle kapatılmasıyla oluşturulabilecek, yüksek masraf gerektirmeyen yatırımlardır.

4.5. Mera Kullanımı

Köylerde yapılan toplantılarda köy başına düşen mera alanlarının ihtiyacı karşılama yeterli olup olmadığı araştırılmış, bunun mevsim şartlarına bağlı olarak değiştiği belirlenmiştir. Son iki senedir yöreye düşen yağış miktarının yeterli olması mera alanlarını ve verimlilik bakımından olumlu etkilemiştir. Ancak bundan önceki dönemde kuraklık yaşanmış ve hayvanlar senenin büyük bir dönemini yarı aç bir şekilde ahırlarda geçirmişlerdir. Karacadağ bölgesinde her köy genellikle sadece kendi merasını kullanmaktadır.

Mera alanları verimini kaybetmiş ve kullanılan alanlar giderek daralmıştır. Bu azalmanın olası iki nedeni olabilir; birincisi nüfus artışıyla birlikte hayvan sayısının da artması ve buna bağlı olarak doğal kaynaklara yapılan baskının, yani aşırı otlatmanın söz konusu olmasıdır. Diğer neden ise hayvanları ahırda beslemenin çok pahalıya mal olması ve bu yüzden de meralar yeşerir yeşermez, hatta yeşermesi beklenmeden hayvanların meraya salınmasıdır.

4.6. Toprakların Mülkiyet Durumu

Köylerde yapılan toplantılarda hemen hemen tüm köylerde kadastro işlemlerinin yapılmış olduğu ya da şahıslara veya hanelere/köye müşterek tapularının verilmiş olduğu tespit edilmiştir. Kadastronun girmediği köylerde ve tapunun müşterek olarak düzenlendiği köylerde, mülkiyet zilliyet (yıllardır aynı toprağı işlemişlikten dolayı edinilen kullanma hakkı) yoluyla paylaşılmaktadır. Kadastronun yaptığı çalışmalar köylerde halen sorunlara yol açmaktadır. Bazı köylerde tüm toprağın tapusu ağaya verilmiş ve ancak uzun süren mahkemelerden sonra, çok az köyde tapular zilliyet üzerinden yeniden bölünmüştür. Karabahçe'de ise kullanılan topraklar ağadan satın alınmak suretiyle edinilmiştir.

4.7. Toprakların Verimlilik Durumu

Topraklarda görülen en büyük olumsuzluk organik madde eksikliğidir. Bunun yanında Alatosun Köyünde çeltik ekilen 1.500 da, Alankoz Köyünde 1.000 da, Kılıçkaya Köyünde 1.200 da ve Karabahçe Köyünde 2.500 da sulu arazi dışında köylülerce sulu alan olarak belirtilen alanlar tam sulanabilir durumda değildir. Söz konusu sulu araziler ya kaynaklar etrafında, ya da çeşme ve kaynak akarlarının çevrelerinde bulunmaktadır. Kaynak sularının azaldığı yaz aylarında sulama olanağı çok azaldığından, bu mevsimlerde sulu tarım yapılamamaktadır.

Toprak organik maddesi toprak kalitesinin en önemli anahtarı olup, toprak kalitesi üzerinde doğrudan ve dolaylı birçok etkiye sahiptir. Fakir toprakların organik maddesinin artırılması toprak yapısını iyileştirir, erozyonu azaltır, bitkiye elverişli su kapasitesini artırır, bitki besin elementlerini depolar, toprak faunası için enerji sağlar, suyu temizler, kirleticileri parçalar, topraktaki biyolojik çeşitliliği artırır, tarımsal üretimde verim ve kaliteyi artırır, iklimin normal sınırlar içerisinde devam etmesine yardımcı olur (Lal, 2007).

4.8. Taşlılık Sorunu

Diyarbakır-Şanlıurfa-Mardin üçgeninde daha çok taşlık ve engebeli alanlarda eriyen kar suları ile çeltik yetiştiriciliği yapılmaktadır. Taşlılık, proje sahasını oluşturan bütün sahalarda önemli bir alan kaybı yaratmaktadır. Taşlık alanlar mera alanı olarak tapu kayıtlarına özgülülmüştür.

4.9. Arazi Kullanımı

Araştırma yapılan köylere ait kullanılan toplam arazi miktarının içerisinde 219.530 da ile en büyük bölümünü meralar oluşturmaktadır. Bunu 128.200 da ile tarla arazileri izlemektedir. Toplam arazi varlığının 68.700 dekarının kuru, 59.500 dekarının ise sulanabilir arazilerden oluştuğu belirtilmiştir. Proje alanı içerisinde Alatosun (Karacadağ) Beldesi 15.600 da ekilebilir arazi varlığı ile ilk sırada yer alırken, Ortaşar, Bozçalı ve Kazıktepe köyleri sulanabilir arazi varlıkları ile dikkati çekmektedirler. Sulanabilir arazi varlığı yönünden Ortaşar 17.200 da ile ilk sırada, Kazıktepe 16.000 da ile ikinci sırada, Bozçalı 13.000 da ile üçüncü sıradadır. Sulanabilir tarım alanlarında çeltik ekimi Alatosun'da 1.500 da alanda, Kılıçkaya'da 1.200 da alanda, Yalankoz'da 1.000 da alanda ve Karabahçe'de 100 da alanda olmak üzere toplam 4.550 da alanda yapılmaktadır.

Mera alanlarının çoğunluğu püskürteç kayaçlarla kaplıdır. Taşlarla kaplı olmasının yanında, meralarda herhangi bir bakım/koruma çalışması yapılmaması ve münavebeli otlatma sisteminin olmamasından dolayı mera ot verimi düşüktür. Yağış miktarının az olduğu yıllarda meraların verimsiz durumu daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan, meraların bir bölümünün taşlardan temizlenerek tarım arazisine dönüştürülmesi giderek yoğunlaşmaktadır. Zaman zaman kamu kuruluşlarının da desteğini alan bu yanlış uygulama, özellikle köylerde makineleşmenin artmasıyla geniş alanlara ulaşmaktadır. Bölgedeki tarım arazilerinin çok büyük bir bölümü mera alanları açılarak elde edilmiştir.

1.1.4. Yasal Sorunlar

Türkiye’de çeltik üretimi 1936 yılında çıkarılan 3039 sayılı Çeltik Üretim Kanununa tabidir. Bu kanun sıtma mücadelesi ve su düzenlemesi amacıyla çıkarılmıştır. Günün şartlarına uyarlanması ve hatta değiştirilmesi gerekmektedir.

1.1.5. Çözüm Önerileri

1.1.5.1. Su kaynaklarının Düzenlenmesi

Karacadağ havzasında kış ve ilkbahar aylarında akan dere ve akarsuların yeterli olduğu gözlenmiştir. Bunların birçoğunun, özellikle kurak yıllarda, yaz mevsiminde kuruduğu bilinmektedir. Bu akarsuların çoğundan ne yazık ki yararlanılmadığı gözlenmiştir. Bazı yerleşim yerlerinde, akarsuların önüne basit setler çekilerek göletler oluşturulmuştur. Bu göletlerden köylüler arazi varlığı oranında yararlanmaktadır.

1984 yılında sulama göletlerinin yapımına başlanmış, buna rağmen günümüze kadar köylü çabaları dışında herhangi bir işlem yapılmamıştır. Sulama göletlerinin kapasitesi o yılki yağış miktarına bağlı olarak değişmekle birlikte 700–800 dekar bir alan bu göletler aracılığıyla sulanabilmektedir. Ancak Alatosun Köyünde mevcut göletlerin su birikim sorunları vardır. Biriktirilen suyu muhafaza etmek de önemli bir sorundur. Bazı göletlerde (özellikle Karacadağ beldesi) su kaçağı yaşanabilmekte bu da ekilecek çeltik tarım alanını sınırlamaktadır. Yapılan seddelerden veya gölet zemininden toprak tabakasının sızdırma sorunu bir türlü çözülememiştir.

Bu göletlerin çok küçük yatırım masrafları yapılarak tesis edilmesiyle yöre halkının refahının yükseltilmesine katkı sağlanabilir. Akarsuların olmadığı yerleşim yerlerinde 150–200 m derinlikten sondaj yoluyla yeraltı sularının da kullanılabileceği görülmüştür. Bu yatırımların gerçekleştirilmesi başta bazı sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle sağlanabilir. İlgili kamu kuruluşları da bu bölgeye yönlendirilebilir. Bunların haricinde köylülerin kuracakları sulama kooperatifleri aracılığıyla bu yatırımlar Devlet Su İşlerine, uzun vadede kooperatif üyeleri borçlandırılarak da yaptırılabilir.

1.1.5.2. Taşlık Alanların Organik Tarıma Kazandırılması

Köylülerin en fazla yakındığı konulardan biri de taşlık arazilerin değerlendirilememesidir. Taşların temizlenmesi işini, köye yakın yerlerde köylüler kendi imkânlarıyla gerçekleştirmişlerdir. Buna rağmen, çok geniş alanlar hala kullanım dışıdır. Köylere yakın temizlenmiş alanlarda, duvar şeklinde biriktirilen taşların da yine arazi kaybına neden olduğu gözlenmiştir. Bu taşlık alanlar, diğer tarım alanları gibi, kimyasallarla kirlenmemiş ve organik tarıma uygun alanlardır. Toplanacak taşların, parçalanarak veya şekil verilerek kesilmesi suretiyle, konutlarda duvar ve parke taşı ya da yol yapımında asfalt taşı olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Çeltik aynı tarlaya 2–7 yılda bir ekildiğinden, bölge aşırı sentetik gübre ve kimyasal ilaç kullanılarak kirlenmemiştir. Bölgenin organik çeltik tarımına uygun olduğu düşünülmektedir.

Organik tarım uygulamaları temiz ve sağlıklı ürünler üretilmesine, böylece tüketici refahının sağlanmasına ve tüketicilerin kimyasal zirai mücadele ilacı ve gübre kalıntısının bulunmadığı ürünleri tüketebilmesine imkân sağlayacaktır. Diğer taraftan, gerek günümüz toplumu, gerekse gelecek kuşaklar için çevre kalitesine ve doğal kaynak varlığına katkıda bulunulacaktır. Organik tarım, toprağın fiziksel ve biyolojik özelliklerini iyileştirir, erozyonu önler. Organik tarımda gereksiz kimyasal maddelerin kullanımından kaçınılması yüzey ve yeraltı su kirliliğini önlediği gibi, asıl kazanç; insan sağlığının korunması, küresel ısınmaya bağlı sıcaklık artışının ve diğer olumsuz çevre koşullarının azalmasına katkı sağlamasıdır.

Karacadağ havzasında üretilen çeltiği ülkemizin diğer bölgelerinde yetiştirilen çeltikten farklı kılan en önemli özellik kimyasal ilaç ve gübrelerin kullanımının sınırlı olması, dolayısıyla organik bir ürün olarak üretiminin yapılmasıdır. Dolayısıyla yörede çok önemli bir potansiyel olmasına rağmen, üretimin tüm aşamalarında verim artırıcı tarımsal üretim teknolojilerinin yetersiz olması ve etkin kullanılmaması, üretim şeklinin geleneksel yöntem ve makinalarla yapılması nedeniyle ürün verimi ve üretim miktarı oldukça düşük kalmaktadır. Verim değeri ülke ortalamasının yaklaşık yarısı kadardır. Ekonomik ve sosyal faktörlerin yanı sıra üretimde kullanılan ilkel teknoloji ve yöntemler ürün kayıplarında artışa neden olmakta ve dolayısıyla üretim sürekli artan nüfusu beslemekte yetersiz kalmaktadır.

Karacadağ yöresinin taşlardan temizlenerek tarıma kazandırılması amacıyla çeşitli kamu kuruluşları öncülüğünde birçok proje başlatılmıştır. 2003 yılı içerisinde Köy Hizmetleri Diyarbakır Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan bir çalışmada, Karacadağ yöresinde toplam 3.689 dekar arazinin taşlardan temizlenerek tarıma açılacağı, araziden toplanan taşların parke taşı olarak değerlendirilebileceği sonucu ortaya atılmıştır. Parke taşı yapımı sayesinde de birçok kişiye istihdam sağlanabilecektir. Diyarbakır’da 90 bin hektar alan, taşlardan arındırılarak tarıma açılabilir durumdadır (Anonim, 2003).

GAP Bölge Kalkınma İdaresi desteğinde, Şanlıurfa'nın Siverek İlçesine ait 11 köyde yer alan 117 parseldeki 7.454 dekarlık alanda toplam 99.402 m³ yığın halinde taşın toplanarak temizlenmesi sonucunda fayda/masraf oranının 4,68 olduğu, yatırımın geri ödeme sürecinin 2,66 yıl/dekar olduğu belirtilmiştir (Anonim, 2008).

1.1.5.3. Karacadağ Çeltiğinin Islahı

Yerel Karacadağ çeltik popülasyonlarından tek bitki ıslahı ile saf hatlar elde edilmeli ve bunların karakterizasyon işlemleri yapılmalıdır. Çeltik yerel çeşitleri genel olarak birbirinden farklı birçok dölün karışımından oluşmaktadır. Kolaylıkla, seleksiyon (seçme) yöntemi ile bir veya birkaç en iyi hat bu popülasyondan ayrılarak üretime kazandırılabilir. Bu üstün çeltik ırkları bölgede mevcuttur ve sarıklık ve karıklık ekotipleri olarak yörede yaşamlarını devam ettirmektedirler.

Bölgenin çevresel koşullara uyumu iyi olan ve kalite yönünden üstün özellikler gösteren, fakat verim potansiyeli düşük ve geççi bir çeşit olan Karacadağ yerel çeltiği ile bazı ıslah çeşitleri melezleme veya diğer ıslah yöntemleri kullanılarak yeni hatların elde edilmesine çalışılması yöre çiftçilerine önemli faydalar sağlayacaktır. Böylece kalite yönünden üstün olan Karacadağ çeşidinin bir yandan bu üstünlüğü korunmuş olacak, diğer yandan yüksek verim yönünden diğer çeşitlerle rekabet edebilme yeteneği artacaktır. Böylece bu çeşidin ekim alanı ve pazar değeri de yükselmiş olacaktır.

1.1.5.4. Toprak Yapısının İyileştirilmesi

Organik madde yönünden fakir olan Karacadağ topraklarında yıllardan beri tahıl tarımı yapılırken, toprak kalitesini artırmak için ne yapılmıştır? Organik kökenli gübre uygulamasının, asıl olarak ahır gübresi uygulamasına dayalı olduğu ülkemizde, ahır gübresinin yeterli ve doğru bir şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Ekonomik yetersizlik nedeniyle, alternatif yakıt bulamayan veya alamayan insanlarımız ahır gübresini tarımda değerlendirmek yerine tezek olarak yakmak zorunda kalmıştır. Çeltik tarımı yapılan araziler için ahır gübrelemesi lüks olarak düşünülmüştür. Buğday, arpa ve mercimek sapları asırlardan beri saman olarak değerlendirilmiştir. Toprakta kalan anız artıkları kolay toprak işleme amacıyla yakılmaktadır.

Bazalt taşlarıyla kaplı olan Karacadağ toprakları yüzlek ve verimsizdir. Çeltik tarımı aynı arazide eskiden yedi yılda bir yapılırken bugün kimyasal gübreler sayesinde tarımsal faaliyet 3–4 yılda bir yapılabilmektedir. Karacadağ köylerindeki her evin bahçesinde yüzlerce dairesel kesilmiş tezek parçaları yakıt olarak kullanılacağına hayvan gübresi olarak topraklara verilebilse, çeltik tarımında her yıl ekilebilme şansı doğabilecektir. Böylece çiftçilerin kimyasal gübrelere ödedikleri harcamalar ısınma giderlerini fazlasıyla karşılayacak, diğer ihtiyaçlar da giderilebilecektir. Ayrıca kimyasal gübrenin kullanımından kaynaklanan toprak ve diğer çevresel aktörlerin kirlenmesi de engellenebilecektir.

1.1.5.5. Yetiştirme Tekniklerinde İyileştirmeler

Bu proje kapsamında, öncelikle çeltik tarımında sulama yönetimi açısından önemli olan arazi tesviyesi ve seddelerin oluşturulması konusu, ikinci olarak su ve toprak kaynaklarının etkin kullanımı için uygulanabilecek sulama uygulamaları değerlendirilecektir. Tesviye edilmiş tavalardan her yerinden yararlanılır; suyun tava içerisinde düzgün bir şekilde dağılımı sağlanır, çimlenmeden hasada kadar tavadaki bitkilerde büyüme eşzamanlı olur, yabancı otlarla daha etkili ve kolay mücadele edilir. Bu yöntemle verim artışı sağlanacak, pirinç kalitesi iyileştirilecektir. Modern yetiştirme teknikleri yardımıyla, piyasaya sürülen Karacadağ pirincinde kaliteyi önemli derecede düşüren yabancı ot kontrolü de sağlanmış olacaktır. Uygun gübreleme ve bakım işleri ile de verim yükselecek ve yöre çiftçileri karlı bir üretime kavuşabileceklerdir.

Bu araştırma çeltiğin yetiştirme tekniklerini, tohumluk üretimini, ıslah yöntemlerini ve pirinç işleme teknolojisini paket halinde ele alıp incelemesi yönünden ayrı bir önem taşımaktadır.

1.1.5.5.1. Arazi Tesviyesi ve Seddelerin Oluşturulması

Çeltik tarımı dünyanın birçok bölgesinde tava sistemi ile gerçekleştirilmektedir. Bu durumda, çeltiğin birim alan verimi yükselmekte ve çiftçilerin gelir düzeyleri artmaktadır. Türkiye'de, özellikle Trakya Bölgesinde, çeltik üretiminden dekara bir tona yakın verim alınabilmektedir. Arazi genişliğine bağlı olarak tavalardan büyüklüğü değişmekte, tavalardan etrafı suyun kontrolünü sağlamak üzere kalıcı veya geçici seddelerle çevrelenmektedir.

Çeltik tarımı yapılacak tarlanın hazırlanmasında üzerinde durulması gerekli olan en önemli konu tesviyedir. Tarla çok iyi tesviye edilmelidir. Çeltik su altında bırakılarak sulandığından tesviyenin önemi daha da artmaktadır. Tesviye aletleriyle arazide tohumların

çimlenme ve çıkışını engelleyecek taşların da temizlenme olanağı ortaya çıkmaktadır. Sulama için arazi eğimi %1'den az olmalıdır. Bu esaslar doğrultusunda toprak hazırlığı ve tohum yatağının hazırlanması aşamaları yöre üreticilerine uygulamalı olarak gösterilmelidir. İyi tesviye çalışmaları ile tava büyüklüğünün saptanması, tavalara suyun homojen şekilde dağılımının sağlanması, suyun kontrolü, yüzey ve derin drenaj yapılabilme olanaklarının sağlanması, üniform bitki örtüsünün sağlanması için gerekli koşulların yerine getirilmesi gibi faydalar beklenmelidir.

1.1.5.5.2. Ekim Yöntemleri

Dünya ortalamasının çok üzerinde çeltik verimine sahip olmamıza rağmen, fideleme ve sıraya ekim gibi yeni yetiştirme tekniklerinin yaygınlaştırılması, yüksek verimli ve kaliteli çeşitlerin bölge bazında belirlenmesi, birim alan veriminin daha da artmasını sağlayacak, buna paralel olarak bölge halkının sosyo-ekonomik yapısında da iyileşmeler görülecektir. Ön çimlendirilmiş serpmeye ekim tekniğinde 24 saat su içinde şişirilen tohumlar, sudan çıkarıldıktan sonra 48 saat süreyle üzerleri örtülüp ara ara ıslatılarak ön çimlendirilir. Ön çimlendirilmesi yapılan tohumlar Nisan ve Haziran ayı ortalarında ana ürün veya ikinci ürün maksadıyla 17 kg/dekar tohum hesabı ile su içine serpilerek ekilir. Bu durumda hem çimlenme ve çıkışların düzenli olması sağlanır, hem de tarlada boş alan kalmayacağından yabancı ot sorunu azalır.

Fideleme yönteminin kullanılması zaman, su ve işçilikten tasarruf sağlayabilir. Bu yöntemde küçük fideliklere tohumlar sık olarak ekilir ve 4–5 yapraklı olduğu ve henüz kardeşlenmenin başlamadığı dönemde sökülen fideler, 20x10 cm sıra mesafelerinde her bir ocağa 3–4 fide düşecek şekilde şaşırtılır. Fideler 20–45 gün arasında tarlanın durumuna göre sökülebilir.

1.1.5.5.3. Gübreleme

Organik tarımın kendine özel koşulları vardır. Bir tarla için, en az 2 yıl geçiş sürecini tamamladıktan sonra, hiçbir kimyasal kullanılmamak şartıyla organik ürün sertifikası verilebilmektedir. Karacadağ yöresinde topraklar kimyasallarla fazla kirlenmediği için bu potansiyele sahiptir. Eğer organik üretim yapılmayacaksa; çeltik için saf 15 kg/dekar azot (amonyum sülfat) ve 8 kg/dekar fosfor gübrelemesi uygulanmalıdır. Yerel çeşitlerde daha az gübre uygulaması yapılabilir (5–6 kg/dekar saf azot). Potasyum genellikle ülkemiz topraklarında yeterince vardır. Fosforun tamamı ekim öncesi toprak altına verilecek şekilde ayarlanmalıdır. Azotlu gübre uygulaması üç kısımda yapılmalıdır; 1/3 ü ekimden önce, 1/3 ü kardeşlenme başlangıcında ve 1/3 ü de mutlaka salkım oluşum başlangıcında verilmelidir. Çinko, çeltik için önemli olan diğer bir gübredir. Çinko noksanlığında, ekim öncesi 2–4 kg/dekar çinko sülfat uygulaması yapılmalıdır.

1.1.5.5.4. Sulama

Çeltik tarımında en önemli kısıtlayıcı etmen sulama suyunun sağlanması ve yönetimidir. Ülkemizde çeltiğin bitki su tüketiminin iklim koşullarına göre 810–1.625 mm arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Bununla beraber uygulamada su tüketimi, kayıplardan dolayı tahmin edilen miktardan çok daha fazla gerçekleşmektedir.

Dünyada, nüfusunun hızlı artışı ve gelişen sanayi sektörü nedeniyle artan su gereksiniminin giderilmesinde güçlüklerle karşılaşacağı ve gelecek 20–25 yıl içinde birçok bölgede su krizlerinin yaşanabileceği yönünde görüşler hâkimdir. Tüm sektörlerin artan taleplerini karşılamak için su yönetiminde önlemler alınması gerekmektedir. Tarımda su kaynaklarının etkin kullanımı için öncelikle su tasarrufu sağlayan önlemler alınmalıdır. Basınçlı sulama yöntemlerinin kullanılması gibi önlemlerle çeltik tarımında da su tasarrufu sağlanabilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çeltik konusunda günümüze kadar çok az çalışma yapılabilmıştır. Üreticiler kendi kaderlerine bırakılmış ve bu yüzden de bölgede çeltik üretimi Türkiye çeltik üretiminin ancak %2,66'sini teşkil edebilir düzeyde kalmıştır.

Çeltik yetiştiriciliği yapılan tarlalarda, açık sistem sulama kanalları ekilen alanı daralttığı gibi buharlaşma yoluyla önemli su kayıplarına da neden olmaktadır. Bu sistemlerin yenilenerek, kapalı sulama sistemlerine geçilmesi tarlanın daha etkin kullanımına olanak verecek ve su tasarrufu sağlanacaktır.

Sulama suyundan tasarruf sağlamak amacıyla, yağmurlama ve damlama sulama yöntemleri ile de çeltik yetiştirilebileceği bölge üreticilerine gösterilmelidir. Sulama suyunu daha etkin ve ekonomik kullanabilen bu yöntemlerin uygulanması ile aynı miktar su ile daha geniş alanlarda çeltik yetiştirilebilecektir.

Özellikle kötü drenaj koşullarında yapılan çeltik tarımı bir takım çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlar; toprak verimliliğinin azalması, belirli alanlarda su birikintilerinin oluşması, yabancı ot sorunu, tuzluluk, kimyasal gübre ve pestisit taşınımı ile

çeşitli kaynaklarda su kirliliği ve dolaylı olarak insan sağlığına zararlı koşulların oluşmasıdır.

Bölgede çeltik sulamasında karşılaşılan genel sorunlar ve yapılan yanlışlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Eğimli arazilerde çeltik tarımı yapılması,
- Yeterli tesviye işleminin yapılamaması, arazi boyutlarının eğim ve tesviye durumu dikkate alınmaksızın coğrafik yapının izin verdiği değişik büyüklüklerde olması ve arazi kayıpları,
- Çeltik arazilerindeki suyun parsel sonundan sürekli gelişigüzel kanallara akması,
- Hasattan belirli bir süre önce su kesme işleminin geciktirilmesi.

Yağmurlama sulama: Tohumların ekiminden sonra, toprağın ve çeltik bitkilerinin ihtiyacına göre suyun yağmurlama sulama yöntemi ile verilmesi sağlanabilir.

Kesik sulama: Bitkiler 8–10 cm olduktan sonra, haftada iki defa tavalara 8–10 cm yüksekliğinde su verilerek sulama yapılacak tedbirler alınmalıdır.

Karık sulama: Bitkiler 8–10 cm olduktan sonra, 1,5 m aralıkla, 20 cm genişlik ve 25–30 cm derinlikte açılan karıklarda devamlı su bulundurulurak sulama yapılır. Çeltik bitkileri iki karık arasına ekilmiştir.

Çeltik sulamasında kullanılan sulama suyunun kalitesi elde edilecek verim üzerine etkilidir. Çok sık karşılaşılan sorunlar; tuzluluk, çinko ve fosfor eksikliği ile sodyum ve klor fazlalığıdır. Suyun gerekli analizleri yapılarak, çeltik için gerekli suyun çeltik tarımında kullanımı sağlanmalıdır. Sulama suyu kalitesi açısından dikkate alınması gereken bir etken de sulama suyu sıcaklığıdır. Optimum sulama suyu sıcaklığı 22–30°C arasında olmalıdır. Su sıcaklığının 15°C nin altına düşmesi verimde düşmelere neden olmaktadır. Bu nedenle, soğuk sulama suları bir biriktirme havuzunda bekletilerek hem ısınması sağlanmalı ve hem de oksijen kapsamı artırılmalıdır.

Karacadağ çeltiği üretiminde köylüler tarafından kesikli salma sulama sistemi uygulanmaktadır. Köylülerin tamamı 2–3 günde bir aynı araziye su verilebildiğini beyan etmişlerdir. Bu sulama sistemi belki verim potansiyeli düşük Karacadağ çeltiği için uygun olabilir, ama modern tarım sisteminde bitkiyi su stresine sokabilecek bir yöntemdir. Suyun araziye yüksek yerinden salınması zaten yüzlek olan toprak tabakasını erozyonla taşıyabilmekte ve toprağın verim kabiliyetini birkaç yılda düşürebilmektedir.

1.1.5.5.5. Yabancı Otlarla Mücadele

Karacadağ çeltiğinin hem verim kapasitesini hem de kalite özelliğini kısıtlayan en önemli faktör tarlada gelişen yabancı otlardır. Özellikle darıcan otu bölge piriçlerinde sürekli sorun teşkil etmekte, diğer yabancı kökenli piriçlerle rekabet şansını azaltmaktadır. Çeltik alanlarında zararlı yabancı otlarla mücadelede aşağıdaki yöntemler uygulanmalıdır:

1.1.5.5.5.1. Kültürel Önlemler

Ekim tavalarının iyi tesviye edilmiş olması ve ekimden önce tavalardaki yeşil bitki örtüsünün uygun toprak işleme aleti ile bozulması gerekir. Kullanılan çeltik tohumunun yabancı ot tohumlarından arınmış olması önemlidir. Çeltik ziraatında iyi düzenlenmiş bir münavebe sistemi çeltik verimini arttırdığı gibi yabancı otların tarlaya yerleşerek sorun haline gelmesine de engel olur.

1.1.5.5.5.2. Mekanik Mücadele

Yabancı otların toprak işleme aletleriyle imhası, akarsularla taşınan yabancı ot tohumlarının sulama suyu ile tarlaya girmesinin önlenmesi için telden elekli torbalar kullanılması, yabancı otların elle temizlenmesi gibi mekanik mücadele yöntemleri önerilebilir.

1.1.5.5.5.3. Kimyasal Mücadele

İlaçlama zamanının tespiti: Çeltik alanlarında birinci derecede sorun olan yabancı ot darıcanıdır. Darıcan haricindekilerin olduğu grup ise yer yer sorun olmaktadır. Uygulamanın hedefi darıcan olduğunda önerilen ilaçlardan biri seçilerek, darıcanın 2–5 yapraklı döneminden kardeşlenme başlangıcına kadar olan devrede uygulanmalıdır.

İlaçlama tekniği: İlaçlamada kullanılacak su miktarı, kullanılan aletin cinsine ve kullanan şahsa göre değişse de genel olarak tarla tipi pülverizatörlerde dekara 25–40 litre, sırt pülverizatörlerinde 40–60 litre su sarf edilir. Tavalar kuru iken uygulanacak ilaçlar kullanılacaksa, çeltik tavalarındaki sular ilaç uygulamasına geçmeden önce boşaltılır ve 24–36 saat arasında beklenir. Bu süre içinde tavaların sağında solunda kalmış su birikintileri de kaybolur. Sonra tüm otlar ilacı alacak şekilde uygulama yapılır ve ilaçlamadan 48

saat sonra tavalara su verilir. Bu su verme işlemi ilk dört günde yavaş, beşinci günde baskın şeklinde 15–20 cm'ye çıkarılır ve bu seviyede 15–20 gün devamlı ve sabit tutulur.

Suya uygulanan ilaçlardan biri kullanılacaksa tavalardan suyu boşaltmaya gerek yoktur. Ancak burada önemli olan su akıntısının asgariye indirilmesidir. Tavalardaki 8–12 cm kalınlıkta durgun suya, granüle ilaçlar elle, sıvı ilaçlar ise pülverizatör ile atılır. 7–10 gün su akıntısı en az seviyede tutulduktan sonra normal su düzenine geçilir.

I.1.5.5.6. Hasat, Harman ve Kurutma

Hasat zamanının seçilmesi çeltik tarımında önemlidir. Toprak ve iklim koşullarına bağlı olarak, hasattan en az 15–20 gün önce sulama bitirilmeli, bitki ve toprak kurumaya bırakılmalıdır. Aksi takdirde hasat edilen ürün nemli kalmakta, bu sefer kurutma ve pirince işlemede sorun çıkabilmektedir.

Uygun hasat yöntemi ile tane kaybı en aza indirilmelidir. Bölgede daha çok elle veya orakla hasat yapıldığından kayıp fazla olmaktadır. Bunun önüne geçilmesi verimli bir üretim için kaçınılmazdır. Kurutma genelde güneş altında açık havada yapılmaktadır. Kurutmada nem kontrolü sağlanmadığından pirinç işleme makinalarında kırık oranı yükselmektedir. İmkânlar doğrultusunda, sıcak hava üfleterek çalışan kurutma makinalarının kullanımının teşviki ile nem kontrolü sağlanabilir.

Çeltikte salkımların %80'inin saman sarısı rengini aldığı ve salkımın dip tarafındaki taneler sarı olum dönemine girdiği zaman, çiçeklenmeden 42–49 gün sonrası en uygun hasat zamanı olarak düşünülmektedir. Bu zamanda çeltiğin yaprakları halen yeşildir. Tanede rutubet oranının ölçülmesi ve tane neminin % 22–24 arasında olduğunda hasat yapılması sağlanmalıdır.

Harman sonucu elde edilen çeltik ürününün depolanabilmesi için neminin en az %14–15'e düşürülmesi gerekir. Oysa hasat edilen çeltikler %20–25 oranında nem içermektedir. Çeltik tanelerinde nem miktarı yüksek olduğunda, mikroorganizma ve böceklerin etkisi ile pirinç kalitesinde büyük düşüşler görülmektedir. Bunun için tanelerin 12 saat içerisinde kurutulması gerekir. Çeltiğin pirince işlenmesi sırasında, kırksız pirinç randımanı üzerinde kurutmanın etkisi büyüktür. Güneş altında yapılan kurutmalarda gölgede yapılan kurutmalara oranla elde edilen kırksız pirinç randımanı daha düşük olmaktadır. Yapay kurutucularla yapılan kurutmalarda, 40°C'nin üzerinde sıcak hava uygulandığında, pirinç randımanında büyük düşüşler görülmektedir.

I.1.5.5.7. Pirince İşleme Teknolojisi

Pirince işlemede en önemli kalite unsuru kırksız randımandır. Kırksız randıman her ne kadar ekime başlamadan, çeşit seçimi ile başlasa ve yetiştirme tekniği ve çevre şartlarından etkilense de, yüksek kırksız randıman için fabrikada da uygun yöntemler kullanılmalıdır. Fabrikaya gelen çeltiğin boşaltılması ve depolanması sırasında dikkatli olunmalı, tanelerde gizli kırılmalara neden olacak mekanik hasarlardan kaçınılmalıdır. Fabrikaya gelen çeltik işlendiği ana kadar uygun depolama şartlarında saklanmalı, uygun nem oranında işlenmelidir. Yapılan araştırmalar en yüksek kırksız randımanın, tanedeki nemin %14 olduğu zamanda alındığını göstermektedir. Nem oranı bu derecenin altına düştükçe veya yükseldikçe kırksız randıman oranı da hızla düşmektedir.

Pirince işleme sırasında aynı çeşit, en kötü ihtimalle aynı tane boyundaki çeşitler birlikte işlenmelidir. Değişik tane iriliğine ait çeltik karışımı birlikte işlenirse randıman düşer. Fabrikada en ileri teknoloji kullanılmalı, pirincin içindeki taş, toprak, böcekler çok iyi temizlenmelidir. Pirince işlenirken ve işlendikten sonra da pirincin içinde kırık, ham, tebeşirimsi, cılız ve kırmızı çeltik taneleri uygun makinalardan geçirilerek temizlenmelidir. Tüketim öncesinde pirincin küf, mantar, bakteri ya da viral bulaşıklık durumları mikrobiyolojik testlerle belirlenmelidir.

Randıman, özellikle çeltiğin pirince işlenmesinde en önemli kalite ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kalite ölçütü kırıklı ve kırksız randıman şeklinde ifade edilmekle birlikte, ticari anlamda kırksız randıman daha büyük önem taşımaktadır. Kırık miktarı; çeşit, tane uzunluğu ve şekli, azotlu gübre uygulama zamanı ve miktarı gibi faktörlere bağlı olmakla birlikte hasat sırasındaki hava koşulları ve tane rutubetinden de etkilenir.

Protein içeriği, esas olarak pirincin besleme kalitesi açısından önem taşımaktadır. Pirinçte ortalama ham protein oranı çeşitlere ve çevre şartlarına bağlı olarak %7–8 arasında değişiklik göstermektedir. Karacadağ pirincinde ise yetiştirme koşulları ve toprak özelliklerine bağlı olarak %9–10 civarında değiştiği bilinmektedir.

Çeltik işleme fabrikaları; çeltiği belirli nem oranı aralığına getirerek (%10–13) kavuzdan ve saptan ayıran, temizleyen ve parlatan, sonuçta çeltiği pirince dönüştüren kombine makinalardan oluşmaktadır. Üreticilerin tarladan fabrikaya getirdiği çeltiğin nem oranı genellikle yüksek olduğundan, güneşli havalarda beton zemin üzerinde serilip kurutularak nem oranı belirli seviyelere getirilir. Kurutma işlemi tamamen doğal koşullar altında yapılmakta ve ürünün nem kontrolü bilimsel esaslara göre yapılmamaktadır. Bu durum

özellikle fabrikaların ön temizleme, eleme ve parlatma ünitelerinde tane kaybına neden olmaktadır.

Diyarbakır ilinde pirinç yan ürün işleme teknolojisi gelişmediğinden ürünün işleme esnasında açığa çıkan kırık pirinç, pirinç soyma ve parlatma ürünleri genellikle hayvan beslemede kullanılmaktadır. Oysa oluşan pirinç yan ürünleri pirinç unu, dondurma, krema sanayilerinde değerlendirilerek daha yüksek fiyat olanakları sağlanabilir. Düşük fiyatla hayvan beslemede değerlendirilen bu ürünler gelişmiş yan sanayiler sayesinde üreticilerin gelir düzeyini artırmaya imkân yaratabilir. Bu yan ürünler bölge dışında kurulu olan sanayi merkezlerine yüksek fiyatla pazarlanabilir.

Kurutulan çeltik ürünleri havuzlara alınarak elevatörler yardımıyla eleme sistemine iletilerek sap ve samanlarından ayrılır; kılçık kırma ünitelerinde kılçıklar kırıldıktan sonra toz, toprak ve yabancı maddelerden temizlenerek kabuk soyucularda kavuzlar taneden ayrılır. Daha sonra, pirinç parlatma ünitelerinden geçtikten sonra bütün ve kırık pirinç taneleri birbirinden ayrılır. Renk ayırıcı soltek ünitelerinde beyaz olmayan pirinç taneleri de ayrıldıktan sonra mekanizasyon işlemi bitirilmiş olur.

Tablo 2: Diyarbakır'da Bulunan Çeltik İşleme Fabrikalarının Kapasite Durumları

Sıra No	Firma Adı/ Ünvanı	Üretim Konusu	Teorik Üretim Kapasitesi	Fiili Üretim Kapasitesi	Hammadde Temini	Ürün Paketi	İşçi sayısı	Kapasite Kullanım Oranı
1	ÇELSAN ÇELTİK	Pirinç	100 ton	25 ton	Diyarbakır	50-25-5 kg	37	%25
2	EMİN KARACADAĞ	Pirinç	80 ton	14 ton	Diyarbakır	50-25 kg	20	%15

Diyarbakır piyasasına farklı bölge ve ülkelerden getirilen modern işleme fabrikalarında üretilmiş ve albenisi yüksek, paketleme teknolojili pirinç ürünleri ile bölgede üretilen ve işlendikten sonra ilkel usullerle çuvallanmış Karacadağ pirincinin piyasada rekabet etme şansı çok düşüktür. Bu rekabet sorununun aşılmasında, özellikle içeride üretilen mamul pirinç ürünlerinin kalite düzeylerinin dışarıdan getirilen ürünlerin seviyesine çıkarılması zorunludur.

Dışarıdan getirilen ürünlerin pazar payının yüksek oluşu tamamen üretim maliyetiyle ilgilidir. Fiyatları ucuz ve tüketicilere ulaşımı kolaydır. Bu ürünler belli bir marka etiketi ile piyasaya sürülmekte ve standartları bilinmemektedir. Karacadağ pirinci ise ilkel işleme tesislerinde işlenip, 25 veya 50'şer kiloluk çuvalarla etiketsiz bir şekilde piyasaya sunulduğundan, tüketiciler bu ürünlerin içeriğini ve standardizasyon özelliklerini bilmemekte, ne satın aldıkları konusunda şüpheli ve çekingen davranışlar sergileyebilmektedirler.

Diyarbakır'daki pirinç işletmelerinin karşılaştığı sorunlarından en önemlisi; bölgede üretilen çeltik ürünlerinin temiz olmayıp sap, saman, yabancı ot tohumu, taş ve toprakla karışık olmasıdır. Bu durum piyasaya sürülen ürünün safiyetini etkilemekte, ayrıca fabrika mekanizasyonunun yıpranmasına ve dolayısıyla hassas bir işleme sonucu maliyetin yükselmesine neden olmaktadır. Tüketici saf ve temiz olmayan ürünü satın alırken bazı tedirginlikler yaşamaktadır.

Diyarbakır ilinin günlük pirinç tüketimi 20–30 ton, buna rağmen mevcut pirinç işleme tesislerinin günlük kapasiteleri 90–100 tondur. Diyarbakır'ın günlük pirinç ihtiyacının üç misli üretim kapasitesine sahip olan işletmeler kapasite düşürmeye zorlanmaktadır. Ürünün yeterli standartlarda üretilmesi ve tanıtımının da yapılmasıyla pazar kapasitesi yükselecek ve kapasite artırımı yoluna gidilebilecektir. Kurulu işletmelerin yıllık pratik kapasitelerinin düşük olmasının en önemli sebebi çeltik ham maddesinin yeterli olmayışıdır. Fabrikalar yılda sadece üç ay çalışmaktadır. Bölgede fabrikalar hasadın başladığı ekim ayında çalışmaya başlamakta, bölge ürününün bittiği ocak ayından itibaren atıl durumda beklemektedir. Oysa fabrikalar profesyonel anlamda işletmecilik yapabilseler, çeltiğin pirince işlenmesinden sonra elde edilen pirincin paketlenmesi ve yan ürünlerin üretime kazandırılması sayesinde daha karlı bir üretim sağlanabilirler. Diyarbakır'da kurulu bulunan her iki işletmenin de böylesine kompleks bir üretim şekline uygun olduğu görülmüştür. Hem ÇELSAN ve hem de EMİN KARACADAĞ işletmeleri kendi alanlarında her türlü yeniliğe açıktır ve bu anlamda kullanılması gereken en önemli aktörlerdir.

Diyarbakır'da ortalama 40 ton günlük fiili üretim kapasitesi olan pirinç fabrikalarının ürünleri tamamen iç piyasaya, yani Diyarbakır ve ilçeleri ile komşu illere pazarlanmaktadır.

Pirinçte kalite kavramı fiziksel ve kimyasal faktörlerce belirlenmektedir. Karacadağ pirincinin kimyasal kalite özelliği onun protein,

nişasta, vitaminler ve diğer besleyici öğeleri tarafından belirlenirken, fiziksel kalite kavramı daha çok içerdiği yabancı ot tohumu, sap, saman ve taş, toprak gibi safiyeti bozan unsurlar tarafından belirlenir. Karacadağ pirincinin kimyasal kalite özelliklerinin üstünlüğünden bahsetmemize rağmen, fiziksel kalite özellikleri daha çok yetiştirme koşullarından kaynaklanmaktadır. Bu durum pirinç işleme teknolojisini de olumsuz etkilemektedir. Pirinç işleme tesislerinin Karacadağ pirincini işleme esnasında karşılaştıkları en büyük sorun fiziksel kalite sorunudur. Üreticilerden kendilerine gelen ürünlerin yabancı madde oranları yüksektir. Taş, toprak, yabancı ot tohumları ile sap saman oranları her zaman problem yaratmaktadır. Nakliye şekilleri ve koşulları sürekli çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Kaliteli ürünler her zaman istenildiği zamanlarda temin edilememekte, üretim sezonunda aşırı yığılmalar yaşanmaktadır. Pirinç işleme sezonu Diyarbakır İlinde en fazla üç ay sürmekte (ekim, kasım ve aralık ayları), bu nedenle üreticilerin ürünlerini işleyip teslim almaları bazen 30–40 günü almaktadır. Bu durum ürünün piyasaya sürülmesinde ve pazarlanmasında zaman kayıplarına da neden olabilmektedir.

Çeltik üreticileri yetiştirdikleri ve fabrikada işlenerek çuvallanmış ürünlerinin piyasaya satış işlemlerini de kendileri yapmaktadır. Pirinç ürünleri köylülerce ya marketlere ya da tüccarlara düşük fiyatla satılmaktadır. Ürünlerin alım garantisini verebilecek hiçbir kuruluş faaliyeti gözükmemektedir. Bu nedenle pirinç üreticileri piyasanın keskin çarklarında yalnız başına mücadele vermekte, birçok köylünün ürünü elinde kalmakta ve pazar sıkıntısı yaşanmaktadır.

1.1.6. Sonuç ve Öneriler

Bölge çeltik tarımında gözlenen sorunları ve çözüm yollarını maddeler halinde özetleyecek olursak;

- Karacadağ yöresindeki akarsuların önüne setler çekilerek su toplama havzaları oluşturulabilir. Bu göletler hem bitki desenini değiştirecek hem de hayvanların su bulabilmek için kilometrelerce yol kat etmesini önleyecektir. Gölet inşaatları devlet kuruluşları desteğiyle olabileceği gibi sivil toplum kuruluşları öncülüğünde de gerçekleştirilebilir.
- Yörede geniş alanları kaplayan taşlık alanların temizlenerek, organik tarıma açılması yöre çiftçilerinin yaşam standartlarını yükseltecektir. Böylece üretim dışı kalan kirletilmemiş alanlar üretime kazandırılmış olacak ve katma değeri yüksek ürünler üretilmiş olacaktır.
- Tek bitki seleksiyonu ile genetik özellikleri saptanmış anaç hatların ileri ıslah çalışmalarında kullanımının sağlanması ile bölge ekolojisine ve coğrafik koşullarına uyum gösteren Karacadağ yerel çeltik çeşidinin üstün kalite özellikleri yeni çeşitlerin yüksek verim özellikleri ile birleştirilerek, bölge halkının alışık olduğu ve tercih ettiği kalitede yüksek verimli yeni melez çeşitler bölge üreticilerine kazandırılmalıdır.
- Karacadağ yerel çeltik tohumu bölge üreticileri elinde başka çeşitlerle karışmıştır. Artık bölgede satılan birçok pirinç ürünü Karacadağ pirincinin özelliklerini taşımamaktadır. Bölgeye uygun çeltik çeşitlerinin geliştirilmemiş olması üreticileri yerel popülasyonları ekmeye zorlamaktadır. Yerel çeşitler genellikle uzun boylu, yatmaya hassas, sap-saman oranları yüksek, kaliteli fakat verimleri düşük çeşitlerdir. Karacadağ çeltik çeşidinin saf ve temiz sertifikalı tohumluğunu üretilen çiftçilere teminini sağlayacak tohumculuk firmaları teşvik edilmelidir. Bölgede bu işi ne yazık ki pirinç fabrikaları üstlenmiştir. Onlar da sertifikalı tohumluk şeklinde üretmemekte, çiftçilerden satın aldıkları tohumluğu eleyip temizledikten sonra çiftçilere tekrar yüksek fiyatla satmaktadır.
- Karacadağ yerel çeltik çeşidi ile birlikte bu bölgede doğal olarak toplanan kenger ve geven bitkilerinin de gen kaynağı olarak korunması sağlanmalıdır. Özellikle kengerin kökleri ile birlikte sökülmesi bölgede yüksek oranda tahribat yaratmaktadır. Geven bitkilerinin de aşırı tahribatı ile bölge toprakları çıplak kalmakta ve erozyon sorunu ile birlikte çölleşme yaşanabileceği düşünülmektedir.
- Su, toprak ve çevre koruma yönünden uygun yetiştirme tekniklerinin bölge üreticilerine tanıtımının yapılması kaçınılmazdır. Oysa Güneydoğu ekolojisi çeltik tarımına son derece elverişlidir. Çiftçilerin, ziraat fakülteleri ve araştırma enstitüleri gibi tarımsal kuruluşların önderliğinde yüksek verimli ve kaliteli çeltik tarımının modern yetiştirme tekniklerini uygulamaya aktarması için imkânlar yaratılmalıdır. Bu yolla;
  - Sulu tarım, halk için etkin bir alternatif gelir getirici faaliyet olabileceğinden bu faaliyeti gerçekleştirecek altyapının oluşturulması ve bölge ekolojisine uygun sulama yöntemlerinin belirlenmesi,
  - Çeltik tarımında uygun toprak işleme yöntemlerinin saptanması,
  - Çeltik bitkilerinin ekiminin yapılacağı tavalanın hazırlanması,
  - Bölge çeltik tarımına uygun ekim zamanı ve yöntemlerinin belirlenmesi,
  - Yabancı ot, hastalık ve zararlılara karşı uygun mücadele yöntemlerinin belirlenmesi,

- Uygun hasat zamanının ve tekniğinin belirlenmesi,
- En az ürün kaybı ile en uygun hasat ve harman yöntemlerinin tespiti,
- Ürünlerin uygun bir şekilde kurutma ve işleme teknolojilerinin uygulamaya sokulması gerekmektedir.
- Diğer ürünlerde olduğu gibi, bölgede çiftçilerin zor şartlarda ürettiği ürünleri uygun fiyatla alım garantisi sağlayacak, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) öncülüğünde pazar ortamının sağlanması gerekmektedir. Böylece üretilen pirincin satın alma garantisi oluşturulacak, sağlıklı ve hijyen kurallarına uygun bir şekilde depolanması ve tüketiciye ulaştırılması sağlanacaktır.
- Karacadağ pirincinin marka etiketi adı altında satışa sunulması, bölgede ve bölge dışında rekabet şansını diğer markalı pirinç ürünleriyle eşit seviyeye taşıyacaktır. Bölgede pirinç fabrikaları bu yola girmişlerdir, fakat bilgi ve tecrübeleri bu yükü kaldıracak seviyede görünmemektedir. Bu fabrikalar özellikle paketleme, etiketleme üniteleri ile birlikte bölgede sürükleyici roller üstlenebilirler. Böylece kapasite kullanımı yılın daha uzun bir dönemine yayılmış olacak ve istihdam olanakları gelişecektir. Bu işletmeler çiftçileri de aktive edebilecek dinamizme sahiptirler. Bu tür faaliyetlerin gerçekleşmesi, tüketicilerin de satın aldıkları Karacadağ pirinci ile ilgili bilgi sahibi olmasını (pirincin nerede ve hangi işletme tarafından üretildiği, hangi çeşide ait ürün olduğunu ve hangi amaçlarla kullanması gerektiği bilgilerini vb.) sağlayacaktır.
- Hasat ve sonrası kayıpların mutlaka azaltılması gerekmektedir. Kayıpların azaltılması durumunda (%5-10'u) bile büyük gelir katkısı sağlanabilecektir. Ayrıca 394 kg/dekar olan bölge verim ortalamasının en azından 757 kg/dekar olan Türkiye ortalaması seviyesine çıkarılması gerekmektedir.
- Mülkiyet sorunlarının makro düzeyde çözülmesi gerekmektedir. Bu sorunların çözülmesi için lobi faaliyetleri yürütülmelidir.
- Doğal kaynaklar konusunda, etkin şekilde duyarlılık artırma faaliyetleri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.
- Karacadağ'ın endemik türler bakımından önemine işaret edenler, doğal kaynakların etkin ve sürekli korunması için bu yönenin bir milli park haline getirilmesi gerektiğini ve Karacadağ'da bir gen bankası oluşturulmasını önermektedirler.
- Bazı türlerin, kenger bitkisi başta olmak üzere, kültüre alınması gerekmektedir.
- Çeltik yetiştiricilerinin bilgi ve birikimlerinin çeşitli görsel ve uygulamalı eğitim çalışmalarıyla yükseltilmesi gerekmektedir.
- Karacadağ köy ve yerleşim birimlerinin pazarla bağlantısını sağlayan karayollarının kalitesinin yükseltilerek ürünlerin en yakın piyasaya özelliklerini kaybetmeden nakliyesinin sağlanması kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, N., C.O. Sabancı and A.S. Cinsoy (1998), Ecogeography and distribution of wild legumes in Turkey. International Symposium on In situ Conservation of Plant Genetic Diversity. N. Zencirci, Z. Kaya, Y. Anikster and W.T. Adams (Eds.). Central Research Institute for Field Crops, 113-122.

Alkamade, R., M. van Oorschot, L. Miles, C. Nellemann, M. Bakkenes, B. Brink. (2009), GLOBIO3: A framework to investigate options for reducing global terrestrial biodiversity loss. Ecosystems. www.pbl.nl/en/publications.

Anonim (2003), Köy Hizmetleri Diyarbakır Bölge Müdürlüğü Bülteni.

Anonim (2007), Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr-bitkiselapp-bitkisel.zul.url>

Anonim, 2010. Türkiye İstatistik Kurumu . <http://www.tuik.gov.tr-bitkiselapp-bitkisel.zul.url>

Anonim (2008), Urfa Yöresinde Taşlı Arazilerin Taşlardan Temizleme Maliyetleri, GAP Toprak-Su Kaynakları ve Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tamamlanmış proje araştırmaları

Davis, P.H. (1965-85), Flora of Turkey and East Aegean Islands, vol. 1-9, Edinburgh Univ. Pres, Edinburgh, U.K.

Davis, P.H., Mill, R. And Tan, K. (1988), Flora of Turkey and East Aegean Islands, vol. 10, Edinburgh Univ. Pres, Edinburgh, U. K.

Demir, İ. (1990), Genel Bitki Islahı, EÜ Ziraat Fakültesi Yayınları, No 496: .366 ,E.Ü.Z.F. Ofset Atölyesi, İzmir.

Diamond, J. (1997), Location , Location , Location: The first farmers. Science, 278: 1243-1244.

Erik, S. Ve B, Tarıkahya. (2004), Türkiye Florası Üzerine, Kebiçeç İnsan Kaynakları Araştırmaları Dergisi, 17: 139-163.

Ertekin, S. (2002), Karacadağ bitki çeşitliliği, sosyal yapı, tarım ve doğal kaynaklar raporları, Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Derneği, Diyarbakır.

Güner, A., N. Özhatay, T. Ekin ve K.H.C. Başer (2000), Flora of Turkey and The East Aegean Islands, vol. 2, Supplement, Edinburgh, U.K.

- Heun, M., R. Schafer-Pregl, D. Klawan, R. Castagna, M. Accerbi, B. Borghi and F. Salamini (1997), Site of Einkorn Wheat Domestication Identified by DNA Fingerprinting. *Science*, 278: 1321-1314.
- Kaya, Z., Kün, E. Ve Güner, A. (1998), Türkiye bitki genetik çeşitliliğinin yerinde (In situ) korunması ulusal planı, Çevre Bakanlığı Çevre Koruma Genel Müdürlüğü, Bitki Koruma ve Erozyonla Mücadele Daire Başkanlığı.
- Lal, R (2007), Farming Carbon. *Soil and Tillage Research*, 96, 1-5.
- Lev-Yadun, A., A. Gopher and S. Abbo (2000), The Cradle of Agriculture. *Science*, 288: 1602-1603.
- Mert, H. H., Başlar, S. Ve Doğan, Y (1992), Çevre sorunları yönünden bitkisel boyaların önemi. II. Uluslararası Çevre Sorunları Sempozyumu, 104-111, Ankara.
- Nesbit, M. and L. Samuel (1998), Wheat Domestication, Archeobotanical Evidence. *Science*. 279: 1433.
- Özhatay, N. ve Kültür, Ş (2006), Check-list of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey III, *Turk J Bot*, 30: 281-316.
- Özhatay, N., Kültür, Ş. ve Aslan, S (2009), Check-list of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey IV, *Turk J Bot*, 33: 191-226. Doi:10.3906/bot-0805-12.
- Özkan, H., A. Brandolini, R. Schafer-Pregl and F. Salamini (2002), AFLP Analysis of a collection of tetraploid wheats indicates the origin of emmer and hard wheat domestication in Southeast Turkey, *Mol, Biol, Evol*, 19(10): 1797-1801.
- Saya, Ö., A.S. Ertekin, H.Ç. Özen, H. Hoşgören ve Z. Toker (2001), GAP Yöresindeki Endemik ve Tıbbi Bitkiler, Türkiye Çevre Vakfı, Yayın No: 143: 207, Ankara.
- Sezik, E (1990), GAP ve tabiatın yok olması, TÜBİTAK Bülteni, 7: (1-2).
- Şehirali, S. ve M. Özgen (1987), Bitkisel Gen Kaynakları, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:1020: 294, Ankara.
- Vural, M (2003), Türkiye'nin tehlike altındaki bitkileri, FAO/BM Tematik Grubu, Türkiye'de Biyolojik Çeşitlilik ve Organik Tarım Çalıştay Raporu, 15-16 Nisan 2003. D168-183.

I.2. SEBZECİLİK

Yrd. Doç. Dr. Vedat Pirinç

I.2.1. Karacadağ Bölgesi Çınar İlçesine Bağlı Köyler

I.2.1.1. Ortaşar ve Bozçalı Köyleri

I.2.1.1.1. Köy ve Sebze Üreticisi Hakkında Genel Bilgi

Çınar İlçesine bağlı bulunan bu iki köyün Diyarbakır il merkezine hem de Çınar İlçesine yakın olması, bu köyleri birçok konuda avantajlı kılmış, köylerin bu ilçelerle ilişkileri merkeze bağlı birer semt gibi gelişmiştir. Köyler, özellikle Ortaşar Köyü üniversite ve yükseköğretim düzeyinde eğitim gören genç bireylere sahiptir. Köyde sosyal hayat sorumluluğuyla dayanışma ve etkileşim içinde tarımsal bir sosyal yapı hâkimdir. Bitkisel üretimde her köy kendi içinde tatlı bir rekabet halinde olup, farklı bitki desenlerine ve tarımsal yeniliklere açık görünmektedir. Bu durum her iki köyün kendi iç ilişkilerinde de mevcuttur. Her iki köy tarımsal yapı ve ekolojik özellikler açısından benzer bir yapıya sahiptir. Köylerdeki çiftçilerin, sebzeçilik açısından, özellikle ürünlerin pazara sunulması konusunda, kendi sınırlarını aşmış olup, her türlü tarımsal yeniliklere ikna edilmeye ve benimsenmeye hazır bir yapıya sahip oldukları görülmektedirler. Köylerin; eğitim, sağlık, sosyal yapı ve ekonomik açıdan da tatmin edici bir potansiyele sahip olduğu görülmekte, tüm tarımsal faaliyetlerini de aynı düzeyde sürdürmektedirler. Her iki köyün de, yörede daha önce yetiştirilmemiş brokoli, karnabahar gibi tüketimi dahi bilinmeyen bazı sebze türlerini yetiştirip, pazara sunabilecek ve bunu yaygınlaştırabilecek kadar yeniliklere açık olduğu görülmektedir. Köylerde sulama suyu bulunması ve arazi yapısının Karacadağ havzasındaki tipik taşlı toprak yapısından farklı olarak tarıma elverişli bir yapıya sahip olması bunu sağlayan en önemli faktördür.

Köy sakinleri, Kızıltepe'den göç edip buraya yerleşmişler ve yeni sebze türlerinin buraya adaptasyonunu sağlamak için çaba göstermişlerdir. Bu köylerde üniversite ve tarım teşkilatının ortak olacağı çalışma ve demonstrasyonla yeni tarımsal üretimlerin geliştirilmesi konusunda atılımlar yapılması potansiyeli mevcuttur. Bu olguyla birlikte yörede yepyeni pazar alanları oluşturulabilir.

I.2.1.1.2. Alan Bilgisi

Köyün sebzeçilik geçmişi çok eski olmayıp en fazla 20-30 yıllık bir maziye sahiptir. Ancak, sebzeçiliği ticari olarak yaptıkları ve profesyonel anlamda devam ettirmek istedikleri görülmektedir. Sebzeçiliği yıllar önce geldikleri Kızıltepe'de öğrenen köy halkının,

tecrübelerini yeni sebze türleriyle geliştirme azmi ve gayreti içinde oldukları görülmektedir.

Köyde ticari olarak yetiştirilen sebze türleri; soğan, ıspanak, hıyar, turp, zaman zaman da brokoli ve karnabahardır. Aile tüketimine yönelik ya da aile sebzeçiliği diyeceğimiz sebze işletmeciliğinde öne çıkan ürünler ise; karpuz, kavun (her ikisi de bazen ticari olarak), domates, biber, patlıcan vb. türlerdir. Köyde sebzelerin çeşitlerine göre ekim alanları;

- Soğan, 2.000 dekar
- Ispanak, 300 dekar
- Hıyar, 100 dekar
- Turp, 50 dekar
- Kavun, 300 dekar
- Karpuz, 350 dekar
- Karnabahar ve brokoli, 20-25 dekar.

Köylerde su bulunduğundan dolayı, yukarıda verilen sebze ekim alanlarının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, Tarım Bakanlığı sebzeçiliğe destek ve teşvik vermediğinden dolayı, sebze ekim alanlarının kayıt altında olmadıkları bilinmekte, sebzeçiliğe ait resmi bilgi ve dokümanlar yetersiz kalmaktadır. Sebze üreticisi, sebzeçiliği adeta profesyonel anlamda yapmakta, sahip olduğu ekolojik özelliklerin avantajını, olasılıklar içersinde, maksimum düzeyde kullanmaktadır. Yörede sebzeçilik en önemli geçim kaynakları arasında bulunmaktadır. Köylüler, imkânlar iyileştirildiği takdirde tüm tarımsal faaliyetlerini bu alana kaydırabileceklerini belirtmişlerdir. Köylerin iklim özellikleri itibari ile avantajlı bir yapıya sahip oldukları, toprak özellikleri açısından da verimli alanlara sahip oldukları görülmektedir. Ancak, yapılacak toprak tahlili ve incelenecek iklim verileri tarımsal müdahale alanını belirlemede önemli düzeyde yararlar sağlayacaktır.

1.2.1.1.3. Girdi Ve Materyal Temini

Köyde bulunan sebze yetiştiricileri, girdi olarak değerlendirebileceğimiz; sebze tohumu, tarım ilaçları, gübre, işçilik, elektrik, sulama vb. ihtiyaçlarını karşılamada fazla sorun yaşamamaktadır. Çiftçi için en büyük maliyet ve müdahale alanları şunlardır;

Elektrik ve su masrafı: En büyük ve maliyetli girdi olarak, elektrik maliyetinin çıktığını görmekteyiz. Ancak bu maliyete, ulusal politika çerçevesinde olduğu için fazla müdahale imkânı olmadığı görülmektedir. Tarımsal alanda yapılan sulama, beraberinde elektrik maliyetini getirmektedir. Burada yapılacak en önemli kolaylık, çiftçiye sulamada tasarruf sağlayacak sulama sistemlerini kullandırmaktır. Bunlar da öncelikli olarak damla sulama ve yağmurlama sulamadır. Sulama suyunda tasarruf sağlanması beraberinde elektrik maliyetinin düşmesine yardımcı olacaktır. Ancak bu her sebze için geçerli olmayabilir. Damla sulama sisteminde kamu kurumlarının sağladığı teşvik ve destekler oldukça cazip fırsatlar sunmaktadır. Bir diğer önemli husus ise bu denli profesyonel sebzeçilik yapılan alanlarda, yenilenebilir ve süreklilik sağlayan alternatif enerji kaynakları (tarım ve hayvancılık atıklarından üretilen enerji ile rüzgâr ve güneş enerjisi) ölçek düzeyinde araştırılıp kullanılabilme olanakları irdelenmelidir.

İlaç ve gübre: Bu alanda fazla bir sorun olmamakla birlikte, mevcut şartlar dâhilinde gübrenin uygun fiyat alındığı görülmektedir (özellikle gübrenin tarım kredi kooperatifinden alındığı belirtilmiştir). İlaç kullanımı konusunda çok ısrarlı olunmadığı, gerektiği kadar kullanıldığı görülmüştür. Ancak yine de ilacın aşırı kullanımından kaçınılması gerektiği bilinci köylülere verilmelidir. Toprak analizi yaptırılarak, yetiştirilecek sebze türüne göre gübreleme konusunda tasarruf sağlanabilmesi hem çevresel hem de ekonomik açıdan yararlar sağlayacaktır. Çünkü çiftçilerin standart bir gübrelemeyi kendi deneyimlerine göre yaptıkları, buna dair herhangi bir analiz yapmadıklarına ilişkin yaygın uygulamalar mevcuttur.

Tohum: Burada önemli olan; yerel çeşitlerin korunmasının yanı sıra yöreye uygun çeşitlerin tavsiye edilmesi veya adaptasyon çalışmalarının yapılmasıdır.

İşçilik: Masraflı bir yöntem olsa da entansif tarımın yapıldığı alanlarda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yörede, özellikle soğan yetiştiriciliğinde, sıra arası ve mesafelerin uygun ölçülerde bırakılması halinde toprak işlemede mekanizasyona gidilip, böylece işçilik maliyeti azaltılabilecektir.

Tüm bunların ışığı altında, Tarım Bakanlığı'nın sebze üretimine destek vermeyişi (pamuk ve buğdaya sağlanan destekler gibi) sebze üreticisini kendi kaderi ile baş başa bırakmıştır. Sebzeçilik alanında şu anda sadece seracılığa destek verilmektedir.

1.2.1.1.4. Yetiştiricilik

Genel olarak bilinçli sebze yetiştiriciliği yapmakta olan çiftçiler tarımsal yeniliklere açık ve isteklidir. Ayrıca, yetiştirici, henüz örnekleri olmayan ve yetiştirme tekniği dahi yörede bilinmeyen karnabahar ve brokoli gibi sebzelerin yetiştiriciliğini kendi gözlem ve tanıklıklarıyla yapabilmektedir. Çiftçi yetiştirdiği sebzelerin tür seçimini büyük çoğunlukla pazar talebini dikkate alarak yapmaktadır. Yapılan inceleme sırasında sadece soğan ekim alanları görülmüş olmasına rağmen, çiftçilerin yetiştirilen tüm sebzelerin ekim-dikim sistemini bildiği düşünülmektedir. Diğer sebzelerin yetiştiriciliğinin de usulüne uygun yapıldığı kabul edilerek bazı tavsiyelerde bulunulabilir. Yörede en çok yetiştirilen ve ekonomik getirisi itibari ile öne çıkan türler olarak soğan ve ıspanağın örnek ürünler olarak incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

Soğan

Çiftçi isabetli bir tercihle soğanı tohumdan yetiştirmektedir. Zira soğan, arpacak dediğimiz küçük soğanlarla da yetiştirilebilmektedir. Her ikisinden de baş soğan (kuru soğan) elde edilmektedir. Ancak, arpacak ekimi daha zahmetlidir ve homojen bir ürün eldesi güçtür.

Bir diğer önemli husus ise, çiftçi soğan yetiştiriciliğinde mibzerle tohum ekimi dışında neredeyse yok denecek kadar tarımsal mekanizasyondan faydalanmaktadır. Çiftçi, tohumu sıra usulü veya çizgi usulü ile ve dar mesafe ile ekmekte (sıra arası 10 cm, sıra üzeri ise 2–3 cm civarında) ve bundan dolayı toprak işlemeyi uygulamamaktadır. Oysa çiftçinin yine sıra usulü ile ekim yapmakla birlikte, sıra arası x sıra üzeri mesafeyi ise 20–30 cm x 5–10 cm olacak şekilde yaparsa, hem toprak işleme (özellikle çapalama) rahat olacak hem de soğan yetiştiriciliğinde tavsiye edilen tahta ekim dikim sistemi uygulanabilecektir. Böylece yumru gelişimi daha muntazam ve sağlıklı olacaktır. Bakım ve hasat işlemleri de daha rahat yapılacaktır.

Bir diğer önemli husus ise soğanda tahta usulü ekim olayının gerçekleştirilmesidir. Bu sistemde, su arki 10–15 cm bitki yetiştirme yerinin altındadır ve sızdırma usulü ile bitki sulanabilmektedir. Yani, bitki su ihtiyacını alttan sızdırma şeklinde alarak, kök boğazı kısmı ıslanmamaktadır. Tahta usulü ekim yönteminde sulama, su arklarına verilerek salma sulama şeklinde yapılmaktadır. Bunun tercih edilmesinin en önemli nedeni, toprak işleme ile uğraşmamak ve sulamada emek zahmetinden kaçınmak için yağmurlama sulama sistemini kullanmaktır. Yağmurlama sulama özellikle tohum ekimi ve çimlenme süresince, hatta fide dönemi süresince uygulanabilir. Bundan sonra ise çok fazla sulamaya gerek olamayabilir veya daha seyrek sulama yapılabilir. Çünkü soğanın fazla sulamadan hoşlanmayan bir sebze olduğu bilinmektedir. Burada sakınca şudur, çiftçi tava ekim sistemi ve yağmurlama sulama sistemi uyguladığında, bunun gereği olarak toprak işlemeyi yapamamaktadır. Bunun bir sonucu da, çiftçinin de sürekli karşılaştığı, şikâyetçi olduğu yabancı ot sorunudur. Bu sorunu tahta usulü ekim ile önlemek veya minimal düzeye indirmek söz konusu olabilir. Aksi halde yabancı ot mücadelesi için sürekli yabancı ot ilacı (herbisit) kullanmak zorunda kalınacaktır. Çiftçinin beyanına göre, ilaç kullandığı halde yabancı ot kontrolü sağlanamamaktadır. Yabancı ot kontrolü özellikle kadın işçiler tarafından yapılmakta, bu da beraberinde maliyeti getirmektedir.

Soğan hasadını mekanizasyonla yapabilmek için, ekim-dikim mesafeleri ve parseller arası mesafeler traktörün rahatça çalışabileceği (belki küçük bahçe traktörü ve aparatı ile) boyutta olmalıdır. Böylece işçilik maliyeti de azalabilir. Çünkü ticari olarak yapılan soğan yetiştiriciliğinde işçilikten ve diğer bakım işlemlerinden tasarruf edebilmek için mutlaka mekanizasyona gidilmesi gerekmektedir. Özellikle soğan hasadı için geliştirilecek "soğan hasadı makinesi" gibi bir mekanizasyon oldukça kolaylık sağlayacaktır.

İspanak

Ticari olarak yetiştirilen bir diğer sebze ıspanaktır. Bu sebze uygun ekolojilerde yılda iki kez ekilebilmekte, yörede ise sadece sonbaharda yetiştirilmektedir. Çiftçiler tohum ekim zamanını iyi ayarlamakta, ekimi erken sonbahar döneminde yapmakta ve iç pazara ürün sunabilmektedir. Çiftçi her ne kadar bunu ikinci ürün olarak değerlendirse de, Temmuz başlarında hasat ettiği tahıl grubundan sonra ve ancak Eylül başlarında ekim yapabilmektedir. Çiftçiye erken ilkbahar döneminde ekilmek üzere tavsiye edilecek erkenci bir çeşitle yılda üç ürün alınabilir. Ancak bu tavsiye niteliğinde olup, öncelikle yörede bilimsel deneme niteliğinde ön araştırmanın yapılması isabetli olacaktır.

Ayrıca, yörede özellikle buğday hasadından sonra ikinci ürün olarak yani temmuz başlarında karpuz veya hıyar gibi sebzeler yetiştirilebilir. Böyle bir programın zamanlamasını yapmak, dolayısıyla, fide dikimini tam zamanında yapmak gereklidir. Bu da zorunlu olarak hazır fide kullanımını beraberinde getirmektedir. Yani çiftçi istediği çeşitten ve istediği tarihte araziye dikilebilecek olgunlukta fide teminini hazır fide üreten firmalardan sağlayabilir. Hatta mümkünse yine erkenci çeşitler tercih edilebilir.

Yörede yetiştirilen tüm ürünlerde verim ve kaliteyi arttıracak uygulamalara öncelik verilmelidir. Sebzeçilik, diğer bitkilerden farklı olarak genel özellikleri itibari ile ilgi isteyen, bilgi isteyen, işçilik isteyen, su isteyen, bakım isteyen ve tüm isteklerinin karşılanması halinde optimum gelişme göstererek yetiştiricisine kazanç olarak geri dönüşüm sağlayan bir üretdir. Yöre yukarıda sayılan koşul-

ların nerdeyse tümüne memnun edici bir potansiyelle sahiptir. Özellikle yetiştiricilerin sebzeçiliğe özel ilgisi ve sebzeçiliği kısıtlayan en büyük faktör olan suyun yörede problem olmayışı büyük bir avantajdır.

1.2.1.1.5. Genel Değerlendirme

Bu yöre Diyarbakır İli içinde sebzeçilik uygulamaları için pilot bölge olarak seçilebilecek potansiyelle sahiptir. Tüm bu ümit verici dinamik karşısında, yöredeki yetiştiricilere sebzeçilik alanında konunun uzmanları tarafından verilecek sebzeçilik eğitim kursları, çalıştay veya seminerleri ciddi bir geri dönüşüm sağlayabilecek, sebzeçiliği karlı bir sektör haline getirebilecektir.

- Yetiştirilen tüm sebzelerde damla sulama sisteminin kullanımı tavsiye edilebilir.
- Ekim nöbeti sistemli olarak uygulanabilir.
- Genel anlamda mekanizasyona ağırlık verilerek işçilik maliyeti azaltılabilir.
- Gübrelemede toprak analizi yapıp, çıkan sonuca göre gübreleme yapılmalı hatta mümkünse çiftlik gübresinin de kullanımı sağlanmalıdır.
- Özellikle örtüaltı tarımının mini bir uygulaması diyebileceğimiz ve örneklerini yeni yeni görmeye başladığımız mini tünellerde kavun, karpuz yetiştiriciliği yapılabilir. Bu uygulama, özellikle daha ılıman bölgelerde pazara erken ürün sunmak için 1–2 aylık erkencilik sağlayabilmektedir. Bu uygulama Ortaşar'a göre daha ılıman diyebileceğimiz Bozçalı Köyünde veya bu köylerin daha ılıman mezra ve yakınlarında yapılabilir. Bu uygulama pazar açısından büyük kazanç sağlayacaktır.

1.2.1.1.6. Bitki Koruma

- Bu konularda bir eğitim programı uygulanabilir. Böylece, çiftçiler bitki hastalığı, zararlısı ve yabancı ot mücadelesi ile ilgili konularda detaylı bir şekilde bilgilendirilebilir. Bu program, mümkünse sebzelerin arazide olduğu dönemlerde uygulanmalıdır. Ancak, acilen üreticiler açısından ciddi sorun olan soğandaki yabancı ot kontrolü için çözüm arayışına gidilmelidir. Bu sorunu çözmek için, daha önce yukarıda da ifade edildiği gibi, çapalama gibi toprak işleminin yapılması, ekim nöbeti, kontrollü sulamaya özen gösterilmesi ve sağlık açısından üreticinin ilk tercih edeceği yol olarak kimyasal mücadele yöntemiyle arazide bulunan yabancı ot teşhisi yapılarak herbisit (yabancı ot ilacı) uygulamaları önerilebilir.
- Çiftçi sebzeçiliği profesyonel olarak yapmakta olduğu için, pazarda ürünün hak ettiği değerinde satılmasını sağlamaya yönelik *sebzeçilik kooperatifi, sebze üretici birliği veya soğan üretici birliği* gibi örgütlenmelere gidilebilir.
- Köyde önemli ölçekte üretimin yapılması ve üretimde sağlanan kalite ile artık tüccarlar tarafından da tanınan ve tercih edilen bir merkez görünümünü vermektedir.
- Bu yörede sebzeçilik eğitimleri verilmeli, hatta köyde bulunan üniversite mezunlarının sebzeçilik alanında yüksek lisans yapmaları teşvik edilmelidir. Yüksek lisans tez konularının yöredeki sebzeçilik problemlerine çözüm getirecek konulardan seçilmesi teşvik edilirse, uzun dönemde araştırma ve geliştirme süreçleri işletilerek sürdürülebilir modeller geliştirilebilir.
- Bu köylerde, üniversiteler ve tarım il ve ilçe müdürlüklerinin ortak olacağı çalışma ve demonstrasyonla yeni tarımsal ufuklara yelken açılabilir. Böylece, yörede yepyeni pazar alanları oluşturulabilir.

Sebze halinde yapılan görüşmelerde, çiftçinin sebze fiyatlarının belirlenmesinde daha bilinçli ve araştırmacı davrandığı görülmüştür. Sebzeçilik konusunda kendini kanıtlamış sebze üreticileri, ürünü pazara (özellikle sebze haline) sunarken fiyat konusunda belirlenen resmi rayiç bedeli üzerinden pazarlık yapabilecek konumdadır. Pazara sunulan ürünlerin hak ettiği ya da yüksek değerden alıcı bulması daha çok ürünün pazara sunma dönemi ile ilgili bir olaydır. Sebze ürünü ya pazara yeni çıktığı dönemlerde ya da ürünün son dönemlerinde daha çok değer kazanmaktadır. Kısacası, zamanlama pazardaki değeri belirlemede etkin rol oynamaktadır. Üreticiye, yetiştiricilik konusunda yukarıda belirtilen erkenci ve ikinci ürün, sonbahar yetiştiriciliği gibi tavsiyeler ürünün daha da değer kazandığı zamanlamaları da kapsamaktadır. Tabii beklenmeyen olağandışı durumlar ve ulusal politikaların müdahalesi bunu olumsuz etkileyebilir.

I.2.2. Karacadağ Bölgesi Siverek İlçesine Bağlı Köyler

I.2.2.1. Karabahçe, Gazi ve Gedikli Köyleri

I.2.2.1.1. Köy ve Sebze Üreticisi Hakkında Genel Bilgi

Köyler, Şanlıurfa İlinin Siverek İlçesine bağlı olmakla birlikte Diyarbakır ile sıkı bir ticari bağa sahiptir. Bunun en belirgin özelliği, köylerde yetiştirilen sebzelerin Diyarbakır'daki sebze haline pazarlanmasıdır. Köyler, genel itibari ile kışları oldukça soğuktur. Yaz ise geç başlar. Bu iklimsel özellik yazlık ve kışlık sebzelerin yetiştiriciliğini sınırlandıran önemli bir faktördür.

Sebze yetiştiricileri genel olarak yeniliklere açık olmakla birlikte mevcut türlerden kolay kolay vazgeçmeyecek nitelikte görünmektedirler. Yetiştiricilerin geneli 30–45 yaş gurubunda olup, eğitim durumu genellikle ilkokul düzeyindedir. Köyde, yönlendirme yapabilecek yüksek öğrenim düzeyinde yetiştirici olmadığı bilinmektedir. Sebze yetiştiricilerinin, sebzeçilik alanında yeni tür geliştirme, çeşitlerin adaptasyonu ve yeni teknik ve yöntemlerin benimsenmesinde güçlük çekecekleri düşünülmektedir. Bu durumun yıllardır alışlagelen sebzeçilik faaliyetlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak, üniversite ve tarım teşkilatının ortak olacağı çalışma ve demonstrasyonlarla bu sorunların aşılacağı izlenimi edinilmiştir.

I.2.2.1.2. Alan Bilgisi

Köyde sebzeçiliğin çok eski tarihlerde başladığı bilinmektedir. Başlangıçta aile içi tüketimi karşılamak için yapılan sebzeçilik, sonraları ticari bir üretime dönüşmüştür. Köylüler, bu üretimi Diyarbakır'dan öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Köyde yetiştirilen sebze türleri ticari olarak domates, biber, patlıcan ve hane tüketimine yönelik kavun ve karpuzdur. Köy, Karacadağ eteklerinde bulunduğu arazi yapısı, volkanik patlamadan dolayı, çoğunlukla taşlı yapıda ve koyu kahverengi topraklara sahiptir. Bu tip topraklar organik maddelerce zengindir. Toprak derinliği fazla olmayıp, alt tabakada sert profil olduğu düşünülmektedir. Ancak, yapılacak toprak analizi ile toprak yapısı net bir şekilde belirlenebilecektir.

Köyde üretilen ürünler ve ekilen alanların büyüklükleri aşağıda verilmiştir:

- Domates; 1.000 dekar,
- Biber; 200 dekar,
- Patlıcan; 100 dekar civarında,
- 10–20 dekarlık alanda da susuz karpuz ve kavun yetiştiriciliği yapıldığı bildirilmiştir. Yukarıda sayılan sebze ve meyveler dışında başka sebze türlerinin ticari olarak yetiştirilmediği görülmüştür.

Köyde bulunan sebze alanları açılan sondaj kuyularından sulanmaktadır. Köyün geçim kaynakları arasında hayvancılık, sebzeçilik ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca, son yıllarda başlayan genç nüfusun İstanbul' a göçü, geçim kaynaklarının yetersiz olduğu görüşünü ortaya koymaktadır. Göç eden bu genç nüfusun İstanbul'da vasıfsız eleman olarak geçimini sağlaması oldukça anlamlıdır. Hatta bazı ailelerde yaz aylarında yine gençlerin bir kısmının çobanlık yapmak ve fındık, pamuk işçisi olarak il dışına göç etmesi köyde mevcut geçim kaynaklarının yetersiz kaldığını göstermektedir. Göç eden bu genç nüfusun sebze üretim alanlarında değerlendirilmesi ancak sebzeçiliğin bir sektör olarak gelişmesine bağlıdır¹⁰. Günümüz şartlarında artık çağın gelişmelerine ayak uyduracak, yenilikleri takip edecek bir çiftçi formatı gerekmektedir. Ancak bu durumun köyün lehine dönüştürülmesi için sebzeçiliğin bir sektör olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

I.2.2.1.3. Girdi ve Materyal Temini

Sebze yetiştiricileri sebze tohumu, tarım ilaçları, gübre vb. girdi ihtiyaçlarını Siverek ilçesinden karşılamaktadırlar. Çiftçi sebze tohumunu, ilacını ve gübreyi bayiden almakta, satıcı seçiminde güvendiği, tanıdığı ve emin olduğu bayiyi tercih etmektedir. Çiftçi temin ettiği girdi maliyet bedelini ancak ürünü hasat edip sattıktan sonra bayiyeye ödeyebilmektedir. Yani çiftçi, girdiyi borç olarak temin etmekte ve sezon sonunda daha yüksek bir fiyatı ödemek durumunda kalmaktadır.

Çiftçi girdi teminini ilçeden sağladığı için nakliye bedeli de ek bir maliyet getirmektedir. Ancak burada sevindirici durum, girdi için bir depolama maliyetinin olmamasıdır. Çünkü girdi ihtiyaç duyuldukça satın alınmaktadır.

¹⁰ Mevsimlik işçilik, değişim yönünde bir bilinç ve açıklık geliştirmiştir. Bu durum bilinçli, yeniliklere açık ve tarımsal konularda gelişmelerden haberdar sebze yetiştiricisine dönüşüm sağlayabilir.

Çiftçinin kullandığı sebze tohumları şunlardır;

Domates; Karabahçe Domatesi olarak bilinen yerel tip kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda verimi artırmak için standart çeşit (Falcon) kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum zaman içerisinde yöreye özgü yerel genotiplerin kaybolma tehlikesini beraberinde getirecektir¹¹. Yerli domates tohumunun sürekliliğini sağlamak için köyde bu genotipten tohumluk olarak yetiştirecek bir çiftçinin seçilmesi isabetli olacaktır. Böylelikle Karabahçe domates tohumu tek elden üretilerek yöre çiftçisine buradan dağıtılabilir. Bu yerel genotip üzerinde yoğunlaşma sağlanarak civar köy ve ilçelerin tohumluk ihtiyacı karşılanabilir. Bir önemli husus da üniversite ve araştırma kurumlarının bu tip üzerinde ıslah çalışmasını başlatarak çeşit eldesi sürecini başlatması ve çiftçiye bu yöreye adaptasyonu kanıtlanmış bir örnek homojen çeşit sunmasıdır.

Biber; çiftçi biber olarak Şanlıurfa biber tohumunu kullanmaktadır. Bu tipin pazarda daha tercih edilen bir tür olduğu bilinmektedir.

Patlıcan; piyasada bulunan ve bayiden rahatlıkla temin edilebilen standart kemer tipi silindirik patlıcan çeşidi kullanılmaktadır.

Çiftçiler sebze türlerine ait seçimlerini tamamen pazar talepleri doğrultusunda yapmakta, pazar, çeşit belirlemede yönlendirilmektedir.

Yörede, bir diğer alternatif olarak, domates (yerli Karabahçe domatesi), biber (yerli Şanlıurfa biberi) ve patlıcan (yerli yuvacık, Şeyhkent veya Şanlıurfa patlıcanları) türlerinde tamamen yerli genotip kullanımı yaygınlaştırılarak bölgeye özgü yerli ürün pazarı oluşturulabilir. Son dönemde yerli sebze duyulan ihtiyaç bu doğrultuda pazar oluşturmada kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca, yerli Karabahçe domatesi üzerine yapılacak bir araştırma ile birlikte bu ürünler için Coğrafi İşaret Koruması uygulanabilir.

Çiftçilerin aile tüketimine yönelik susuz yetiştirdiği kavun ve karpuzda da çeşit seçimi bakımından aynı yöntem izlenebilir.

Çiftçilerin tüm girdilerini (özellikle gübre) tarım kredi kooperatifinden sağlaması daha fazla kazanç elde edilmesini sağlayabilir.

Çiftçi yetiştirdiği tüm sebzelerde hazır fide kullanımına gitmemekte, fidesini kendisi yetiştirmektedir ancak bu durum fidelik için fide yetiştirme yastıklarının hazırlanması, fide harcının hazırlanması, fidelikte bakım işlemlerini (sulama, gübreleme, seyreltme, havalandırma, ilaçlama vb.) yapma gibi beraberinde ek bir maliyet ve risk getirmektedir. Çiftçi her ne kadar hazır fide kullanımının pahalı olduğunu belirtse de durumun analizini yapmada isabetli tutum içinde olmadığı görülmüştür. Oysaki bilinen güvenilir bir fide üreticisi firma ile anlaşması halinde hiçbir risk taşımadan hazır fide ile üretim yapmış olacaktır. Hazır fide kullanımının kendisine getireceği avantajlar ise;

- İsteddiği tarihte dikime hazır fide bulabilme,
- Tüm fidelerin sağlam, sağlıklı, bir örnek olması,
- Hastalık ve zararlılarla bulaşık olmaması,
- Bakım işlemleriyle ve oluşabilecek olumsuzluklarla ve risklerle karşılaşmamış olması,
- Fidelik için yer işgal etmemesi,
- Çiftçinin talebi halinde kendi kullandığı yerel genotiplerden de hazır fide kullanabilecek olması,
- Ayrıca yörede çok yaygın olmamakla birlikte verim ve kalite bakımından, hastalık ve zararlılara dayanıklılık açısından avantajlı olan "Aşılı Fide" ile sebze yetiştiriciliğinin yapılması durumunda, gübreden de tasarruf sağlanacak olması, vejetasyon süresinin (sebze yetiştirilme sezonu) uzaması söz konusudur.

Çiftçinin girdi kalemleri arasında bulunan en önemli maliyetlerinden biri de sulamadır. Yukarıda da belirtildiği gibi sulama, sebze yetiştiriciliğini kısıtlayıcı önemli faktörler arasında yer almaktadır. Çiftçi, sebze sulamada ihtiyaç duyduğu elektrik enerji maliyetinin çok yüksek olduğunu belirtmekte, hatta tüm ürün maliyetine denk gelebilecek bir elektrik gideri olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca sondaj için de bir maliyet gerekmektedir.

Enerji maliyetinin azaltılması için, kısa vadeli, ancak sürekliliği olan yerlerde ekonomik anlamda büyük kazanç sağlayacak damla sulama sisteminin kurulması bir öneri olarak geliştirilebilir. Çünkü sebze yetiştiricisi, sulamayı karık usulü (salma sulama) ile yapmakta ve bu fazla su kullanılmasına ve bitkiden ve topraktan daha fazla suyun nem olarak kaybına (evapotranspirasyon) neden olmaktadır. Ayrıca, sulama elektrik maliyetini artırmakta, bazı yerlerde sulama için istihdam edilen işçi gibi ek maliyeti de berabe-

¹¹ Yerli türlerin korunmasında mevcut kurumlar ve ara aktörlere önemli roller düşmektedir. Bu alanda yapılacak bir araştırma, havza düzeyinde envanter oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

rinde getirmektedir. Sulama için harcanan zaman, fazla sulamadan doğabilecek toprak kaybı diğer olumsuzlukları da beraberinde getirecektir. Arazide kurulacak damla sulama sistemi ile bitkinin ihtiyaç duyduğu kadar sulama, program kapsamında yapılacak, fazla su harcanmasının önüne geçilecek, enerji tasarrufu sağlanacak, özellikle domateste ilk hasat ürünlerinde görülen çiçek burnu hastalığının önlenmesi (çiftçinin ifadesine göre) sağlanacak, yani verim kaybı önlenecektir. Ayrıca, damla sulama sistemi ile sulama yapılması halinde devletin sağladığı hibe ve sıfır faizli çok yıllık geri ödeme avantajlarından da faydalanılabilecektir. Böylece modern tarım uygulamalarına geçişe bir ivme de kazandırılmış olunacaktır.

Bir diğer önemli husus ise yörede kurulacak güneş panelleri ile enerji sağlanması ve sistem yardımı ile damla sulama sisteminin çalıştırılması mümkün olacaktır. Bu yöntemin henüz örnekleri olmasa da uygulanabilecek bir sistemdir. Sadece ilk yatırım maliyeti biraz yüksek olabilir. Ancak, sistemin yeterli ve dengeli olması halinde buradan elde edilecek elektrik enerjisi ile ev ve diğer işletmelerin enerji ihtiyacı da karşılanabilecektir.

Tüm bunların ışığı altında söylenebilecek olan, Tarım Bankalığının sebze üretimine pamuk ve buğdayda olduğu gibi destek vermesi sebze üreticisini kendi kaderi ile baş başa bırakmıştır.

1.2.2.1.4. Yetiştiricilik

Sebze üreticisi domates, biber ve patlıcanı ticari olarak üretmekte, karpuz, kavun türlerini ise aile ihtiyacını karşılamak için yetiştirmektedir. Üretici, ticari sebzeçiliğin önem ve konumunu kavramış durumdadır. Yetiştirmekte olduğu tüm sebzelerin fideden yetiştirilmesi gerektiğini bilmekte, fakat sadece kavun ve karpuzu tohumdan yetiştirmektedir. Bu iki sebzenin getirisi ekonomik olarak değerlendirilmediğinden hiç bakım yapılmaksızın, susuz olarak yetiştirilmektedir. Ticari olarak yetiştirilen sebzelerin ekim-dikim sistemi olarak masura (karık olarak adlandırmakta) uygulanmaktadır. Çiftçinin bu sistemi bilmesi sonuçta bilinçli ve usulüne uygun bir yetiştirme tekniğinin uygulandığını göstermektedir. Ancak domates, biber ve patlıcan için bırakılan sıra arası ve mesafelerde ise bazı sakıncalar bulunmaktadır;

Domateste olması gereken mesafe (sıra arası x sıra üzeri), 50cm x 100–120 cm'dir (çeşit özelliğine göre değişebilir).

Çiftçinin bırakmış olduğu mesafe ise 20cm x 60cm (çift sıra dikim sistemi tercih edilmiş ve mesafe bazen 40 cm bırakılmıştır) olup bu oldukça dar ve yetersiz bir mesafedir.

Biberde olması gereken mesafe, 70–80 x 25–40 cm iken çiftçinin bırakmış olduğu mesafe 20cm x 60cm'dir (çift sıra dikim sistemi tercih edilmiştir). Bu oldukça dar ve yetersiz bir mesafedir.

Patlıcanda olması gereken mesafe, 40–50 cm x 80–100 cm iken çiftçinin bırakmış olduğu mesafe ise 20cm x 60cm'dir (çift sıra dikim sistemi tercih edilmiştir). Biberde olduğu gibi bu oldukça dar ve yetersiz bir mesafedir.

Her üç sebze de ekim dikim mesafesine müdahale gerekmektedir. Dar mesafede bitki optimum gelişmesini sürdüremez; dal, gövde ve meyvelerin toprak ve su ile temasına, böylece, bazı hastalıklara ve verim kaybına neden olur.

Çiftçi masura veya karıkların oluşturulmasında mekanizasyondan faydalanabilmesine rağmen gerekli mesafeyi ayarlayamamaktadır.

Toprak tipi bakımından yetiştirilen sebze türlerinin uygunluğunda bir problem yaşanmamakla birlikte, toprak analizinin yapılmasının ardından çıkan sonuca göre, domates, biber ve patlıcan türleri farklı alanlarda da yetiştirilebilir. Çiftçilerin kendi tecrübeleriyle uygun toprağı seçebilmekte oldukları görülmüştür. Ancak farklı sebze türleri ya da mevcut türlerle münavebe yapılabilir.

Sebze yetiştiriciliğinde gübrelemede; uygun doz ve zamanlama genel prensipler doğrultusunda uygulanıyor görünse de toprak analiz sonuçlarına göre gübre verilmesiyle tasarruf sağlanabilir ve gerekli gübre verme yöntemleri uygulanabilir. Çiftçi, sıra aralarının darlığı nedeniyle 2. ve 3. gübrelemede sorun yaşadığını belirtmiştir. Bitki sıra arası ve sıra üzeri mesafelerinin uygun hale getirilmesi ile bu sorun çözülebilir.

Sulama konusunda, çiftçi salma sulama (karık) yöntemini kullanmaktadır. Bu konudaki öneriler girdi temini başlığı altında detaylı bir şekilde verilmiştir. Bu alanlarda damla sulama yöntemi önerilebilir. Özellikle domates üretiminde damla sulama kullanılmasıyla sudan tasarruf edilebilir ve hastalıkların önüne geçilebilir. Meyve ve dalların toprakla temasının önlenmesi sulama yönteminden kaynaklanan verim ve kalite kayıplarının ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

Yörede fideden yetiştiricilik yapılmaktadır. Fide dikim tarihinin Mayıs ayı ortaları gibi biraz geç tarihlerde yapıldığı belirtilmiştir. Bu süre daha öne alınabilir. Çiftçinin ürününü geç hasat etmesinin nedeni geç dikimdir. Çiftçiler Ağustos sonu Eylül başında hasat yapabildiklerini, ürünlerini bazen Tokat domatesi ile aynı zamanda pazara sunduklarını, böylece ürünlerini düşük fiyata sattıklarını belirtmişlerdir. Yöre domatesinin geççi bir çeşit olduğu bilinmekte, dolayısıyla yörede diğer yerli domateslerin bitmek üzere olduğu

bir sırada ürünün Diyarbakır pazarında söz sahibi olması ve yüksek fiyattan alıcı bulması büyük bir fırsat ve avantaj olarak görülmektedir. Gerçekten de pazarda azalan yerli ve diğer domatesler Ağustos sonu ve Eylül başlarında fiyat artışına neden olmakta, bu dönemde Karabahçe domatesinin pazara girmesi bu ürünü ekonomik açıdan şanslı kılmaktadır. Domates tohum ekimini 2–3 kez ve farklı tarihlerde yapmak, bu ürünün pazarda değişik zaman dilimlerinde bulunmasına yardımcı olacaktır. Böylece ürün pazarda daha yüksek değerden alıcı bulacaktır.

Önerilen fide dikim tarihleri;

- 15 Nisan (mümkünse nisan başları),
- 30 Nisan ve 10–15 Mayıs'tır.

Ayrıca tüm dikim tarihleri onar gün ara ile yapılabilir.

Bu durum yetiştiricilerin her birinin veya grup olarak, farklı tarihlerde fide dikmesi ile de sağlanabilir. Böylece ürün hasat tarihleri erkenci, orta geççi ve geççi olarak ayarlanabilir.

Yetiştiricilere ayrıca yerli domates dışında yüksek sıcaklıklara dayanıklı çeşitler önerilebilir. Çünkü bölgede domates yetiştiriciliğini kısıtlayıcı en önemli faktör yaz aylarındaki yüksek sıcaklıklardır. Karacadağ bölgesi yaz aylarında çevresine göre daha serin olmakta, bu durum avantajlı bir durum yaratmaktadır. Ancak, domatesin 35 derece üzerindeki sıcaklıkta yetiştirilmesi zorlayıcıdır. Bu durum, özellikle Ağustos aylarında çiçek dökülmesine, tozlanma ve döllemenin olumsuz etkilenmesine, dolayısıyla verim düşüklüğüne sebep olmakta, bitkinin gelişmesinde morfolojik olarak bir durgunluğa neden olmaktadır. Havanın serinlediği Eylül ayında bitkiden yeniden ürün alınabilmektedir. Söz konusu olumsuzluk çiftçi tarafından da dile getirilmiştir. Bu sebeplerden dolayı, periyodik fide dikim tarihlerinin uygulaması sorunu çözmede etkili olacaktır. Aslında Karacadağ bölgesi bu durumda diğer bölgelere göre biraz daha avantajlı konumdadır.

Ayrıca, yörede görülen domatesteki çatlama ve çatlamaların fizyolojik olmakla birlikte sulama konusuna gereken özen gösterildikçe azalacağı düşünülmektedir. Yörenin iklim özelliği bakımından kısmen de olsa domates için uygun olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte yörede birinci ürün olarak soğan ve marul tavsiye edilebileceği gibi, erken sonbaharda ispanak yetiştiriciliği de tavsiye edilebilir. Domates yetiştiriciliğinin optimize edilmesi ile yörenin bu ürünle bütünleşerek büyük bir pazar oluşturması muhtemeldir.

1.2.2.1.5. Bitki Koruma

Yöre çiftçisi bitkilerde görülen hastalık ve zararlı ile mücadeleyi çevresinden gördüğü ve izlediği şekilde yapmaktadır. Hastalık görüldüğü zaman ilaç kullanmakta, fakat hastalığın teşhisinde herhangi bir teknik yardım almamaktadır. Hatta hastalığın adı ve mahiyeti hakkında bilgi sahibi olunmadığı izlenmiştir.

Domates zararlısı konusunda ise kırmızı örümcekten söz edilmekte, fakat zararlı popülasyonu görülmeden, koruyucu önlem olarak kükürt kullanılmaktadır. Bu sorun, gerektiği zaman uygun ilaç verilerek çözülebilir.

Domates yetiştirilen alanlarda, yetiştiriciler tarafından tanımlanamayan, ancak canavar otu olarak bilinen yabancı ot sorunu bulunmaktadır. Bu sorunun, yabancı ot teşhisinin yapılması halinde çözülebileceği düşünülmektedir.

Bitki koruma ile ilgili sorunlar vejetasyon döneminde verilecek uygulamalı ve görsel seminerlerle çözülebilir. Böylece, bitki koruma açısından, gerekli kimyasal veya kültürel işlemlerle sorunsuz bir sebzeçilik mümkün olacaktır.

1.2.2.1.6. Hasat ve Pazarlama

Yetiştiriciler, ürünü Ağustos sonu Eylül başlarında hasat etmektedirler. Hasat zamanının gecikmesi, diğer çeşitlerin pazarı tükendiğinde avantajlı hale gelebilmektedir. Hasadı yapılan ürünler birinci ve ikinci kalite sınıflarına ayrılıp plastik kasalara konmaktadır. Bu aşamada meyvede standardizasyona gidilerek, ürünler plastik violle konup pazara gidinceye kadar ezilme ve pörsümesi önlenir. İnce kabuklu olan domates çabuk zedelenebilmektedir.

Üreticilerin anlatımlarına ve yapılan alan gözlemlerine göre Karabahçe domatesi olarak bilinen genotipin genel özellikleri şöyledir¹²; pürüzsüz, bol sulu, ince kabuklu, nakliye ve muhafazaya dayanıksız, yuvarlak veya küremsi, dolgun şekilli, kırmızı meyve ka-

¹² Bu genotiple ilgili daha önce herhangi bir bilimsel araştırma yapılmamıştır.

buğuna sahip, meyve sapına doğru yeşil tonlamaya sahip, zaman zaman sap kısmında odunsu yapı görülmektedir. Ayrıca, meyve et rengi kırmızı-pembesidir. Etili bir yapıda olan meyve boyu yüksek bir özelliğe sahip olup, taze sofralık tüketime uygun bir genotiptir.

Taze tüketime uygun olan meyve yöre halkı ve Diyarbakır pazarı tarafından tercih edilmektedir. İç pazar damak zevkine uygunluğu nedeniyle potansiyel bir üründür. Ancak bu ürünü zarar görmeden pazara ulaştırmak oldukça güçtür. Bu sorunu çözmek için sunlara dikkat edilmesi gerekir;

- Ürün pazara gideceği gün özellikle yakın pazara gidecekse sabah erkenden hasat edilmeli ve aynı gün pazara ulaştırılmalı,
- Ürün hasadında titiz davranılmalı meyvenin daldan kopması fazla zorlanılmadan yapılmalı,
- Mümkünse daha dikkatli olduklarından kadın çalışanlar tarafından hasat edilmeli,
- Ürün plastik violleri barındıran plastik kasalara tek tek yerleştirilmeli,
- Ürünün albenisini artırmak için kasanın üstü jelâtinle kaplanmalı,
- Sınıflandırma 1. 2. ve 3. kalite olarak yapılmalı,
- Mümkünse her köyde ambalajlama ünitesi kurulmalı ve bant usulü düzenleme yapılmalı,
- Ürün uzak pazara gidecekse pembe olum döneminde hasat edilmeli,
- Ürünün adı, hasat tarihi kısacası ürün bilgisi ambalaj üzerinde bulunursa pazarda daha çok tercih edilecek ve albenisi artacak ve standardizasyona gidilmiş olunacaktır,
- Hasat edilemeyen sezon sonu ürün, iklim şartları uygun olmadığında toplanarak soğuk hava veya adi depolarda bekletilip sezon sonunda Kasım gibi piyasaya sunulmalı,
- Piyasaya sunulamayacak kadar olgunlaşmamış ürün gerektiğinde tursu yapılarak değerlendirilebilir veya tursuculara satılabilir.

Karacadağ bölgesi çiftçisinin organik üretim konusunda bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Bu bölgede yetiştirilen sebzelerin iyi tarım uygulamaları ilkelerine göre yetiştirilmesi sağlanabilir. Daha sonraki dönemde ise organik üretime geçiş süreci başlatılabilir. Ayrıca, çiftçilerin çiftlik gübresi kullanmadığı da bilinmektedir. Ancak toprak analizleri sonucunda bu gübreden de faydalanılabilir. ¹³Yö-
renin organik tarım potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Mevcut sebze alanlarının dışında, potansiyel alanlar işlenerek yeni sebze alanları açılabilir. Taşlı arazilerin kamu desteği ile temizlenmesi tarımsal ve hayvansal üretimin gelişmesine katkı sunacaktır.

Yörede yerli domatesi yaygınlaştırmak için hasat şenlikleri yapıp, ürün tanıtımları için Karabahçe Domates Festivali gibi etkinlikler düzenlenebilir.

Yörede sebzeçilik ve bitki koruma konularında kurs, seminerler vb. düzenlenerek çiftçilere eğitimler verilebilir.

Pazarda söz sahibi olmak için domates üretici birlikleri kurulabilir veya kooperatifleşmeye gidilebilir.

I.3. HAYVANCILIK

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Pulat

I.3.1. Proje Kapsamında Yer Alan Yerleşimler ve Üretim Çeşitleri Açısından Genel Değerlendirme

Karacadağ bölgesinde, proje kapsamında yer alan tarıma elverişli alanlarda entansif süt sığırcılığı yapılmakla birlikte, kaba yem bitkisi ihtiyacının karşılanmasında yetersizlikler bulunmaktadır. Özellikle Diyarbakır'ın Çınar İlçesine bağlı Kazıktepe, Ortaşar, Bozçalı köylerinde, uygun sulanabilir arazi varlığı nedeniyle süt sığırcılığının geliştirilmesi düşünülebilir. Ancak bölgede genel olarak süt sığırcılığına ilişkin sektörel yapılanma gerçekleştirilemediğinden, yeterli kaba yem üretimi (yonca, fiğ, silajlık mısır vb) yatırımları; sağlıklı damızlık hayvan, ürün değerlendirme ve pazarlama süreçleri düşünülerek gerçekleştirilmelidir.

Diyarbakır'ın Çınar İlçesine bağlı bulunan Kılıçkaya Köyü, Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine bağlı bulunan Karacadağ Beldesi, Şanlıurfa'nın Siverek İlçesine bağlı Karabahçe, Kargaşı, Gazi, Gedik köylerinde geniş mera alanlarını değerlendirmek amacıyla yarı entansif küçükbaş hayvan (koyun ve keçi) üretimi ile birlikte entansif ve yarı entansif hindi üretimi yapılabilir. Dönemsel olarak yapılacak olan yarı entansif hindi üreticiliği, koyunculuk nedeniyle artan kene popülasyonunun kontrol edilebilmesi açısından, ayrıca kımlı, süne ve çekirge mücadelesinde ekolojik bir enstrüman olarak kullanılabilir.

¹³ Mikro bölge özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, sebzeçilik için gerekli olan organik gübre hayvancılık alanından elde edilebilir. Sektör politikalarının geliştirilmesi durumunda farklı alanların birbirini destekleyeceği ve ekonomiyeye bir dinamizm getireceği söylenebilir.

Tarıma elverişli olmayan geniş kayalık ve taşlık alanlar ipekböcekçiliği ve yaş koza üretimine yönelik olarak, ipekböceği yetiştiriciliğinin temel hammaddesi olan dut yaprağı üretimi amacıyla dut fidanı ekimi yolu ile değerlendirilebilir. Bu yolla, bölgenin ağaçlandırılması ve ekonomik olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ayrıca, yaprak temini amacıyla yapılacak dut ağacı budamalarından elde edilecek ince dalların ısınma amacıyla kullanılması çiftlik gübresinin sebzeçilikte kullanılmasını teşvik ederek eko tarım uygulamasını yaygınlaştıracaktır.

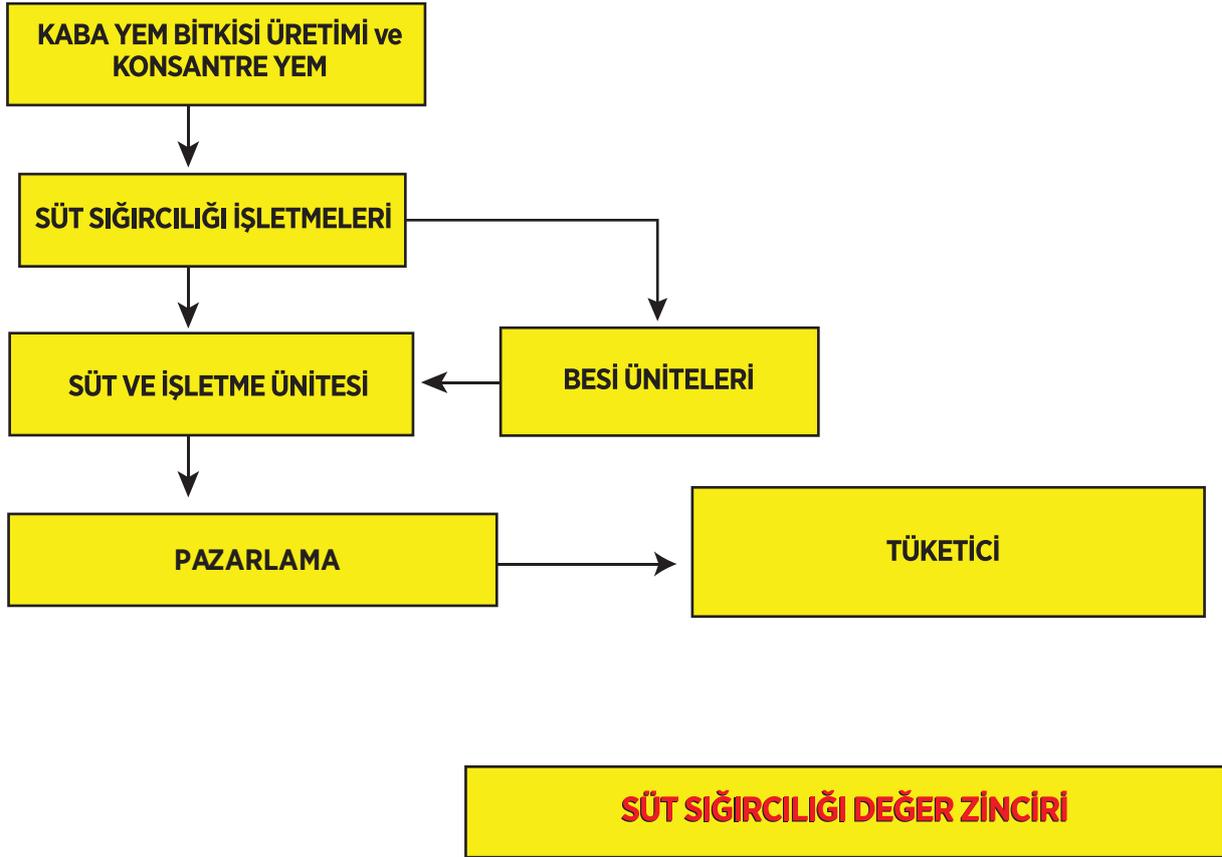
1.3.2. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği

Türkiye sığır varlığı bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmasına rağmen, birim başına verim açısından yeterli düzeyin oldukça gerisindedir. Birim başına verim düşüklüğünün birbiri ile ilişkili birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi; meraya dayalı olarak sürdürülmekte olan geleneksel hayvancılık yöntemleridir. Bir diğeri; yerel türlerin yetersiz olduğu ve kısa süreli olarak kullanılabilen meralarda, doğal seleksiyon yolu ile gelişmiş türler olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka neden; söz konusu yerel türlerin doğal koşullardaki bütün canlılarda olduğu üzere, yaşama gücü yönünde selekte olmuş olmalarıdır. Günümüze kadar köy temelli üretim modellerinde büyükbaş hayvan üretimi mera ve bitkisel üretimin artık maddeleri (saman vb) kullanılarak yapılmaktaydı. Söz konusu üretim yöntemi değiştirilmeden uygulanan ıslah çalışmaları (ithal kültür ırkı hayvanlar, suni tohumlama yolu ile melezleme çalışmaları) genellikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni, hayvansal üretim için girdi oluşturacak kaliteli yem bitkileri üretiminin yetersiz kalması, yem fiyatlarının yüksekliği ve hayvansal ürünlerin piyasa değerinin örgütlenme ve pazarlama yetersizlikleri nedeniyle düşük kalmasıdır. Üzerinde durulması gereken bir başka sorun, hayvan hastalıkları ile mücadelede yetersizliklerin üretim maliyetlerine yansması ve bunun büyükbaş hayvan üretiminin gelişmesine engel olmasıdır.

Dünya genelinde olduğu gibi; Türkiye’de de süt üretimi temel olarak sığırdan elde edilmektedir. Nitekim 1997 yılı verilerine göre inek sütünün toplam dünya süt üretimindeki payı % 89,7, Türkiye süt üretimindeki payı da % 88,6 civarındadır. Sığırın et üretimindeki payı dünyada % 25, Türkiye’de ise % 30–35 dolayındadır. Süt ve et üretimindeki rolünün yanı sıra, sığırın geniş getirme özelliği nedeniyle insan tarafından doğrudan tüketilemeyen bitkiler ve bitkisel ürünleri tüketebilmesi ve bunlardan son derece değerli besin maddeleri üretmesi sığır yetiştiriciliğini vazgeçilmez kılmaktadır. Sığır yetiştiriciliği yoğun işgücü gerektirmektedir. Bunun bir diğer anlamı, bu sektörün önemli bir istihdam potansiyeli oluşturmasıdır. Bu bakımdan işsizliğin yoğunlaştığı ülkelerde sığır yetiştiriciliği önemli bir istihdam sektörü olarak algılanabilir. Yılın her döneminde süt verebilen sığır, süt işleyen sanayi için yaşamsal önem taşımaktadır. Karma yem, tarım makineleri vb. üreten sanayi için de sığır yetiştiriciliği önemli bir pazar alanı oluşturmaktadır.

Sektörde başarıya ulaşmak için sığır yetiştiriciliğinin kendi içinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Günümüze kadar, genel olarak hayvancılığın ve özel olarak sığır yetiştiriciliğinin tarımın alt sektörü olarak değerlendirilmesi; hem hayvansal üretimin hem de hayvansal üretim için girdi üreten bitkisel üretimin gelişmesine engel olmuştur. Bununla birlikte, sığır yetiştiriciliğinin tarım gibi, gıda sektörünün bir alt sektörü olduğu; bu sektörlerdeki her türlü gelişmenin sığır yetiştiriciliğine yansıtacağı gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca, sığır yetiştiriciliğinin ekonomik amaçlarla yapıldığı, ekonomik olmaması halinde yetiştiricilerin sığır yetiştirmeyeceği veya işletmelerini geliştirmeyeceği gerçeği de unutulmamalıdır. Başka bir deyişle, ekonomik olduğu sürece sığır yetiştiriciliğinin yapılması ve geliştirilmesi şansı vardır. Bu nedenle, uygulanacak politika ve alınacak önlemlerde yetiştiricilerin memnuniyetinin ve yetiştiriciliğin işletme ekonomisine katkısının esas alınmasına önem verilmelidir.

Proje kapsamında yer alan Kazıktepe, Bozçalı ve Ortaşar köylerinde süt sığırcılığı yatırımlarının desteklenmesi anlamlı olabilir, ancak yukarıda sözü edilen sorunlar değerlendirilmelidir. Mevcut sulanabilir arazi varlığı düşünüldüğünde söz konusu yerleşim birimlerinde toplam 1.000 başlık kapasitede süt sığırcılığı yapılabilir. Uygun ırklar ve entansif üretim yöntemleri uygulandığında gerçekleşecek yıllık kâr miktarı yaklaşık 4.600.000 TL’dir.

1.3.2.1. Büyükbaş Hayvan Üretimine İlişkin Sorunlar

- **Uygun barınak modellerinin seçiminde yapılan hatalar;** bölgede kullanılan barınaklar hayvanın fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak, sağlıksız ortamlardır.
- **Sağlıklı kaliteli damızlık hayvan temini;** son yıllarda sektöre ilginin artması, modern ve büyük ölçekli işletmelerin kurulması ile birlikte, hastalısız damızlık hayvan ihtiyacı giderek en önemli sorun haline gelmiştir. Sağlıklı damızlık hayvan temini ivedilikle çözülebilecek bir sorun değildir. Hayvansal üretim açısından damızlık sorununu kısmen çözmüş olan gelişmiş ülkelerden ithalat yoluyla bu ihtiyaç karşılanabilir. Ancak yerel türlerin gen kaynaklarının kullanılması ve korunması ihmal edilmemelidir. Ancak bu türden AR-GE çalışmaları zaman ve kaynak gerektirdiğinden, projeler destek fonları ve kamu desteği ile gerçekleştirilmelidir.
- **Kaliteli kaba yem üretimi ya da temini;** süt sığırçılığında kritik başarı faktörleri arasında yer alan kaliteli kaba yem üretimi yeni yatırımlarla birlikte giderek daha büyük bir sorun haline gelmiştir.
- **Hayvan hastalıkları ile mücadelede yetersizlik;** özellikle Ege ve Marmara bölgelerinde, kontrolsüz olarak gelişen sektörel yapı içinde salgın ve enfeksiyöz hastalıklar en önemli sorun haline gelmiş bulunmaktadır. Küçük aile işletmeleri için sorun olmayan kronik enfeksiyonlar (brucellosis, tüberkülozis, leukosis, IBR, BVD vb.) büyük işletmeler için oldukça önemli üretim ve sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Ayrıca salgın hastalık olarak tanımlanan şap hastalığı büyükbaş üretimi için oldukça önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.
- **Eğitilmiş işgücü ve örgütlenme;** sektörün en önemli sorunlarından biri eğitilmiş iş gücü yetersizliğidir.
- **Finansman sorunları;** yatırımlar için gerekli öz kaynak yetersizliği ve kredi kullanımına yönelik yaşanan sorunlar sektörün gelişimi önündeki en büyük problemlerdendir.
- **Pazarlama;** bölgede sağlıklı bir pazar ortamı bulunmamaktadır. Sürekli pazarla ilişkili olan süt üretiminin, genel ekonomik, sosyal ve klimatolojik değişkenlerden etkilenmeyecek düzeyde istikrarlı bir yapıya kavuşturulması bir zorunluluktur. Sektörde markalaşmanın gerçekleşebilmesi üretim zincirinin eksiksiz yapılandırılmasına ve sürdürülebilirlik ön koşuluna bağlıdır. Bu yolla üretilecek mamul maddelerin sürekli arzı markalaşmayı kolaylaştıracaktır.

Tablo 1: Proje Kapsamındaki Yerleşimlerde Öngörülen Süt Sığırcılığı, Kapasite ve Gelir Tablosu

YERLEŞİM	HANE	HANE BAŞI HAYVAN/ GELİR	SÜT(ton/ yıl) ÜRETİMİ TOPLAM	TOPLAM
BAĞLAR/DİYARBAKIR				
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	543	-		
YİĞİTYOLU KÖYÜ	83	-	-	-
YALANKOZ KÖYÜ	57	-	-	-
BAĞLAR TOPLAM	683	-	-	-
ÇINAR /DİYARBAKIR				
KILIÇKAYA KÖYÜ	176	-	-	-
KAZIKTEPE KÖYÜ	8	5/24.000	305	192.000
ORTAŞAR KÖYÜ	114	5/24.000	4.346	2.736.000
BOZÇALI KÖYÜ	38	5/24.000	144	912.000
ÇINAR TOPLAM	336	-	4.795	3.840.000
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019	-	4.795	3.840.000
SİVEREK/ŞANLIURFA				
KARABAĞÇE KÖYÜ	279	-		
A.KARABAĞÇE/KARGAŞI KÖYÜ	228	-	-	-
GAZİ KÖYÜ	97	-	-	-
GEDİK KÖYÜ	106	-	-	-
BÖGÜRTLEN KÖYÜ	108	-	-	-
SİVEREK GENEL TOPLAM	818	-	-	3.840.000

1.3.2.2. Çözüm Yöntemleri

Çözüm yöntemi olarak aşağıda tanıtılan; süt sığırcılığı ve besicilik alanında tanımlanmış sorunlara kalıcı yanıtlar oluşturmak amacıyla hazırlanmış proje uygulamasının desteklenmesi önerilebilir.

GAP Bölgesi Hayvancılıkta Dikey Kümelenme ve SPF (hastalıktan arı) Damızlık Düve Yetiştirme Projesi

Gerçekleştirilecek dikey kümelenme modeli; tarım, hayvancılık ve gıda sanayi alanında faaliyet gösterecektir. Özel çalışma alanı; hastalıktan arı süt sığırcılığı, Spesifik Patojen Free (SPF) (zoonoz hastalıklar, sürü sağlığı ve işletme maliyetleri açısından önemli olan hastalıklardan arı) damızlık düve yetiştirmek olacaktır. Bu yolla; halk sağlığı koruyucu hekimlik alanında önemli katkılar sağlanacaktır. Bunun dışında; kurumsal ortaklardan oluşan (60-80 adet 100-1.000 baş sağmal kapasiteli süt üretim işletmesine sahip tüzel kişi, STK ortaklığı) tabanı ile ortak üretim ve hizmet alanlarında Dicle Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesinde faaliyet gösterecek AGRİMED AŞ kurulacaktır. Söz konusu şirket; AR-GE, tarımsal sanayi (yem fabrikası, kaba yem üretim organizasyonu, makine parkı, sulama sistemleri üretimi, süt ve et işleme tesisleri), çiftlik yönetimi, ulusal damızlık boğa spermi üretimi, uygulamaya dönük eğitim faaliyetleri yürüten bir tarım akademisi ile sektör için gerekli insan kaynağının temin edilmesi de olmak üzere tüm bileşenleri bütünleştirecek bir ortamı sağlayacaktır.

GAP sulama hedeflerine ulaşıldığında gerçekleşecek ikinci ürün bitkisel üretim deseninde yer alan kaba yem ve sanayi bitkileri üretiminde artışlar beklenmektedir. Söz konusu bitkisel üretimi girdi olarak kullanan modern ve entansif hayvancılık modelleri geliştirilmeden GAP'ın istenilen ekonomik kalkınmayı ve istihdamı sağlaması beklenmemelidir.

GAP ARAZİ SULAMA HEDEFİ (1.050.000 HEKTAR) KAPSAMINDA ÜRETİLECEK II. ÜRÜN YEM VE SANAYİ BİTKİLERİ ÜRETİM POTANSİYELİ

	ÜRÜN ÇEŞİDİ	ÜRETİM ALANI (HEKTAR)	ÜRETİM MİKTARI (TON/YIL)	EKONOMİK DEĞER (TL)
1	KURU YONCA (1.ÜRÜN)	200.000	5.000.000	1.300.000.000
2	KURU FIĞ OTU (2.ÜRÜN)	250.000	1.250.000	437.000.000
3	SİLAJLIK MISIR (2.ÜRÜN)	600.000	30.000.000	3.000.000.000
4	TANER MISIR(1-2. ÜRÜN)	250.000	3.000.000	1.200.000.000
5	HUBUBAT (1.ÜRÜN)	600.000	2.700.000	1.080.000.000
	SAMAN (ARTIK ÜRÜN)	600.000	1.200.000	144.000.000
	TOPLAM	1.050.000		7.161.000.000

GAP KAPSAMINDA ÜRETİLECEK II. ÜRÜN YEM VE SANAYİ BİTKİLERİ ÜRETİM POTANSİYELİ HAYVANSAL ÜRETİME YANSIMASI

	HAYVAN NİTELİĞİ	HAYVAN MİKTARI (BAŞ/YIL)	ÜRÜN MİKTARI (TON/YIL)	EKONOMİK DEĞER (TL/YIL)
1	SAĞLAM HAYVAN	4.700.000	34.310.000(SÜT)	34.310.000.000
2	BESİ DANASI	2.295.000	734.400.(ET)	8.812.800.000
3	DAMIZLIK DÖVE	2.295.000		11.475.000.000
4	DEFORME HAYVAN	400.000		700.000.000
5	DAMIZLIK BOĞA SPERMİ		20.000.000/DOZ	200.000.000
HAYVANSAL ÜRETİM TOPLAMI				55.497.800 000
BİTKİSEL ÜRETİM TOPLAMI				7.161.000.000
GIDA SANATİ, HİZMETLER, KATMA DEĞER %25				14.664.700.000
TOPLAM İSTİHDAM MİKTARI (YILLIK 24 000 TL/AİLE)				652.665 (AİLE)

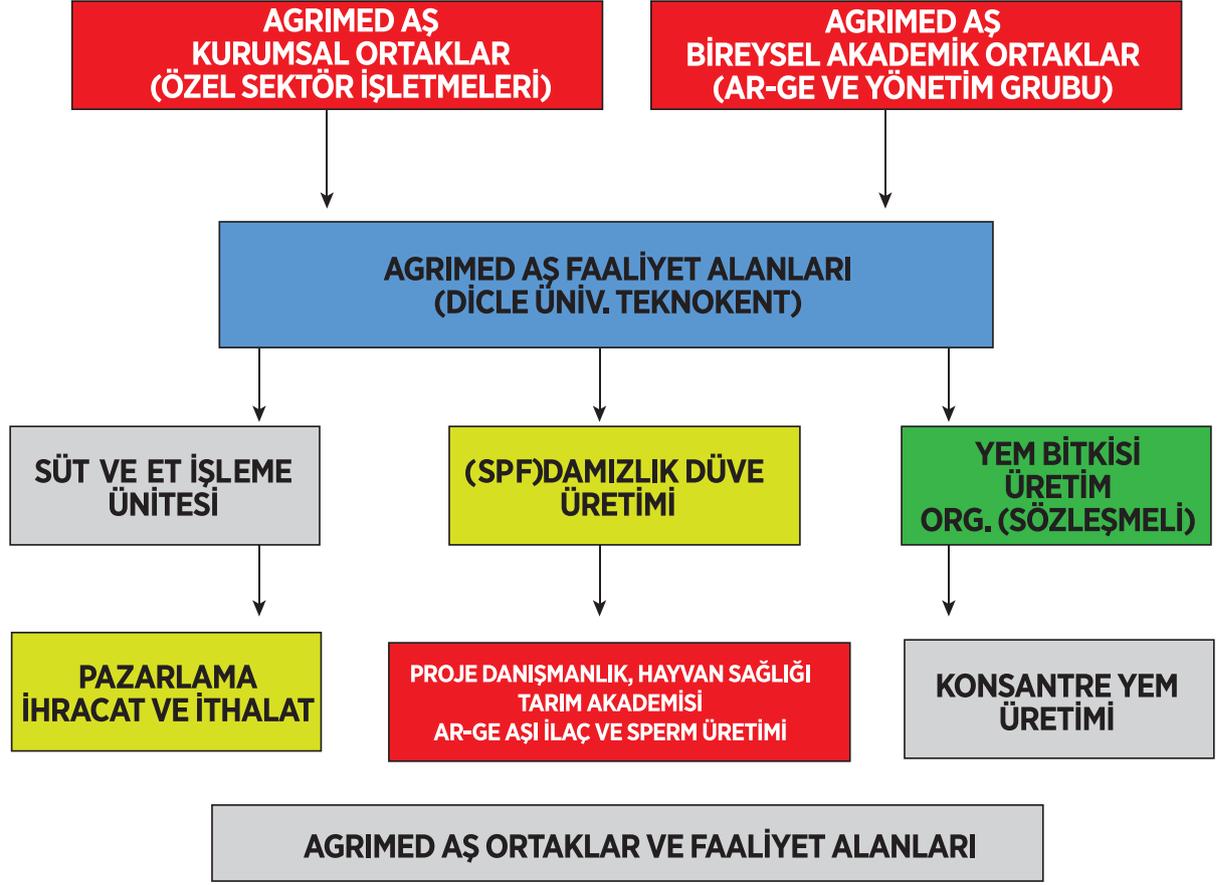
Not: Tablolar GAP projesi kapsamında öngörülen sulama hedefi dikkate alınarak tarafımdan oluşturulmuştur.

Bu proje, bölgede girdi kullanan hayvansal üretim modellerini geliştirerek, bitkisel üretimin geliştirilmesini, ürün deseninin çeşitlendirilmesini, ikinci ve üçüncü ürün olarak tanımlanan yem ve sanayi bitkileri üretiminin artırılmasını, toprak kullanım verimliliğinin artırılmasını ve eko-tarım ve toprak kalitesinin korunmasını sağlayacaktır. Ayrıca eko-tarım için en önemli girdi olan organik çiftlik gübresi kullanımının artırılması, süt ve et üretiminin artırılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, süt ve et işleyen sanayi kuruluşlarının geliştirilmesi, arazi sulama sistemlerinin kullanımının artması ve sulama sistemleri, tarım, hayvansal üretim makine ekipman imalat sanayisinin gelişmesi yolu ile önemli oranda istihdam sağlayacaktır. Diğer yandan, yem bitkisi üretim potansiyeli ve oluşturulacak SPF damızlık üretim projesi ile Orta ve Doğu Anadolu Bölgesinin hayvansal üretimine önemli oranda destek sağlanacaktır. Gerçekleşecek üretimin Ortadoğu pazarlarına ulaşımını sağlayarak, hayvancılıktan başka şanslı olmayan, klimatolojik ve coğrafi özellikleri nedeni ile yem bitkileri üretim potansiyeli zayıf olan Orta ve Doğu Anadolu Bölgelerinin istihdam ve ekonomisine de önemli katkılar sağlanacaktır.

Projenin hedefi

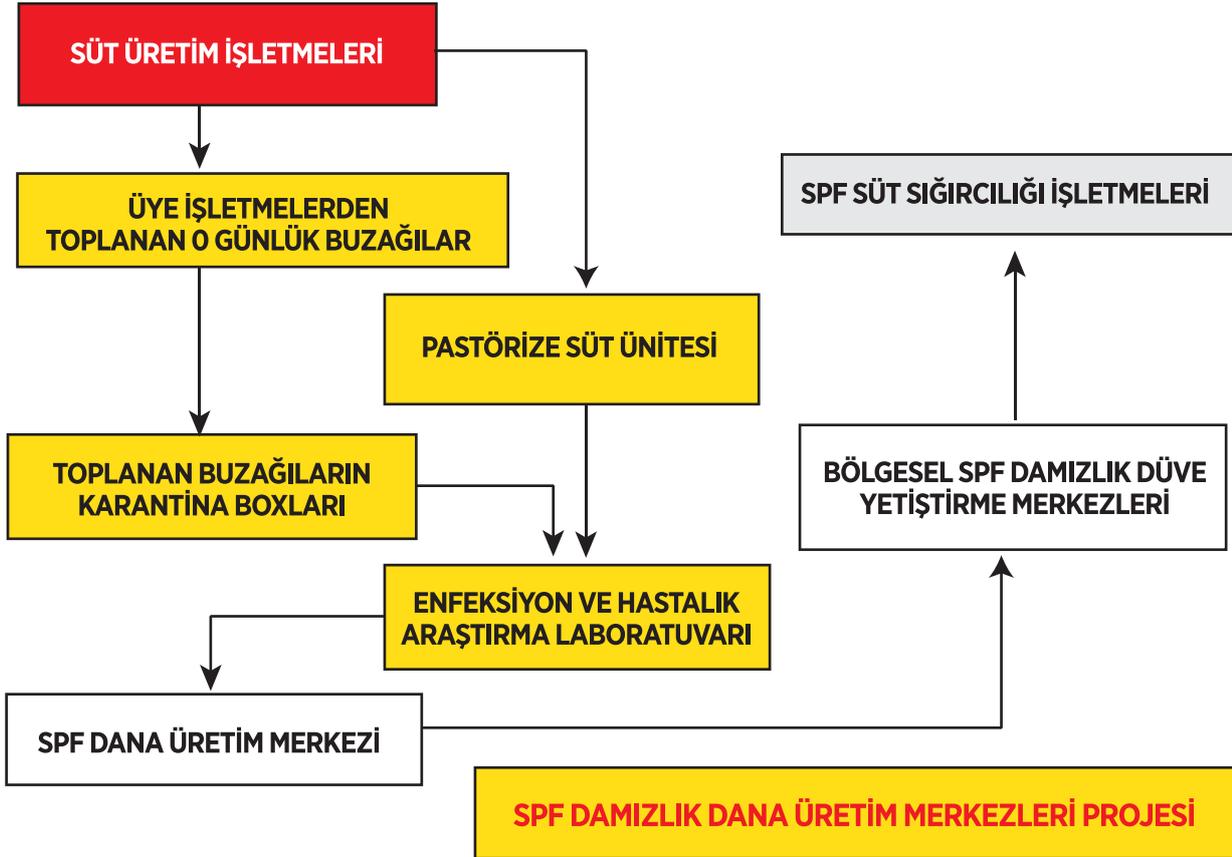

İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya açılımı olan tarım ve hayvancılık alanında AR-GE, üretim ve pazarlamayı içeren yatay ve dikey kümelenme oluşturmak

Üretilecek SPF damızlık düvelerin öncelikli olarak bölgede kurulacak hayvancılık işletmelerinin ihtiyaçlarını karşılaması planlanmıştır. Ancak projede öngörülen başlangıç kapasitesi (20.000 baş/yıl), kümelenme modelimiz içine dâhil olacak yeni işletmelerle artış göstereceğinden 10 yıllık bir süreç sonunda 50.000 baş/yıl kapasiteye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu durumda bölge dışı pazarlara yönelim söz konusu olacaktır. Ancak, planlanan SPF damızlık üretiminin, zaman içinde hayvansal üretim potansiyeli yüksek ancak yaygın olarak enfekte olan sürülerin enfeksiyondan arındırılması amacıyla bölgesel damızlık üretim merkezleri olarak yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Söz konusu proje ile gerçekleşecek enfeksiyondan arındırma süreci tamamlandıktan sonra damızlık işletmeler bölgesel önemini yitirmeyip, sektörün sigortası işlevini sürdürecektir. Enfeksiyondan ari süt sığırcılığı işletmelerinde ortaya çıkacak kontaminasyonlar sonrasında, işletmenin tüm hayvanlarının değiştirilmesi ve tekrar ari işletme statüsüne kavuşması sağlanmış olacaktır. Ayrıca işletmelerde üretim dışı kalarak kesime giden süt sığırlarının oluşturduğu kapasite boşluğu damızlık işletmeden sağlanan hastalıktan ari genç hayvanlarla tamamlanacaktır. Yukarıda sözü edilen SPF damızlık işletmelerinin yakın gelecekte pazar ve rekabet sorunu bulunmamaktadır.

Damızlık üretimi açısından şu an itibarı ile rakip olabilecek bir yapılanma mevcut değildir. Dikey ve yatay kümelenme modeli ile oluşturulacak organizasyonun en önemli çıktısı, kaynak kullanım verimliliğinin yükselmesi nedeniyle üretim maliyet ve kalitesindeki artış olacaktır. Bu durum özellikle hedef olarak belirlenen Ortadoğu pazarlarında süt ve et mamul maddeleri açısından yerli ve yabancı rakipler karşısında önemli avantajlar sağlayacaktır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi üretim alanının iklimolojik ve coğrafi potansiyeli ve GAP kapsamında gerçekleşecek tarımsal sulama alanlarının genişlemesi sonucu ikinci ürün yem ve sanayi bitkileri ekim alanları ve rekoltesinde önemli artışlar gerçekleşecektir. Bu durum hayvansal üretim girdilerinde önemli oranda maliyet avantajı sağlayacaktır. Ayrıca bölgenin hayvansal ürün ihracatında herhangi bir kısıtlamanın olmadığı Ortadoğu pazarına yakın olması, rekabet ve pazarlama açısından önemli avantajlar sağlamaktadır.

Projede ön görülen kurumsal ortakların toplam başlangıç kapasitesi yaklaşık 20.000 baş damızlık süt sığırdır. Kurumsal ortakların sahip olduğu işletmelerin damızlık üretim potansiyeli üzerinden yürütülecek projede; her yıl geometrik artışla büyüyecek damızlık kapasite, mevcut işletmelerin kapasitelerinin artması ve yeni işletmelerin kurulması yolu ile giderek büyüyecektir. İlk yıl yaklaşık 10.000 baş damızlık ile gerçekleşecek olan kapasite ikinci yıldan sonra gerçekleşecek varlık büyümesi ile 10 yıllık bir süreç içerisinde, toplam 100.000 baş süt sığırdı, 50.000 baş SPF damızlık düve kapasitesine ulaşmış olacaktır. 15 yıllık süreç tamamlandığında toplam kapasite 150.000 hastalıktan arı damızlık süt sığırdı, 75.000 SPF Düve/yıl olacaktır. Söz konusu kapasiteye ulaşıldıktan sonra gerçekleşecek üretim değerleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Ayrıca gerçekleşecek geniş tabanlı lider şirket modeli ve kurumsal ortakların sayısal artışı ile birlikte kırsal alanda sözleşmeli üretim modeli ve kooperatifçilik çalışmaları başlatılacaktır. Bu nedenle proje kapsamı nitelik ve nicelik olarak büyüme potansiyeline sahiptir. Yeterli büyüme sağlandıktan sonra, tarım ve hayvansal üretim alanında aynı taban kullanılarak, farklı üretim alanlarına yönelik çalışmalar için gerekli olan mali ve insan kaynağı olduğundan, farklı üretim süreçlerine yönelik projeler gerçekleştirilecektir.

Tablo 2: Proje Hedeflerine Ulaşıldığında Gerçekleşecek Yıllık Üretim Değerleri

	Üretim Türü ve Miktarı	Gerekli Üretim Alanı	Mali Değerlendirme(TL)
1	3.500.000 ton/yıl mısır silajı	875.000 dekar	350.000.000
2	1.006.000 ton/yıl kuru yonca, fiğ	500.000 dekar	250.000.000
3	1.440.000 ton/yıl konsantre yem	2.880.000 dekar	860.400.000
4	1.368.750 ton/yıl sertifikeli süt	1.000 başlık 150 işletme	1.368.750.000
5	500 ton/gün kapasiteli süt işleme ünitesi		342.187.500
6	75.000 baş/yıl SPF damızlık düve		450.000.000
7	75.000 baş/yıl besi danası ve projeni test yöntemi ile seçilen damızlık boğalar, sperm üretimi		336.000.000
8	3.285.000 ton/yıl organik çiftlik gübresi		328.500.000
	TOPLAM		4.285.837.500

1.3.3. Küçükbaş Hayvan (Koyun-Keçi) Yetiştiriciliği

Dengeli beslenmenin temel koşullarından birisi hayvansal proteinlerin yeterli düzeyde tüketilmesidir. İnsanların dengeli beslenmesi için günlük protein ihtiyacının en az %35-40'nun hayvansal ürünlerden karşılanması gerekir. Bunun sağlanmasında kırmızı et ve süt önemli ve öncelikli bir yer tutmaktadır.

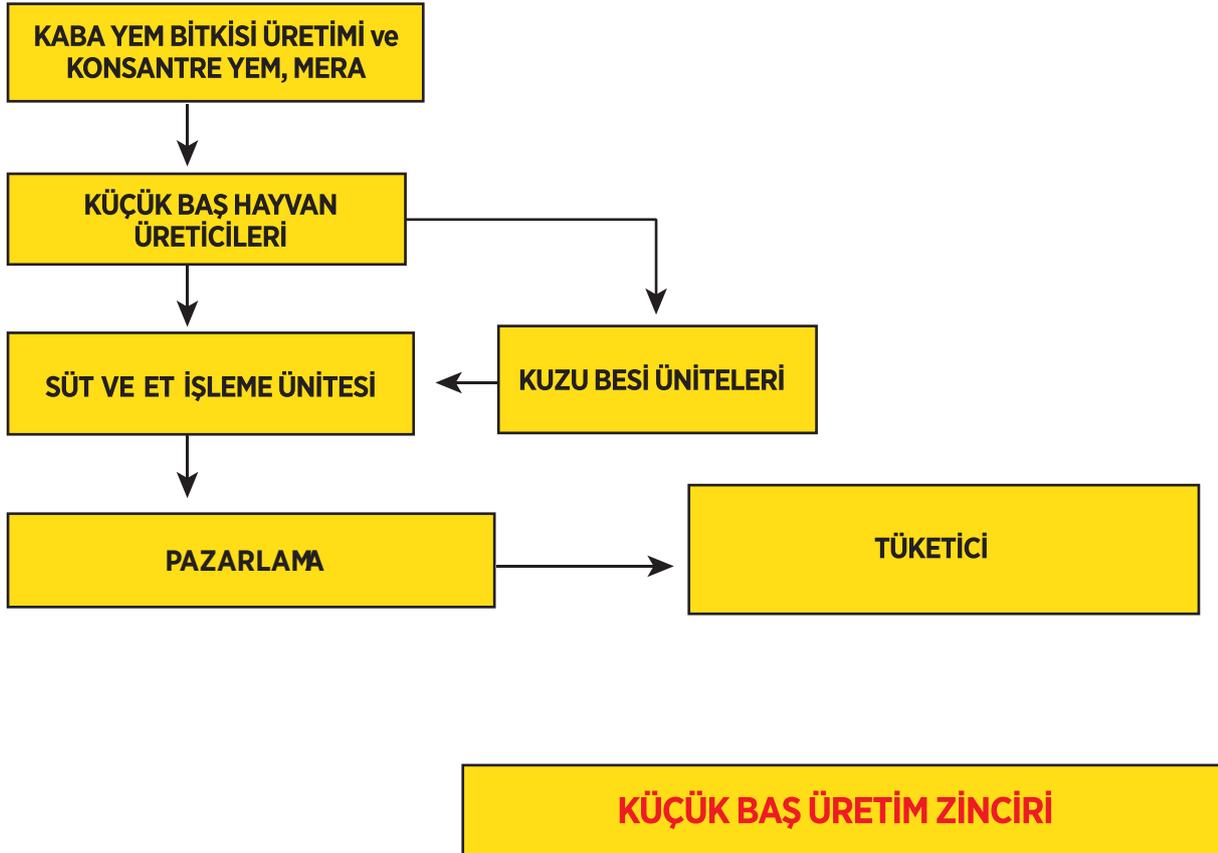
Dünya süt üretimi ağırlıklı olarak sığır, koyun ve keçi; kırmızı et üretimi ise domuz, sığır, koyun ve keçi türlerinden sağlanmaktadır. Ülkelerin; doğal, ekonomik, sosyal ve tarımsal yapısı ile gelenekleri, süt ve et üretiminde bu türlere verilen öncelik ve ağırlığı belirlemektedir.

Türkiye'nin doğal ve ekonomik koşulları ile tarımsal yapısı ve gelenekleri koyun ve keçi yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapılmasına ve hayvansal üretim içerisinde önemli bir yer tutmasına uygun bir ortam oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak Türkiye'nin kırmızı et üretiminin yaklaşık %35'i, süt üretiminin ise %12'si koyun ve keçiden sağlanmaktadır. Hayvan varlığı dikkate alındığında, Türkiye önemli ölçüde hayvancılık yapan bir ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye'nin büyük bir bölümünde yağışın yetersiz ve meraların zayıf olması büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinden küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine uygun bir ortam oluşturmaktadır. Toplam arazi varlığının yaklaşık % 27'lik kısmı tarıma uygun olmayan alanlardan oluşmaktadır. Söz konusu bu alanlar tarıma elverişsiz, zayıf ve kısa kullanım süresine sahip olsa da küçükbaş hayvan üretimini desteklemektedir.

1999 yılı itibarı ile koyun varlığımız yaklaşık 46.000.000 baş olarak kayıtlara geçmiştir. Çoğu yerli ırklardan oluşan koyun varlığımız, yetersiz mera koşullarında doğal seleksiyonla oluşmuş bölgesel ırklardan oluşmaktadır. Üretimin tamamen meraya dayalı olarak yapılması, yerli ırkların yetersiz ve kısa mera periyoduna uygun olarak evrimleşmesine yol açmıştır. Çoğunlukla meranın yetersiz ve beslenmenin düzensiz olduğu dönemlerde hayatta kalabilmek için yerli ırklarımızda, oldukça büyük, depo organı olarak tanımlanan yağlı kuyruk gelişmesine neden olmuştur. Söz konusu yerli ırklarımız; Akkaraman (Orta Anadolu), Morkaraman (Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu), Dağlıç (Ege ve Orta Anadolu geçiş bölgeleri), Kıvırcık (Marmara ve Trakya), Karayaka (Karadeniz Bölgesi), İvesi (Güneydoğu Anadolu) ve Sakız (Ege Bölgesi) ırklarından oluşmaktadır. Mera koşullarında doğal seleksiyon yöntemi ile gelişmiş olan ırkların verim özellikleri, entansif ve iyileştirilmiş mera alanlarında verim yönünde seleksiyonla geliştirilmiş kültür ırklarına göre oldukça düşüktür.

Gerek süt ve kırmızı et üretim değerleri, gerek toplam üretimde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden sağlanan üretimin payı hayvan başına verimin oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu durum Türkiye hayvan varlığının, özellikle de küçükbaş hayvan popülasyonunun genetik yapısı ve bunlara sağlanan çevre koşullarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Günümüze kadar uygulanan ıslah programlarında, hayvansal üretim şekli değiştirilmeden, yani yetersiz meralara dayalı olarak sürdürülen hayvancılık modeli dönüştürülmeden yapılan verim yönündeki seleksiyon ve melezlemeler başarısız olmuştur. Sonuç olarak, ülke nüfusunun uygun düzeyde beslenmesine yeterli üretim sağlanamamıştır.

Diyarbakır Bağlar'a bağlı olan Karacadağ Beldesi, Yiğityolu ve Yalankoz yerleşimlerine ait toplam mera varlığı 93.000 dekadır. Meraların verimsiz ve kısa süreli kullanımı nedeniyle önerilen yarı entansif küçükbaş hayvan üretim kapasitesinin hane başı 50 baş ve genel toplam kapasitenin 34.000 baş olarak planlanması durumunda hane başına yıllık gelirin 13.500 TL olması mümkündür. Söz konusu alanlarda hane başı 250 baş yarı entansif hindi üretimi öngörüldüğünde toplam kapasite yıllık 170.000 başa çıkmakta ve hane başına yıllık gelir 12.500 TL olmaktadır. Yine aynı alanda yaş ipek kozasının yıllık 500 kg olarak üretilmesi durumunda yıllık koza geliri yaklaşık 10.000 TL olacaktır. Önerilen üretim yöntemleri ile hane başı yıllık gelir yaklaşık 36.000 TL olacaktır. Çınar'a bağlı Kılıçkaya, Siverek'e bağlı Karabahçe, Kargaşı, Gazi, Gedik köylerinin de mevcut arazi varlığı ve yapısı küçükbaş, kanatlı hayvan (özellikle hindi) yetiştiriciliğine ve dut fidanı dikimine uygundur. Tarıma elverişli olmayan arazilerin ağaçlandırma çalışmalarının tamamlanması ile yaş ipek kozası üretimi açısından varolan potansiyeller geliştirilebilir. Söz konusu üretim modellerinin uygulanabilmesi için her bir üretim modeline yönelik üretim zincirinin tüm halkalarının planlanması gereklidir. Mevcut küçükbaş hayvan üretiminin, 2000'li yıllardan sonra yaşanan kuraklıktan etkilenerek gerilemesi ve geleneksel göçer üretim tarzının giderek terk edilmesi nedeniyle yeniden planlanması gerekli hale gelmiştir. Gelecekte de benzer sorunların yaşanmaması açısından sektörel yapılanmanın doğru kurgulanması ve her üç üretim alanının (küçükbaş, kanatlı ve yaş ipek kozası) birlikte planlanması zorunludur. Söz konusu yerleşim alanlarında mevcut mera ve arazi varlığı toplamı 300.000 dekar alanı kaplamaktadır. Üçte ikisi mera alanı olan bu arazilerin tamamı verimsiz taşlık arazilerden oluşmaktadır. Mera ıslah çalışmalarının arazi sulamasını da gerektirmesi nedeniyle maliyetlerinin yüksek olduğu düşünülürse, yarı entansif üretim modelinin geliştirilmesinin bir zorunluluk olduğu görülecektir. Bu amaçla, tarıma elverişli ve ekilebilir alanlarda yem bitkileri ekimi ve GAP bölgesi sulama hedeflerine ulaşıldığında desteklenecek yem bitkisi üretimi ile entegre edilecek küçükbaş üretimi toplam kapasitesinin 300.000 baş olabileceği tahmin edilmektedir. Mevcut alanda koza üretimi için gerekli dut fidanı ağaçlandırması ve kanatlı üretimi ile Karacadağ ekosistemine uygun ve birbirini destekleyen üretim modelleri oluşturulabilir.

Tablo 3: Proje Kapsamındaki Yerleşimlerde Öngörülen Küçükbaş Hayvan Üretimi, Kapasite ve Gelir Tablosu

YERLEŞİM	HANE	HANE BAŞI HAYVAN/ GELİR	TOPLAM KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAYISI	TOPLAM GELİR/YIL
BAĞLAR/DİYARBAKIR				
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	543	50/13.500	27.150	7.330.500
YİĞİTYOLU KÖYÜ	83	50/13.500	4.150	1.120.500
YALANKOZ KÖYÜ	57	50/13.500	2.850	769.500
BAĞLAR TOPLAM	683	-	34.150	9.220.500
ÇINAR/DİYARBAKIR				
KILIÇKAYA KÖYÜ	176	50/13.500	8.800	2.376.000
KAZIKTEPE KÖYÜ	8	-	-	-
ORTAŞAR KÖYÜ	114	-	-	-
BOZÇALI KÖYÜ	38	-	-	-
ÇINAR TOPLAM	336	-	8.800	2.376.000
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019		42.950	11.596.500
SİVEREK/ŞANLIURFA				
KARABAĞÇE KÖYÜ	279	50/13.500	13.950	3.766.500
A.KARABAĞÇE/KARGAŞI KÖYÜ	228	50/13.500	11.400	3.078.000
GAZİ KÖYÜ	97	50/13.500	4.850	1.309.500
GEDİK KÖYÜ	106	50/13.500	5.300	1.431.000
BÖGÜRTLEN KÖYÜ	108			
SİVEREK GENEL TOPLAM	818		35.500	9.585.000
TOPLAM	1.837		78.450	21.181.500

1.3.3.1. Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Sorunları

Türkiye’de koyun ve keçi varlığı her geçen yıl azalmasına rağmen, sayısal yönden hala güçlü durumdadır. Ancak bu hayvanlardan elde edilen verimler ve verimlerin artırılmasına yönelik girişimler yetersizdir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde son yıllarda meydana gelen değişim, yetiştiricileri daha verimli hayvanlarla çalışmaya teşvik eder, hatta zorlar niteliktedir. Bu nedenle sektörde bilinçsiz fakat oldukça yoğun bir melezleme olgusu yaşanmaya başlamıştır. Bu durum çok önemli ve özel niteliklere sahip yerli genotiplerin bir bölümünün tamamen yok olması tehlikesini doğurmaktadır. Türkiye’de koyun yetiştiriciliği büyük ölçüde meraya dayalı olarak yürütülmektedir. Mera alanlarının giderek daralması ve verimsizleşmesi sektörün önemli sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Keçi yetiştiriciliğinde de koyunculukta olduğu gibi yem sorunu yaşanmaktadır. Bu durum, özellikle ovalık veya sahil şeridinde yakın bölgelerde yetiştiricilik yapan işletmelerde daha etkilidir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde koruyucu hekimlik hizmetlerinin yetersizliğine bağlı olarak bakteriyel ve paraziter hastalıklar, popülasyonu tehdit eder düzeye ulaşmıştır. Koyun ve keçi yetiştiriciliği daha çok küçük aile işletmelerinin egemenliğindedir. Bu yapı işletmelerin ucuz girdi sağlamasını sınırlamakta veya olanaksız kılmakta, pazarlama olanaklarını güçleştirmektedir. Koyun ve keçi yetiştiriciliğindeki örgütlenme yoksunluğu, yetiştiricilerin ürünlerin satışı ile girdilerin temininde pazarlık güçlerinin zayıf olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yetiştirici elde ettiği ürünü düşük fiyatla satmakta, girdileri ise yüksek fiyatlarla temin etmek zorunda kalmaktadır. Türkiye’de koyun ve keçi yetiştiriciliğine devlet desteği yetersizdir. Bu durum gerek verim gerekse pazarlama yönünden arzulan hedeflere ulaşılmasını engellemektedir. Koyun ve keçilerde dengesiz ve yetersiz beslenme verimi olumsuz yönde etkilediği gibi, bazı beslenme hastalıklarının ortaya çıkmasına da zemin

hazırlamaktadır. Erken kuzu kesimi sorunu tam olarak çözümlenememiştir. Türkiye’de mevcut hayvan ve hayvansal ürünler pazarlama sistemi, yetiştirici dışındaki kademelerin daha yüksek gelir sağladığı bir yapılanmaya sahiptir. Bu yapılanma, üretici ve tüketici fiyatları arasındaki dengesizliğin en önemli nedenidir. Pazarlama çarpıklığı ve fiyat dengesizliği küçükbaş hayvancılık sektöründe en üst düzeydedir. Tekstil sanayinin ihtiyacı olan kaliteli yapağı yurtiçinden sağlanamamaktadır. Şimdilik ithalat yolu ile karşılanmakta olan bu ihtiyacın ülke içinden karşılanmasına çaba harcanmalı, mevcut yapağıyı değerlendirmenin yolları üzerinde durulmalıdır.

Günümüzde koyun ve keçi yetiştiriciliğinin en önemli sıkıntılarının birisi de nitelikli çoban bulunamamasıdır. Genç nüfusun bu iş koluna talebinin azlığı ve kentlere göçün hızla artması birçok yetiştiricinin işi bırakma noktasına gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca çoban olarak istihdam edilecek iş gücünün sosyal güvencesinin bulunmaması ve küçükbaş üretiminin çoğunlukla meralardan daha uzun süre yararlanması amacıyla göçer tarzda yapılması küçükbaş üretiminin hızla azalmasına neden olmaktadır.

Son otuz yıldır Doğu, Orta ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanan sosyal sorunlar, köy boşaltmaları ve güvenlik nedenleriyle mera ve yaylakların kullanılmaması küçükbaş üretimini çok geriletmiştir.

Nitelikli damızlık üretimi yetersizdir. Ticari küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini destekleyecek koşulların sağlanması için yeterince gayret sarf edilmemektedir. Uygulanan politikalar sadece sığır yetiştiriciliğine yönelik önlemler içermekte, küçükbaş sektörü neredeyse göz ardı edilmektedir. Hayvan sağlığını koruma hizmetlerindeki yetersizlikten kaynaklanan sorunlar; hayvan ve hayvansal ürün dışsattımını olumsuz etkilemektedir. Bakanlık, üniversiteler ve yetiştiriciler arasındaki ilişkilerin yetersizliği, yapılan çalışmalarda elde edilmiş olan ve sektöre önemli katkılar sağlayabilecek sonuçların sahaya aktarılmasını neredeyse olanaksız hale getirmektedir.

1.3.3.2. Çözüm Önerileri

Büyükbaş hayvan üretiminde planlanan proje tabanı üzerinden küçükbaş hayvan üretimine ilişkin bir lokomotif yapı oluşturulabilir. Bununla birlikte mevcut doğal çayır ve meraların üzerindeki aşırı otlatma yükü hafifletilerek meraların yeniden zenginleşmesine destek olunmalıdır. Mevcut klimatolojik ortamda, meraların ıslahı ekonomik açıdan olanaklı görünmemektedir. Bunun yerine mera alanlarının köy bazlı üretim işletmelerine, ya da sözleşmeli üretim modeline açılması, mera kanununun değiştirilerek mera arazilerinin %5-10’u üzerinde hayvansal üretim işletmelerinin kurulmasına, kalan alanın proje kapsamında çok yıllık yem bitkileri ve mera bitkileri üretimi için düzenleme yapılması şartı ile izin verilmelidir.

Bitkisel üretimde, yem bitkilerinin ekim nöbetine sokulmasını sağlayıcı önlemler alınmalıdır. Canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatından sağlanacak kesintilerle oluşturulacak bir fon, hayvancılığı geliştirme yönünde yapılacak araştırma ve yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi ile üreticilerin örgütlenmesinde kullanılmalıdır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde görevi tamamen hayvan ıslahı çalışmalarını izlemek, yönlendirmek, koordine etmek olan bir birim kurulmalıdır. Islah çalışmaları öncelikle araştırma kurumları ve üniversitelerin işbirliği yapmalarını gerektirir. Projeyi uygulayacak araştırma kurumu, üretilecek materyalin adapte edileceği koşulları çok iyi analiz etmeli, gerekli çalışmalara ondan sonra başlamalıdır. Ayrıca, melezleme öngörülüyorsa, projenin amacı, elde edilecek melez materyalin ulaşacağı kan seviyesi ve kullanılacak yerli ırklar çok iyi araştırılmalıdır.

Yetiştiricilerin, yetiştirme dernekleri veya yetiştirme birlikleri şeklinde organize olarak sorunlarını dile getirebilir ve bunlara çözüm arayabilir nitelik kazanmaları teşvik edilmelidir. Böylece gelirlerin hemen tamamının doğrudan üreticiye akması sağlanırken, diğer yandan da ürünlerin tüketiciye daha düşük fiyatla ulaşması sağlanmalıdır. Söz konusu desteklemeler, örneğin koyun ve keçi eti için, Avrupa Birliğinde uygulandığı gibi ve Ortak Piyasa Düzeni (OPD) işleyişine uygun olarak yapılabilir. Koyun ve keçi sütünde de fiyat oluşumunda benzer sistem önerilebilir.

Koyun ve keçi etinde dışsattım olanakları diğer hayvan ürünlerine göre daha fazladır. Bu nedenle, bu üretim dalına verilecek desteklemelere öncelik verilmeli ve destek seviyesi artırılmalıdır. Koyun ve keçilerde sağlık koruma ve hastalıklarla savaşımında temel stratejiler, Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer ülkelerle uyumlu ve uluslararası standartlara uygun olacak bir şekilde düzenlenmelidir.

Yerli koyunların ıslahında iki ana amaç olmalıdır. Bunlar; (i) yerli ırkların ve soyların saf yetiştirme ile korunması ve geliştirilmesi, (ii) iç ve dış kaynaklı genotipler yardımıyla, yetiştirme bölgelerinin doğal, ekonomik ve sosyal şartlarına uygun tip ve ırkların oluşturulmasıdır. Islah çalışmalarında öncelikle araştırma kurumları ve üniversitelerin işbirliği içinde çalışmaları gerekmektedir. Yerli ırkların verim seviyeleri ve gelişme yönleri ile verim özellikleri yönünden sahip oldukları genetik varyasyonun belirlenmesi yönünde yapılacak araştırma ve geliştirme çalışmalarına hız verilmelidir. Yerli ırkların yabancı gen kaynakları ile ıslahında, ıslah ve kombinasyon melezlemesine ağırlık verilmeli, et üretimini artırma bakımından kullanma melezlemesi çalışmaları artırılmalıdır. Türkiye’de yetiştirilmekte olan koyun ırk ve tiplerinin sayıları ile birlikte, verim ve yetiştirme özelliklerine ilişkin envanter çalışmalarının yapılması gereklidir. Koyun yapay tohumlamasında yetiştiricilerin eğitimini de içeren programların oluşturulması ve yapay tohumlamanın yaygınlaştırılması için gerekli teşvik ve desteklemeler sağlanmalıdır.

Yağlı kuyruklu koyun ırklarının, özellikle süt verimi yönünde ıslahında İvesi ırkının kullanılmasıyla yeni tiplerin oluşturulması yoluna gidilmelidir. Ayrıca bu ırkların ıslahında elde mevcut yabancı genotiplerin ne denli etkili olabileceği test edilmeli, Kangal Ak-karamanı gözden kaçırılmamalıdır. Etin öne çıktığı işletmeler için et-yapağı tiplerinin oluşturulması gereklidir. Son yıllarda büyük gelişme gösteren tekstil endüstrisinin talep ettiği nitelik ve miktardaki yapağıyı ülke içinde üretmek için gerekli önlemler alınmalıdır. Bir yandan yerli ırklarımızın kaba, karışık yapağı veriminin artırılmasına çalışılırken, diğer yandan da bu yapağının halı yapağısı niteliği bozulmadan köpek kılı (kemp) oranının azaltılması hedeflenmelidir. Üretilen halı yapağısının en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlayacak halıcılık örgütleri teşvik edilmelidir.

Deri pazarı, sanayideki dalgalanmalara bağlı olarak değişken bir durum göstermektedir. Bu nedenle kriz yaşandığı dönemlerde bu ürünün devletin desteği ile yarı-mamul şeklinde yurtdışına satılma olanakları araştırılmalıdır.

Entansif kuzu besisi teşvik edilmeli, böylece erken kuzu kesimi önlenerek ürün kaybı, geç kesim önlenerek de mera, yem, ilaç, ağıl, işgücü vb. kaynak kayıpları önlenmelidir. Söz konusu hedefe ulaşmada kredinin önemli bir işlevi vardır. Çünkü yetiştiriciyi kuzuları erken sütten keserek satışa zorlayan en önemli etken, yılın bu döneminde nakit sıkıntısının yaşanmasıdır. Bu nedenle gerçekçi bir faiz politikası izlenmeli, ürün karşılığı yem veya kredi verilmesinin yol ve yöntemleri araştırılmalıdır. Kredilendirmede örgütlenme teşvik edilmeli ve örgütlere teknik bilgi akışı sağlanmalıdır.

Türkiye koyunculununun tamamı meraya dayalı olarak yürütülmektedir. Daha önce değinilen nedenlerle mera vejetasyonunun son derece yetersiz hale gelmesi sonucu hemen tüm bölgelerimizde ek yemleme zorunlu hale geldiğinden ekstansif yetiştiricilikten en azından yarı entansif sisteme geçilmesi gerekmektedir. Bu dönemlerde ek yemleme ile verim düşüklükleri önleneceği gibi, gebelik ve kuzulama oranı ile kuzu sayısı artacak, gebelik kayıpları ve kuzu kayıpları büyük ölçüde azaltılabilecektir.

Koyun yetiştiriciliğinin temeli olan çobanlık mesleğini özendirerek ve yaşam şartlarını iyileştirecek önlemler alınmalıdır. Özellikle çobanlık kursları düzenleyecek, söz konusu kursları bitirenlere sertifika verecek sistemler geliştirilmelidir. Sağlık konusunda yetiştiriciler yeterince bilgilendirilmeli, özellikle yılın önemli bir kısmını merada geçiren koyunlar parazitler konusunda iyi incelenmeli ve gerekli koruyucu önlemler alınmalıdır.

1.3.4. Kanatlı Kümes Hayvanları Yetiştiriciliği

1.3.4.1. Tavuk Yetiştiriciliği

Türkiye’de modern tavukçuluk 1960’lı yıllardan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Bugün Türkiye’de tavuk yetiştiriciliğinin başarılı bir şekilde yapıldığı söylenebilir. Özellikle piliç eti üretiminde büyük entegrasyonların kurulması ve sözleşmeli üretim modelinin gelişmesi ile birlikte 1990’lı yıllar boyunca yıllık %10’lara varan bir üretim artışı yaşanmıştır. Sözleşmeli üretim modelinde küçük üretim işletmelerinin tüm gereksinimleri (civciv, yem, altlık, veteriner hekimliği hizmetleri vb.) entegrasyonlar tarafından karşılanmakta ve üretilen piliçlerin kesim ve pazarlama faaliyetleri de aynı entegrasyon tarafından gerçekleştirilmektedir. Yumurta üretim ve pazarlama süreci ise piliç etinden bazı farklılıklar göstermektedir. Yumurta üretimine yönelik olarak kurulmuş damızlık işletmeler piyasaya yarka ve yumurtacı civciv vermektedir. Yumurta üretimi yapan işletmeler çeşitli bölgesel örgütlenme modelleri (kooperatif, anonim şirket vb) aracılığıyla pazarlama faaliyetlerini yürütmektedirler.

Türkiye’de tavukçuluk Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Özellikle Ankara, Balıkesir, Bolu, Bursa, Elâzığ, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Manisa, Sakarya, Yozgat ve Çukurova’da piliç eti, Afyon, Balıkesir, Bursa, Çorum, İzmir, Konya ve Manisa’da yumurta üretimi yoğun olarak sürdürülmektedir. Alanda yapılan analizlerde görüldüğü üzere, dışsattım olanakları ve GAP ile ilişkili olarak artacak yem hammaddelerinin değerlendirileceği sektörel bir yapılanmanın bulunmadığı Güneydoğu Anadolu kanatlı ve özellikle hindi üretimi açısından oldukça önemli potansiyellere sahiptir.

Tarım ve Köyşleri Bakanlığı’nın 1997 yılı kayıtlarına göre, Türkiye’de 9.987 adet ticari işletme vardır. Bu işletmelerden etçi işletmelerin %90’ının, yumurtacı işletmelerin %80’inin modern tesisler olduğu tahmin edilmektedir. Etlik piliç üretim işletmelerine paralel olarak gelişen modern kesimhane ve yem tesisleri de sektörün daha sağlıklı çalışmasına katkıda bulunmaktadır. Etlik piliç üreten işletmelerin tamamına yakını sözleşmeli üretim sistemi ile çalışmaktadır.

1.3.4.2. Hindi Yetiştiriciliği

Hindi üretimi son yıllarda Türkiye genelinde artış göstermiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde oldukça geniş biçimde aile tipi işletmecilik yapılmaktadır. Ancak söz konusu işletmecilik, sektörel yapılanmanın bulunmaması nedeniyle ekonomik bir değerlendirmeden uzak bulunmaktadır. Hindi üretimi yaygın olarak Bolu, Balıkesir ve İzmir’de özel sektöre ait üretim işletmelerinde

yapılmakla birlikte, Türkiye'nin özellikle Kandıra-Kocaeli başta olmak üzere tüm bölgelerinde aile tipi küçük işletmeler tarafından yaygın olarak yapılmaktadır.

Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kurulacak bir entegrasyon projesi ile hem hindi hem de broiler etlik piliç üretimi geliştirilebilir. Karacadağ bölgesinde entansif ve yarı entansif yöntemlerle yapılacak hindi üretimi sosyo-ekonomik olarak oldukça dezavantajlı konumda olan, bitkisel üretimin yapılamadığı alanlarda önemli ekonomik katkı sağlayabilecektir.

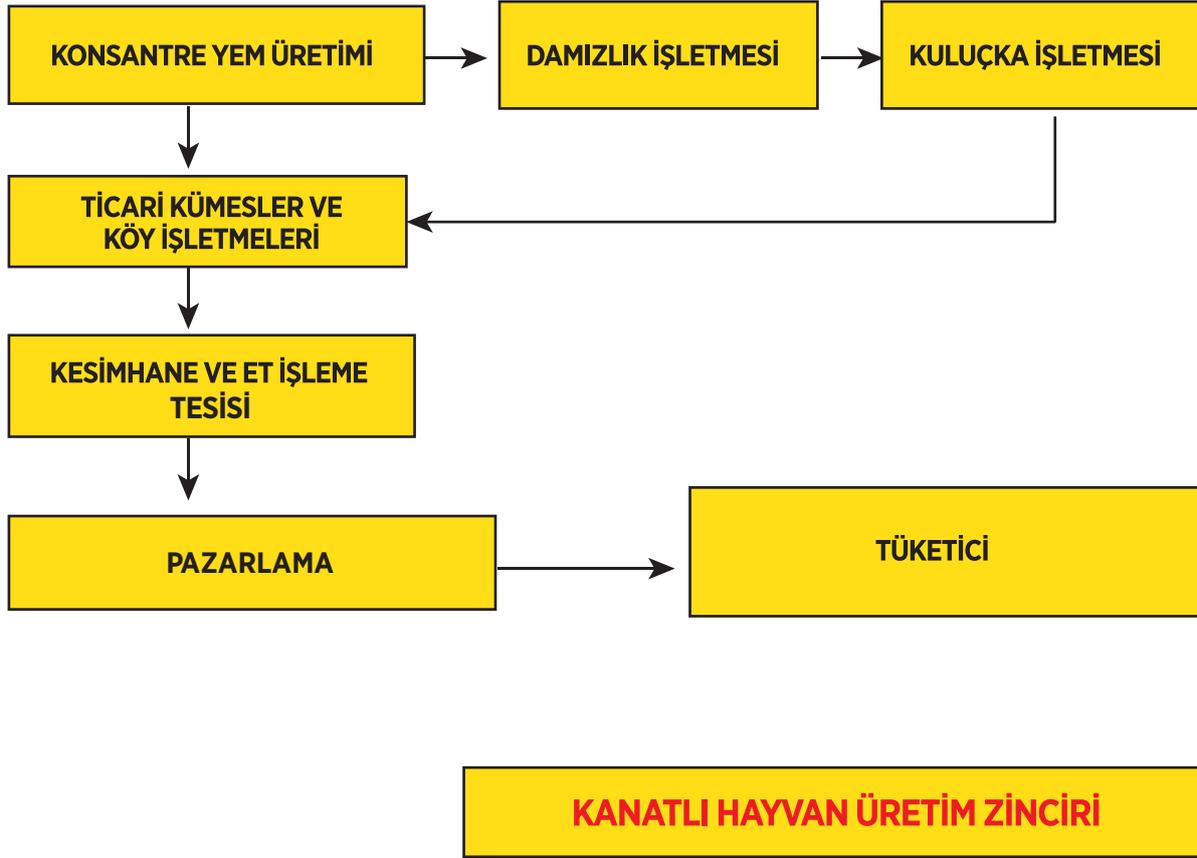
Tablo 4: Proje Kapsamındaki Yerleşimlerde Öngörülen Hindi Üretimi, Kapasite ve Gelir Tablosu

YERLEŞİM	HANE SAYISI	HANE BAŞI HAYVAN/ GELİR	TOPLAM HİNDİ ÜRETİMİ	TOPLAM GELİR/YIL
BAĞLAR/DİYARBAKIR				
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	543	250/12.500	135.750	6.787.500
YİĞİTYOLU KÖYÜ	83	250/12.500	20.750	1.037.500
YALANKOZ KÖYÜ	57	250/12.500	14.250	712.500
BAĞLAR TOPLAM	683		170.750	8.537.500
ÇINAR /DİYARBAKIR				
KILIÇKAYA KÖYÜ	176	250/12.500	44.000	2.200.000
KAZIKTEPE KÖYÜ	8	-	-	
ORTAŞAR KÖYÜ	114	-	-	
BOZÇALI KÖYÜ	38	-	-	
ÇINAR TOPLAM	336		44.000	2.200.000
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019		215.000	10.737.500
SİVEREK/ŞANLIURFA				
KARABAĞÇE KÖYÜ	279	250/12.500	69.750	3.487.500
A.KARABAĞÇE /KARGAŞI KÖYÜ	228	250/12.500	57.000	2.850.000
GAZİ KÖYÜ	97	250/12.500	24.250	1.212.500
GEDİK KÖYÜ	106	250/12.500	26.500	1.325.000
BÖGÜRTLEN KÖYÜ	108	-	-	
SİVEREK GENEL TOPLAM	818		177.500	8.875.000
TOPLAM	1.837		392.250	19.612.500

1.3.4.3. Kanatlı Hayvan Üretimine İlişkin Sorunlar

Türkiye'de en gelişmiş hayvansal üretim alanı kanatlı hayvan üretimidir. Bu nedenle, sorunları en az olan hayvansal üretim alanı olarak değerlendirilebilir. Örgütlenme şekli oldukça iyi olan entegre üretim modelleri ile gerçekleştirilen üretimin temel sorunları çözümlenmiştir. Üretim yaygın olarak sözleşmeli yöntemle yapılmakta, üretime dair tüm riskler entegre şirket organizasyonu ile çözümlenmektedir.

Kanatlı hayvan üretimi ile ilgili bölgesel sorunlar ise entegre bir yapılanmanın bulunmaması nedeni ile çözülememiş ve üretim gelişmemiştir. Bu nedenle bölgede kurulacak bir entegrasyon modeli ile söz konusu üretim geliştirilerek, dezavantajlı yerleşim alanlarında sözleşmeli kanatlı üretim yapılabilir. Proje kapsamında olan yerleşim birimleri dışında da, GAP'la birlikte artacak olan yem ve sanayi bitkilerinin üretimi yem girdilerinde önemli avantajlar sağlayacaktır. Rekabet gücü oldukça yüksek olan kanatlı üretiminin geliştirilmesine önem verilmelidir.

1.3.5. İpekböceği Yetiştiriciliği

İpekböceğinin tek besin kaynağı olan dut yaprağını sağlayan dut fidanı yetiştirilmesinden ham ipek elde edilinceye kadar olan safhalar (dut yetiştirilmesi, ipekböceği tohumu üretimi, larva çıkışı, ipekböceği bakımı ve beslemesi, koza üretimi, kozadan ipek çekilmesi, gen kaynaklarının muhafazası ve bunlarla ilgili biyolojik, patolojik ve teknolojik araştırmalar) ipekböcekçiliği olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de ipekböcekçiliği yardımcı bir tarım koludur. Yaprak kesme ve taşıma dışındaki faaliyetlerde tüm aile fertlerinin emeklerinin değerlendirilmesi, kırsal alanlardan kentlere göçün ve kırsal alanda gizli işsizliğin önlenmesi, 35–40 gün gibi kısa sürede yüksek gelir sağlaması yönleri ile milli gelir artışında önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de üretilen ham ipeğin tamamına yakın bölümünü kullanan ipek halı dokumacılığı, birçok genç kızımıza iş olanağı yaratmaktadır. İpek halı üretimimizin tamamı ihraç edilerek ya da turistik yörelerde satılarak 35 milyon dolara yakın döviz girdisi sağlanmaktadır. Bununla birlikte filatür, büküm, boya ve ipekli dokuma sanayisinin ham madde ihtiyacı da ipekböcekçiliğinden sağlanmaktadır. Koza üretiminin yurt içinde ipek halı ya da ipekli dokuma haline dönüştürülmesiyle yaklaşık 14 misli katma değer artışı sağlanmaktadır.

Diyarbakır’da uygulanmakta olan projelerle¹⁴ Kulp İlçesinde bir fabrika kuruluşu çalışmaları sürdürülmektedir. Günümüzde Türkiye’de üretilen yaş kozanın %40’ı (yaklaşık 50.000 kg) Kulp İlçesinde üretilmektedir. Kulp İlçesinde yaş koza üreticilerinin girişimiyle Koza Birlik kurulmuştur.

Tüm bu projelere rağmen üretim zincirinin oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Üretim zincirinin oluşturulabilmesi için, Kulp Kaymakamlığı tarafından yürütülmekte olan ve tüm bölgenin yaş koza üretimini işleyecek ve ipliğe dönüştürecek olan fabrikanın sürdürülebilir olması, teknik ve personel taleplerinin karşılanması ve sektörel gelişim için Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesine taşınması, Koza Birliğin yaş koza alımlarını tüm Diyarbakır’a yaygınlaştırılması amacıyla Diyarbakır’da kurulması gerekmektedir.

¹⁴ Bu projeler 180.000 avro bütçeli AB destekli ipekböcekçiliğini geliştirme projesi, 250.000 avro bütçeli AB destekli ipekli dokuma projesi, 200.000 TL bütçeli üretilen ipekli dokumaların tasarımı ve tanıtımı amaçlı SODES projesi, 3.200.000 TL bütçeli DPT tarafından finanse edilen yaş kozadan ipek iplik üretimi projesidir.

MİKRO BÖLGE KALKINMA MODELİ İÇİN BİR ARAŞTIRMA

Karacadağ Kırsal Alanında Sektörel Gelişim Planı Projesi

Proje kapsamında yer alan tüm yerleşim birimlerinde yaş koza üretimi geliştirilmelidir. Şu anda Türkiye yaş koza üretiminin %40'a yakını Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde SODES kapsamında desteklenen proje ile yapılmaktadır. Türkiye'de sorun olan kozadan ipliğe dönüştürme işlemi yine aynı proje kapsamında kurulacak bir ünite ile gerçekleştirilecektir. Aynı proje kapsamında ipekli dokuma el tezgâhları ile üretim yapılmaktadır.

Yapılması gereken, Kulp İlçesine kurulmakta olan kozadan iplik üreten tesisin Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesine kaydırılması ve koza üretim alanının genişletilmesidir. Karacadağ bölgesi, Lice, Kulp, Hani, Dicle, Ergani, Çüngüş, Çermik söz konusu yaş koza üretiminde önemli potansiyelleri olan alanlardır. Özellikle dağlık alanlarda ve tarımsal üretim amacıyla kullanılmayan taşlık ve eğimli arazilerde dut fidanı ile yapılacak ağaçlandırma, erozyona karşı çok etkili bir yöntem olarak kullanılırken, aynı zamanda yaprak hasadı amacıyla yapılan budamadan kalan ince dallar ısıtma amaçlı kullanılabilir.

Oldukça uzun bir üretim zincirine sahip olan ipekböcekçiliği, önemli bir istihdam ve katma değer yaratan sektör olarak görülmelidir. Ayrıca, pamuk üretiminin yaygın olarak yapılması tekstil sanayisinin gelişmesini sağlayacağından, ipekli dokuma sanayisinin de gelişmesine katkı sağlayabilecektir.

Tablo 5: Proje Kapsamındaki Yerleşimlerde Öngörülen Yaş İpek Kozası Üretimi, Kapasite ve Gelir Tablosu

YERLEŞİM	HANE SAYISI	HANE BAŞI YAŞ KOZA kg/GELİR	TOPLAM YAŞ KOZA ÜRETİMİ (kg)	TOPLAM GELİR/YIL
BAĞLAR/DİYARBAKIR				
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	543	500/10.000	271.500	5.430.000
YİĞİTYOLU KÖYÜ	83	500/10.000	41.500	830.000
YALANKOZ KÖYÜ	57	500/10.000	28.500	570.000
BAĞLAR TOPLAM	683		341.500	6.830.000
ÇINAR /DİYARBAKIR				
KILIÇKAYA KÖYÜ	176	500/10.000	88.000	1.760.000
KAZIKTEPE KÖYÜ	8	500/10.000	4.000	80.000
ORTAŞAR KÖYÜ	114	500/10.000	57.000	1.140.000
BOZÇALI KÖYÜ	38	500/10.000	19.000	380.000
ÇINAR TOPLAM	336		168.000	3.360.000
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019		556.500	10.090.000
SİVEREK/ŞANLIURFA				
KARABAĞÇE KÖYÜ	279	500/10.000	139.500	2.790.000
A.KARABAĞÇE /KARGAŞI KÖYÜ	228	500/10.000	114.000	2.800.000
GAZİ KÖYÜ	97	500/10.000	48.500	970.000
GEDİK KÖYÜ	106	500/10.000	53.000	1.060.000
BÖGÜRTLEN KÖYÜ	108	500/10.000	54.000	1.080.000
SİVEREK GENEL TOPLAM	818		409.000	8.700.000
TOPLAM	1.837		965.500	18.790.000

1.3.5.1. İpekböcekçiliğinin Dünya ve Türkiye'deki durumu

Yurdumuzda kapama veya diğer ürünlerle karışık bahçe, sınır ağacı veya yol kenarlarına tesis edilmiş dut bahçelerine yılda bir defa ipekböceği bakım-beslemesi yapılmaktadır. Deneme çalışmalarının başarılı olması sonucu 1980 yılından sonra 2. beslemeye (sonbahar beslemesi) geçilerek üretimin artırılmasına çalışılmış, ancak beklenen gelişme gerçekleşmemiştir.

Dünya yaş koza üretiminde %70'ler düzeyinde bir paya sahip olan ve dünya ham ipek ve ipekli mamul madde ticaretinde önemli rol oynayan Çin'in 1989 yılından itibaren dumping uygulaması sonucu koza fiyatlarının düşmesi, Körfez Savaşının yarattığı olumsuz ekonomik gelişmeler ile aynı yıl turizmimizin gerilemesi ve ipek hali ihracatımızdaki tikanıklık sonucu 1991 yılından itibaren yaş koza üretimimiz azalma trendine girmiştir. Bu arada Uzakdoğu'da ortaya çıkıp bütün dünya ülkelerini etkisi altına alan Asya Krizinin sonuçları da bu azalmayı hızlandırmıştır. Böylece yaş koza üretimimiz son beş yılda %71 oranında azalmış, yaş koza üreten il sayısı 27'den (1994) 12'ye (1999) düşmüştür. Üreticilerin polihibrit ipekböceği tohumu ve modern üretim tekniklerini benimsemeleri sonucu kutu başına yaş koza verimi 26 kg'dan 28 kg'a yükselmiş, hatta bu değer bazı illerde 30 kg'ın üstüne çıkmıştır. Dut fidanı üretiminde yaprak verim ve kalitesi yüksek olan Japon orijinli Ichinose dut çeşidinin yaygınlaştırılmasına ağırlık verilmiştir. Geçmişte yapılan kuru koza ihracatı 1980 yılından sonra durdurulmuş ve üretilen kozanın tamamı yurt içinde işlenmeye başlanmış, hatta bazı yıllar kuru koza ithalatı yapılmıştır. İpek hali üretim ve ihracatı 1980 yılından itibaren büyük gelişme göstermiş, ancak 1990 yılından sonra yukarıda da açıklandığı üzere dünyada ortaya çıkan olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle girdiği darboğazdan kurtulamamıştır.

1.3.5.2. Sektördeki Kuruluşlar

Dut fidanı üreticileri ve diğer fidanların üretiminde bulunan işletmeler

Bunlar aile işletmeleri olup genellikle Bursa ve Bilecik illerinde lokalize olmuşlardır. Üretim kapasiteleri piyasa ve işletme özelliklerine göre değişir.

İpekböceği tohumu üreticileri

Polihibrit ipekböceği tohumu üretimi yapan kuruluşlardır. Bunlar, Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ile Bursa İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Döner Sermaye İşletmesi olmak üzere iki kuruluştur. Bu kuruluşların üretim teknikleri ve kullandıkları damızlık hatlar aynı olup üretim miktarları yurtiçi talebe göre ayarlanmaktadır.

Mancınıkla ipek çeken işletmeler

Küçük aile işletmeleri şeklinde olup, genellikle Bursa, Bilecik, Hatay, Diyarbakır, Ödemiş, Antalya ve İzmir'de bulunmaktadır.

Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ne ait olan Türkiye'nin en büyük kapasiteli modern filatür tesisi, yeterince işleyecek yaş koza üretimi olmamasından ve koza ve ipek üretim maliyetlerinin çok yüksek olmasından dolayı atıl durumda kalmış ve makineleri Türkmenistan'a satılmıştır. İpekli sanayinin ihtiyaç duyduğu ipek elyafı son yıllarda ham ipek veya ipekli kumaş şeklinde yurtdışından ithal edilmekte olup, boya, büküm, dokuma, emprime, apre gibi ipekli sanayi çoğunlukla Bursa'dadır. İpek halı dokumacılığı ise Bilecik, Bursa, İzmir, Hatay, Kayseri, Kocaeli ve Diyarbakır illerinde el tezgâhı şeklinde devam etmektedir. Üreticilerin örgütlendiği en büyük kuruluş Bursa'da bulunan Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği olup Bursa, Bilecik, Mihalgazi, Sakarya ve Alanya Koza Kooperatiflerini bünyesinde barındırmaktadır. Koza Birlik ipekböceği tohumu üretimi, koza alımı gibi faaliyetleri sürdürmektedir. Yaş koza destekleme alımları da Koza Birlik tarafından yapılmaktadır. İpekçilik Milli Komitesi ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi için çalışmalarını Ankara'da sürdürmektedir. İpekböcekçiliği ile ilgili tek kamu kuruluşu İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsüdür. Başlıca görevleri; konu ile ilgili araştırmalar yapmak, ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi için çaba sarf etmek, tohum üretici kuruluşların yasal denetimini yapmak, ipekböceği ile dut gen kaynaklarını muhafaza etmek, talep doğrultusunda ipekböceği tohumu ve dut fidanı üretmek ve eğitim ve yayım hizmetleri vermektir. Son yıllarda çeşitli üniversitelere bağlı fakültelerde araştırma çalışmaları başlatılmıştır. Yaş koza pazarlaması illerde Koza Birlik ve tüccarlar kanalıyla yapılmaktadır. Toplam yaş koza üretiminin büyük bölümünün işlem gördüğü Bursa Yaş Koza Borsası tarihsel özelliği ile bu konuda en gelişmiş pazar niteliğindedir. Koza Birliğin alımlarının önemli bir kısmı da burada gerçekleşmektedir.

1.3.5.3. Sorunlar ve Alınması Gereken Önlemler

Dut fidanı üretimi ve pazarlanmasında önemli sorunlar yoktur. İpek halı sanayisinde artan ham ipek talebinin karşılanması doğrudan doğruya koza üretimi ile ilgilidir. Bunun için; ipekböcekçiliğimizi sanayinin geliştirdiği yörelerden mono kültür (orman içi ve kenarı köyleri dahil) sahalara ve milli geliri düşük olan bölgelere kaydırmak, ipekböcekçiliğine koza üretimi ile gelir sağlayıcı, dut ağaçlandırmaları ile erozyon önleyici fonksiyonları nedeniyle GAP içinde yer vermek, ihtiyaç olan dut fidanlarını dağıtmak, mesken darlığını gidermek için gerekli kredi uygulamalarında işlerlik sağlamak, yayım yolu ile üreticinin teknik bilgisini artırmak, diğer teknik tedbirlerin de alınmasıyla kutu başına verimi yükseltmek, yeni üretim bölgeleri dahil istikrarlı bir fiyat politikası takip etmek, yaş koza üretim artışı ve dolayısıyla ipek halı sanayisinin hammadde ihtiyacını yurt içinden karşılamak başlıca hedefler olmalıdır.

Bu hedeflere ulaşmak için gereken önlemler şöyle sıralanabilir;

- Koza üretiminin artırılması için yaş koza fiyatlarının tatminkâr olması gerekmektedir. Özellikle ipekböcekçiliği gibi yardımcı tarım kollarında, üreticiye bütçeden sağlanacak az miktardaki bir destek bile bu sektörün yaşamasını ve gelişmesini sağlayacaktır. Sektörde, konu ile ilgili yurtiçi ve uluslararası kuruluşların işbirliğinin geliştirilmesinde yarar vardır. Kredi temininin kolaylaştırılması ve bazı hallerde düşük faiz uygulanması gerekmektedir. Modern yetiştiricilik tekniklerinin geniş çapta uygulanması için eğitim ve yayım faaliyetlerine önem verilmelidir.
- Ham ipek ithalinin ipekböcekçiliğimize zarar vermemesi için gerekli tedbirler alınmalı, gerçek kapasite ve stoklu çalışma gereği, tespit edilecek miktarlarda ham ipek ithal edilmelidir. Kaçak giren yarı mamul ve mamul ürünler için tedbir alınmalıdır. İpekböcekçiliği konusunda söz sahibi olan Çin, Hindistan ve Japonya gibi ülkelerle ilişkiler arttırılmalı ve bu konuda yapılan çalışmaların izlenebilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.
- Ziraat ve veterinerlik fakültelerinde konu ile ilgili eğitim programlarının genişletilmesinde ve uygulamaya ağırlık verilmesinde yarar vardır. İpek halı yanında, turistik yörelerde pazarlama olanağı olan ipekli moda ve tekstil ürünleri ve el işi hediyelik süs eşyalarının üretimi teşvik edilerek mamul ürün çeşidi arttırılmalıdır.

1.3.6. Sonuç

Yukarıda sözü edilen üretim çeşidi ve yöntemlerinin sürdürülebilir olabilmesi, girdi temininden mamul maddelerin pazara sunulmasına kadar olan üretim ve hizmet katmanlarının entegre edilmesine bağlıdır. Bu amaçla, tüm üretim çeşitleri ve yöntemlerinin planlanması ve uygulanması amacıyla ihtiyaç duyulan finansman, eğitim, planlama, uygulama, örgütlenme ve pazarlamanın uygun zamanlama ile oluşturulması, projede etkin olarak katılım sağlayacak kamu, özel kurum ve kuruluşların organize edilmesi gerekmektedir. Projede özel sektör girişimcilerinin ve proje kapsamında yer alan yerleşimlerdeki mevcut aktörlerin katılımının sağlanması temel başarı faktörü olarak görülmelidir. Ayrıca her türlü faaliyete Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve ilgili kurumların, Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın, GAP İdaresi'nin, üniversitelerin ve yerel yönetimlerin aktif katılımının sağlanması oldukça önemlidir. Her türden üretim çeşidi için sektör bazında lokomotif işlevi görecektir bir yapılanmanın kritik başarı faktörü olarak değerlendirilmesi düşünülmelidir. Özellikle köy bazlı üretime dayalı sektörlerde eksik olan, bu türden yapılanmaların sürdürülebilir olmamasıdır. Pazar noktasında ve girdi temininde oluşan tıkanıklıklar söz konusu kırsal alanlarda üretim organizasyonlarının başarısını ve sürdürülebilir olmasını engellemektedir. Bu konuda başarılı olabilmiş tek sektör kanatlı üretimidir. Söz konusu sektör yapılanması özel girişimcilik esasına dayalı sözleşmeli üretimi kapsamaktadır. Kooperatif, birlik vb yapılanmaların başarısızlığı, kamu ile kurulan ast-üst ilişkilerinde çıkar zincirlerinin oluşmasından ve bu yolla sektörden kaçan kaynakların sektörün gelişimini engelleyecek boyutta olmasından kaynaklanmaktadır. Başarılı bir yapılanmanın oluşabilmesi risk ve karlılığın oluşturduğu ilişkinin doğru planlanmasına bağlıdır. Sektör bazında başarılı organizasyonların oluşabilmesi için destek sağlayan kuruluşların hibe yerine, proje bazlı uzun vadeli kredilendirmeleri etkin hale getirmesi gereklidir.

Yukarıda, mevcut üretimin ve ekosistemin iyileştirilmesi, böylece mevcut kaynaklardan yararlanılarak yaşam kalitesinin artırılması amacıyla önermelerde bulunulmuştur. İpekböcekçiliği ve buna bağlı iplik, dokuma, tasarım ve hazır giyim sanayinin gelişimi ve uygulanmakta olan projelerin desteklenmesi Karacadağ bölgesinde ağaçlandırmayı desteklemesi açısından önerilmiştir. Söz konusu ağaçlandırma ve yaprak hasadı sonrasında üretimde kullanılmayan dut dallarının ısınma amaçlı kullanılması, küçükbaş hayvan üretimi sonrasında üretilen çiftlik gübresinin ekotarım uygulamalarında kullanılmasını desteklemektedir. Kanatlı üretimi olarak önerilen yarı entansif ve entansif hindi üretimi, küçükbaş hayvan üretimi ile birlikte artan kene sayısının ve bitkisel üretimin yoğun olarak yapıldığı alanlarda önemli üretim kayıplarına neden olan süne ve çekirge popülasyonlarının kontrolünde ekolojik bir yöntem olarak kullanılabilir. Söz konusu üretim çeşitliliğinin ekonomik dalgalanmalarda yaşam kalitesinde önemli bir sapma oluşmaması için yakın ve uzun vadede uygulanması bölgesel gelişim açısından önemli olacaktır. Alternatif enerji kaynakları kullanımını gerektirecek tek üretim hindi palaz üretimidir. Bunun için gerekli olan ısı enerjisi çeşitli kaynaklardan sağlanabilir. Güneş enerjisi kullanımı alternatif olarak kullanılacak en önemli enerji kaynağıdır.

Not: Kullanılan tüm tablolar GAP eylem planı hedefleri doğrultusunda tarafımdan hazırlanmıştır.

Kaynak:

Yedinci, sekizinci ve dokuzuncu özel hayvancılık ihtisas raporları

II. PAZARLAMA

Yrd. Doç. Dr. M. Nedim Bayuk

II.1. Pazarlama Genel Değerlendirmesi ve Proje Kapsamında Karşılaşılan Pazarlama Sorunlarının

Kavramsal Çerçevesi

Günümüzde hızla ve sürekli değişen teknolojik gelişmelerin sağladığı iletişim ve bilgiye ulaşma kolaylığı ile küreselleşen dünya, artık yerel ve bölgesel rekabetin sınırlarını ortadan kaldırmış; yoğun ve şiddetli olan yeni rekabet ortamında rakiplerin sayıları ve rekabet yöntemleri daha da artmıştır. İşletmeler, bu yeni ortamdaki faaliyetlerinde dünya ölçeğinde düşünme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunun yanı sıra ürün ve hizmet çeşitliliği, önceki dönemler ile karşılaştırılmayacak ölçüde artmıştır. Tüketiciler (müşteriler), tutuldukları bu ürün ve hizmet çeşitliliği karmaşası karşısında, iletişim ve bilgi çağının sağladığı olanaklar sayesinde, daha kolay kıyaslama yapabilmekte, daha bilgili, daha bilinçli ve daha seçici davranmakta, çok zor beğenmekte ve kolay tatmin olmamaktadırlar. Küreselleşme ve bilgi çağı, bugün artık değer çağına dönüşmektedir, önemli olan müşteriler için değer yaratmak ve bu değeri paylaşmaktır.

Günümüz tüketicisinin değişen niteliklerine paralel olarak, geleneksel pazarlama anlayışı ile yeni pazarlama düşüncesi arasında önemli değişimler yaşanmaktadır. Geleneksel pazarlama düşüncesi ile yeni pazarlama düşüncesinin nitelikleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Armstrong-Kotler, 2003, s.36) ;

Geleneksel Pazarlama Düşüncesi

Satış ve ürün odaklı ol,
Kitle pazarlamayı uygula
Ürünler ve satışlar üzerine odaklan
Müşterilere satışı gerçekleştir
Pazar payını büyüt
Her müşteriye sunum yap
Kitlesele medya ile iletişimi sağla
Standart ürün gerçekleştir
Tatmin ve değeri satış ve pazarlamaya bırak

Yeni Pazarlama Düşüncesi

Pazar ve müşteri merkezli ol,
Seçilen pazar segmentlerini veya bireyleri hedefle
Müşteriye ve değere odaklan,
Müşteri ilişkilerini geliştir,
Mevcut müşterileri koru,
Müşteri payını büyüt,
Kârlı müşterilere sun, kaybettirenleri bırak,
Müşteri ile uyumlaştırılmış ürünler geliştir,
Müşteri tatmini ve değer sunumunda departmanları bağdaştır (koordinasyon)

Dünyanın herhangi bir yerindeki üreticilerin ve işletmelerin bile rakip konumuna geldiği bu yeni ortamda, müşteri çok zor kazanılmakta, ürün ve hizmetlerden kolay tatmin ve memnun olmamakta, kendileri için harcanan büyük pazarlama maliyetlerine rağmen, en küçük bir hatada bir anda işletmeyi (satıcıyı veya ürünü) terk etmektedir.

Pazarlamanın temel özelliklerinden biri, pazarlamanın sadece bir malın reklam veya satış faaliyeti olmayıp, daha üretim öncesinde mamulün fikir olarak planlanıp geliştirilmesinden başlayarak, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtımıyla ilgili olmasıdır. Dolayısıyla, değer zinciri üretim öncesi başlar ve müşteriye uygun değer sunumu ve sonrasını da kapsar.

Değer Zinciri; işletmenin tedarikçileri için temel hammadde kaynaklarından, nihai tüketiciye teslim edilen nihai tüketim mallarına kadar olan tüm aşamalarda değer yaratan faaliyetler bütünü olarak tanımlanır (Akbaş, 2008, s.46).

Değer Zinciri Analizi ise; işletmenin rekabet avantajının anlaşılması, değer zincirinin hangi aşamasında müşterilere sunulan değer artırılabilirliğinin veya maliyetlerin düşürülebilirliğinin belirlenmesi ve işletmenin tedarikçileriyle, müşterileriyle ve sektördeki diğer işletmelerle olan ilişkilerinin daha iyi anlaşılması amacıyla kullanılan stratejik bir araçtır (Akbaş, 2008, s.46).

İşletme fonksiyonlarını oluşturan üretim, pazarlama, muhasebe, finans, insan kaynakları, araştırma geliştirme ve halkla ilişkiler gibi temel fonksiyonlar sistem yaklaşımı kapsamında birbirinden kopuk veya bağımsız faaliyetler olmayıp, bütünleşik çabaları ve koordinasyonu gerektiren, her biri işletme başarısı üzerinde büyük bir öneme sahip olan faaliyetleri yerine getirirler. Bu nedenle, örneğin üretimdeki bir hata veya çeşit yetersizliği pazarlama faaliyetlerini doğrudan etkileyecektir.

Pazarlama birimi, işletme-müşteri-tüketici ilişkisinde ve pazarla doğrudan temas halindeki yegâne işletme birimi olduğundan aşağıdaki özelliklerden dolayı;

- Pazarı oluşturan tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve tatmin edilmesinde,
- Müşteri memnuniyetinin ve sadakatının sağlanmasında,
- Pazar koşullarında oluşan değişiklikler ile potansiyel olarak ortaya çıkabilecek olan fırsat ve tehditlerin belirlenmesinde oynadığı lokomotif rol ile diğer işletme fonksiyonlarından ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye’de özellikle tarımsal ürünlerin pazarlama faaliyetlerinde sektörel bazda (hayvancılık, bitkisel üretim, meyve ve sebzeceilikte vb.) yaşanan sorunlardan dolayı pazarlamanın rolü ve önemi daha da artmaktadır. **Türkiye’de genel olarak tarım ürünlerinin pazarlamasında karşılaşılan başlıca sorunlar şunlardır;**

- Üretimden ve üretim yöntemlerinden kaynaklanan sorunlar,
- Fiyatlama sorunları,
- Ambalajlama, tutundurma, marka ve markalaşma sorunları,

- Standardizasyon sorunu,
- Pazar bulma, pazar seçimi, pazarlama kanalı sorunları,
- Taşıma ve depolama sorunları,
- Kalite ve standardizasyon sorunu,
- Örgütlenme sorunu,
- Üreticilerin kalite üzerinde belirleyici etken olan bilgi eksikliği, tarımsal üretimde teknoloji ve makineleşmeden ve modern üretim olanaklarından yararlanmamaları.

Günümüzde pazarlama faaliyetlerinin sorumluluğu sadece işletmenin ürün ve hizmetlerinin satılması ile sınırlı değildir. Günümüz rekabetçi pazarlarında, pazarlama işletmenin tüm unsurları ile müşterilere sunulan değerin artırılmasına odaklanmasından sorumlu tutulmaktadır. Bu açıdan pazarlamanın işletme ile müşterileri arasında bir ilişki kurması ve bu ilişkinin uzun dönemli olarak sürdürülmesini sağlayarak müşteriler ile işletmeyi bütünleştirmesi gerekmektedir (Akbaş, 2008, s.80).

Türkiye, sahip olduğu ürünlerle, benzersiz doğal ve kültürel zenginlikleriyle dünyada eşi benzeri olmayan bir coğrafi ürün çeşitliliğine sahiptir. Türkiye’de her yörenin, ilin, hatta her ilçenin kendine özel bir ürünün üretim kaynağı olduğu ve bu ürün ile özdeşleştiği tartışılmaz bir gerçektir. Öyle ki, Türkiye’ye özgü birçok ürün, kendilerine kaynak olan coğrafi bölge adları ile anılıp, tanınmaktadır. Bu özelliklerle anılıp tanınan ürünler coğrafi işaret korumasına konu olurlar (Tek, 1990, s.248).

Menşe Adı; mahreç işareti, coğrafi bir ortama veya yerel ya da geleneksel ve belirli üretim koşullarına bağlı olarak özel bir ayrıcalık gösteren, belirli coğrafi bir yerde üretilen ya da yetiştirilen ürünü belirlemek için kullanılan hemen herkesin bildiği bir isimdir. Örneğin; Amasya elması, Çorum leblebisi, Isparta halısı, Bursa şeftalisi vb. menşe adlarıdır (Tek, 1990, s.248). Bu bakımdan Karacadağ Pirinci de bir menşe adı olarak kabul edilebilir.

Marka; üretici veya satıcıların malını tanıtan, onu başkalarının mallarından ayırmaya yarayan isim, terim, sembol, şekil veya bunların bileşimidir (Mucuk, 2007, s.141). 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname anlamında marka; "Bir işletmenin mal veya hizmetlerini bir başka işletmenin mal veya hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlama koşuluyla kişi adları dahil, özellikle sözcükler, şekiller, harfler, sayılar, malların biçimi veya ambalajları gibi çizimle görüntülenebilen veya benzer biçimde ifade edilebilen, baskı yoluyla yayınlanabilen ve çoğaltılabilen her türlü işaretleri içerir". Marka sicile kaydedildiğinde yasallaşır ve yasal korunma sağlar. Bu yararın yanı sıra markanın işletmelere sağladığı çeşitli yararlar da söz konusudur; marka tutundurmaya yardımcı olur ve talep yaratmada etkilidir; tüketicide işletmeye bağlılık yaratır; ikame malları yüzünden satış kaybı tehlikesini önler; marka kullanılması malı pazarlama kanallarına doğru çeker. Zira iyi tanınan bir marka aracı kuruluşlarca aranır; marka fiyat istikrarına olumlu etki eder, marka sahibi işletmeye araçların sık sık fiyat değişikliği yapmamalarını, değişik araçların malı farklı fiyatlardan satmamalarını sağlamada yardımcı olur; araçlar marka adı olan malları tercih ederler.

Markanın tüketiciler açısından da çeşitli yararları vardır; malın tanınmasını sağlar; kalite açısından güven unsuru olur; mal hakkında bilgi verir; tüketicide korunma imkânı sağlar. Bölgesel boyutta, hatta ulusal ve uluslararası boyutta, üretici işletmenin pazarı genişledikçe kendi mamullerinin ayırt edici bir yanının olması önem kazanır. Böylece üretici markası ulusal markaya veya ulusal olarak reklamı yapılan bir markaya dönüşür (Mucuk, age, ss.141-143).

Marka İsmi; Markanın sözle söylenebilen kısmıdır.

Marka İşareti (sembölü); Markanın gözle görülebilen şekilli kısmıdır. Marka işareti bir sembol, dizayn, ayırıcı renklendirme veya harfler olabilmektedir (Tek, age, s.247).

Marka Tescili; Türkiye’de marka kullanımı normal olarak isteğe bağlıdır. Markalar kanununa göre; marka tescili için Türk Patent Enstitüsü’ne başvurulur. Onaylanması durumunda ilgiliye bir Marka Tescil Belgesi verilir. Markası tescil edilen firmalar marka isminin geçtiği her yerde, ambalajlarda vb. sağ üst köşeye "R" (Registered-Tescil Edilmiştir) harfini koyarlar (Tek, age, s.249).

Kalite Belgesi; Türk Standartları Enstitüsü tarafından kabul edilecek kalite faktör ve değerlerine uygun bulunmaları halinde üreticilere malı temsilen verilen bir belgedir.

Standartlaştırma; Bir ürünün ileri sürülen gerçek değerini ölçmeye, anlamaya yarayacak tüm nitelik ve maddelerin belirlenerek ürünün ve ambalajının bir örnek hale getirilmesidir. Standartlaştırmanın amaçları; üretimde ve değişimde, işgücü, malzeme vb. kaynaklardan en yüksek düzeyde tasarruf sağlamak, iyi kalitede mal ve hizmet üretimini sağlayarak, tüketici çıkarlarını, insan hayatını, sağlık ve güvenliğini korumak ve ilgili grupların birbirleriyle bilgi alışverişini ve anlaşmaları kolaylaştırmaktır. Standartlaşmanın yararları ise; üretimin belli bir plan ve programa göre yapılmasını, seri ve kitlesel (yığın) üretimi, kayıp ve atıkların en az düzeye indirilmesini, depolamanın kolaylaştırılmasını, stokların azaltılmasını, üretim ve pazarlama maliyetlerinin düşmesini sağlamasıdır.

Standartlaştırmanın üreticilere olduğu kadar tüketicilere de önemli yararları söz konusudur; tüketicinin can ve mal güvenliğini korur, güvence verir, yol gösterir, bilgi verir, kusurlu malı iade etmesini kolaylaştırır. Standartlaştırma, karşılaştırma ve seçim yapma kolaylığı sağlar, sipariş işlemlerini, alım-satımı kolaylaştırır, fiyat ve kalite bakımından aldanma olasılığını azaltır, ucuzluğa yol açar (Tek, age, ss.254-256).

TSE Markasını Kullanma Yetkisi; Türkiye’de standartları ve diğer ilgili belgeleri (kalite vb.) Türk Standartları Enstitüsü hazırlar. Ayrıca Türk Standartlarına Uygunluk Belgesi verir. Bu işleme TSE Markasını Kullanma Yetkisi denilmektedir. TSE markasını kullanma yetkisi kısaca TSE markası olarak da adlandırılmaktadır. TSE markası standarda uygunluğu ifade ettiğinden Standartlara Uygunluk Belgesi alan işletmeler TSE markasını kullanabilmektedir (Tek, age, s.257).

Dereceleme; Derecelenmemiş ürünün çeşit, boyut, kalite, vb. bakımdan yaklaşık olarak partilere ayrılmasından yararlanan bir standart ya da standartlar dizisidir. Ürünlerin saptanmış spesifikasyonlara (boy, ağırlık, kalite vb.) göre ayrılma, kontrol ve sıralanmasıdır. Genellikle doğal ürünlerde (elma, portakal, yumurta, buğday, pamuk, çeltik vb.) temel tasvir standartları (boyut, renk, ağırlık vb.) uygulanmaktadır. Daha çok tarımsal ürünlerde geçerlidir (Tek, age, s.258).

Ambalaj ve Ambalajlama; Mamulle ilgili pazarlama çalışmaları çerçevesinde günümüzde ambalajın büyük bir önemi vardır. Ambalaj üretici ve satıcı işletmeler için bir yandan maliyeti, diğer yandan da satışı etkileyen bir unsurdur. Ambalajın sağladığı yararlar; malı koruması, taşımada kolaylık sağlaması, malı farklılaştırması, tutundurmaya yardımcı olmasıdır. İyi bir ambalaj; içindeki mal hakkında tüketicilere bilgi verebilmeli, malın nasıl kullanılacağını, miktarını, nasıl korunacağını belirtmeli, malı muhafaza etmeye elverişli olmalı ve kolay açılabiliridir. Ambalajlama sanayi mallarından daha çok tüketim mallarında büyük önem taşır (Mucuk, age, ss.144-145).

Etiketleme; Etiketleme ve markalama ürün alt karışımının ve ambalajın ayrılmaz bir parçasıdır, hem talep elde etme hem de fiziksel dağıtım fonksiyonlarına hizmet eder. Etiketleme; ürün ve/veya ambalajın üzerinde yazılı, basılı bilgiyi, resimleri vb. kapsar. Ürüne iliştirilen bir eklenti (metal, kağıt, karton vb.) veya ambalajın bir parçası olarak grafik dizaynı (tasarımı) şeklinde olabilir. Geniş anlamda işaretleme de denilmektedir. Etiketlemenin fonksiyonları ise (Tek, age, ss.264-266); ürün ve/veya markayı tanıtır, haksız rekabete karşı satıcıyı korur, ürünün derecelendirilmesine yardımcı olur (bilgi verici etiket ve/veya kalite belgeleri hakkında), tüketicinin can ve mal güvenliğini korur, aldatılmasını önler, çekici grafiği sayesinde ürünün tutundurmasını kolaylaştırır. Etiket ayrıca ürün ve ambalajla ilgili çeşitli bilgiler verir; üretici ismi, üretim adresi, içerik ve katkı maddeleri, ambalajı üreten firma, kullanım talimatı, güvenlik talimatı (serin yerde tutunuz, çocuklardan uzak tutunuz vb.) miktarı, (ağırlık, ölçü, vb.), standart numarası, kaynağın kodu, üretim tarihi, son kullanma tarihi, boyutlar, renk, stil, cins, üretim ruhsat numarası, resmi kuruluşların kalite tanıklığı (örneğin Dicle veya Harran Üniversitesinde tahlil raporları gibi), standardizasyonun uygulanışını kolaylaştırır. Çubuk kod (barkot) uygulamasıyla gerek işletme dışı resmi organlarda tüketicilere ve rakiplere dönük, gerekse firma içi kontrole yönelik çok yararlı bilgiler ve ürün kimliği sağlar.

Tutundurma-Pazarlama İletişimi; İşletmenin tüketici arzu ve ihtiyaçlarına uygun mamulü planlayıp, geliştirmesi, üretmesi, uygun fiyatla fiyatlandırması ve uygun bir dağıtımla istenildiğinde satın alınabilecek şekilde tüketiciye hazır bulundurması yeterli değildir. Bunlara ek olarak, satış artırıcı çabalar göstermesi de bir zorunluluktur. Mamul, işletme ile tüketici arasında köprü fonksiyonu görmekteyse de ürettiği malı ve onun üstünlüğünü veya fiyatının uygunluğunu tüketicilere duyuramayan bir işletmenin başarısı sınırlı ya da tesadüflere bağlı kalacaktır. Dağıtım kanalları, malın tüketicilere duyurulmasını ve onlara aktarılmasını sağlasa da bunun etkisi de sınırlı olacaktır. Tutundurma-pazarlama iletişimi; işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerin varlığını tüketicilere duyuran ve işletmenin yaşamasını, gelişmesini sağlayan stratejik bir pazarlama aracıdır (Mucuk, age, ss.172-173). Dolayısıyla rastgele satıcılardan çok bilinçli bir şekilde hazırlanmış etkin bir iletişim ve satış artırma programı ile pazara çıkma, tüketicilerin ve rakiplerin durumlarını en iyi şekilde göz önünde bulundurarak, pazarda rekabetçi olma yolu benimsenmektedir. İşletme, tutundurma faaliyetleri ile belirli bir faaliyet düzeyinde kendi malına olan talebi ve satışlarını arttırmaya çalışır. Tutundurmanın "inandırıcı, ikna edici" iletişim faaliyeti olma yönü, onu diğer pazarlama faaliyetlerinden ayıran en önemli niteliğidir. Bu açıdan etkili tutundurma her şeyden önce etkili iletişim demektir. Ancak, bilgi verme gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Tüketicileri istenilen yönde davranma yolunda ikna etmeye çalışmak, onların tutum ve davranışlarını, istenilen yönde ise güçlendirmek, istenilen yönde değilse, istenilen yöne doğru değiştirmek amacı güdülür (Mucuk, age, s174).

Konumlandırma; ister tüketici pazarında ister endüstriyel pazarda olsun, işletme hedef pazar olarak belirli bir bölüm/bölmeleri seçtikten sonra bu bölüm veya bölümlerde hangi konumda (pozisyon veya yerde) olmak istediğini de belirlemelidir. Konumu belirle-
necek olan aslında sadece mamul değil, işletmenin mamulü etrafında dolaşan tüm sunulanlardır. Tüketici algılamaları çok önemlidir, zira tüketici rakip sunumlar arasından seçim yaparken önem verdiği niteliklere göre kendisi için en avantajlı olanı tercih edecektir.

Bir Mamulün Pazar Konumu; onun rakip mamullere göre müşterinin zihnindeki nispi yeridir. Malın spesifik özelliklerine, faydalarına, kullanım durumuna göre ya da doğrudan büyük rakibe karşı konumlandırma yapılabilir. Konumlandırma stratejisi belirlenirken, rakiplerin sunmadığı ama hedef pazarın arzu edeceği müşteri yararları kombinasyonu ortaya konulabilmelidir. Böylece müşterilerin niçin rakip mamulleri değil de kendi mamulünü satın almalarının kendi yararlarına olduğu vurgulanarak, onların etkilenmesi mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle, hedef pazara sunulacak mal ve hizmetin rakiplerinkine göre *ne gibi farklılıkları, hangi üstün yönleri olduğu, niçin tercih edilmesi gerektiği* sistemli ve bilinçli olarak bir stratejiyle belirlenmelidir (Mucuk, age, s.113).

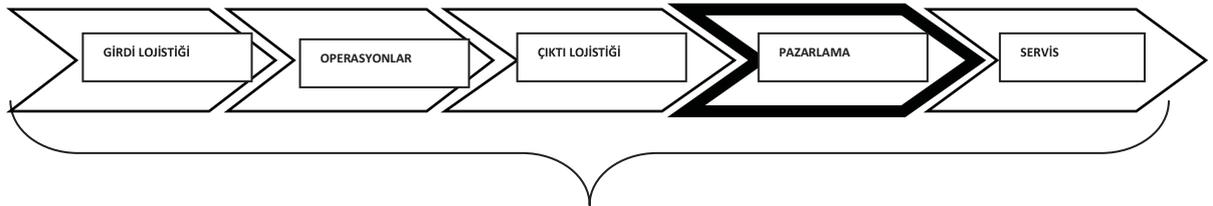
Mamul Farklılaştırma; daha çok yoğun reklam ve diğer tutundurma çabalarıyla, mamulün rakip markalardan üstün olduğu imajının yaratılması stratejisidir ve mamulün çok önemli olmayan (renk, ambalaj gibi) bazı yönleri değiştirilerek uygulanabilir. Burada önemli olan rakiplerden farklılık ve üstünlük imajıdır (Mucuk, age, s.109).

Pazarlama Kanalı; ürün ve hizmetlerin pazarlamasını sağlamak amacıyla olan işletme içi birimler ile işletme dışı acenteler, toptancılar, perakendeciler vb. gibi aracılı veya aracısız kuruluşların oluşturduğu yapıdır. Pazarlama kanalı, ürün ve hizmetler ile bunları kullanacak olanları birbirinden ayıran zaman, yer, mülkiyet boşluklarını giderir. Pazarlamada temel sorun bu fonksiyonların görülüp görülmeceği değil, kimler tarafından ve nasıl görüleceğidir. Burada temel ilke, *kanallarda aracı ya da üreticiden hangisi en etkin ve ekonomik olarak bu işleri yapabilecekse onun yapmasıdır* (Tek, age, s.360). Üretici ile tüketici arasında her kanal üyesi (imalatçı ve üreticiler dâhil) teknik olarak aracıdır. Başlıca dağıtım kanalı üyeleri ise; toptancılar, perakendeciler ve komisyoncular gibi araçlardan oluşur.

II.1.1. KARACADAĞ ÇELTİĞİ (PİRİNCİ)

Proje alanı kapsamında yapılan araştırma ve incelemelerde Karacadağ çeltiğinin üretim alanlarının; Diyarbakır İli'nde Bağlar İlçesine bağlı Karacadağ (Alatosun) Beldesi, Yalankoz (Alankoz) Köyü, Çınar İlçesine bağlı Kılıçkaya (Karık) Köyü; Şanlıurfa İli'nde ise Siverek İlçesine bağlı Karabahçe, A.Karabahçe/Kargaşı, Gazi, Böğürtlen köylerinden oluştuğu belirlenmiştir.

Şekil 1: Değer Zincirinde Temel faaliyetler

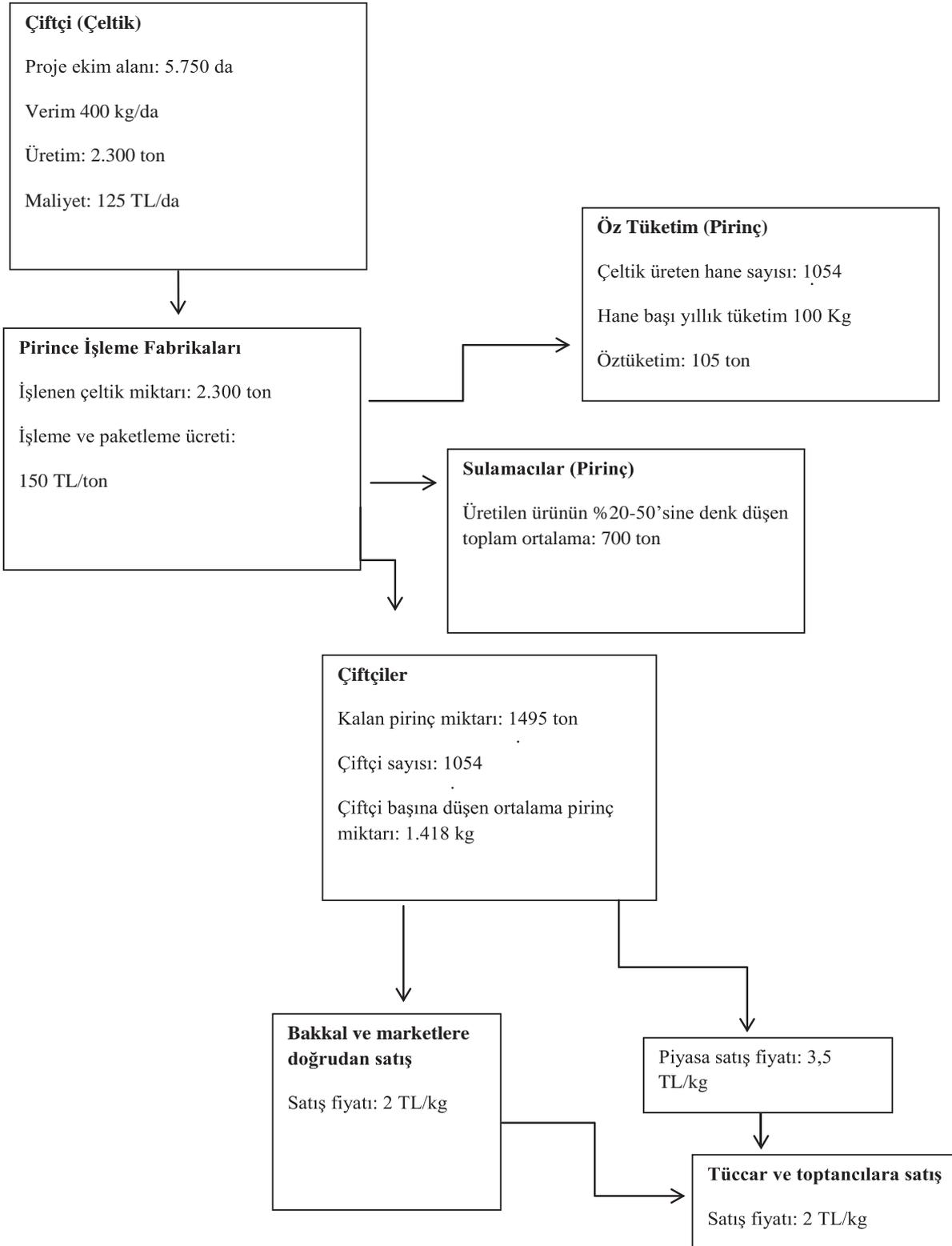

Bir işletmenin sürdürülebilir ve rekabetçi bir avantaj elde edebilmesi için değer yaratan faaliyetlerini rakiplerine göre daha düşük maliyetle gerçekleştirmesi ya da bu faaliyetleri işletmeye bir farklılaşma avantajı sağlayarak, ürünlerine uygun fiyat belirleyebilme olanağı verecek şekilde gerçekleştirmesi gerekir. Değer zinciri faaliyetleri; işletmenin müşterilerine değer taşıyan ürünler sunmasını sağlayan temel yapı taşlarıdır (Akbaş, 2008, s.75). Değer zinciri faaliyetleri ikiye ayrılır;

a. Temel Faaliyetler: ürünün fiziksel olarak üretilmesine, pazarlanmasına ve satış sonrası hizmetlere kadar doğrudan katılan faaliyetlerdir. Şekil 1'de gösterildiği üzere, girdi(üretim) lojistiği, operasyonlar, çıktı(dağıtım) lojistiği, pazarlama ve satışlar, hizmetler(servis) değer zincirinde temel faaliyetlerdir.

b. Destek Faaliyetleri: işletmenin altyapısı, insan kaynakları yönetimi, teknoloji geliştirme, tedarik, satın alma gibi faaliyetlerdir (Akbaş, 2008, s.76). Karacadağ çeltiği (pirinci)'nin değer zinciri Şekil 2'deki gibi gösterilebilir.

Şekil 2: Karacadağ Çeltiği (Pirinci) Değer Zinciri

II. 1.1.1. Değer Zinciri Analizi Kapsamında Karacadağ Çeltiği (Pirinci) Temel Faaliyetlerinde Başlıca Pazarlama Sorunları¹⁵

Değer zinciri analizi yolu ile Karacadağ çeltiği üretimi ve pirinci işleme faaliyetlerinde değer zincirinin temel faaliyetlerinden (girdi lojistiği, operasyonlar, çıktı lojistiği, pazarlama ve satış, müşteri hizmetleri/servis faaliyetleri) her bir aşama ile ilgili olarak tespit edilen başlıca pazarlama sorunları aşağıdaki gibi belirtilebilir;

II. 1.1.1.1. Değer Zinciri Kapsamında Girdi (Üretim) Lojistiği Faaliyetlerinde Pazarlama Sorunları

Girdi lojistiği; taşıma, depolama, stok kontrolü, malzeme taşıma, araçların zaman çizelgesinin hazırlanması ve tedarikçilere ia-deler gibi girdilerin kabulü, saklanması ve ürünlere dağıtılması ile ilgili faaliyetlerden oluşmaktadır (Akbaş, 2008, s.76). Yukarıda değinildiği üzere, pazarlama faaliyetleri üretim öncesi süreçte başlamakta satış anı ve satış sonrası da devam etmektedir. Dolayısıyla üretim sürecindeki başarı üretici veya satıcının pazarlama faaliyetlerinin üzerinde de doğrudan belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla üretimdeki sorunlar pazarlama faaliyetlerine doğrudan yansıtacağından, Karacadağ çeltiğinin üretimindeki girdi (üretim) lojistiğini oluşturan faaliyetler pirincin pazarlama faaliyetlerinin başarısını da doğrudan etkilemektedir. **Proje kapsamındaki üretim alanlarında girdi lojistiğini oluşturan ve pazarlama faaliyetlerini etkileyen sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki gibi belirtilebilir;**

- **Karacadağ çeltiğinde ürün verimliliği sorunu;** Karacadağ çeltiğinin verimlilik oranı (394 kg/dekar) Türkiye ortalamasının (691 kg/dekar) önemli ölçüde altındadır. Bu durum üretici gelirlerinden, çeltiği pirince işleme işletmelerinin kapasite kullanım oranına (KKO) kadar pazarlama kanalı üyelerini etkilemektedir. Karacadağ çeltiğinin verimli topraklara ve gübrelemeye tepkisinin fazla yüksek olmadığı, kimyasal gübre kullanımının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Her ne kadar üretim girdi (gübreleme) maliyeti açısından üreticiler için önemli bir avantaj veya tasarruf olarak görülse de burada üretimde kullanılan çeltik çeşidinin (yerli gen korunarak, verimlilik artışının) üzerinde durulması gerekir.
- **Üreticilerin bilgi desteği ihtiyacı sorunu;** Kamu kurum ve kuruluşları ve üniversiteler ile yakın işbirliği içinde olunmaması, bunların teknik bilgi desteğinden yararlanılmaması veya üreticilerin bu destekten yoksun bırakılmaları üretim ve hasat aşamaları yönünden önemli bir sorun olarak görülmektedir. Üreticilere bölge üniversiteleri ve diğer ilgili kuruluşların bilgi desteği vermesi gereklidir
- **Karacadağ pirincinde kimyasal kaliteye karşı fiziksel kalite sorunu;** Müşteri tatmininde, müşterinin ürünlerin kalitesi hakkında yaptığı değerlendirmede kalitenin belirleyici unsurlarından biri de ürün performansı ve ürün özellikleridir. Karacadağ pirincinin kimyasal kalite özellikleri (protein, nişasta vb. besleme öğeleri) olarak üstün olduğu ve bunun rekabet açısından ürünü rakiplerinkinden farklılaştırıcı önemli bir rekabet avantajı olduğu belirtilebilir. Ancak kimyasal kalitedeki bu üstünlüğe karşın, içerdiği yabancı ot tohumu, sap, saman, taş, toprak gibi olumsuzluklar ürünün fiziksel kalitesini ve safiyetini bozan unsurlardır. Bunların, değer zincirinin önemli bir halkasını oluşturan girdi lojistiği kapsamındaki yetiştirme koşullarından kaynaklanan olumsuzluklar olduğu belirlenmiştir. Bu ise bir yandan ürünün pazardaki talebini ve dolayısıyla fiyatını olumsuz etkileyecek, diğer yandan ise üreticinin ürününü satamamasına veya piyasa koşullarının altında bir fiyata satmasına neden olacaktır. Ayrıca, tüketicilerin ürün tercihlerinde ve satın almaları sonrası tatmin olmalarında pirincin yalnızca kimyasal kalitesi yeterli görülmemelidir. Müşteri tatmini, mal veya hizmetin müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılama yanısıra satın alınan ürünle ilgili toplam bir deneyimdir. Dolayısıyla müşteri istek ve beklentilerine uygun mal sunulmadığında tüketiciler alternatif ürünlere yönelecektir.
- **Üretim safhasında ilaçlama ve hastalıklarla mücadelenin yeterince yapılmaması veya bu konudaki bilgi eksikliği sorunu;** üretimde gübreleme, ilaçlama ve hastalıklarla mücadelenin yeterince yapılmaması veya bilinçsizce yapılması, ürün çıktılarındaki kimyasal kalıntı sorunları ve kalite yetersizliği sonucunu, bu da dış pazarlara yönelmede olumsuzlukları getirecektir. Özellikle önemli bir katkı sağlayacak olan doğal gübrenin yakıt olarak kullanıldığı görülmektedir.
- **Üretim ve hasat faaliyetlerinde üretim ve hasat yöntemi sorunu;** Karacadağ çeltiğinin ekim alanlarının genellikle taşlık alanlarda, serpme olarak yapıldığı, herhangi bir makinalı toprak işleme olanağının bulunmadığı, dolayısı ile bir üretim girdisi faktörü olarak toprak faktörünün taşı yapısının tarımda makinalaşma önünde bir engel oluşturduğu görülmektedir. Makineleşmenin ol-

¹⁵ Metinde kullanılan veriler sektör raporlarında daha detaylı olarak sunulmuştur. Pazarlama stratejileri temel olarak sektörlerdeki sorunlar, sınırlar ve çözüm önerilerinin değer zinciri yaklaşımı çerçevesinde geliştirilmesine dayanmaktadır.

maması, üretim girdisi unsuru olarak işgücü ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ancak proje alanında yapılan araştırmada belirlenen nüfus ve hane sayısı göz önünde bulundurulduğunda yeterli işgücünün olduğu belirtilebilir. Arazi yapısından kaynaklanmakla birlikte üretim metodunda ve hasat faaliyetlerinde makinalaşma yetersizliği sorunu vardır. Tarımsal ürünlerde hasat yönteminin de ürün kaybı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Proje kapsamı alanlarda yapılan araştırmalarda Karacadağ Çeltiğinin hasadında geleneksel yöntemler (el ile, orak vb.) dışına çıkılmadığı, dolayısıyla ürün kaybı artışına neden olduğu belirtilebilir.

- **Karacadağ çeltiği üretiminde sulama ve su göleti sorunu;** üretim girdisi olarak Karacadağ çeltiğinin sulama girdisi ele alındığında, proje kapsamındaki Kılıçkaya, Karabahçe, ve Alankoz köylerinde mevcut olan su toplama göletlerinin (ikişer adet) sulamada enerji ve ekipman ihtiyacına yol açmaması önemli bir girdi maliyeti avantajıdır. Sulama yöntemleri konusunda bilgi desteği ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.
- **Orijinal saf Karacadağ çeltik tohumunun yerine verim avantajı nedeniyle yabancı menşeli tohum çeşitlerinin ekimde kullanılması sorunu;** yapılan araştırmalarda bölgede yaşayan tüketicilerin Karacadağ pirincini diğer çeşitlere oranla daha çok talep ettikleri belirlenmiştir. Pirincin kendi spesifik niteliklerine (koku, tat, lezzet, görünüş, dane yapısı vb.) karşın son zamanlarda verimli yabancı menşeli tohum çeşitlerinin girdi olarak kullanılmasıyla birlikte saf Karacadağ pirinci pazarda daha seyrek görülmeye başlanmıştır.
- **Karacadağ çeltiğinde taşıma ve ulaşım sorunu;** değer zincirindeki girdi (iç) lojistiği ve çıktı (dış) lojistiği aşamalarında bir diğer önemli faaliyet taşıma (nakliye) işlevidir. Taşımanın uygun koşullarda, uygun zamanlama ve uygun araçlarla gerçekleştirilmesi, ürünün çıktı olarak müşterilere sunulması sırasında tüm nitelik ve kalite yapısına yansımaktır. Karacadağ pirincinin söz konusu aşamalarda gerek çeltiğin üretim yerlerinden işleme fabrikalarına taşınmasında, gerekse pirince işleme faaliyeti sonrası pirincin pazara sunumunda nakliye ve nakliye yöntemi sorunu yaşandığı görülmektedir. Taşımanın aynı zamanda önemli bir maliyet unsuru da olduğu göz önünde bulundurulması gereken diğer bir durumdur.

II.1.1.1.2. Değer Zinciri Kapsamında Operasyonlar Halkası ve Çıktı Lojistiğindeki Pazarlama Sorunları

Değer zincirinin operasyonlar halkası; makine işleme, paketleme (ambalajlama), montaj, bakım, test etme ve baskı gibi girdilerin nihai ürünlere dönüştürülmesi ile ilgili faaliyetlerden oluşmaktadır. Fabrika yeri ve büyüklüğü, ürün tasarımı, teçhizat ve araç-gereç seçimi, stok miktarı ve kontrolü, kalite kontrolü, maliyet kontrolü, iş uzmanlaşması ve işçi eğitimi önem taşımaktadır.

Çıktı lojistiği ise; ürünün üretiminin son aşamasından müşterilere ulaştırılmasına kadar olan faaliyetleri ifade eder. Buna göre tamamlanmış ürünlerin saklanması ve müşterilere dağıtımı ile ilgili faaliyetler mamul lojistiğini oluşturur (Akbaş, age, s.78). Proje kapsamındaki üretim alanlarında operasyonlar ve çıktı lojistiği halkasını oluşturan ve pazarlama faaliyetlerini etkileyen sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki gibi belirtilebilir;

- **Çeltiği pirince işleme işletmelerinin gerekli ve yeterli nemlilik koşullarına uymadan işleme faaliyetlerini gerçekleştirilmesinin çıktı kalitesine olumsuz yansımaları;** Kanal üyesi pirince işleme işletmelerince uygun yöntemle ve nem kontrolü için gerekli uygun zamanlamaya uyulmadan gerçekleştirilen kurutma işleminin sonucu olarak pirince işleme esnasında üründe kırık oranı yükselmektedir. Ortaya çıkan kırık oranı üreticiler açısından önemli oranda bir ürün ve gelir kaybına neden olurken, değer zincirinin nihai halkasını oluşturan tüketicilere sunulan değer yetersiz kalmasına, üründe kalitesizliğe yol açmaktadır. Müşteriye ihtiyaç ve beklentilerine uygun ürün sunulmadığında alternatif rakip ürünlere (pirinç markalarına) yönelim söz konusu olabilmektedir.
- **Uygun ve yeterli koşullarda depolamanın yapılmaması sorunu;** Çeltik ürününde yeterli ve uygun bir depolamanın gerek üretici tarafından gerekse pirince işleme safhalarında ürün nem oranı da dikkate alınarak yerine getirilmesi gerekmektedir. Yeterli ve uygun nemlilik oranı ile bir depolama işlemi gerçekleştirilmediğinde pirinç kalitesinde düşüş ve dolayısıyla satış kayıpları yaşanabilir. Fabrika aşamasında, gelen çeltiğin yükleme, boşaltma ve depolama işlemlerinde gösterilen özen ve teknik uygunluk pirinç kalitesi açısından önemlidir.
- **Karacadağ Pirincinde ambalajlama, paketleme ve etiketleme sorunu;** Karacadağ pirincinde uygun ambalajlama ya da paketleme teknolojisi ve malzemelerinden yararlanılmamaktadır (25–50 kg'lık çuvalama yöntemi kullanılmaktadır). Uygun bir etiketleme yapılmadan pazardaki tüketicilere sunulması, rakiplerin modern işleme fabrikalarında üretilmiş albenisi yüksek, ambalajlama ve paketleme teknolojisiyle desteklenmiş ürünleri karşısında pazar payı açısından önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır.

II.1.1.1.3. Değer Zinciri Kapsamında Pazarlama ve Satış Halkasındaki Pazarlama Sorunları

Pazarlama ve satış halkası; reklam, promosyon, satış, kanal seçimi ve ilişkileri ile fiyatlandırma gibi ürünlerin müşteriler tarafından satın alınmasını sağlayarak işletmeye gelir sağlanması ile ilgili faaliyetlerden oluşur (Akbaş, age, s.80). Proje kapsamındaki üretim alanlarında pazarlama ve satış halkasını oluşturan sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki gibi belirtilebilir;

- **Karacadağ Pirinci için hedef pazar seçimi ve pazar geliştirme sorunu;** Proje kapsamında yapılan araştırmada, Karacadağ pirincinin üretim alanları ile tüketime sunulan alanların aynı olduğu, çoğunlukla bölgede yaşayan tüketicilerin bu ürünü tercih ettikleri saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle hedef pazarın bölgenin kendisi olduğu görülmüştür. Proje kapsamındaki üretim alanlarında ve pazarlama kanalı üyelerince (üreticiler dahil, pirince işleme işletmeleri, toptancı, perakendeci, komisyoncular vb.) mevcut ürün için yeni pazarlar bulma ve hitap etmenin ihmal edildiği görülmektedir.
- **Tutundurma (pazarlama iletişimi) çabalarının önemsenmemesi ve tutundurma konusunda bilgi eksikliği sorunu;** Hedef pazarın nerede ise üretim bölgesinin kendisi olması ve diğer pazarların hedef pazar olarak seçilmemesinin, diğer faktörler de göz ardı edilmemekle birlikte, tutundurma çabalarının yerine getirilmemesinden, önemsenmemesinden veya bilgi eksikliğinden kaynaklandığı belirtilebilir.
- **Ürünün pazara sunumu ve pazarlama kanalı sorunu;** Üreticiler yetiştirdikleri ve işleme fabrikalarında işlenerek çuvallanmış ürünlerinin satış işlemini piyasada kendileri yapmaktadırlar. Ürünlerine alım garantisi verebilecek kuruluş faaliyetlerinin olmadığı saptanmıştır. Pirinç, perakendecilere (market vb.) ya da tüccarlara (toptancı vb. araçlar) düşük fiyatla üreticilerin kendileri tarafından satılmaktadır. Pazarlama kanalı üyesi toptancı ve perakendecilerin düşük fiyatla doğrudan üreticilerden temin ettikleri pirinci yüksek kar marjları ile tüketicilere sunmaları neticesinde, üretici fiyatı ile pirincin pazarda satışa sunulduğu fiyatlar arasında önemli oranda farklar görülmektedir.
- **Hedef pazar seçiminde dış pazarların göz önünde bulundurulmaması sorunu;** Karacadağ pirincinin hedef pazarı olan mevcut yerel pazara dışarıdan getirilen ürünler belli bir marka ve belirli standartizasyon ile tüketicilere sunulmaktadır. Tüketicilerin de marka adının ve sahip oldukları kalite standartlarının vermiş olduğu güven hissi doğrultusunda daha çok bu rakip ürünleri (pazar payı oranı olarak) tercih ettikleri belirlenmiştir. Dolayısıyla yerel pazarda bilinen bir ürün olmasına rağmen Karacadağ pirinci henüz ulusal bir marka düzeyine erişememiş, gerekli kalite standartlarını taşıdığı belgelenememiştir. Pazarlama kanalı üyelerinin markalaşma, markanın üretici ve satıcılara sağladığı yararlar konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, gösterilen mikro düzeyde çabaların da yetersiz kalmış olduğu görülmektedir. Ancak marka ve markalaşmanın sadece üretici veya satıcılara değil, tüketicilere de çeşitli yararlar sağladığı gözardı edilmemelidir.
- **Organik tarım alanında gerekli yatırım ve araştırmanın yapılmamış olması ve üreticilerin organik tarıma yönlendirilmemesi sorunu;** Karacadağ yöresindeki taşlık alanlar bir dezavantaj oluşturmakla birlikte, bu alanların kimyasal türevlerle kirlenmemiş olması bir fırsata dönüştürülemedi.
- **Karacadağ çeltiğinin pirince işleme aşamasında ortaya çıkan pirinç yan ürünlerinin pazarlanabilir ürün olarak değerlendirilememesi sorunu;** Karacadağ çeltiğinin pirince işleme safhasında temel ürünün elde edilmesinin yanında ortaya çıkan yan ürünlerden ve ürün atıklarından gelir sağlayıcı yönde yararlanılmadığı görülmektedir.
- **Karacadağ pirincinde pazarlama kanalı ve üretici fiyatı ile tüketicilerin ödediği birim fiyat arasındaki farklılık sorunu;** Karacadağ pirincinde üreticilerin kendi olanaklarıyla ürünlerini pazara sundukları, daha çok market türündeki perakendeci araçlar vasıtasıyla ürünlerini tüketicilere ulaştırdıkları görülmektedir. Dolayısıyla esas itibarı ile bakıldığında pazarlama kanalının uzunluğu söz konusu değildir. Mevcut zincir aşağıdaki gibidir.

Üretici-Perakendeci-Tüketici

Üretici-Toptancı-Perakendeci-Tüketici

Ancak buna karşın üreticinin elde ettiği birim fiyat ile tüketicilerin ödediği birim fiyat arasında önemli oranda bir fark olduğu belirlenmiştir.

- **Arazi mülkiyeti ve yarırcılık faaliyetlerinin üretici geliri üzerindeki olumsuz etkisi;** Çeltik üretiminde pazarlama faaliyetlerine yansıyan bir diğer sorun arazi mülkiyeti sorunudur. Müsterek sahipliğe dayanan ekim alanları çeltik üretimi için yarırcılara %50 pay ile verilmekte olup, hasat sonrası kalan diğer %50'lik oran çok sayıda arazi sahiplerine de bölündüğünden sonuçta üreticiler için nerdeyse sadece öz tüketime yetecek kadar pirinçten öteye geçilememektedir.

II.1.1.2. Proje Alanı Kapsamında Karacadağ Pirincinin Pazarlama Faaliyetlerine İlişkin Sonuç ve Öneriler

Karacadağ çeltiğinin üretim, pirince işleme ve bunların pazarlama faaliyetlerine yansımaları ile ürünün pazarlama ve satış faaliyetlerinde saptanan sınırlar ve sorunlara ilişkin çözüm önerileri değer zincirindeki temel faaliyetler çerçevesinde aşağıda değerlendirilmiştir.

- **Verimlilik Sorunları:** Karacadağ çeltiğinde ürün verimliliği Türkiye ortalamasından önemli ölçüde düşüktür. Dolayısıyla üretimde kullanılan çeltik tohumu çeşidinin (yerel gen korunarak) ve üretim yönteminin üzerinde durulması gerekmektedir.
- **Kapasite Geliştirme Sürecinde Bilgi Desteği İhtiyacı;** Üreticilerin mevcut üretimlerini sürdürülebilir ve rekabetçi bir üretim modeli çerçevesinde geliştirmeleri için bilgi desteği almaları büyük önem taşımaktadır. Bilginin yerel düzeyde geliştirilmesi ve uygulanması için kamu kurumları ve diğer yerel aktörlerin daha aktif olmaları önemlidir.
- **Kalite Sunum Sorunları:** Karacadağ pirincinde kimyasal kaliteye (protein, nişasta vb. besleme öğeleri) rağmen yaşanan fiziksel kalite sorunları (yabancı ot tohumu, sap, saman, taş, toprak gibi olumsuzluklar) ürünün pazardaki talebini ve fiyatını olumsuz etkileyecek, üreticinin ürünü satamamasına veya piyasa koşullarının altında bir fiyata satmasına neden olacaktır. Tüketicilerin ürün tercihlerinde ve satın alma sonrası tatminde pirincin yalnızca kimyasal kalitesi yeterli görülmemelidir. Müşteri tatmini, mal veya hizmetin müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılama yanısıra satın alınan ürünle ilgili toplam bir deneyimdir. Dolayısıyla müşteri, istek ve beklentilerine uygun mal sunulmadığında alternatif ürünlere yönelecektir.
- **Üretim Aşamasındaki Sorunlar:** Üretim safhasında gübreleme, ilaçlama ve hastalıklarla mücadelenin yeterince yapılmaması veya bilinçsizce yapılması sonucu ürün çıktılarında kimyasal kalıntı sorunları ve kalite yetersizliği olacak bunun da pazarlara yansımada olumsuz yansımaları görülecektir.
- **Üretim ve Hasat Yöntemi Sorunları:** Üretim ve hasat faaliyetlerinde arazi yapısının belirleyici etkileri olmakla birlikte, çeltiğin hasat zamanlaması ve hasatta uygun yöntemler konusunda sorunlar mevcuttur. Bu konularda üreticilere yeterli bilginin sunulması sonuçta pirincin kalitesine ve nihai olarak müşteri tatmin ve memnuniyetine yansıyacak bir etken olacaktır.
- **Su Kaynakları, Sulama ve Altyapı Sorunu;** Karacadağ çeltiği üretiminde sulama ve su göleti yöntemi konusunda iyileştirmeler ve bilgi desteği girdi maliyetine ve doğal kaynakların kullanımında verimliliğe katkı sağlayacaktır. Gölet sayılarının ilgililer tarafından belirtilen basit yöntemlerle artırılması girdi maliyeti açısından üreticilere daha da önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca sulama birlikleri şeklinde örgütlenmelerin oluşturulması ihtiyacı da yine bir örgütlenme sorunudur.
- **Yeni Türlerin Kullanılması Sorunu:** Son yıllarda orijinal saf Karacadağ çeltik tohumunun yerine, verim avantajı nedeniyle yabancı menşeli tohum çeşitlerinin ekimde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Verim avantajı nedeniyle yabancı menşeli tohum çeşitlerinin ekimde kullanılmasıyla birlikte saf Karacadağ pirinci pazarda daha seyrek görülmeye başlanmıştır. İklim ve arazi yapısına ve pazar taleplerine uygun kaliteli ve verimi yüksek yeni türlerin (yerel genlerin korunması koşuluyla) geliştirilememesi yabancı menşeli tohum çeşitlerinin tercih edilmesine neden olmaktadır. Oysa pazarlama karması (4P)⁶ unsurlarından biri olan fiyatlandırmada uygulanan fiyatlama yöntemlerinden biri de *talebe (değere) dayalı fiyatlandırma*dir. Bu yöntemde fiyat tüketicilerin mal değerine ilişkin algılaması doğrultusunda belirlenir. Tüketicinin zihninde yüksek değer imajı yaratmak için pazarlama karmasının fiyat dışı değişkenlerinden yararlanılır. Dolayısıyla saf Karacadağ pirincinin tüketiciler tarafından algılanan değerinin yüksek tutulabilmesi için üretim girdisi aşamasında tohumun dahi tüketiciler tarafından beklenen ve aranan niteliklere uygun olarak seçilmesi ve kullanılması üreticiler ve diğer pazarlama kanalı üyeleri için bir fiyatlama avantajı ortaya koyacaktır.
- **Nakliye ve Ulaşım Sorunu;** Ürünün üretim alanlarından işleme alanlarına ve sonrasında tüketicilere ulaştırılmasına kadar, tüm pazarlama kanalı boyunca hızlı bir şekilde ve hasarsız olarak ulaştırılabilmesi için ulaşım sorunlarının uygun yol, uygun araç, uygun zamanlama göstergeleri çerçevesinde giderilmesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Nakliye sorunlarından olan modern araç, uygun ve ucuz yol, taşımada zamanlama ve hızın ise rekabet açısından önemli birer faktör olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁶ **Pazarlama Karması Unsurları (4P);** Mc Carthy(1960), ürün (Product), fiyat (Price), dağıtım (Place) ve tutundurma (Promotion)'dan oluşan bileşenleri pazarlama karması bileşenleri olarak (4P) açıklamaktadır. Bunlar pazarlama karması unsurları, pazarlama bileşenleri veya pazarlama temel değişkenleri olarak da nitelendirilir. Pazarlama karmasını oluşturan bu dört unsur (4P) bir araya getirilerek belirli bir hedef pazarın tercihlerine ve ihtiyaçlarına uyumlaştırılmaktadır.

- **Çeltiği Pirince İşleme ve Depolama Sorunları:** İşletmelerinin gerekli ve yeterli nemlilik koşullarına uymadan işleme faaliyetlerini gerçekleştirmesinin çıktı kalitesine olumsuz yansımaları; müşterinin ihtiyaç ve beklentilerine uygun ürün sunulmadığında alternatif rakip ürünlere ve pirinç markalarına yönelmesine neden olabilmektedir. Fabrika aşamasında, gelen çeltiğin yükleme-boşaltma ve depolama işlemlerinde gösterilen özen ve teknik uygunluk pirinç kalitesi açısından önemlidir. Bu aşama gerek kırksız randıman ve kalite açısından gerekse üretici ve satıcıların karlılığı açısından çok önemlidir. Fiziksel dağıtım (lojistik) yönetiminde; hammadde, yarı mamul ve mamullerin üretim noktasının başından tüketim noktasına kadar etkin bir şekilde akışını planlamak, uygulamak ve kontrol etmek amacıyla faaliyetlerin bütünleştirilmesi sağlanır (Tek, age, s.432). Fiziksel dağıtım faaliyetlerinde ürünün (pirinç) depolanması sırasında özenle davranılması, özellikle tarımsal ürünlerin ürün niteliklerinde kayba yol açmayan bir depolama işleminin gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur. Değer zinciri açısından kırksız randıman daha çeltik ekim işlemine geçmeden, çeşit seçimi ile başlar, yetiştirme tekniği ve çevre koşullarından etkilenir. Ancak değer zincirinin önemli bir üyesi olan fabrika işleme aşamasında kullanılan yöntemler de müşterilere sunulan çıktı kalitesi ve müşteri değeri (müşterilerin katlandıkları bedele oranla elde ettiği yararlar) üzerinde önem taşımaktadır. Bu nedenle yüksek otomasyona dayalı işleme fabrikaları değer zincirinin önemli bir halkasını oluşturacaktır.
- **Ambalajlama, Paketleme ve Etiketleme sorunu;** Mamulle ilgili pazarlama çalışmaları çerçevesinde günümüzde ambalajın büyük bir önemi vardır. Ambalaj bir yandan maliyeti etkileyen bir unsur olmakla birlikte, diğer yandan satışları da etkileyen önemli bir unsurdur. Ancak ambalaj aynı zamanda malın muhafaza edilmesini sağlamakta, taşınmasını kolaylaştırmakta, mali rakiplerden farklılaştırıp tutundurmaya yardımcı olarak da katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla Karacadağ pirincinin ambalajlama ve paketleme faaliyetinde iyi ve uygun malzeme çeşidinin kullanılması, bunun cazip renk, grafik ve tasarımla desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca ürünün nerede ve hangi işletme tarafından üretildiği, hangi çeşide ait ürün olduğu, hangi amaçla kullanılması gerektiği, üretim ve son kullanma tarihi, pirincin fiziksel ve kimyasal özellikleri hakkında gerekli ve yeterli bilgiyi içeren etiketlemenin sağlanması gerekmektedir. Uygun ambalajlama, paketleme ve etiketleme ürünün pazarlama kanalında akışında (fiziksel dağıtım), yükleme-boşaltma, stoklama ve depolama çabalarında kolay taşınmasını ve hasar görmemesini sağlayacaktır. Aynı zamanda pirinç mamulünü rakiplerinden farklılaştırarak tutundurmasına da önemli bir katkı sağlayarak tüketicilerin kabul ve iknasını kolaylaştıracak, tüketiciler güven duygusu ile satın alma davranışı sergileyerek sonraki satın almalarında da aynı ürünü satın almaya yönelecektir.
- **Pirinç İşleme Faaliyetlerinde Gecikme ve Zamanlama Sorunu;** Pirinç işleme sezonunun üç ay sürdüğü, bu nedenle üreticilerin ürünlerini işleyip teslim almalarının bazen 30–40 günlük süreyi bulduğu görülmektedir. Bu durum üreticilerin pirinç ürünlerini geç teslim almalarına ve dolayısıyla da pazara zamanında sunamamalarına yol açmaktadır. Pazarlama genel bir ifade ile uygun ürünün, uygun zamanda, uygun fiyattan, uygun yerlerde tüketicilere sunulmasıdır. Dolayısıyla tarımsal ürünlerdeki zamanlama sorunu pirinç üretimi ve pazara sunum safhalarında da görülmektedir. Günümüz rekabet ortamında rekabet üstünlüğü elde etmeyi amaçlayan işletmelerin mal veya hizmetlerini rakiplerinden daha hızlı bir şekilde hedef pazarlarına sunmaları bir zorunluluktur.
- **Hedef Pazar Seçimi ve Pazar Geliştirme Sorunu;** Proje kapsamında yapılan araştırmada, Karacadağ pirincinin üretim alanları ile tüketime sunulduğu alanların aynı olduğu, çoğunlukla bölgede yaşayan tüketicilerin bu ürünü tercih ettikleri saptanmış, diğer bir ifadeyle hedef pazarın bölgenin kendisi olduğu görülmüştür. Dolayısıyla firma büyüme stratejileri kapsamında (Ansoff'un ürün/pazar matrisi) mevcut ürünün (Karacadağ pirinci) daha önce hitap edilemeyen yeni pazarlara yönelik satışını ifade eden pazar geliştirme stratejisinin benimsenmesine gereksinim olduğu görülmektedir. Üretimin daha çok yerel pazar ve tüketici beklentileri doğrultusunda kaldığı, dar bir pazara hitap edildiği, ürünün ulusal markaya dönüştürülmesi çaba veya işbirliği (üretici, satıcı ve araçlar arasında) sergilenmediği görülmektedir. Yerel tüketici isteklerinin temel alındığı, gerek üreticilerin gerekse işleme faaliyetini yerine getiren çeltik işleme fabrikaları gibi kanal üyelerinin kapasitelerinin çok altında pirinç çıktısını bu dar pazara sunmakla yetindikleri görülmektedir. Oysa pazarlama stratejisinin iki önemli temel aşaması olan; hedef pazarların seçimi ve bu hedef pazarlara uygun pazarlama karmasının geliştirilmesi gerekir. Burada bir diğer temel faaliyet ise stratejik planlama kapsamında büyüme stratejilerinin seçilmesidir. Büyüme stratejilerinden (Ansoff'un ürün/pazar matrisine göre) biri olan pazar geliştirme stratejisi kapsamında işletme satışlarını artırıp, büyüyüp gelişmek için yeni pazarlar bulmak ve geliştirmek üzerinde durmalı, mevcut mamulünü (Karacadağ pirinci) yeni hedef pazarlara yayma stratejisi izlemelidir (Mucuk, age, s.40). Esasında böyle bir stratejinin Karacadağ pirinci için geliştirilmesi, pazarlama kanalı üyelerinden biri olan pirince işleme işletmelerinin değer zinciri kapsamında optimal kapasite ile faaliyette bulunmalarına etki edecek, kapasite kullanım oranında (KKO) atıl kapasiteyi önleyecektir.

- **Tutundurma ve Pazarlama Sorunu:** Burada üretici birlikleri, satış kooperatifleri gibi kuruluşların oluşturulması, oluşturulacak bu kuruluşların pazar geliştirme, satış desteği, alım garantisi, avans, kredi, gibi olanakları üreticilere sağlaması ihtiyacının olduğu görülmektedir. Bu gerçekleşmediği sürece üreticilerin ürünlerini arzu ettikleri ve/veya hak ettiği fiyatla fiyatlandırılması ve satışı mümkün olamayacak, bunun yanında ürünün üreticinin elinde kalma durumu söz konusu olabilecektir. Ana sorun ya da pazar bulamama sorununun temel kaynağı, markalaşma ve tutundurma çabalarının yetersizliğidir. Geleneksel pazarlama anlayışındaki *iyi bir mal kendi kendini satar* yaklaşımları günümüz rekabet ortamında artık geçerli değildir. Tutundurma'nın üç önemli amacı bilgi verme, ikna etme ve hatırlatmadır (Mucuk, age, s.173). Üretici ve satıcılar hedef pazarlarına, ürettikleri mal ve hizmetler hakkında bilgi vermeli, tüketicilerle iletişime geçmeli ve onları haberdar etmeli, mallarının nitelikleri, üstünlükleri, yararları konularını en uygun yöntemlerle onlara ileterek ve bunu belirli aralıklarla hatırlatarak niçin kendi mallarını tercih etmeleri gerektiği konusunda onları ikna etmeli ve satın almaya teşvik etmelidirler. Üretici ve satıcılar tutundurma faaliyeti ile belirli bir fiyat düzeyinde kendi ürünlerine olan talebi, dolayısıyla satışlarını artırmaya çalışırlar. Böylece rastgele satışlardan çok, bilinçli bir şekilde hazırlanmış etkin bir iletişim ve satış programı ile pazara çıkma, tüketicilerin ve rakiplerin durumlarını en iyi şekilde göz önünde bulundurarak pazarda rekabetçi olma yolu benimsenmektedir. Örgütlenmeye dayalı ve farklı bir ürün olmakla birlikte fındık üreticilerinin örgütlenmesi ve ortak tutundurma çabaları ile sağlamış oldukları başarı Türkiye'de bu konudaki örneklerden biridir.
- **Üretici Örgütlenme Sorunları:** Proje kapsamındaki köylerde üreticilerin örgütlenmemiş oldukları, yalnızca bir köyde (Karabahçe) hayvancılık alanında bir kooperatifin mevcut olduğu belirlenmiştir. Örgütlenmedeki yetersizlik ve örgütlenme olduğu durumda sağlanacak kolaylık ve olanaklardan yararlanamama (üreticilere ucuz girdi, kredi, avans, pazar bağlantısı sağlama, pazarlama kanalı seçimi, eğitim ve bilgi, rehberlik ve danışmanlık hizmeti, patent alma, marka tescili, markalaşma, ihracat ve dış pazarlar bulma vb.) önemli bir sorundur. Mal ve hizmetlerde marka oluşturma, markalaşma, marka tescili, kalite belgesi, imalat yeterlilik belgesi, standardizasyon ve standartlaştırmanın yararları ve özellikle tarım ürünleri için büyük önem taşıyan derecelendirme ile pazarlama kanalı seçimi ile tutundurma (pazarlama iletişim) konularında da bu tür örgütlenmelerin, birlik ve kooperatiflerin öncülük ettiği bilinen bir olgudur.
- **Hedef Pazar Seçiminde Dış Pazarların Yok Sayılması:** Karacadağ pirincine, bölgesel veya yerel düzeyde tüketiciler tarafından bilinen ve talep edilen bir ürün olmanın ötesinde, hem ulusal hem de coğrafik avantajları nedeniyle Ortadoğu pazarlarına sunulduğu takdirde (Irak, Kuzey Irak vb.) uluslararası boyutta bir marka kimliği kazandırılarak önemli satış avantajlarının elde edilmesi potansiyeli vardır. Bu konuda oluşturulacak üretici birlikleri ve/veya satış kooperatifleri ile diğer pazarlama kanalı üyeleri olan araçların, gerektiğinde ortak tutundurma çabalarını da üstlenerek, bir menşe adı ile hitap edilen tüm pazarlarda tüketiciler tarafından bilinen, aranan, markalı ürüne dönüştürülmesi sağlanabilir. Karacadağ çeltiği ve pirinci bölgeye has bir ürün olduğundan, bu ürünün markalaşması yolundaki ilk adım bu yerli ürünün patentinin alınması olacaktır.
- **Proje alanında organik tarım potansiyeli bulunmaktadır;** organik tarım ürünleri son yıllarda tüketicilerin özellikle talep ettikleri ve yüksek fiyatlar dahi ödemeye gönüllü oldukları ürün grubunu oluşturmaktadır.
- **Yan Ürünlerin Değerlendirilememesi;** Hem üretim yönetimi kapsamında kaynakların verimli kullanılması için, hem de pazarlama yönünden yan ürün ve atık ürünlerin değerlendirileceği bir yan ürün işleme teknolojisinin uygulanması veya buna dönük pirinç yan ürünlerini değerlendiren sanayi alt yapısına dönük girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sağlandığı takdirde temel ürün olan pirincin yanı sıra, oluşan yan ürünlerin, pirinç unu, bebek mamaları vb. pazarlanabilir ikincil ürünlere dönüştürülmesi mümkün olacaktır. Yan ürünlerin geliştirilmesi pirinç değer zincirini çeşitlendirecek bir etki yaratacaktır.
- **Tarla Çıkışı-Sofra Tüketimi Fiyat Farkı Sorunu:** Çeltik üretiminde ekonomik ilkesi üretimin yönünü belirlemektedir. Üretilen ürünlerin en uygun pazarlama kanallarından geçirilerek tüketiciye ulaştırılması da üretim-pazarlama planlamasının temelini oluşturur. Pazarlama kanallarının kısa olması, ürünün üreticiden tüketiciye akışında araya fazla aracının girmemesi anlamına gelir. Kanalların uzun olması ise araya çok sayıda aracının girmesi ve tüketicinin ödeyeceği miktarın artması anlamına gelmektedir (Kadanalı vd, 2010, s.327). Karacadağ pirincinde, esas itibarı ile bakıldığında, pazarlama kanalının uzunluğu söz konusu değildir. Karacadağ pirincinin tüketiciye yansıyan birim (kg) fiyatının 4-5 TL olduğu, diğer baldo ve osmancık türlerinin ortalama 3 TL olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yüksek birim fiyata karşın üreticilerin elde ettikleri düşük gelir üzerinde önemle durulmalı, yüksek kar marjının yalnızca aracı toptancı veya perakendecilere kalması önlenmeli, çeltik (pirinç) satış kooperatifleri türünde örgütlenmeler yoluyla üreticilerin bu yüksek birim fiyattan hak ettikleri payı almaları sağlanmalıdır.

II.1.2. HAYVANCILIK

Proje alanı kapsamında yapılan araştırma ve incelemelerde hayvancılık ve hayvansal üretim faaliyet alanlarının; Diyarbakır İlinde Bağlar İlçesine bağlı Karacadağ (Alatosun) Beldesi, Yiğityolu, Yalankoz(Alankoz) Köyü, Çınar İlçesine bağlı Kılıçkaya (Kark), Kazıktepe, Ortaşar, Bozçalı köyleri; Şanlıurfa İlinde ise Siverek İlçesine bağlı Karabahçe, A.Karabahçe/Kargaşı, Gazi ve Böğürtlen köylerinde olduğu belirlenmiştir.

II.1.2.1. Proje Alanı Kapsamında Hayvancılıkta Başlıca Pazarlama Sorunları

Proje alanından önce, Türkiye geneli için hayvancılık sektörüne yönelik olarak genel bir değerlendirme yapacak olursak; Türkiye'nin sığır varlığı bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen, bilindiği gibi ülke içi et birim fiyatlarının geçmiş yıllara oranla %100'ler civarında artması göz önünde bulundurularak, bu fiyat artışının önüne geçilebilmesi, hatta fiyat artışını durdurmanın da ötesinde düşürülmesi hedeflenerek 2010 yılı içerisinde yurt dışından canlı hayvan ithali yapılmıştır. Bu durum iki önemli konuya işaret etmektedir. Bunlar;

- Türkiye'de hayvancılığın, üreticilerin gelirlerinin azalması, köyden kente göç vb. nedenlerle giderek azaldığı ve
- Türkiye'de hayvancılık sektöründe var olan üretici dışındaki pazarlama kanalı üyelerinin, yani aracılardan yüksek kar marjı uygulamalarına ve spekülasyon faaliyetlerine başvurduklarıdır.

Proje alanı kapsamında, hayvancılık ve hayvansal üretim faaliyetlerinde değer zincirinin temel faaliyetlerinde (girdi lojistiği, operasyonlar, çıktı lojistiği, pazarlama ve satış, müşteri hizmetleri/servis faaliyetleri) pazarlama faaliyetlerine etkide bulunan her bir aşama ile ilgili olarak tespit edilen başlıca pazarlama sorunları aşağıdaki gibidir;

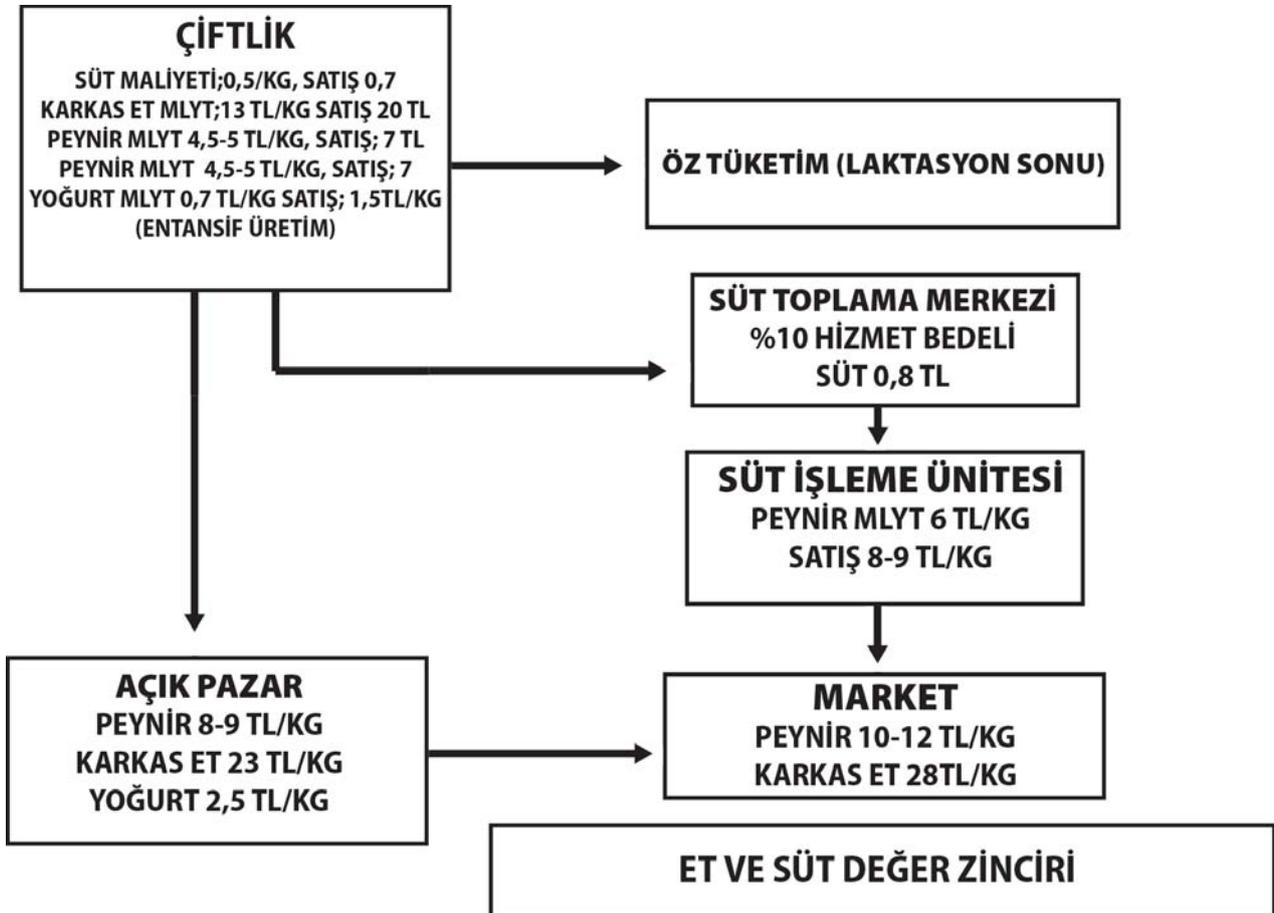
II. 1.2.1.1. Proje Alanında Hayvancılık Değer Zincirinde Girdi Lojistiği Sorunları

- Koyun ve keçi yetiştiriciliği gibi küçükbaş hayvancılık daha çok küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmekte, bu durum işletmelerin ucuz girdi temin etmelerini sınırlamakta veya olanaksız kılmakta, pazarlama olanaklarını güçleştirmektedir.
- Girdi Lojistiği-Yem Sorunu:** Proje alanı köylerde, girdi lojistiği bakımından, üretim deseni içinde yem bitkileri yer almamaktadır. Bunda arazi yapısı belirleyici olmakla birlikte, bölgede mera alanlarının giderek daralmakta olması da önemli bir faktördür. Yapılan araştırmalarda, değer zincirindeki temel faaliyetlerden olan girdi lojistiği bakımından büyükbaş hayvancılıkta samanın ağırlıklı yem olarak kullanıldığı, arpa vb. taneli yemlerin ikincil olarak kullanıldığı görülmektedir. İkincil yemlerin çoğunlukla proje alanı dışından satın alım yolu ile tedarik edildiği görülmektedir. Dolayısıyla, proje alanında hayvancılık sektöründe kaliteli yem sorununun olduğu, fabrika yemlerinden yeterince yararlanılmadığı söylenebilir. Bunda yüksek yem fiyatları etken faktördür. Girdi maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla kaliteli hayvan yemi kullanılmaması, hayvancılıkta yetersiz beslemeyi, hastalık ve verim düşüklüğünü beraberinde getirmektedir.
- Yetiştiricilerin Örgütlenme Sorunu;** Değer zincirindeki temel faaliyetlerden iç lojistik (girdi lojistiği) kapsamında mera alanlarının yetersiz ve zayıf olması, hayvansal üretim için girdi oluşturacak kaliteli yem bitkileri üretiminin yetersiz olması ve yem girdi fiyatlarının yüksek olması hayvan ve hayvansal ürünlerin pazarlamasına yansıyan girdi sorunlarıdır. Küçükbaş yetiştiriciliğindeki örgütlenme sorunu yetiştiricilerin ucuz girdi temin edememelerine ve elde edilen ürünlerin satışında pazarlık güçlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.
- Verim Düşüklüğü Sorunu;** Küçükbaş hayvancılıkta gerek süt ve kırmızı et değerleri gerekse toplam üretimin payı hayvan başına verimin oldukça yetersiz ve düşük olduğunu göstermektedir. Küçükbaş hayvancılıkta dengesiz ve yetersiz beslenme hem verim kaybına hem de hayvan hastalıklarına yol açmaktadır. Oysa rekabet edebilirliğin temeli verimliliklidir.
- Üretim-Tüketim Fiyat Marjının Yüksek Olması:** Hayvan ve hayvansal ürünlerin pazarlamasında yetiştirici dışındaki pazarlama kanalı üyelerinin yüksek gelir elde etmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu yapı üretici ve tüketici fiyatları arasındaki dengesizliğe neden olmaktadır. Küçükbaş hayvancılık sektöründe pazarlama çarpıklığı ve fiyat dengesizliği en üst düzeydedir. Hayvan ve hayvansal ürün üreticileri ile tüketicilerin ödediği fiyatlar arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi hayvansal ürünlerin pazarlama faaliyetlerinde de pazarlama kanalı üyelerinin (toptancı ve perakendeci, market, kasap vb.) yüksek kar marjı elde ettiği, üreticinin kazanmadığı, tüketicilerin ise birim başına yüksek fiyat ödediği bir yapı söz konusudur.
- Hayvancılık Ürün Çeşitlerinin Pazara Arzındaki Yetersizlikler:** Araştırma alanında bulunan yetiştiriciler küçükbaş hayvancılıkta yapağı ve keçi liflerini düşük düzeyde pazara arz ettiklerini belirtmektedirler. Bu durum Türkiye genelinde de olduğu gibi bu

ürünlerin pazar fiyatlarının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ürünlerin daha çok öz tüketimde kullanıldığı belirlenmiştir (Dellal v.d., 2002, s.81). Bu nedenle tekstil sanayinin ihtiyacı olan kaliteli yapıta gereksinimi yurt içinden sağlanamamakta, bu ihtiyaç ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

- **Nitelikli Damızlık Üretimi Yetersizliği;** Verim düşüklüğünün bir başka nedeni olarak belirtilebilir.
- **Küçükbaş Hayvancılık Sektörünün İhmal Edilmesi;** Uygulanan mevcut politikalar daha çok sığır yetiştiriciliğine yönelik önlemler içermekte, küçükbaş hayvancılık sektörü ihmal edilmektedir.
- **Üretim Finansman Desteğindeki Yetersizlikler ve Sorunlar:** Hayvancılığın geliştirilmesi ve üreticilerin örgütlenmesinde mali yetersizlikler konusunda ise canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatından yapılacak kesintilerle oluşturulacak bir fon hayvancılığın geliştirilmesi yönünde yapılacak araştırmalar ve üreticilerin örgütlenmesinde kullanılabilir.
- **Erken ve Geç Kesim Nedeni ile Verim ve Gelir Kaybı:** Üreticiler erken ve geç kesim ile ilgili olarak temel bilgilerden yoksundurlar. Bilgi ve eğitim eksikliği sorunu geç kesim ya da erken kesim uygulamalarının yaygın olmasına neden olmuştur. Bu konularda verilecek olan bilgi ve eğitim desteği ile yem, mera, ilaç, ağıl, işgücü vb. kaynak kayıpları önlenebilir.
- **Kanatlı Hayvan Üreticiliğinde Sektörel Yapılanma İhtiyacı;** Bölgenin kanatlı hayvan ve özellikle hindi üretimi için yüksek potansiyeli olmasına karşın, bu alanda sektörel bir yapılanmanın söz konusu olmadığı belirlenmiştir. Hindi üretiminde daha çok aile tipi işletmeler mevcuttur.
- **Organize Hayvancılık Bölgeleri Konusunda Bilgi Eksikliği;** Diyarbakır ve Şanlıurfa'da kurulma aşamasında olan organize hayvancılık bölgeleri ve bunların faaliyet alanları konusunda ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla bilgi ve eğitim olanağı sağlanması ihtiyacı olduğu görülmektedir.
- **Yetersiz Veterinerlik Hizmetleri Sorunu;** Proje alanında kamunun veterinerlik hizmetlerinin yetersiz olduğu veya veterinerlik hizmetlerinden yararlanma konusunda üreticilerin yeterli bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Hayvan hastalıkları ile mücadele bilinçli ve yeterli düzeyde olmadığından üretim girdi maliyetleri artmakta, üretici gelirlerinde kayıplar yaşanmaktadır.

Şekil 3: Et ve Süt Değer Zinciri

Özellikle kuzu satışında karmaşık bir değer zinciri yoktur. Kuzu karkas üretim maliyeti 13 TL/kg'dır. Pazarlama çiftlikten ya da köyden açık pazara yönlendirilmektedir. Hayvan pazarı bu açıdan önemli bir pazarlama alanı olarak görülmektedir. Çoğunlukla hayvanlar canlı olarak satılmaktadır. Pazar fiyatı canlı hayvan ağırlığı üzerinden belirlenmekte ve canlı kuzu 10 TL/kg'ya satılmaktadır. Hemen kesime gönderilen hayvanların karkas fiyatı yaklaşık 21,5–22 TL/kg olarak oluşmaktadır. Bu durumda karkasın market fiyatı yaklaşık 26 TL/kg olmaktadır.

Sütün üretim maliyeti mevcut koşullarda 0,5TL/lt olarak hesaplanmıştır. Özellikle laktasyon döneminin ilk aşaması ve meraların yeşil olduğu, dolayısıyla süt üretiminin en yoğun olduğu dönemde inek sütü 65 kuruş/lt, koyun sütü ise 75–80 kuruş/lt'ye satılmaktadır. Genellikle bu dönem yaklaşık 60 gün kadar sürmekte, bu süreçte süt, mobil süt işleyen ünitelerce alınarak peynire dönüştürülerek değerlendirilmektedir. Laktasyonun son dönemi olan 60 günlük periyodun ardından süt üretimi meranın zayıflaması ve kuruması ile birlikte azalmakta, peynir ya da yoğurt üretiminde kullanılarak öz tüketimde kullanılmakta veya açık pazarlarda satılmaktadır. Peynir maliyeti yaklaşık olarak 6 TL/kg'dır. Açık pazarda 8–9 TL/kg'ye, marketlerde ise 10–12 TL/kg'ye satılmaktadır.

Üretimin istikrarlı ve standart kalitede olmaması nedeniyle bütünsel bir üretim ve değer zincirinin oluşturulması olanaklı görülmemektedir. Mevcut koşullarda üretimin standart hale getirilmesi üretimin sürekli hale getirilmesini gerektirmektedir. Bu meraya dayalı hayvancılığın yarı entansif hayvancılığa evrilmesi ve üretim için kullanılan türlerin verim yönünde selekte edilmesi ve geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

1.2.1.2. Proje Alanı Hayvancılık Değer Zincirinde Pazarlama ve Satış Halkasında Sorunlar

- Mevcut koşullarda, yeterli sağlık ve hijyen koşullarından uzak aile içi üretim yöntemleri ile hiçbir standardizasyon uygulanmadan üretilen süt ve süt ürünlerinin pazarlama sorunlarının arzu edilen oranda giderilmesi güç görülmektedir.
- Hayvan sağlığını koruma hizmetlerindeki yetersizlik hayvan ve hayvansal ürünlerin uluslararası alanda pazarlama faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir.
- Hayvansal ürünlerin (üretim çıktılarının) piyasa değerleri düşüktür. Bunun nedeni örgütlenme ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliğidir. Örgütlenmeye dayalı olarak pazarlama faaliyetleri eksikliği önemli bir sorun oluşturmaktadır.
- Proje alanındaki köylerde hayvansal ürün fiyatları canlı hayvan fiyatlarındaki yükselmeye paralel yükselmemektedir.
- Proje alanındaki köylerden sadece birinde (Kılıçkaya Köyü) süt satışının yapılabileceği bir mandıra olduğu görülmektedir. Hayvansal ürünlerin başında gelen sütün değerlendirilebileceği tesis veya yatırımların bulunmaması çığ süt pazarlama faaliyetlerinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Mandıraya yapılan satışlarda inek sütünün birim fiyatı 60–65 kuruş/lt, koyun sütünün birim fiyatı ise 75–80 kuruş/lt'dir.
- Üretilen sütün şehre götürülmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Burada yine birlik veya kooperatif şeklinde örgütlenme ihtiyacının olduğu görülmektedir. Bu tür örgütlenmeler süt toplama olanağı sağlayarak, toplanan sütün daha düşük maliyetlerle ve hızlı bir şekilde pazarlamasını gerçekleştirebileceği söylenebilir.
- Proje alanında yapılan araştırmalarda, hayvansal ürünlerin (süt, peynir, yoğurt) öz tüketimde kullanıldığı, bunun dışında perakendecilere (bakkallar) %10 civarında komisyon karşılığında satıldığı görülmüştür. Bu durum üreticilerin önemli bir gelir elde etmesini ve ürünlerin hak ettiği değerden pazarlanmasını olanaksız kılmaktadır.
- Bölgede süt ve süt ürünlerinin pazara yönelik sunumu ağırlıklarına göre peynir-yoğurt-tereyağ-çığ süt olarak sıralanabilir. Hayvansal ürünlerin pazarlama yöntemine bakıldığında; üreticilerin hayvansal ürünlerini kendilerinin satmadığı, kooperatif tipi örgütlenme olmadığından bu tür örgütler vasıtası ile pazara sunmadığı, ürünün %100'e yakın kısmının belirli miktar komisyon karşılığında perakendeci araçlar (bakkallar) vasıtası ile satışa sunulduğu belirlenmiştir. Ürünlerin pazarlanmasında yer alan kurum, kuruluş, birlik ve kooperatiflerin olmaması üreticilerin ürünlerini pazarlamalarında sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Proje alanında çığ süt alımı yapacak ve bunu peynir, yoğurt, tereyağı gibi (pastörize ve sterilize edilmiş) ürünlere işleyecek tesislerin kurulması ihtiyacı vardır.
- Karacadağ yöresine ait hayvansal ürünlere yönelik olarak Şanlıurfa İlinde yapılan pazar araştırmasında tüketicilerin yoğun olarak alışveriş yaptığı büyük zincir marketlerde ve alışveriş merkezlerinde(AVM) yöreye özgü örgü peyniri ve tereyağının raf ve reyonlarda yer almadığı görülmüştür. Bu merkezlerde daha çok Adana menşeli örgü peynir ve Hatay İline ait peynir türlerinin satışta olduğu tespit edilmiştir.
- Proje alanındaki köylerin önemli bir kısmı küçükbaş hayvancılık üretimi açısından uygun alanları ile önemli bir potansiyel taşımaktadır. Dolayısıyla üreticilerin (işletmecilerin) ihtiyaç duydukları dönemlerde ve miktarda kredi olanağından yararlanabilecek-

leri bir sistem veya örgütlenme geliştirilerek küçükbaş hayvancılığın mevcut potansiyelinden önemli ölçüde yararlanılabilir ve böylece bölgede sosyo-ekonomik açıdan gelişme sağlanabilir.

- Temel bir üretici sorunu olan bilgi noksanlığı ve eğitim ihtiyacı sorunu hayvan yetiştiriciliğinde de önemli bir sorun olarak görülmektedir.

1.2.2. Proje Alanı Kapsamında Hayvancılık Sektöründe Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Sonuç ve Öneriler

Proje alanında hayvan ve hayvansal ürünlerin pazarlama faaliyetlerine yönelik olarak başlıca sorunlar; girdi maliyetlerinin yüksekliği ve bunun üreticiye yansımaları, üreticilerin hayvan sağlığı ve veterinerlik hizmetlerinden yararlanma konusundaki bilgi eksikliği, üreticilerin örgütsüz yapıya dayalı olarak girdi tedarikinde ve hayvansal ürünlerin pazarlamasındaki güçsüzlüğü, hayvan ve hayvansal ürünlerin değerlendirileceği entegre tesislerin ve sektörel yapılanmanın olmaması, pazarlama kanalında toptancı ve perakendeci gibi araçların yüksek kar marjı oranları ve bunun tüketici fiyatlarına yansımaları, buna rağmen üreticinin elde ettiği düşük gelir, marka tescilli yapılabilecek hayvansal ürünlerin aile işletmeciliği bünyesinde gerekli hijyen ve standardı sağlamaması, yetersiz örgütlenme faaliyetleri nedeniyle tutundurmanın sağlanamaması ve bölgenin uygun arazi yapısına ve potansiyeline karşı özellikle devlet destekli küçükbaş hayvancılıkta bir türlü istenen gelişme düzeyinin sağlanamamasıdır.

- Proje alanı köylerde yapılan araştırmada canlı hayvan satışlarının %100'e yakın bir kısmının il merkezlerindeki hayvan pazarlarında yapıldığı belirlenmiştir. Burada kooperatif tipi örgütlenmeye dayalı canlı hayvan satışı fiyatlandırmada üretici yönünden önemli katkılar sağlayacaktır. Yetiştiricilerin örgütlenmesiyle veya kendilerine doğrudan sağlanacak kredi olanaklarıyla (düşük faizli kredi, ürün karşılığı yem veya kredi yöntemi) hayvancılıkta erken kesim sorunu engellenebilir.
- Koyun etinde dış satım olanağı diğer hayvan ürünlerine göre daha fazladır. Dolayısıyla bu üretime verilecek olan önem ve destek, küçükbaş hayvancılık için önemli bir potansiyele sahip olan bölgede önemli bir gelişme sağlayacak ve bölgenin coğrafi konumunun avantajıyla Ortadoğu ülkelerine önemli oranda ihracat yapılmasına da katkıda bulunacaktır.
- Üreticilerin kooperatifler, birlikler, dernekler vb. şeklinde örgütlenmeleri teşvik edilmeli ve sağlanmalı, bu üretici örgütleri bünyelerinde hayvansal ürünleri işleme tesisleri kurulmalıdır. Böylece, tüketici istek ve beklentileri doğrultusunda hayvansal ürünlerde belli bir standardizasyon ve kalitede sağlanmış olacaktır. Yetiştiricilerin dernek, birlik, kooperatif çatısı altında örgütlenmeleri hem üretici (yetiştirici) gelirlerinde artışa, hem de ürünlerin tüketiciye daha düşük fiyatla sunulmasına olanak sağlayacaktır.
- Son yıllarda büyük gelişme sağlayan tekstil sektörünün talep ettiği nitelik ve miktardaki yapağıyı ülke içinde üretmek için gerekli önlemler alınarak, hem tekstil sektörünün hammadde sorunu hem de hayvansal ürünlerin pazarlaması etkin bir şekilde sağlanabilir.
- Deri sanayi pazarındaki durgunluğun giderilmesi amacıyla, devlet desteğiyle yarı mamul şeklinde dış pazarlara yönelme stratejisi izlenerek yurtdışı satış olanakları arttırılabilir.
- GAP kapsamında gerçekleştirilecek tarımsal sulama alanlarının genişlemesi klimatolojik ve coğrafi potansiyeli olan Güneydoğu Anadolu bölgesinin üretim alanında ikinci ürün yem ve sanayi bitkileri ekim alanları ve rekoltesinde önemli artışları beraberinde getirecektir. Bu durum hayvansal üretim girdilerinde önemli oranda maliyet avantajı sağlayacaktır. Ayrıca, bölgenin hayvansal ürün ihracatında herhangi bir kısıtlamanın olmadığı Ortadoğu pazarına yakınlığı rekabet ve pazarlama yönünden önemli avantajlar sağlayacaktır.
- Proje kapsamında yer alan tüm yerleşim birimlerinde yaş koza üretimi geliştirilebilecek bir alandır. Taşlık olan bölge arazisinin bu tür üretime hazırlanması ve dut ağacı ile ağaçlandırılması önemli bir altyapı sağlamış olacaktır. Fakat potansiyel yaş koza üretimi ile ilgili bilgi ve eğitim desteği ihtiyacı olduğu da görülmektedir.
- Proje alanında yöreye özgü olan örgü peyniri ve tereyağı gibi ürünlerin patent hakları ve marka tescilli yapılmalıdır. Belirtilen çabalarla, geliştirilecek olan hayvancılığa paralel olarak artacak olan bu iki ürünün gerek yurtiçi hedef pazarlara gerekse Ortadoğu ülkeleri de olmak üzere yurtdışı hedef pazarlara sunulması sağlanabilmelidir. Bu konuda oluşturulacak örgütlenmeler vasıtasıyla tutundurma faaliyetlerine de yoğun çaba harcanmalıdır. Böylece belirtilen hayvansal ürün türlerinin markalaşması yolunda önemli mesafeler alınabilir.
- Düşük fiyattan dolayı öz tüketimin dışında pazarlanamayan yapağıya yönelik olarak proje alanı köylerde el sanatları merkezlerinin kurulması veya mevcut olanların geliştirilmesi önemli katkı sağlayabilir.

- Proje alanı köylerde mevcut arazi varlığı ve yapısı küçükbaş hayvancılık, kanatlı hayvan (özellikle hindi) yetiştiriciliği ve dut ağacı dikimi yapılabildiği takdirde yaş ipek kozası üretimi için önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyel yapılan analizlere dayanarak güçlü bir yan olarak fırsata dönüştürülebilir.
- Türkiye’de kanatlı hayvan üretiminde (tavukçulukta) büyük entegrasyonlar kurulmuş, sözleşmeli üretim modeli ile üretim artışı sağlanmıştır. Sözleşmeli üretim modeli ile küçük üretim işletmelerinin tüm girdileri entegrasyonlar tarafından sağlanmakta ve üretilen piliçlerin kesim ve pazarlama faaliyetleri de aynı entegrasyonlar tarafından yapılmaktadır. Ancak, bu tür entegre tesislerin (özellikle piliç eti ve yumurta konusunda marka olabilecek tesislerin) proje kapsamında olan alanlarda bulunmadığı, bölgenin belirtilen rekabet üstünlüğü potansiyeline karşın kamu ve özel girişimciler tarafından tercih edilmediği görülmektedir. Bu tür entegre tesislerin küçük işletmelere sağlayacakları girdi ve pazarlama olanakları pazar bulma sorununu ortadan kaldıracaktır. Hayvancılığın geliştirilmesine paralel olarak, bu tür tesislerin bölgeye kazandırılması hijyen ve sağlık problemlerinin de ortadan kaldırılmasına, kalite ve standardizasyonun sağlanmasına yardım edecek, dolayısıyla bölgeye has hayvansal ürünlere marka kimliği kazandırılması ve markalaşma yolunda önemli mesafeler alınmasını sağlayacaktır.

II.1.3. SEBZECİLİK

Proje alanı kapsamında yapılan araştırma ve incelemelerde sebze üretim faaliyetinin; Diyarbakır İlinde Çınar İlçesine bağlı Ortaşar ve Bozçalı köyleri; Şanlıurfa İlinde ise Siverek İlçesine bağlı Karabahçe, Gazi, Gedikli köylerinde yapıldığı belirlenmiştir.

II.1.3.1. Proje Alanı Kapsamında Sebze Yetiştiriciliğinin Başlıca Pazarlama Sorunları

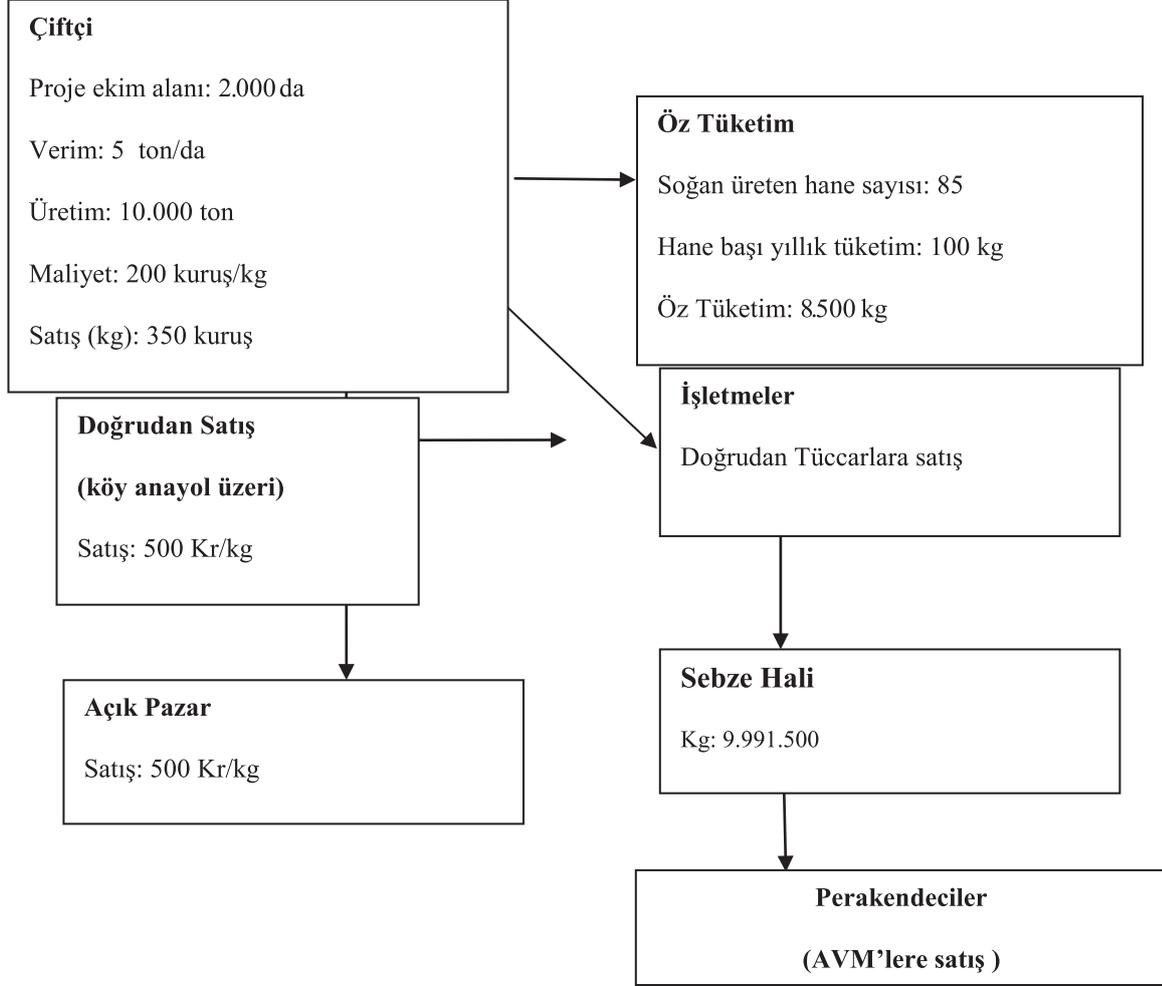
Proje alanı kapsamında sebze yetiştiriciliği ve sebze üretim faaliyetlerinde değer zincirinin temel faaliyetlerinde (girdi lojistiği, operasyonlar, çıktı lojistiği, pazarlama ve satış, müşteri hizmetleri/servis faaliyetleri) pazarlama faaliyetlerine etkide bulunan her bir aşama ile ilgili olarak tespit edilen başlıca sorunlar aşağıdaki gibi belirtilebilir;

II.1.3.1.1. Proje Alanında Sebze Yetiştiriciliği Değer Zincirinde Girdi Lojistiği Sorunları

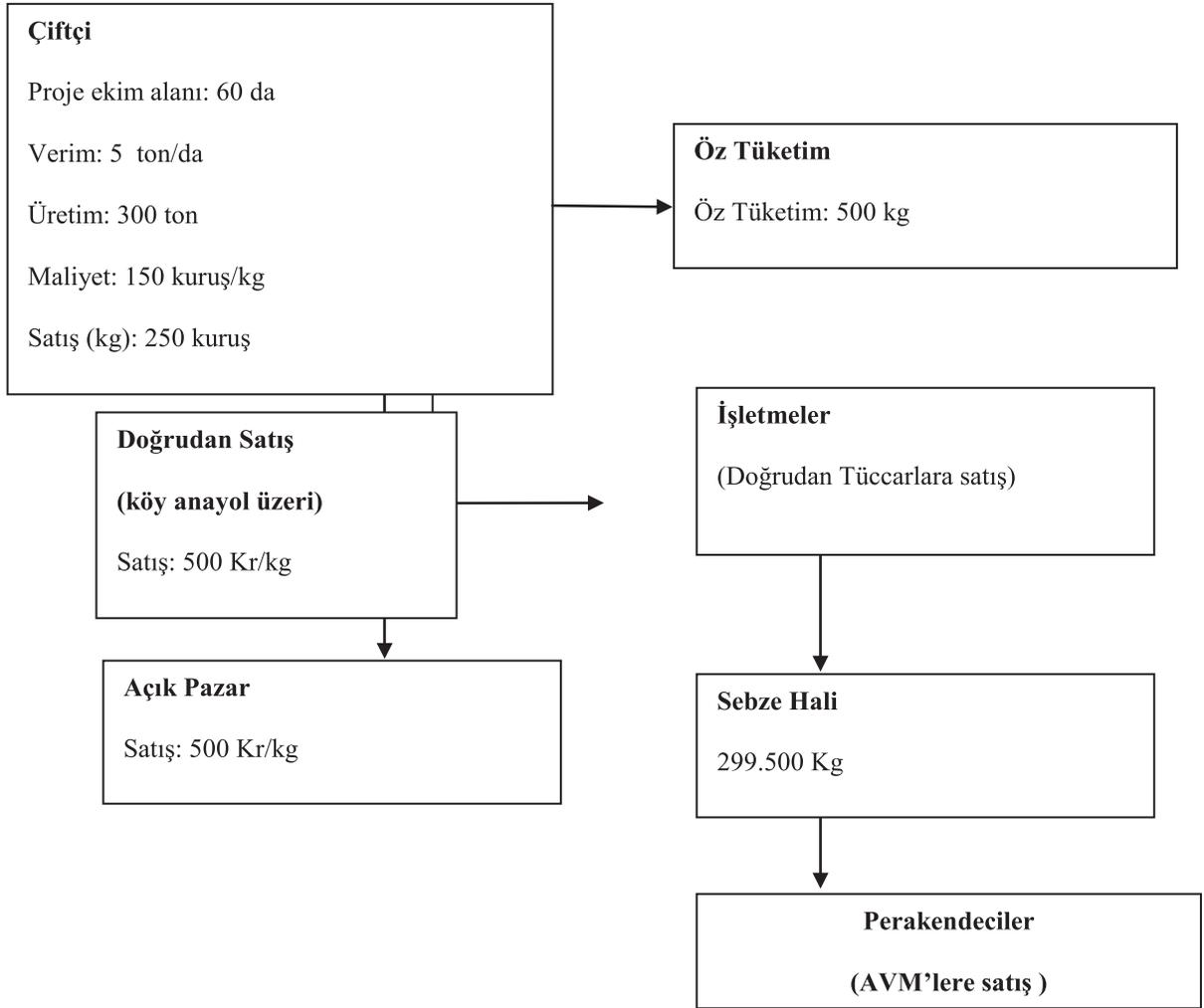
- Ortaşar ve Bozçalı köylerinde sebze yetiştiriciliği ticari olarak yapılmaktadır. Bu köylerin il ve ilçe merkezlerine yakın olması ulaşım, girdi tedariki ve ürünlerin pazara sunumunda önemli avantaj sağlamaktadır. Bu alanlarda yetiştirilen sebze türleri özellikle soğan olmak üzere, ıspanak, hıyar, turp ve üreticiler için yeni ürün türleri olan brokoli ve karnabahardır. Kavun ve karpuz gibi meyveler ise çoğunlukla öz tüketim için yetiştirilmekte, bazen de ticari amaçla üretimleri gerçekleştirilmektedir. Bu yörede sebze yetiştiriciliği profesyonel olarak nitelenebilecek bir şekilde yapılmakta, yörenin uygun iklimi ve Karacadağ yöresinden farklı olarak uygun ve verimli toprak özellikleri bir avantaj oluşturmaktadır. Sebze yetiştiriciliğinin bu yörede en önemli geçim kaynağı olduğu belirlenmiştir.
- Ortaşar’da Karabahçe’den farklı olarak girdi temininde (sebze tohumu, ilaç, gübre, işçilik, sulama vb.) fazla sorun görülmemektedir.
- Karabahçe yöresinde sebze üretiminde ticari olarak özellikle domates, biber ve patlıcan türlerine yoğunlaşmıştır. Kavun ve karpuz ise yörede daha çok öz tüketim için yetiştirilmektedir.
- Yöredeki sebze yetiştiricileri girdi lojistiği yönünden yeniliklere açık olmakla beraber mevcut sebze türleri ve alışlagelen yetiştirme yöntemleri konusunda tutucudurlar. Yeni teknik ve yöntemlerin benimsenmesine geçişte güçlüklerle karşılaşma olasılığı yüksektir.
- Üreticilerin bitki koruma, hastalık ve zararlılarla çevreden edindikleri izlenimler doğrultusunda mücadele ettikleri, hastalık görüldüklerinde ilaçlama yaptıkları belirlenmiştir. Oysa hastalık ve zararlılarla mücadelede proaktif (henüz daha hastalık ortaya çıkmadan, zamanında) davranmaları gerekmektedir.
- Girdi lojistiği yönünden bir diğer maliyet unsuru çiftçilerin sebze fidelerini kendilerinin yetiştirmeleridir. Bunun yerine hazır fide tedarik etmeleri veya yöreye uygun tohum çeşitleri kullanmaları, maliyet yönünden pahalı algılsa da, sağlayacağı güvenilirlik (hastalık ve zararlılar açısından), kalite ve verim artışı ile bu maliyet fazlası amorti edilebilecek ve daha fazla gelir elde edilebilecektir. Ancak yöreye uygun tohum çeşitlerinin belirlenmesi için yine sebze üreticilerine teknik tahlil, analiz ve bilgi desteği üniversite, ilgili tarım kurum ve kuruluşları ve kurulacak olan üretici örgütleri aracılığı ile sağlanabilir.
- Özellikle Ortaşar yöresinde arazi yapısı uygun olduğu ve soğan yetiştiriciliği de ticari amaçla büyük ölçekli gerçekleştirildiğinden, mekanizasyon ve doğru ekim ile işçilik girdisi maliyetlerinden tasarruf sağlanabilir.

- Girdi lojistiği yönünden sulama ve enerji girdilerinin maliyetinde sorunlar yaşanmaktadır. Sebzeçilikte sondaj sularından yararlanılmakta, salma sulama yapılmaktadır. Sulama için sondaj açma da bir maliyet oluşturmaktadır. Ancak bunun yanı sıra sulama ve buna bağlı enerji tüketimi sebze üreticileri için neredeyse üretim maliyetinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.
- Sebze yetiştiriciliğinde girdi temininde nakit sorunu araştırma mikro bölgesinin temel sorunlarından biridir. Sebze tohumu, tarım ilaçları, gübre vb. girdi ihtiyaçları zirai bayilerden satın alınmakta, sağlanan girdi bedelleri, hasat sonrası peşin fiyat farkı da ilave edilerek ödenmektedir. Dolayısıyla bu girdi maliyetinin sezon başı değerinden daha pahalıya mal olması ilave maliyet anlamına gelmektedir.
- Tarım Bakanlığının sebze üretimine yönelik doğrudan desteklerinin bulunmaması diğer bir başlıca sorun olarak görülmüştür.
- Girdi taşıma maliyetleri önemli sorunların başında gelmektedir. Temin edilen girdilerin (ilaç, gübre vb.) ilçe merkezinden üretim alanına taşınmasında nakliye maliyetleri de değer zinciri girdi lojistiğinde önemli bir unsurdur.
- Sebze yetiştiriciliğinde örgütlenememe sorunu ve girdi temini ilişkisi üretimin gelişmesi önündeki engellerden biridir. Sebze yetiştiricilerinin girdi temininde nakit sıkıntısından kaynaklanan sorunlar örgütlenememenin bir sonucu olarak da belirtilebilir.
- Karabağçe'ye özgü yerel domates türü yerine verim kaybı ile diğer türlere yönelmeler söz konusudur. Bu durum yöreye özgü domates türünün yitirilmesi riskini getirmektedir.
- Yöredeki arazi taşlı yapıda olmasına rağmen organik madde yönünden zengindir. Toprak yapısı bu yönüyle değerlendirilebilir. Arazilerin temizlenmesi ve tarıma kazandırılması önemli dönüşümlerin ön koşulu olarak durmaktadır.
- Sebzeçilikle uğraşan proje alanındaki üreticilere, girdi lojistiği açısından sulama ve enerji girdilerinin maliyeti soruna yönelik olarak salma sulama yöntemi gibi geleneksel yöntemler yerine damla sulama ve yağmurlama sulama yöntemlerinin kullanılması önerilebilir. Bu konuda gerekli bilginin verilerek su ve enerjiden sağlanan tasarruf üzerinde durulması, ayrıca yine üreticilerin söz konusu her iki yöntemde de devletin sağladığı hibe, sıfır faizle vadelenendirme gibi avantajlar konusunda yönlendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, proje kapsamındaki alanlar büyük bir güneş enerjisi potansiyeline sahiptir. Mevcut koşullarda olmasa da yakın zamanda gerçekleştirilecek başlı başına bir proje kapsamında yenilenebilir enerjiden yararlanma yöntemleri üzerinde de çalışılabilir.
- Üreticilerin bitki koruma kapsamında çevreden edindikleri izlenimler doğrultusunda hastalık ve zararlılarla mücadele etmeleri yerine kendilerine bu konuda bilgi, eğitim desteğinin ilgili kuruluşlar tarafından belirli periyotlarla verilmesi, hem bilinçli mücadeleyi sağlayacak hem de üretimde kayıplar önlenerek verim artışı sağlanacaktır.
- Ortaşar yöresinde sebze üreticilerinin yararlandığı tarım kredi kooperatiflerinin sağladığı gübre vb. girdi desteğinden proje alanındaki diğer üreticilerce yararlanılması bu üreticilerin daha düşük maliyetle ve zamanında girdi temininden kaynaklı kazanç elde etmelerini sağlayacaktır.
- Örgütlenme sayesinde sebze yetiştiricileri hem daha ucuz girdi sağlayabilecekler, hem de gerektiğinde kredilendirilmeden yararlanabileceklerdir.

Şekil 4: Soğan Değer Zinciri

Şekil 5: Domates Değer Zinciri

II.1.3.1.2. Sebzeçilik Değer Zincirinde Pazarlama ve Satış Halkası

- Karabahçe yöresinde yetiştirilen domates, biber, patlıcan ağırlıklı sebzelerin Diyarbakır'da sebze halinde pazara sunulduğu, Diyarbakır ile ticari ilişkilerin yoğun olduğu belirlenmiştir.
- Değer zincirinde girdi lojistiğinin pazarlama ve satış halkasına yansımaları; Karacadağ yöresinde sebze yetiştiriciliğinin yapıldığı (Karabahçe, Gazi, Gedikli, Ortaşar ve Bozçalı) yörelerde sebze üreticilerinin yetiştirecekleri sebze türlerini belirlemede tamamen pazar odaklı davrandıkları ve tüketici istek ve beklentileri doğrultusunda üretim yaptıkları görülmüştür. Karabahçe yöresinde domates, Ortaşar yöresinde soğan pazar talebi doğrultusunda yetiştirilmektedir. Dolayısıyla bu yörelerde çağdaş pazarlama anlayışı ile üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Üretici işletmeler tüketici ihtiyaç ve beklentilerini karşıladıkları takdirde müşteri tatmini ve memnuniyetini sağlayacak, bunu tekrarlayan satışlara dönüştürebileceklerdir.
- Ürünlerin pazara sunum zamanlaması ile fiyat arasında sıkı ilişki olduğu görülmüştür. Özellikle Karabahçe domatesi geç hasat (geççi) niteliği taşımaktadır. Yerli ve diğer türlerin pazarda azaldığı aylarda domates fiyatları artmaktadır. Bu durum Karabahçe domatesinin pazara sunulduğu dönemde daha yüksek fiyatla satışında avantaj sağlamaktadır.
- Ürünlerde ayırıştırma, ayıklama, dereceleme ve sınıflandırma işlemlerinde gözlem hariç herhangi bir standardizasyonun uygulanmadığı görülmektedir.
- Hasadı yapılan ürünlerin kalite sınıflandırmaları (gözlem yolu ile) yapıldıktan sonra plastik kasalara konularak ambalajlama işleminin gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Dolayısıyla ürün ayırıştırma ve kalite sınıflandırmasında herhangi bir standardizasyon olmadığı, sadece gözlem yöntemleri ile bu işlemlerin yapıldığı görülmektedir.
- Uygun ve iyi bir ambalajlama veya paketleme işlemi olmayan ürünün üretim alanından pazara ulaşımına ve tüketiciye sunulmasına kadar geçen sürede hasar görme olasılığı artmaktadır. Bu tür hasarlar sebzenin fiyatlamasında ve dolayısıyla üretici ve aracılardan (komisyoncu ve perakendeciler vb.) sağlayacağı gelirden kayıplara neden olacaktır.

II.1.3.2. Sebzeçilikle İlgili Sonuç ve Öneriler

- Hasadı yapılan ürünlerin kalite sınıflandırmaları (gözlem yolu ile) yapıldıktan sonra plastik kasalara konularak ambalajlama işleminin gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Üreticiler bu aşamada sebze ayırıştırma ve sınıflandırmada standardizasyona giderek ve domatesi plastik viollere koyarak pazara ulaşıncaya kadar ürünün hasar görmesini (ezilme, pörsüme vb.) önleyebilirler.
- Sebzelerin üretim alanlarından pazara sunulmasında uygun ambalajın rolü kadar önemli bir diğer sorun da değer zincirinde çıktı lojistiği kapsamındaki taşıma veya nakliye sorunudur (kamyon, traktör römorku vb.). Araç türü, yol, uzaklık vb. faktörler de ürünün nitelik kaybına ve hasarına yol açabilmektedir. Ayrıca, yaş meyve ve sebzeler hasat sonrası da biyolojik yaşamları devam eden ürünlerdir. Bu nedenle zamanında ve hızlı pazara sunulmaları nitelik kaybı ve ürün kalitesinde düşüşü önleyecektir.
- Domates, biber ve patlıcan gibi sebze türlerinde tamamen yerli türlerin üretimine gidilmesi halinde bu alanda yerli ürün pazarı oluşturulabilecektir. Geniş pazarlamada üretici veya satıcı işletmeler, rakiplerin ihmal ettiği veya gözden kaçırdığı bir pazara yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırarak, hem pazarın istek ve ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmekte hem de rakiplere göre üstün kar avantajı elde edebilmektedirler. Dolayısıyla domates, biber ve patlıcan gibi sebze türlerinin tamamen yerli türleri üretilerek üretici ve satıcılar tarafından hem bir rekabet avantajı elde edilebilir hem de pazar odaklı yaklaşım gereği pazarın taleplerine uygun, istek ve ihtiyaçları tatmin edebilen ürünler pazara sunulabilir.
- Karabahçe domatesi taşıdığı nitelikler (sulu ve ince kabuklu, taze tüketime uygunluğu, tadı ve lezzeti) bakımından yöre pazarında tüketiciler tarafından oldukça tercih edilen bir türdür. Bu nitelikler ön plana çıkarılıp vurgulanarak ve özellikle coğrafi işaret alınarak tutundurma çabaları gerçekleştirilebilirse markalaşma yönünde önemli bir adım olacaktır. Dolayısıyla yerel ürünlerin bölgeselliğinin ötesinde ulusallaşması, pazarda aranan ürün/ürünler olması sağlanabilir, yöre dışındaki yeni hedef pazarlara da hitap edilebilir. Nitekim Ortaşar'da büyük ölçekte soğan üretimi gerçekleştirilmekte ve Hatay, Adana, Çorum gibi illerden bu ürüne talep bulunmaktadır.
- Yerel pazar dışındaki pazarlara hitap edilmesi durumunda, pazarın uzaklığı doğrultusunda, ürünün biyolojik gelişimi de göz önünde bulundurularak ürün toplama yapılmalıdır.
- Ürüne yönelik olarak hasat sonrası yapılan ayırıştırma, ayıklama, dereceleme ve sınıflandırmada ulusal (TSE) geçerlilikte standartların uygulanması önemlidir. Bu konuda Standartlara Uygunluk Belgesi, TSE Kalite Belgesi gibi tüketicilerin de güvenilirlik ve kalite yönünden önem verdiği ve tercihlerinde belirleyici olan standartların uygulanması, bu tür belgeler için gerekli alt yapının hazırlanması büyük önem taşımaktadır. Bu faaliyetlerin tutundurmaya, tüketicileri ikna ve bilgilendirme çabalarına katkısının

olduğu, aynı zamanda markalaşma yolunda önemli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

- Ambalajlama kadar önem taşıyan bir diğer faktör de etiketlemedir. Uygun ambalaj malzemeleri ile ambalajlanan ürünün ambalajında etiketlemeyle ürünün adı, çeşidi, üretim yeri, üretim tarihi, muhafaza koşulları, ağırlık ölçüsü vb. ürün tanıtıcı bilgiler verilmelidir. Bu etiket aynı zamanda varsa ürünün hangi standartları taşıdığını gösteren kalite belgesini içermelidir. Tüketiciler günümüzde daha bilgili ve daha seçici davranmakta, satın aldıkları ürünlerde kendilerini güvende hissetmeyi istemekte, bunu kendilerine sağlayan ürün ve üretici işletmeleri tercih etmektedirler.
- Sezon sonuna bırakılarak hasat edilemeyen ürünlerin soğuk hava depolarında depolanmasıyla, mevsiminden sonra da pazara sunma yolu ile önemli üretici gelirleri elde edilebilir. Ancak yeterli depolama olanaklarını gerektirdiği ve maliyet kalemi oluşturduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.
- Üreticilerin girdi temini, bilgi ve eğitim ihtiyacı, kredi ve avans olanağı sağlama, ürünler için pazar geliştirme, yeni pazarlar bulma ve pazarda söz sahibi olabilmeleri için mutlaka örgütlenmeleri ve örgütlenmeye teşvik edilmeleri sağlanmalıdır.
- Bunun yanı sıra, proje alanı kapsamındaki sebzeçilik faaliyetinin yapıldığı tüm alanlarda yetiştiricilere üniversite ve diğer ilgili kuruluşlar tarafından bilgi, eğitim, demonstrasyon desteği sağlanarak katkıda bulunulabilir. Böylece sebzeçilikte yörede alışlagelen yöntemlerin dışına çıkılarak, yeni teknik ve yöntemlerin kullanılması sağlanabilir.
- Örtü altı uygulamalarının bir yöntemi olan mini tünel sebze yetiştiriciliği kavun ve karpuzda ürünü 1–2 ay erken pazara sunabilme olanağı ve avantajı sağlamaktadır. Bu nedenle Bozçalı Köyünün (ki zaten tüccarlar tarafından tanınan, ürünleri tercih edilen ve pazar bulma sorunu yaşamayan ve bu konuda avantajlı olan bir alandır) uygun ılıman ikliminden dolayı bu yöntem önerilebilir. Bu yöntemle pazar açısından önemli oranda kazanç sağlanabilir. Ayrıca, proje kapsamı alanında sebzeçiliğin yapıldığı alanlarda, seracılık veya örtü altı yetiştiriciliğinin üniversite, ilgili tarım kurum ve kuruluşları tarafından tek başına ele alınarak, gerekli tahlil, araştırma ve analizlerin yapılarak, değerlendirilmesi ve bir fırsat alanı olduğunun belirtilmesinde de yarar vardır. Bu tür örtü altı yetiştiriciliğine yönelik çabalar yöredeki sebze yetiştiriciliğine yeni bir boyut kazandırabilecek nitelik taşımaktadır. Proje alanının aşırı soğuk olmasından dolayı seracılık faaliyetleri için uygun olmadığı, ısıtma maliyetlerinin yük getireceği belirtilmekle beraber sağlanacak olan gelir ve ısıtma girdisi maliyetleri konusunda daha fazla veriye ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla yörede yalnızca örtü altı sebzeçiliğini kapsayan ve tüm faktörlerin (mevcut doğal koşullar, fayda–maliyet analizi vs.) net olarak ortaya konulduğu başlıca bir örtü altı sebzeçiliği araştırması sonucunda yörenin uygunluğu ortaya konulabilir.
- Tarım Bakanlığının diğer ürünlerde olduğu gibi sebze üretimine yönelik destekleme ve teşvik sağlaması bu alandaki üretici sorunlarının çözümünde büyük önem taşıyacaktır.

II.1.4. Pazarlama Kanal Üyeleri ve Pazardaki Diğer Aktörlerin Rolü;

Üreticiler; Araştırma alanında bulunan köylerde üreticiler ile yapılan görüşmelerde örnek üretici belirlenerek örneklem yapılabileceği belirlenmiştir. Yeni uygulamalar örnek üretici üzerinden üretimde sağlanan iyileştirmeler doğrultusunda diğer üreticilere de yaygınlaştırılabilecektir. Bunun yanı sıra üreticilerin yeni bilgiye, yeniliklere açık ve gönüllü olması üretim faaliyetlerinde pazar odaklı olmayı, müşteri tatmini ile memnuniyetini sağlayarak, karlılık sağlamayı hedeflemeleri gerektiği söylenebilir.

Aracılar (üreticiler dışındaki diğer pazarlama kanalı üyeleri); Yaş meyve sebze (YMS) hali, toptancı, perakendeci, komisyoncu, tüccar vb. üreticilerin ürünlerini üretim alanlarından veya pazarlama örgütünden alıp hedef pazarlara ve tüketicilere akışını sağlayan bağımsız işletmelerdir. Üreticilerle sözleşmeli üretim yolu ile, güvenilir, protokole bağlı kalacak şekilde, tek tarafın değil her iki tarafın da kazandığı kazan/kazan felsefesi ile faaliyetlerini gerçekleştirmeleri gerektiği belirtilebilir¹⁷. Üreticinin kazanamadığı, aşırı kar marjlarıyla yalnızca pazarlama kanalı üyesi aracılardan kazandığı bir sistemin ancak üreticinin üretimi devam ettirdiği sürece varlığını sürdürebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, alıcılarla satıcılar arasındaki mübadeleyi tamamlamaya yardımcı olan kuruluşların da, üretilen ürünleri hasarsız pazara ulaştırma, ürünü nitelik kaybına uğratmadan ürüne değer katacak çabalar içerisinde olmaları (taşımada frigo frik araçlar kullanılması, depolamanın uygun koşullarda yapılması, yükleme–boşaltmada özen vb.) gerekmektedir. Pazarlama kanalının başlangıç noktasını üretici, son noktasını ise tüketici oluşturmaktadır.

17 Günümüzde sıklıkla uygulanan bu yöntemde kötü örneklerle karşılaşılması mümkündür. Bu sözleşmeli üretim uygulamasının yanlışlığından değil, tedarikçi, üretici ve aracı arasındaki yetersiz bütünlüşme, koordinasyon, Pazar taleplerinin hatalı saptanması, yetersiz bilgi ve eğitim desteği gibi faktörlere bağlanabilir. Araştırmanın temel yaklaşımlarından biri sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde üretici ve tüketici odaklı bir yaklaşımla değer zincirindeki aktörlerin güçlenmesidir. Agro endüstri uygulamalarında bağımlı üretici ve tüketici formuna karşın yukarıda belirttiği gibi yerel örgütlerin güçlenmesi üzerinden farklı üretim modelleri geliştirilebilir.

Üretici → PAZARLAMA KANALI → Tüketici

Dolayısıyla üreticilerin temel amacı verimli, kaliteli ve tüketici istek ve ihtiyaçlarına uygun ürünleri hedef pazarlarındaki bu tüketicilere sunarak tatmin olmalarını sağlamak ve kar elde etmektir. Tüketiciler ise istek ve ihtiyaçlarına uygun ürünleri kendilerine sunan üretici/satıcılara müşteri olma güdülerini ile bağlanıp sürekli aynı kaynaktan alışveriş yapmayı tercih edeceklerdir. Dolayısıyla bir anlamda karşılıklı değişim olarak nitelenebilen pazarlama faaliyetlerinde kanalın diğer üyeleri olan aracılar, yardımcı ve tamamlayıcı bir rolde iken üretici ve tüketiciler bu değişimin odağını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle geleneksel pazarlama karması unsurlarının pazarlama faaliyetlerine satıcıların yararları açısından yaklaştığı son zamanlarda yaygın olarak vurgulanmakta, buna karşılık pazarlama faaliyetlerine müşterinin elde edeceği yararlar açısından yaklaşıması gerektiği öne sürülmektedir. Bu amaçla geleneksel pazarlama karması unsurları olan 4P'ye (ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım) karşılık 4C (müşteri değeri, müşteriye maliyet, müşteri kolaylığı ve müşteri iletişimi) yaklaşımı öne sürülmekte ve müşterilerin (tüketicilerin) elde ettiği yararların üzerinde durulması gerektiği belirtilmektedir.

Tüketiciler; Pazarı oluşturan tüketim birimleri olarak tüketiciler geleneksel yaklaşımda olduğu gibi, kendilerine ne sunulursa sunulsun satın almaya hazır alıcı kitleler değildir. Tüketici istek, ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda faaliyette bulunulması ve ancak bu sağlandığı takdirde karlılığın ve varlığın sürdürülebileceği göz önünde bulundurulmalı, faaliyetlerde pazar ve müşteri odaklı olunmalıdır. Burada pazar geliştirme stratejisi doğrultusunda mevcut pazarın talepleri ve yeni hitap edilecek pazar/pazarların istekleri üretimde belirleyici olmalıdır.

İlçe Tarım Kurumu; Burada belirtilmesi gereken temel bir konu üreticinin, genel olarak Türkiye'de, özelde ise proje alanı kapsamında üretim faaliyet ve çabalarında yalnız bıraktığı gerçeğidir. Üreticinin bilgi, eğitim, destek ve yeniliğe açık olması kadar, ilgili tüm kurum ve kuruluşların da gerektiğinde değil sürekli üreticilerle yakın ilişki ve işbirliği içerisinde olması, onları yönlendirmeleri, koordinasyon ve ortak çabalar içerisinde olmaları gerektiği belirtilmelidir. Dolayısıyla ilgili kurum ve kuruluşlarının üreticileri sadece istatistik rakamlardan oluşan birer unsur olarak değil, üretim ve pazara yönelik kaliteli mal sunulabilmesinde ve böylece gelir ve refah düzeylerine etkide bulunacak olan faaliyetlerinde bilgiye, eğitime, yönlendirilmeye, koordinasyon ve danışmaya her an ihtiyaç duyabilen bireyler olarak görmeleri gerektiğinin de belirtilmesi gerekir.

Kooperatif ve birlikler; üretici, satıcı ve pazar arasında üstlenecekleri roller ve yerine getirecekleri kritik faaliyetlerle pazarın ihmal edilmemesi gereken unsurlarıdır. Bu nedenle örgütlenmenin sağlanması, üreticilere girdi (tohum, gübre, ilaç vb.) temininden, kredi, avans, bilgi, yeni üretim teknik ve yöntemleri hatta tutundurma dâhil birçok sorun ve konuda önemli katkılar sağlayabilecektir. Dolayısıyla örgütlenme üreticiyi pazarlama kanalında çok daha güçlü bir konuma getirebilecektir.

Üniversiteler; üniversiteler (alanda Dicle ve Harran Üniversiteleri) üreticilere bilgi, eğitim, demonstrasyon (ekim, bitki koruma, hastalık ve zararlı mücadelesi, yeni üretim deseni), ıslah çalışmaları, tahlil ve analizler konularında gerekli katkı ve desteği sağlayabilmelidir.

Kalkınma Ajansı; Bölgesel kalkınmada kritik bir öneme sahip olan araştırma ve analiz çalışmalarına mali destekler sağlayarak bölge potansiyelinin ortaya çıkarılmasında önemli roller oynayabilecek bir aktördür. Dolayısıyla gerek kalkınmaya yönelik bölgesel sorunların tespit çalışmalarında, gerekse bölgeye özgü potansiyelin ve fırsat alanlarının ortaya çıkarılması çabalarında sağlayacağı mali katkı ile uygulanabilir, rasyonel ve çıktıya dönüştürülen projeleri desteklemesi kalkınma ajansının katalizörlük ve rehberlik rolünü yerine getirmesini sağlayabilecektir. Ortaya çıkarılan sorunlar ve bunlara yönelik reel çözüm önerileri ile potansiyel fırsat alanları ise üreticiden tüketiciye kadar kanal üyelerinin tamamına katkı sağlayacaktır.

II.1.5. SONUÇ

Proje kapsamındaki alanlarda Karacadağ çeltiği (pirinci), hayvancılık ve sebze üretimi faaliyetleri ile ilgili pazar analizi sonucunda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Pazarlama faaliyetleri öncelikli olmak üzere, değer zincirindeki her bir temel faaliyette saptanan sorunlar ve bunların pazarlama faaliyetlerine olan yansımaları da göz önünde bulundurulmuş, sonuçta müşteriye üstün değer sunulabilmesi için bu sorunlara yönelik değerlendirme ve öneriler ele alınmıştır. Gerçekleştirilen analizler bağlamında proje alanında her bir sektörün kendine has nitelikleri, farklı pazarlama faaliyetleri ve pazar koşulları olduğu bilinmesine karşın, Karacadağ pirinci, hayvancılık ve hayvansal ürünler ve sebzeçilikteki pazarlama ve satış halkası faaliyetlerinde belirlenen ortak sorunlar aşağıdaki gibidir:

- Girdi ve çıktı lojistiğinde; tohum türü, ilaçlama, sulama, enerji maliyetleri, geleneksel üretim yöntemleri ile üretim, taşıma maliyetleri ve diğer taşıma sorunları, depolama, yükleme-boşaltma, işleme işletmelerinden kaynaklı sorunlar ve bunların kalite ve verime düşüklüğüne olumsuz etkileri görülmektedir.

- Operasyonlarda; özellikle ürün işleme, ayıklama, ayırıştırma, dereceleme, sınıflandırma yöntemleri ve bunlarda kullanılan standartizasyon gözlemden ibaret kalmaktadır. Uygun ve iyi ambalajlama, etiketleme yapılmamakta; marka, ambalajlama ve etiketlemenin tüketici satın alma davranışı üzerindeki olumlu etkisi ve rakip ürünlerden farklılaştırmada ana unsurlar olduğu görülmektedir.
- Pazarlama ve satışta; kendine özgü besin değeri, renk, tat, görünüş, vb. yerel niteliklere sahip olan (özellikle Karacadağ pirinci, örgü peyniri, tereyağı, Karabahçe domatesi, Ortaşar ve Bozçalı soğanı) ürünler için coğrafi işaret, markalaşma gibi çabalarda yetersiz kalınmaktadır. Bir diğer sorun ise tutundurma faaliyetleri sorunudur. Ürünlerin rakiplerden üstün nitelikleri, kaliteleri, sağlayacağı yararlar hakkında tüketicilere bilgi verilmesi, onların haberdar edilmesi, ilgilerinin uyandırılması, dikkatlerinin çekilmesi, satın alma isteğinin uyandırılması ve satın almaya ikna edilmeleri yönünde herhangi bir çaba ne üretici düzeyinde ne de kanal üyesi satıcılar düzeyinde yoktur. Burada üreticilerin örgütlenmemiş olması da ciddi bir sorundur. Pazarlama ve satış çabalarında, üretici fiyatı ile pazarlama kanalı üyelerinin kar marjlarının yüksekliğinden dolayı, tüketicilerin ödediği fiyat arasında büyük fark olduğu belirlenmiştir. Üreticilerin özellikle pirinçte kendi ürünlerini kendilerinin satması, hayvansal ürünlerde mandıra, süt toplayıcıların ve entegre hayvansal ürün işleme işletmelerinin kurulmamış olması, pazar bulma ve pazarlama faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Değer zincirinin neredeyse her aşamasında üstlenecekleri roller ile etkili olabilecek olan ve birçok üretim ve pazarlama faaliyeti sorununa çözüm getirip üreticilerin dayanışmasını vs. sağlayacak olan örgütlenme de proje alanında dikkat çeken önemli bir sorundur. Pazar aktörleri olarak ilçe tarım kuruluşları, üniversite, tarım sanayi odalarının üreticilere üretimin her aşamasında rehberlik ve önderlik etme, bilgilendirme, eğitime, demonstrasyon vb. faaliyetlerle destek olması mümkünken bu koordinasyonun yeterince sağlanamamış olması, Tarım Bakanlığının sebze yetiştiricilerine diğer ürünlerde olduğu gibi desteklemede bulunmaması da belirtilmesi gereken başlıca sorunlardır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Halil E. (2008), "Endüstri İşletmelerinde Değer Zinciri Analizinin Mamul Maliyetleri Üzerine Etkileri Ve Uygulama Örneği", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktor Tezi, İstanbul.
- Armstrong, Gary, Kotler, Philip (2003), Marketing, International Edition, Prentice Hall.
- Dellal, İlkay, Keskin, Gülşen. , Dellal, Gürsel. (2002), Gap Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi Ve Hayvansal Ürünlerin Pazara Arzı, Ankara.
- Kadanalı, Esra, Kızıoğlu, R., Dağdemir, V. (2010), "Türkiye'de Limon Fiyatlarının Analizi ve Pazarlama Marjları" Türkiye 9.Tarım Ekonomisi Kongresi, ss.326-332, Eylül, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Mucuk, İ. (2007), Pazarlama İlkeleri, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Tek, Ömer, B. (1990), Pazarlama İlkeleri Ve Uygulamalar, Mopak Yayınları, İzmir <http://www.avrupapatent.com/marka.php?tescili=cografisaretlerbasvurusartlari>, (Erişim Tarihi:31.05.2011).

III. HUKUKSAL BOYUT

Niyazi Kavar

Bu bölümde, Karacadağ Kırsal Alanında Sektörel Gelişim Planının Hazırlanması projesi kapsamında özellikle Karacadağ pirinci, sebzeçilik ve hayvancılık konularında üretimden tüketiciye ulaşana kadarki süreçte yürürlükte olan hukuki boyut, teşvik ve destekler de göz önünde bulundurularak, irdelenmeye çalışılacaktır. Yürürlükte bulunan kanunlar, yönetmelikler ve ilgili diğer mevzuatta üreticilere yönelik olarak bulunan hükümler ile teşvik ve destekler özetlenerek sunulacak, yürürlükteki ilgili mevzuat ile tarımsal destek bilgilerine ulaşmak için gerekli kaynakların adresleri verilecektir.

III.1. Yasal Durum

1) 5957 Sayılı Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

Amaçları içinde; sebze ve meyveler ile arz ve talep derinliğine göre belirlenecek diğer malların ticaretinin kaliteli, standartlara ve gıda güvenilirliğine uygun olarak serbest rekabet şartları içinde yapılmasını, malların etkin şekilde tedarikini, dağıtımını ve satışını, üretici ve tüketicilerin hak ve menfaatlerinin korunmasını sağlamak da bulunan ve kısaca **Yeni Hal Yasası** olarak anılan söz konusu yasa, 26 Mart 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Yasa, 01.01.2012 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

Bu yasa ile;

- a) Üreticiler ile meslek mensupları arasında veya meslek mensuplarının kendi aralarında çıkan uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacı ile il veya ilçe merkezlerinde hal hakem heyeti oluşturulması ve değeri 50.000 TL'nin altındaki uyuşmazlıklarda mahkeme yerine Hakem Heyetine başvurma zorunluluğu, bu meblağa kadar ki uyuşmazlıklarda Hakem Heyeti Kararının bağlayıcı olması,
- b) Hale bildirimde bulunmak kaydıyla toptancı hali dışında da alım satım yapılması,
- c) Ulusal Hal Kayıt Sisteminin kurularak, ticarete konu tarım ürünlerinin miktar ve fiyatlarına erişimin sağlanması, üreticilerin ürünlerini satacakları tüccarların irtibat bilgilerine erişimleri ve onlar hakkında bilgi sahibi olmalarının sağlanması,
- d) Tüccarların Toptancı Hal'i'ne bildirmeleri kaydıyla hal dışında da toptan alım satım yapmaları;
- e) Hal rüsumunun mali satın alanlardan alınması,
- f) Üretici alacaklarının 15 iş günü içerisinde ödenmesi zorunluluğu;
- g) Toptancı hallerinde bulunan işyerlerinin en az %20'sinin üretici örgütlerine ayrılması,
- h) Üretici örgütlerinin rüsum ödemeksizin hal dışında da sadece kendi ortak ve üyelerinin malları değil, aynı zamanda ortak veya üyesi olmayan üreticiler ile diğer üretici örgütlerinin mallarını da toptan veya perakende olarak satabilmesi,
- i) Tüketicilerin de satın aldıkları ürünleri üretimden tüketime kadar olan süreçte izleyebilmeleri;
- j) Komisyoncuların en fazla %8 oranında komisyon alabilmeleri,
- k) Semt pazarında bulunan toplam satış yeri sayısının en az %20'sinin özel satış yeri olarak üreticilere ayrılması,
- l) Belediyelerce üretici pazarları oluşturulabileceği,
- m) Üretici örgütlerince satılan mallardan hal rüsumu alınmayacağı,
- n) Belediye toptancı hallerinde faaliyet gösteren işletmelerden veya pazar yerlerindeki tahsis sahiplerinden üretici alacağını bir takvim yılı içerisinde üç kez ödemeyenlerin veya semt ve üretici pazarlarında, bir takvim yılı içerisinde, kendi ürettiği malların dışında veya belirlenen miktarın üzerinde üç kez satış yapan üreticilerin kira sözleşmelerinin feshine veya satış işlemlerinin iptaline yahut tahsislerinin iptaline Belediyece karar verileceği,
- o) Satın alınan malların bozuk olması nedeniyle meydana gelen zararların tazmini ile süresi içinde mal bedelinin üreticilere ödenmesi durumunda, hal hakem heyeti veya mahkeme kararı gereği hükmedilen tazminatların karşılanmasını garanti etmek üzere, toptancı hallerinde faaliyet gösterenlerden teminat alınacağı, hükme bağlanmıştır¹⁸.

2) 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda Ve Yem Kanunu

Amacı; gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunmasını da dikkate alınarak korumak ve sağlamak olan kısaca **Gıda Kanunu** olarak adlandırılan söz konusu yasa, 13 Haziran 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, 13.12.2010 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Yasada özellikle üreticileri ilgilendiren bazı önemli hükümler şöyle sıralanabilir:

- a) Canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin sahiplerine kayıt tutma yükümlülüğü getirilmiştir.
- b) Hastalık nedeniyle itlaf edilen hayvan ve imha edilen hayvan ürünleri ile yem ve benzeri malzemelerin bedellerinin Bakanlıkça karşılanması hükme bağlanmıştır.
- c) Hayvan sahipleri, hayvanlarını tanımlatmak ve kayıtlarını tutmakla yükümlü tutulmuşlardır.
- d) Hayvan sahiplerinin hayvan refahını sağlamak, sorumlulukları altındaki hayvanların insan, hayvan ve çevre sağlığı üzerinde oluşabilecek olumsuz etkilerine karşı önlem almakla yükümlü oldukları hükme bağlanmıştır.
- e) Bakanlığın, bitkilerle zararlı organizmaların yayılmasını önlemek için ekim ve dikimi ile bitkisel ürünlerin nakli ve satışını yasaklayabileceği, imhası ile ilgili tedbir alabileceği hükmü bulunmaktadır.

¹⁸ Kanunun tam metnine aşağıdaki linklerden ulaşılabilir: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5957&MevzuatIlski=0&sourceXmlSearch>
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100326.htm>

- f) Bitki hastalık ve zararlıları nedeniyle imha edilen ürünlerin zararlarının Bakanlıkça karşılanacağı kabul edilmiştir.
- g) Bitki koruma ürünlerini kullananların kayıt tutmaları zorunluluğu bulunmaktadır.
- h) Güvenilir olmayan gıda, gıda ile temas eden madde ve malzemenin piyasaya arz edilemeyeceği, gıdanın güvenilir olmadığına dair yeterli şüphe veya sebebin oluşması halinde Bakanlıkça piyasaya arzının kısıtlanabileceği veya toplatılabileceği hükme bağlanmıştır.
- i) Bakanlık tarım ve gıda ile ilgili coğrafi işaret veya geleneksel ürün adlarının kullanımının tescilde belirtilen özelliklere uygunluğunu denetlemekle görevlendirilmiştir.
- j) Piyasaya arz edilecek gıda ve yemin uygun şekilde etiketlenmesi, şekli, görünümü, ambalajı, reklamı, sunumu itibarıyla tüketiciyi yanıltıcı şekilde olamayacağı, gıdada taklit ve taşışın yapılamayacağı hükme bağlanmıştır.
- k) Birincil üretim yapanlar, perakende işyerleri ile gıda ve yem işletmecilerinin kendi kontrolleri altındaki faaliyet alanı ile ilgili Bakanlığın belirlediği genel ve özel hijyen kurallarına uymak zorunlulukları hüküm altına alınmıştır.
- l) Bakanlığın aldığı tedbirlere uymayanlara Tarım İl Müdürlüğüne çeşitli miktarlarda idari para cezası verileceği öngörülmüştür.
- m) Bakanlığın; birincil ürünlerin, kümeşte kesilmiş kümes hayvanlarının ve tavşangillerin taze etlerinin, av hayvanları veya av hayvanlarının etlerinin, üretici veya avcı tarafından Bakanlıkça belirlenen küçük miktarlarının doğrudan son tüketiciye ya da son tüketiciye doğrudan satışını yapan yerel perakendecilere arzı ile ilgili olarak istisna getirebileceği hüküm altına alınmıştır.
- n) Bakanlığın, hijyen kurallarını da dikkate alarak, gıdanın üretimi, işlenmesi veya dağıtımına ilişkin geleneksel yöntemlerin kullanımına izin verebileceği, coğrafi kısıtları bulunan bölgelerdeki gıda işletmelerinin ihtiyaçlarının çözümüne yönelik istisnai uygulamaları getirebileceğine hükmedilmiştir¹⁹.

3) 3039 Sayılı Çeltik Ekim Kanunu

11.6.1936 tarihinde kabul edilen ve bugün halen küçük bazı değişikliklerle yürürlükte olan bu kanunun başlıca amacının; çeltik ekim alanlarının kontrol altında tutulmasını ve böylece oluşabilecek sağlık sorunlarını önleme olduğunu söyleyebiliriz.

Söz konusu yasa ile;

- a) İl ve ilçelerde çeltik komisyonu kurulması, çeltik ekeceklerin bu komisyonlardan izin almaları gerektiği,
- b) Çeltik komisyonuna yapılan yazılı başvuru üzerine yerinde yapılan araştırma sonucu gerekli izinlerin en geç iki ay içerisinde verileceği,
- c) Çok, toplu ve elverişli alanlarda çeltik ekiminin tarlalarda her on günde bir 48 saat susuz bırakılmak suretiyle yapılacağı,
- d) Çeltik komisyonlarınca, kesik sulama yapılan yerlerde suyun verilme ve kesilmesi zamanlarının tayin edileceği ve mutemet heyetlerinin de bunu uygulayacağı,
- e) Çeltik komisyonunca gerekli arkların yerlerinin tespit edileceği,
- f) Çeltik komisyonuna bağlı olarak kamuya ait sulara bent ve su arklarının bakımını yapmak, suların çeltik ekenler arasında taksimini ve sıraya konulmasını sağlamak üzere mutemet heyetlerinin oluşturulacağı,
- g) Çeltik ekmek isteyenlerin her yıl komisyonun ilan edeceği ekim zamanından en az üç ay önceden alanın büyüklüğü, önceki yılda o alana ne ekildiği, suyun nereden alınacağı, nerden geçeceğini içeren bir dilekçeyle başvurmaları gerektiği,
- h) İzinsiz, ancak kanunun belirlediği diğer hususlara uygun çeltik ekenlerden dekar başına 50 TL idari para cezası alınacağı, izinsiz ve aynı zamanda kanunun belirlediği diğer hususlara da uyulmaması halinde ise dekar başına 100 TL idari para cezası alınacağı, hatta komisyon kararı ile suyun kesilmesi cezasının uygulanabileceği,
- i) Suların bakım ve diğer masraflarının sahibi olan idarelerce yapılacağı,
- j) Köylerin ortak malı suların çeltikte kullanılmasına köy derneğinin karar verebileceği, çeltik komisyonunun görevlendireceği ziraat memurlarının olumlu raporu üzerine komisyonun da onay verebileceği,

19 Kanunun tam metnine aşağıdaki linklerden ulaşılabilir: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5996&MevzuatIlski=0&sourceXmlSearch= http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100613-12.htm>

- k) Su sahiplerinin çeltik eken çiftçilerden dekar başına alınacak su parası konusunda anlaşamaları halinde çeltik komisyonunun hakem sıfatıyla sorunu çözebileceği,
- l) Tesisatı yapılmamış sulardan bedel alınamayacağı,
- m) Su kaynağının çeltik eken şahsa ait olması halinde bile düzenleme ve denetiminin çeltik komisyonuna ait olduğu,
- n) Tek tarla veya parça halinde çeltik ekmek isteyenlerin kullanacakları suyun geçeceği diğer mülk sahipleri ile uyumsuzluklarında komisyonun bağlayıcı karar verebileceği,
- o) Kesik sulama yapılan yerlerde çeltik tarlalarının köylerden 50, ilçe merkezlerinden 500 ve il merkezlerinden 1.000 metre uzaklıkta olacağı, kesik sulama yapılmayan yerlerde ise köy, kasaba ve şehirlerle sayfiyelerinden 3 kilometre uzaklıkta olması gerektiği, kurutulması zor ve yılın en kurak mevsiminde dahi kurumayan ve sıtma yaptığı anlaşılan yerlerde bu mesafelere uyulmayacağı,
- p) Çeltik ekilen yerlerin yakınlarında su birikintilerine izin verilemeyeceği, bu suların birikinti yaratmadan dere, göl veya denize akıtılmasının sağlanması gerektiği,
- q) Çeltik biçildikten sonra sonraki yıl ekim zamanına kadar çeltikliklerin su altında bırakılmayacağı,
- r) Çeltikliklerde çalışan ve çalıştırılanların kesik sulama yapılan yerlerde 50 metreden, daimi sulama yapılan yerlerden 3.000 metreden yakında geceleri açıkta yatırılamayacakları, bunun mümkün olmaması halinde çeltik ekenlerin amele ve bekçilere yerden en az bir metre yükseklikte barakaların yapılması, pencere ve kapılarının sivrisineklerin girişini engellemek için tel kafeslerle döşenmesi ve yataklar için birer cibinlik bulundurulması gerektiği,
- s) İşçilerin güneş doğmadan çeltikliklerde çalıştırmayacağı, akşamları en geç güneş batımına bir saat kala paydos edilmesi ve evlerine dönmeleri ile tel kafeslerin kapatmış olmalarının sağlanması gerektiği,
- t) Çeltik sahiplerinin işçilere sağlıklı içme suyu temin etme zorunluluğu bulunduğu,
- u) Çeltik sahiplerinin sağlıkla ilgili her türlü tedbiri almaları, çalıştırdıkları işçilere bedava kinin ilacı dağıtma sorumluluklarının bulunduğu,
- v) Çeltikliklerde işçilerin sağlıkları ile ilgili konulan kurallara uymayanlara idari para cezası verileceği, tekrarlayanlara komisyon kararı ile çeltik ekiminin yasak edileceği, hükme bağlanmıştır.²⁰

4) 5174 Sayılı Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği İle Odalar Ve Borsalar Kanunu

Bu Kanun, ticaret ve sanayi odaları, ticaret odaları, sanayi odaları, deniz ticaret odaları, ticaret borsaları ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin kuruluş ve işleyişine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla çıkarılmıştır.

Bu kanun ile;

- a) Borsa kurulan yerlerde, hangi malların borsada alım ve satımının zorunlu olduğu ve bunların en az miktarlarının, borsa meclisinin teklifi ve birliğin uygun görüşü üzerine Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca belirleneceği,
- b) Borsaya tabi maddelerin en az miktarları üzerinde yapılan alım ve satım muamelelerinin borsaya tescilinin zorunlu olduğu, elektronik ticaret yoluyla yapılan satışların da bu kapsamda olduğu,
- c) Borsalarca gösterilen yerlerde yapılan işlemlerin aynı gün, borsa dışında alınıp satılmasına izin verilen maddelere ait işlemlerin 30 gün içinde tescilinin zorunlu olduğu,
- d) Borsaya tabi olmayan tarımsal ürünlerin alım satım işlemlerinin alıcı veya satıcının talebi üzerine borsaya tescil edilebileceği, hükme bağlanmıştır.

Diyarbakır Ticaret Borsasına tabi mallar içinde çeltik ve peynir de bulunmaktadır. Diyarbakır Ticaret Borsası Kotasyon Cetveline göre 100 kg'dan fazla çeltik ve 17 kg'dan fazla peynir (beyaz-kaşar-lor) alım ve satımının borsaya tescilinin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.

²⁰ Kanunun tam metnine aşağıdaki linklerden ulaşılabilir http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.3.3039&MevzuatIlski=0&sourceXmiSearch=http://www.tarim.gov.tr/Files/Mevzuat/kanun_son/TKB_Kanunlar/CELTIKEKIMIKANUNU.pdf

²¹ Kanunun tam metnine aşağıdaki linklerden ulaşılabilir <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.5.5174&MevzuatIlski=0&sourceXmiSearch=http://www.tobb.org.tr/HukukMusavirligi/Sayfalar/Mevzuat.aspx>

5) 555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

Bu Kanun Hükmünde Kararname, doğal ürünler, tarım, maden ve el sanatları ürünleri ile sanayi ürünlerinin coğrafi işaretlerle korunmasına ilişkin kuralları ve şartları içermektedir.

Coğrafi işaretler, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökeninin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir.

Leblebi için Çorum ibaresinin, halı için Isparta ibaresinin, kaymak için Afyon ibaresinin belirli bir kalitenin işareti olarak ortaya çıkması gibi, pirinç için Karacadağ ve peynir için Diyarbakır Örgü ibareleri de bir kalitenin işareti olarak ortaya çıkmıştır. Coğrafi işaret tescili ile coğrafi kaynak gösteren ürünlerin adlarının koruma altına alınması amaçlanmaktadır. Tescilin diğer amaçları arasında ise; coğrafi işaret konusu yörede üretim yapan üreticilerin, tescilin sağladığı korumadan öncelikli olarak yararlandırılmalarının sağlanması, coğrafi işarete konu ürünün kalitesinin korunması ve bu vasıtayla tüketici tercihleri için garanti sunan bir yol gösterici olması yer almaktadır.

Diyarbakır Tarım İl Müdürlüğü Diyarbakır Örgü Peyniri ve Karacadağ Pirinci için coğrafi işaret tescili başvurusu gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Bu başvurular halen inceleme safhalarındadır.²²

III.2. Teşvik Ve Destekler

III.2.1. Tarımsal Üretim Desteklemeleri

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, bitkisel ve hayvansal üretimi teşvik etmek için bazı desteklemeler uygulamaktadır.

- 2011 yılı birime destek miktarları incelendiğinde; toprak analizi için 2,50 TL/dekar, organik tarım olarak yapılan sebzeçilikte 25 TL/dekar, iyi tarım uygulaması olarak yapılan sebzeçilikte 20 TL/dekar, sebzeçilikte 3,75 TL/dekar mazot desteği, yine sebzeçilikte 4,75 TL/dekar gübre desteği olduğu görülmektedir.
- Çeltik ile ilgili destekler; 8 TL/dekar sertifikalı tohum kullanım desteği, 10 kuruş/kg fark desteği şeklinde uygulanmaktadır.
- Hayvancılıkta yem bitkileri desteği ile süt primi desteği uygulanmaktadır.
- Ayrıca, Ziraat Bankası aracılığıyla kullanılan kredilerde %50 ile %100 arasında bir faiz desteği uygulanmaktadır.²³

III.2.2. Kırsal Kalkınma Yatırımları Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımlara Destekler

Ortalama olarak yılda bir defa yayınlanan tebliğin yayınlandığı tarihten itibaren 60 günlük süre içinde başvurulması ve projelerin kabul edilmesi halinde aşağıda belirtilen konularda hibeler uygulanmaktadır.

a-Ekonomik Yatırımlar

Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik (bitkisel, hayvansal ve su ürünlerinin birincil işlenmesi-ne, sadece sert kabuklu meyveler hariç) projeler desteklenmektedir. Proje tutarları gerçek kişiler için 150.000 TL, tüzel kişiler için 600.000 TL miktarında olmalıdır. Proje tutarının %50'si oranında hibe desteği sağlanmaktadır.

b-Toplu Basınçlı Sulama Sistemi Yatırımları

Toplu basınçlı sulama sistemi yatırım konuları, kamu kurumlarınca yapılmış mevcut sulama tesislerinin basınçlı sulama tesisine dönüştürüldüğü, toplu basınçlı sulama tesisi yatırımlarına yönelik proje başvurularını kapsar. Proje tutarı 600.000 TL'yi geçemez. Proje tutarının %75'i oranında hibe desteği sağlanmaktadır.²⁴

III.2.3. Kırsal Kalkınma Yatırımları Kapsamında Makine Ve Ekipman Alımlarına Destekler

Ortalama olarak yılda bir defa yayınlanan tebliğin yayınlandığı tarihten itibaren 45 günlük süre içinde başvurulması ve projelerin kabul edilmesi halinde tarımda kullanılan makine ekipman alımlarında alım tutarının %50'si oranında hibeler uygulanmaktadır.

Hibeye esas tutar, gerçek kişiler için mal başına 50.000 TL ve tüzel kişiler için mal başına 100.000 TL'yi geçemez. Basınçlı sulama sistemleri başvurularında gerçek kişiler için 100.000 TL, tüzel kişiler için 200.000 TL'yi geçemez.²⁵

22 KHK'nin tam metnine aşağıdaki linklerden ulaşılabilir: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=4.5.555&MevzuatIsmi=0&sourceXmlSearch=http://www.turkpatent.gov.tr/dosyalar/mevzuat/CografiKhk.pdf>

23 Tarımsal Desteklemeler ile ilgili ayrıntılı bilgilere aşağıdaki linkten ulaşılabilir: http://www.tugem.gov.tr/document/destekler_birim_fiyatlar.html

24 Ayrıntılı bilgi ve çağrılar için: <http://www.tedgem.gov.tr/kkydp.asp>

25 Ayrıntılı bilgi ve çağrılar için: <http://www.tedgem.gov.tr/kkydp.asp>

III.2.4. Gap Eylem Planı Kapsamında Süt İnekçiliğini Destekleme

Bu program kapsamında en az 50, en fazla 300 baş süt inekçiliği yapmak isteyen yatırımcılara, inşaat harcamalarının %30'u, gebe düveler için yapılan harcamaların %40'ı ve sabit süt sağım ünitesi ile soğutma tankı için yaptıkları harcamanın %40'ı hibe olarak verilmektedir. Başvurular her ayın 15'ine kadar Tarım Müdürlüklerine yapılmaktadır.²⁶

III.2.5. Diyarbakır-Batman-Siirt Kalkınma Projesi Kapsamında Destekler

Kırsal alt yapının iyileştirilmesi, tarım ve tarım dışı alanda yeni işlerin kurulması ya da mevcut kârlı işlerin yaygınlaştırılması yoluyla gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, istihdamın artırılması, bireysel ve kurumsal alt yapının geliştirilmesi amaçlı proje, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın uygulama desteği ile yürütülmektedir.

Projenin toplam maliyeti yaklaşık 37 milyon ABD'dir.

Projenin süresi: 5 yıldır (2008 – 2012).

Projenin Bileşenleri

- Köy Geliştirme Programı
- Kırsal Ekonomik Büyüme
- İstihdam için Kapasite Oluşturma
- Program Koordinasyonu ve İdaresidir.

Bu kapsamda, zaman zaman hibe çağrılarında çıkmaktadır. Hibeler %50 esaslı olmak üzere uygulanmaktadır.²⁷

III.2.6. Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Destekleri

Yerel potansiyel ve kaynaklara dayalı olarak, kırsal ekonominin rekabet gücünün yükseltilmesi, gelir ve istihdam imkânlarının artırılması ve çeşitlendirilmesi, insan kaynaklarının ve örgütlenme düzeyinin geliştirilmesi, fiziki ve sosyal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması, etkinleştirilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kırsal çevrenin, doğal ve kültürel varlıkların korunarak geliştirilmesi suretiyle kırsal toplumun refahının artırılması amacıyla, %50 oranında hibe destekli olarak kırsal alanda gerçekleştirilecek projeler desteklenmektedir. Kurum zaman zaman hibe çağrılarında çıkmaktadır.²⁸

Konu ile ilgili bilgi alınabilecek bazı internet adresleri ek 1'de verilmiştir.

III.3. Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde yürürlükte olan veya yakın zamanda yürürlüğe girecek olan yasal hak ve yükümlülükler ile uygulanmakta olan teşvik ve destekler konusunda, araştırma alanımızda belirlediğimiz ürünlerin üretimi ve satışı ile ilgilenenlere ve bu konuda görev yapan kamu ve özel tüm kurum ve kuruluşlara bazı önerilerimizi sunmak istiyoruz.

- *Karacadağ Pirinci ve Diyarbakır Örgü Peyniri* için coğrafi işaret tescili işlemlerinin tamamlanarak hayata geçirilecek olması önemlidir. Tescilden sonra, tarım müdürlükleri başta olmak üzere, ilgili kurum ve kuruluşların bu durumu sahiplenerek ciddi bir çalışma gerçekleştirmeleri halinde bu adlarla markalaşmada önemli bir adım atılmış olacak ve bu ürünlerin kalitesinin korunması ve bu vasıtayla tüketici tercihleri için garanti sunan bir yol gösterici olması perçinleşecektir. Bu nedenle, tüm üreticilere tescilin önemi, içeriği, getirisi, üretim ve satış sırasında uyulması gereken kurallar konularında eğitimler verilmelidir. Ayrıca, üreticilerin ürettikleri ürünlerin kalitelerinin korunması ve markalaşmanın sağlanması için özellikle üretici kooperatifi olarak örgütlenmeleri yararlı olacaktır.

²⁶ Ayrıntılı bilgi ve başvuru belgeleri için: www.diyarbakirtarim.gov.tr

²⁷ Ayrıntılı bilgi ve çağrının takibi için: http://www.diyarbakirtarim.gov.tr/news_detail.php?id=79#ixzz1HQV7x5GL

<http://www.diyarbakirtarim.gov.tr/news.php?cid=76>

²⁸ Ayrıntılı bilgi ve çağrının takibi için: www.tkd.gov.tr

- Üreticilerin kooperatif veya birlik şeklinde örgütlenmeleri halinde, yeni hal yasasının üretici örgütlerine sağladığı ayrıcalıklardan yararlanabilecekler. Böylece, toptancı hali ile semt pazarlarında kolay yer bulabilecekler, rüsum ödemeksizin hal dışında da toptan veya perakende satış yapabilecekler.
- Basınçlı sulama sistemleri ile bazı tarım makine ve ekipmanlarının, ayrıca, süt işleme tesisi, sebze kurutma ve paketlenme tesisi, çeltik işleme tesisi gibi işletmelerin Tarım ve Köyişleri Bakanlığının %50 hibe desteği ile sağlanmasının mümkün olduğu eğitim ve bilgilendirmeler yoluyla üreticilere yansıtılmalı, ayrıca bu tür işletmelerin üretici örgütleri aracılığıyla kurulması teşvik edilmelidir.
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun desteklerinin hayata geçirilmesi ile de üretici örgütlenmeleri ile tarımsal ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanmasına yönelik desteklerden yararlanma imkânları doğmuş olacaktır. Bu desteklerden yararlanmak için de ilgili kurum tarafından uygun kanallarla bilgilendirme yapılmalıdır.
- Bundan sonra proje alanında yapılacak uygulama amaçlı projeler, kooperatifleme, üretici birlikleri, teşvik ve destekler, coğrafi işaretlerin önemi, hal, gıda ve çeltik yasalarının içerikleri konularında eğitim ve bilgilendirmeler içermelidir.
- Genel bir durum olarak, kooperatifleme anlayışı Türkiye’de tam olarak yerleşmemiş, dolayısıyla kalkınmaya yeterince katkı sunmamaktadır. Mevcut kooperatiflerin gerçek kooperatif anlayışından uzak, bir kişi veya bir grubun çıkarları doğrultusunda faaliyet yürüttüklerine çokça tanık olunmaktadır. Kooperatifleme anlam ve öneminin tüm Türkiye’de ve özellikle görece geri kalmış yörelerde benimsetilmesi gerekmektedir. Kooperatif anlayışının yerleşmesi ile ortak özelliklerini ön plana çıkaracak bir güce ulaşabilecekleri ve böylece daha çok mal ve hizmet üretip, daha çok katma değer yaratabilecekleri üreticilere benimsetilmelidir.

Ek 1

www.mevzuat.gov.tr	www.ditib.org
www.diyarbakirtarim.gov.tr	www.dtso.org.tr
www.sanlıurfa-tarim.gov.tr	www.tpe.gov.tr
www.tarim.gov.tr	www.dpt.gov.tr
www.tedgem.gov.tr	www.diyarbakir.gov.tr
www.tkd.gov.tr	www.dicle.edu.tr/fakulte/ziraat/
www.karacadağ.org.tr	http://ziraat.harran.edu.tr/
www.tobb.org.tr	

IV. SOSYO KÜLTÜREL ve EKONOMİK YAPI

Doç.Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör

IV.1. Giriş

Bu bölümde, proje alanındaki köylerin sosyo-kültürel ve ekonomik durumları hakkında bulgular sosyolojik açıdan değerlendirilecektir. Ayrıca, kırsal alanda kadının toplumsal ve ekonomik konumu tartışılacaktır. Böylece kalkınma uzmanlarının konu bazında bütünlüklü, toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla tutarlı ve birbirini tamamlayıcı öneriler ve planlar geliştirebilmelerinin mümkün olması beklenmektedir. Raporun yöntem bölümünde sunulduğu üzere, bu çalışmada nitel ve nicel veriler birlikte kullanılmıştır. Seçilen köylerde *Hızlı Kırsal Kalkınma Değerlendirme* çalışması yürütülmüş; kadın ve erkeklerle ayrı odak grup toplantıları düzenlenmiş, böylece kadın ve erkeklerin sorunlara farklı bakış açıları ve istekleri değerlendirilmiştir. Özellikle kamu kuruluşlarından sağlanan istatistikler ile bu çalışmadaki odak grup görüşmeleri sırasında elde edilen veriler ve bulgular bütünlüklü biçimde rapora yansıtılmıştır. Bu bulgular, *Hızlı Kırsal Kalkınma Değerlendirme* bölümünde sunulmuştur.

Bu bölümdeki sosyolojik analizler ise yukarıda sözü geçen Hızlı Kırsal Kalkınma Değerlendirme çalışması sırasında sahadan elde edilen bulgulara dayanarak yapılmıştır. Bu araştırmaya Diyarbakır’ın Bağlar İlçesinden *Yığıtyolu (Sersing) Köyü*, *Yığıtyolu Köyü Birlik (Tüllük) Mezrası*, *Yalankoz (Alankoz) Köyü*; Diyarbakır’ın Karacadağ-Alatosun Beldesinden *Kulrovi Köyü*; Diyarbakır’ın Çınar İlçesinden *Ortaşar (Elvendi)*, *Kılıçkaya (Karık)*, *Kazıktepe (Kazıktepe)* ve *Bozçalı (Selman) Köyleri* ve Şanlıurfa’nın Siverek İlçesinden köyleri dahil edilmiştir.

Sosyolojik analizler üç grup üzerinden verilecektir: Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine bağlı olan köyler; Diyarbakır'ın Çınar İlçesine bağlı olan köyler ve Şanlıurfa'nın Siverek İlçesinin köyler. Böylece Hızlı Kırsal Kalkınma Değerlendirme çalışmasından elde edilen veriler ilçe düzeyinde karşılaştırılabilecektir.

IV.2. Demografik Yapı ve Kırsal Dönüşüm

Hızlı Kırsal Kalkınma Değerlendirmesi kapsamında araştırmaya dahil edilen köylerin nüfus ve ortalama hane büyüklükleri hesaplanmıştır. Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine bağlı üç köyde (Yığıtyolu (Sersing) Köyü, Yığıtyolu Köyü Birlik (Tüllük) Mezrası, Yalankoz (Alankoz) Köyü) ve Diyarbakır'ın Karacadağ-Alatosun Beldesinde (Kulrovi Köyü) kayıtlı toplam 683 hane ve 4.897 nüfus bulunmaktadır (bkz. Tablo 1). Bu ilçede ortalama hane büyüklüğü **7,16**'dır. Çınar İlçesine bağlı olan Karacadağ-Alatosun (Kulrovi) Beldesi 08 Nisan 2011 tarihinde Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine bağlanmıştır. Beldeye bağlı alt yerleşim birimi olarak 13 küme mevcuttur. Belde mezarlarıyla birlikte toplam 543 hane ve 3.779 nüfusa sahiptir. Bu beldede ortalama hane büyüklüğü diğer yerleşim alanlarından az bir oranda düşük (**6,95**) olmakla birlikte bölge profiliyle örtüşmektedir. Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneğinin 2000 yılında yürüttüğü benzer bir araştırmaya göre Karacadağ-Alatosun (Kulrovi) Beldesinin nüfusu 4.000, hane sayısı 500, ortalama hane büyüklüğü ise 8'dir²⁹. Bu bulgular son on yılda Karacadağ-Alatosun (Kulrovi) Beldesinde ortalama hane büyüklüğünde yavaş da olsa düşüş yaşandığını yansıtmaktadır.

Tablo 1: Araştırma Yürütülen Köylerin Demografik Profilleri ve Ortalama Hane Büyüklükleri

YERLEŞİM	HANE	NÜFUS	ORTALAMA HANE BÜYÜKLÜĞÜ
BAĞLAR / DİYARBAKIR			
KARACADAĞ (ALATOSUN) BELDESİ	543	3.779	6,95
YIĞITYOLU KÖYÜ	83	649	7,81
YALANKOZ KÖYÜ	57	469	8,22
BAĞLAR TOPLAM	683	4.897	7,16
ÇINAR / DİYARBAKIR			
KILIÇKAYA KÖYÜ	176	1.454	8,26
KAZIKTEPE KÖYÜ	8	65	8,13
ORTAŞAR KÖYÜ	114	780	6,84
BOZÇALI KÖYÜ	38	296	7,79
ÇINAR TOPLAM	336	2.595	7,72
DİYARBAKIR GENEL TOPLAM	1.019	7.502	7,36
SİVEREK / ŞANLIURFA			
KARABAĞÇE KÖYÜ	210	2.343	11,15
A.KARABAĞÇE / KARGAŞI KÖYÜ	228	1.763	7,73
GAZİ KÖYÜ	97	952	9,81
GEDİK KÖYÜ	106	655	6,17
BÖGÜRTLEN KÖYÜ	108	1.024	9,48
SİVEREK GENEL TOPLAM	749	6.737	8,99
TOPLAM	1.768	14.229	7,74

29 Sürkal (2002), Karacadağ Köylerinde Sosyal Yapı, Tarım ve Doğal Kaynaklar, Diyarbakır: UNDP & GEF

Diyarbakır'ın Çınar İlçesinden araştırmaya dahil edilen köylerde de (*Ortaşar (Elvendi), Kılıçkaya (Karik), Kazıktepe (Kazıktepe) ve Bozçalı (Selman)*) hane halkı ortalama büyüklükleri benzerlik göstermektedir. Bu köylerde genç ve çocuk nüfusu fazladır.

Aynı profil Şanlıurfa'nın Siverek İlçesinden *Karabahçe, Gazi, Aşağı Karabahçe (Kargaşi), Böğürtlen ve Gedik* köylerinde de söz konusudur.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, araştırma dahilindeki köylerde yerleşimlerin oldukça eski olduğunu ve Kürt, Türkmen ve Arap'lardan oluşan farklı etnik grupları barındırdığını söylemek mümkündür. Bu köylerdeki ortak özellik ortalama hane büyüklüğünün 6 ile 9 arasında oldukça yüksek olmasıdır. Türkiye'deki kırsal alan ortalama hane büyüklüğünün 5,1 olduğunu hatırlayacak olursak, bölgedeki durumu iki boyutta açıklayabiliriz:

(i) Karacadağ kırsalındaki hanelerde doğurganlık oranı yüksektir; dolayısıyla hanedeki çocuk ve genç sayısı Türkiye ortalamasının üstündedir;

(ii) Haneler, geniş aile biçiminde birlikte yaşamayı sosyolojik ve ekonomik nedenlerden ötürü tercih etmektedir. Nitekim, bu durum araştırma sırasında da gündeme gelmiştir. Köylerde, yeni evlenen gençler ekonomik nedenlerden ötürü yeni ev açmamakta ve genellikle geniş aile biçiminde yaşamaktadır.

2002 yılında Karacadağ köylerinde yürütülmüş bir diğer çalışmada ortalama hane büyüklüğünün 10–15 arasında değişmekte olduğu görülmüştür³⁰. 2011'de yürüttüğümüz bu çalışmada ise bu oran 6–9 arasındadır. Bu iki araştırmanın bulguları karşılaştırıldığında Karacadağ bölgesindeki köylerde ortalama hane halkı büyüklüğünde bir düşüş yaşandığını söylemek mümkündür. Ortalama hane halkı oranındaki azalma doğurganlık oranındaki azalma ve kırdan kente göç ile ilgilidir. Son dönem yürütülen çalışmalar, özellikle eğitilmiş gençlerin daha geç yaşta evlenme ve daha az sayıda çocuk sahibi olma eğiliminde olduklarını yansıtmaktadır³¹.

IV.3. Köylerin Alt Yapısı

Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine Bağlı olan köylerin eğitim altyapısıyla ilgili durumunu incelediğimizde *Yığıtyolu (Sersing) ve Yalankoz (Alankoz)* köylerinde sekiz yıllık ilköğretim okullarının mevcut olduğunu görüyoruz. *Yığıtyolu (Sersing) Köyü, Birlik (Tüllük)* mezrasında ise okul bulunmamaktadır. Buradaki okul çağındaki yaklaşık 30 kadar çocuk taşınmaz sistemle *Yığıtyolu Köyü*ndeki sekiz yıllık ilköğretim okuluna gitmekte ve orada eğitim görmektedir.

Aslında Karacadağ'a bağlı mezzaların hiçbirinde ilköğretim bulunmamaktadır. *Karacadağ-Alatosun (Kulrovi)* beldesindeki mevcut ilköğretim okulları ise Kömderesi, Keleş ve Tarhana kümelerindeki öğrencilere taşınmaz sistemle eğitim imkânı sunmaktadır. Beldede öğrenime devam eden 1.000' in üzerinde öğrenci vardır. Çocuk nüfusunun bu kadar yoğun olduğu bölgede mevcut eğitim altyapısı kaliteli eğitim sunmak açısından son derece yetersiz kalmaktadır.

Sağlık altyapısını incelediğimizde de Karacadağ Beldesi dışındaki köylerde sağlık ocağı bulunmadığını görüyoruz. Köylüler bölgedeki Yolboşu Sağlık Ocağını kullanmakta veya Diyarbakır İlindeki hastanelere yönelmektedirler. Köylerde yaşayanların çoğunun yeşil kartı vardır. En fazla görülen hastalıkların başında kalp ve damar hastalıkları gelmektedir. Özellikle *Yalankoz (Alankoz) Köyü*nde psikolojik rahatsızlıklar da gündeme gelmiştir. Karacadağ beldesinde aile hekimliği sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Yaklaşık 400 aile *Şartlı Nakit Transferinden* faydalanmaktadır.

Köylerde sabit telefon hattı bulunmamaktadır. Ancak her hanede cep telefonu vardır.

İçme suyu Karacadağ'dan gelen kaynak suyu ya da sondajla temin edilmektedir. İçme suyunun yeterliliği konusunda kışın herhangi bir sorun yaşanmadığı belirtilmiştir.

Bazı köylerde ulaşım aracı olarak mevcut minibüsler kullanılmaktadır. Ancak bazı köylerde ulaşımı sağlayacak araç bulunmamaktadır. Bu köyler ulaşımı Diyarbakır-Şanlıurfa anayolunu kullanarak sağlamaktalar.

Elektrik ciddi bir sorundur. Trafo yetersizliği kışın elektrik kesintilerine neden olmakta, voltajın düşük olmasından kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır.

Köylerde bir araya gelinen ve bazı etkinliklerinin gerçekleştirildiği köy odaları olmasına rağmen bu etkinliklere katılanlar erkeklerdir. Kadınlar kamusal alanda etkinliklere sınırlı katılmakta; daha çok özel alanı yani evleri etkinlik mekanı olarak kullanmaktadırlar.

30 Sürkal (2002), Karacadağ Köylerinde Sosyal Yapı, Tanım ve Doğal Kaynaklar, Diyarbakır: UNDP & GEF.

31 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2010), Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler 1968-2008, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Karacadağ beldesinde ise köylerde bulunmayan birçok altyapının mevcut olduğunu görüyoruz. Örneğin; beldede sabit telefon hattı vardır, içme suyu şebekesi tüm evlerde mevcuttur ve su dağdan gelen kaynaktan sağlanmaktadır. Ancak beldede, özellikle yaz aylarında, kaynaklardaki yetersizlikten dolayı sürekli su kesintileri yaşanmaktadır. Elektrik trafosu 1987'de kurulmuştur; hatlar eski ve trafo yetersizdir. Elektrikler, özellikle kış aylarında sıklıkla kesilmektedir. Beldede dört bakkal, bir fırın, bir lokanta, bir kahvehane, bir eczane ve bir cami bulunmaktadır. Beldede eğitime erişim imkânları köylerdeki eğitime erişim imkânlarından daha iyidir. Özellikle beldede yaşayan kız çocukların temel öğretim sonrası eğitim imkânına erişim fırsatı vardır. Bu durum Türkiye genelindeki durumla örtüşmektedir. Nitekim Türkiye Nüfus Sağlık Araştırma İstatistiklerine göre ülke genelinde köylerde yaşayan her 100 kadından 34'ü ilkokul eğitimini tamamlamamıştır³². Bu oran kasabalarda %25'tir. Doğu³³ bölgesinde ise köylerde yaşayan her 100 kadından 64'ü ilkokul eğitimini tamamlamamış konumdayken bu oran kasabalarda % 51'dir³⁴. Türkiye geneli ile Doğu bölgesine ait istatistikleri karşılaştığımızda ciddi farklar karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde Karacadağ kırsalında kadınların eğitime erişimi erkeklerin erişimine kıyasla düşüktür. Bu durum kırsal alanda teknik bilgiye erişimde kadınların aleyhine bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, araştırma sırasında traktör kullanan, üretimle ilgili teknik bilgiye ve donanıma sahip olan kadın çiftçi karşımıza çıkmamıştır. Öyle ki, bu durum bu alanda çalışan kalkınma uzmanları tarafından da şaşırtıcı karşılanmıştır. Kırsal kadının sadece eğitim imkânlarına değil, aynı zamanda teknik bilgi ve donanıma erişimi de sınırlıdır.

Diyarbakır'ın Çınar İlçesine bağlı köylerde ise Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine bağlı köylerden farklı olarak ilköğretim okulları bulunmaktadır. Örneğin, Ortaşar (Elvendi) Köyünün ilköğretim okulunda 600 öğrenci eğitim almaktadır. Köyde liseye devam eden yaklaşık 50 öğrenci vardır. Bu köyde üniversite eğitimi alan kızlara rastlanmıştır. Benzer biçimde Kılıçkaya (Karık) Köyünün ilköğretim okulunun 600 öğrencisi vardır. Bu iki köye, okulu bulunmayan çevre köylerden taşınmalı eğitim sistemi ile öğrenciler gelmektedir. Örneğin, Kazıktepe Köyü öğrencileri eğitimlerine taşınmalı sistemle Ortaşar Köyünde devam etmektedir. Bozçalı (Selman) Köyünde de beş yıllık eğitim sağlayan bir okul mevcuttur. Çocuklar eğitimlerinin ilk beş yılını bu okulda tamamladıktan sonra geriye kalan üç yıllık eğitimi taşınmalı eğitim sistemiyle diğer köy okulunda sürdürmekte ve ilköğretim diploması almaya hak kazanmaktadır. Ancak kız çocuklarının köydeki beş yıllık eğitimlerini tamamladıktan sonra taşınmalı eğitimle komşu köylere gitmelerine izin verilmemektedir. Bunun arkasında ailelerin özellikle kız çocuklarını dışarıdan gelecek risklerden korumaya çalışmaları ve ulaşım sistemine güvensizlik yatmaktadır³⁵. Oğlan çocuklarında ise okula devam kriteri, başarıdır. Çalışkan öğrenciler eğitimlerine devam edebilirken, başarısız öğrenciler okuldan alınmakta ve köy işlerinde çalıştırılmaktadır. Köyde üniversite eğitime devam eden dört genç bulunmaktadır. Kız çocuklarının eğitime devam etmelerini mevcut ataerkil yapı olumsuz etkilerken, "Eğitimin Fırsat Maliyeti"nin düşük olması ise erkek çocuklarının okul dışında kalmalarına neden olmaktadır.

Diyarbakır'ın Bağlar İlçesinin köylerinde olduğu gibi, bu bölgenin köylerinde de sağlık ocağı yoktur. Ancak Kazıktepe (Kazıktepe) haricindeki köylerde yeşil kart sahipliği yaygındır. Bronşit ve migren hastalığı sık olarak görülmektedir. Ortaşar (Elvendi) Köyünde sıtma hastalığının eskiden yaygın olduğundan söz eden köylüler şimdi çeltik alanlarındaki azalmadan ötürü bu hastalığın etkisini yitirdiğini belirtmişlerdir.

Su şebekesi sadece Ortaşar (Elvendi) Köyünde bulunmaktadır.

Cep telefonları iletişimi, köylerdeki mevcut özel araçlar ise ulaşım ihtiyacını karşılamaktadır.

Her köyde cami ve bakkal vardır. Elektrik kesintileri ise bu bölgenin köylerinde de ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Bozçalı (Selman) Köyünde trafo köyün ortasından geçmemektedir; hat uzundur ve evler tek çıkışa bağlanmıştır. Bu sebepten ötürü elektrikler sık kesilmektedir. Hattın uzunluğundan bazen elektrik telleri kopmakta, dışarıda oynayan çocukların üzerlerine düşme riski içermektedir.

32 TNSA (2008), Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

33 TNSA bölgesel sınıflamasına göre Türkiye beş bölgeye ayrılmıştır: Batı, Güney, Orta, Kuzey, Doğu. Doğu içerisinde yer alan iller ise şunlardır: Mardin, Diyarbakır, Siirt, Hakkâri, Bitlis, Van, Batman, Şırnak, Kars, Bingöl, Ağrı, Muş, Erzurum, Ardahan, Iğdır, Şanlıurfa, Malatya, Adıyaman, K.Maras, Sivas, Tunceli, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt (TNSA 1999).

34 Gündüz Hoşgör A. (2010), "Türkiye'de Kırsal kadının Toplumsal Konumu: Bölgesel eşitsizlikler, Yasal Müdahaleler ve Kısmi kazanımlar", Koç Üniversitesi 2008 Toplumsal Cinsiyet Konferans Kitabı, Koç Üniversitesi Yayını: İstanbul.

35 Akar H., E. Karabıyık, A. Gündüz Hoşgör, A. Özbek, A. Babahan ve M. Akbaş (2009), İlköğretimde Bölgesel Eşitsizlik: Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde İlköğretime Erişim, Devam ve Kaliteli Eğitimi Sağlamaya Yönelik Politika Önerileri, ODTÜ Yayını.

Benzer biçimde araştırmanın yürütüldüğü Şanlıurfa İli Siverek İlçesine bağlı Karabahçe, Gazi, Aşağı Karabahçe (Kargaşi), Böğürtlen ve Gedik köylerinde ilköğretim okulları bulunmaktadır. Bu okullarda çevre köylerden gelen öğrenciler de eğitim almaktadır. Gazi Köyünde beş derslikli bir ilkokul bulunmaktadır. Okulun 300 öğrencisi mevcuttur; kız çocuklarının tamamı köydeki bu okula gönderilmektedir. Ancak, beş yıllık eğitimden sonra erkek çocuklar taşınabilir sistemle köy dışındaki okullara gönderilmesine rağmen bu okullara gönderilen kız öğrenci sayısı oldukça sınırlıdır. Öğrenciler arasında Şartlı Nakit Transferi desteğinden yararlananlar bulunmaktadır³⁶.

Karabahçe Köyünde sağlık ocağı mevcuttur. Yakın köyler sağlık hizmeti almak için ya bu sağlık ocağını kullanmakta ya da Şanlıurfa'ya gitmektedir. Köylerde bronşit, tifo, sıtma, zatürre ve brusella hastalığının görüldüğü belirtilmektedir. Yeşil kart kullanımı yaygındır. Araştırma bulgularına göre bu bölgede akraba evliliğinden kaynaklı olarak engelli kişi sayısında artış vardır.

Bazı köylerde su şebekesi bulunmakta, buna rağmen yaz aylarında su sıkıntısı yaşanmaktadır. Yakın su kaynaklarından su temini tifo ve sıtma hastalıklarını gündeme getirmektedir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi Siverek İlçesinin bazı köylerinde de sabit telefon hattı vardır; ancak tüm köylerde cep telefonu kullanımı özellikle yaygındır. Çok sınırlı sayıda olmakla birlikte bazı evlerde internet bağlantısı da bulunmaktadır. Ayrıca köylerde camii, kahvehane ve bakkal vardır. Bunlar dışında, sadece Böğürtlen Köyünde fırın ve kenger atölyesi bulunmaktadır.

Bu bölgede de elektrik kesintisi önemli bir sorundur. Elektrik kesintisinden ötürü su kesintisi de yaşanmakta, özellikle sağlık ocağında sunulan hizmetlerde aksamalar olabilmektedir.

Siverek İlçesinin köylerinde il ve ilçelere ulaşım için genellikle köy minibüsleri kullanılmaktadır. Bu minibüsler aynı zamanda taşınabilir eğitim sistemi için de hizmet vermektedir.

IV.4. Köylerde Karar Alma Süreçleri

Bölgedeki tüm köylerde önemli kararlar muhtar ve ihtiyar heyeti ile birlikte alınmaktadır. Köylerin yaşlıları bu kararlarda söz sahibidirler. Köylüler arasında en tartışılabilir konu meraların ve suyun ortak kullanımı konusunda yaşanmaktadır. Bazı durumlarda husumet çıkabilmekte ve köyün yaşlıları sorunu çözemezse, ailelerin göç etmelerine dahi karar verilebilmektedir.

Bölgede akrabalık ilişkileri yoğundur. Bazı köylerde köyün tamamı birbiriyle akrabadır. Evlilikler aracılığıyla bu akrabalık ilişkileri pekiştirilmektedir.

Köylerde birlikte iş yapma geleneği yaygındır. Hasat dönemlerinde göç etmiş aileler dahi yardımlaşma ve dayanışma içinde olabilmektedir. Köylerde gerektiğinde genellikle muhtar dışında bilirkişilere danışılmakta ve karar almayı gerektiren durumlarda herkes toplanıp ortak karar almaya çalışılmaktadır. Ancak bu kararlarda yaşlıların ve aşiretin etkisi fazladır. Ayrıca kamusal alandaki kararlara kadınlar katılamamakta; görüşlerini evden iletmektedirler.

IV.5. Ekonomik Yapı

Yukarıdaki bölümde tartışıldığı üzere bölgedeki temel sorunların başında altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler gelmektedir. Bu yoksunluklarla birlikte ciddi boyutta kırsal yoksulluk yaşanmaktadır. Örneğin, Diyarbakır'ın Bağlar İlçesine bağlı köylerdeki temel sorun toprak yapısının taşlık olması ve sulu tarım için su kaynaklarının bulunmamasıdır. Taşların toplanarak açıldığı sınırlı arazilerde kuru tarım yapılabilir. Köylerde mera alanı sınırlı olmakla beraber, yayla bulunmamaktadır. Meralarda bir otlatma sisteminin olmaması ve aşırı otlatma baskısı bu alanları gittikçe verimsizleştirmektedir.

Bitkisel üretimde ağırlıklı olarak arpa ve buğday ekimi yapılmaktadır. Bu üretimlerden buğday hanenin un ihtiyacına, arpa ise hayvan beslemesine yönelik olarak kullanılmaktadır. Bu ürünlerin pazara arzı oldukça düşüktür. Bazı köylerde (örneğin Yalankoz (Alankoz) Köyü) baklagillerden olan mercimek ve fasulye yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bazı hanelerin küçük alanları sulama olanakları mevcut olup bu alanlarda hane tüketimine yönelik sebze üretimi yapılmaktadır. Genel olarak domates, patlıcan, biber, maydanoz ve turp gibi sebzeler ekilmektedir. Köylerde meyvecilik yapılmamaktadır.

36 "Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi ile Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) toplumun en yoksul %6'lık kesimini kapsamaktadır. ŞNT 0-6 yaş grubundaki çocukların düzenli sağlık kontrollerine gitmesi ve aşılantması, ilköğretim ve ortaöğretime devam etmesi, bu kesimdeki gebe kadınların sağlık kontrollerinin yapılması ve sağlık personeli yardımıyla doğum yapması koşuluyla verilmektedir" (Akar ve diğerleri 2008:33)

Bölgede yetiştirilen diğer bir ürün ise pirinçtir. Örneğin, Yalankoz (Alankoz) Köyünün 1.000 dekar alanı sulayabilen bir göleti mevcuttur. Bu alanda Karacadağ pirinci ekimi yapılmaktadır. Bir yıl ekim yapılan alan 5–6 yıl boş bırakılmaktadır. Gübreleme sınırlı düzeylerde yapılmaktadır. Gübresiz alanlarda ekilen pirincin tadının daha iyi olduğu ifade edilmektedir. Genel olarak, gübrenin pirincin kalitesini düşürdüğü, gübresiz uzun süre ara verilen arazilerde ekilen pirincin daha kaliteli ve lezzetli olduğu düşünülmektedir. Pirinç satışı genellikle bakkal ve marketlere yapılmaktadır. Benzer biçimde Karacadağ Beldesi'nde de pirinç üretilmektedir.

Bölgede en önemli ekonomik faaliyet alanı küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıktır. Ancak, pazarlamada sorunlar mevcuttur. Örneğin, Yiğityolu (Sersing) gibi bazı köylerde sütün pazarlanabileceği bir mandıra yoktur. Canlı hayvanlar, Diyarbakır hayvan pazarında satılmaktadır. Hayvansal ürünlerden olan örgü peyniri, salamura peynir ve yoğurt satışı yapılmaktadır. Peynirler, peynirciler çarşısında, yoğurt ise bakkallarda satılmaktadır. Genel olarak son 15 yılda hayvancılığın gerilediği, geçmişte yaylalara çıkıldığı, ancak on yılı aşkın süredir bunun terk edildiği ifade edilmektedir.

Hayvancılık sektöründe kamudan mazot, kimyevi gübre, toprak analizi, havza bazlı fark ödemesi ve koruyucu aşılama desteği alınmaktadır. Tarımsal kredilere erişimde güçlükler mevcuttur. Bunun temel nedeninin arazi mülkiyetinden kaynaklı olduğu ifade edilmektedir.

2008 yılındaki kuraklığın hayvancılığa olan olumsuz etkisinin burada da görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca köyde üretilen sütün şehre götürülmesinde yaşanan zorluklar hayvancılıkta gerilemenin bir başka nedenidir. Köylerde mandıra veya süt toplayıcısının olmasının hayvancılığın gelişmesine de katkı sağlayabileceğinden bahsedilmiştir. Büyükbaş hayvancılığın gelişmesine paralel olarak bitkisel üretim gelişip daha karlı hale gelebilecektir. Köy nüfusunun kalabalık olması nedeniyle, hayvancılığın gelişmesinin köyün refahının da gelişmesine olumlu katkı sunacağı görüşü özellikle erkekler arasında hâkimdir. Ancak bu görüşe köyün kadınları katılmamaktadır. Zira özellikle soğan toplama ve büyüklüklerine göre ayırma işiyle birlikte hane içine yönelik diğer tüm işlerin (yemek yapma, çamaşır ve bulaşık yıkama, ev temizliği, su taşıma ve çocuk bakım gibi işler) kadınlar tarafından yapılmaktadır. Hayvancılığın da paralel gelişmesi kadınların mevcut işyükünü artırma riski içermektedir.

Şanlıurfa'nın Siverek İlçesinin köylerinde ise bölgeye özgü bitkilerden kenger toplanmakta ve satılmaktadır. Toplanan ve ayıklanan kenger köylere gelen tüccarlar tarafından satın alınmakta ve Suriye'ye gönderilmektedir. Kenger işinde yevmiye ile sadece kadınlar çalışmakta, günde ortalama 18 TL ücret almaktadırlar.

Bölgedeki yoksul köylerdeki temel sorunların başında 18–30 yaş arasındaki gençlerin genel olarak mevsimlik göçe gitmeleri ve ağırlıklı olarak çöp toplama işi yapmaları gelmektedir. Gençler 3–5 aylık periyotlar ile ailelerini görmek ve dinlenmek için köyelerine geri dönmektedir.

Senelik olarak veya yazın mevsimlik işçiliğe giden gençler köyün ekonomik durumunun kent ayağını oluşturmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere göç edilmektedir. Ayrıca mevsimlik işçi olarak Batı Karadeniz Bölgesi'ne, Bursa ve Adana'ya gidilmektedir. Fındık, pamuk vb. toplamak için mevsimlik işçiliğe gidildiğinde ayda 300 TL ücret kazanılmakta, gençlerin büyük kentlere daha uzun süreli gittiği durumda ise 3 ayda bir köye 500–700 TL arası para akışı olmaktadır.

Çöp toplama işi köydeki önemli gelir kaynaklarının başında gelmektedir. Son yıllarda bu giderek daha da önem kazanmaya başlamıştır. Oldukça yorucu olan bu işe giden gençler belli periyotlar ile köye dönüp dinlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bazı köylerde hemen hemen her evden bu işi yapan en az bir genç bulunmaktadır. Bu işi yapan gençler aylık 400–700 TL arası kazanç elde ettiklerini belirtmişlerdir.

Köylerin bir diğer önemli geçim kaynağı ise tüm hane bireylerinin katıldıkları mevsimlik tarım işçiliğidir. Bazı aileler 4–5 ay boyunca bu işi yapmaktadır. Çoğunlukla Batı Karadeniz bölgesine gidilmekte, köyün en yoksul aileleri daha uzun süre mevsimlik işçilik yapmak zorunda kalmaktadır. Mevsimlik işçiliğe gidenler bu işten tüm masraflar çıktıktan sonra kişi başı aylık 300–500 TL arası bir gelir sağlayabildiklerini belirtmişlerdir.

Bazı köylerden ise genç nüfus inşaat sektöründe çalışmak üzere mevsimlik göç etmektedir. İnşaat işlerine gidenler dışarıda ortalama altı ay kalmakta, aylık 1.000–1.500 TL arası gelir elde etmektedirler. Ayrıca çöp ve pamuk toplamaya giden yoğun bir nüfusun da olduğu ifade edilmektedir.

Gidilen iller arasında Bursa, İzmir ve Karadeniz'in bazı illeri bulunmaktadır. Mevsimlik işçilikte günlük ortalama 20 TL gibi bir kazanç sağlanmaktadır. Her evden 4–5 kişi birlikte gidince hanenin yıllık gideri karşılanabilmektedir. Pamuk işine gidenler %9 ürün bedeli karşılığı, sulamaya gidenler ise %10 ürün bedeli karşılığı çalışmaktadır. Bölgede mevsimlik işçiliğe gitme durumu yaklaşık on yıl önce başlamıştır. Bu tarih kırsal yoksulluğun dönüm noktası niteliğindedir. Kalkınma Merkezi Derneğinin yürüttüğü Zorunlu Göç ve Diyarbakır araştırmasında bu durum Diyarbakır'a 15 yıl önce köyünden zorunlu göç etmiş bir katılımcı tarafından çarpıcı biçimde ifade edilmiştir:

"Köyde hayvancılık yapıyor, sebze, üzüm, hububat yetiştiriyorduk. Tavuk besliyorduk. Köy dışına mevsimlik çalışmaya gitmiyorduk. Para sıkıntısı yaşamıyorduk. Ekonomik sıkıntımız yoktu"³⁷.

Bulgular bölgede köyler arası farklılaşma ve köy içi sosyal tabakalaşmanın bulunduğuna yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Bazı köylerde (örneğin Kazıktepe (Kazıktepe) Köyünde) çırçır işleme, tohum eleme ve işleme tesisleri mevcuttur. Bu tesisler köyün kendi ihtiyaçları yanı sıra çevre yerleşimlere de ticari bir işletme olarak hizmet vermektedir. Köyde ayrıca bir akaryakıt istasyonu bulunmaktadır. Bozçalı (Selman) Köyünde üç biçerdöver makinesi mevcut olup sezonda bu makineler başka yerleşimlerde de bedeli karşılığı ürün hasat etmektedirler. Bu durum köyler arası eşitsizliklere yönelik önemli bir örnektir. Bazı haneler biçerdöver makinasına sahipken bazı haneler mevsimlik işçi olarak çöp ayırtırmak üzere büyük kentlere göç etmektedir. Bazı köylerde ise topraksız köylüler vardır. Örneğin, Ortaşar (Elvendi) Köyünde tüm araziler tapuludur ve toprağı olmayan köylüler toprak sahibi hanelerin arazilerinde işçi olarak çalışmaktadır.

IV.6. Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Bu bölümde kadınlar ile yapılan odak grup toplantılarında elde edilen bulgular tartışılacak, kadının toplumsal ve ekonomik konumu, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve kadınlarla yapılan toplantılarda gündeme gelen sorun alanları tanımlanacaktır. Bölümün amacı değer zinciri analizine kadın bakış açısını dâhil etmek, analizin sonunda önerilecek üretim alanının kadınların sorunlarını ve sorumluluklarını dikkate alarak geliştirilmesi için bulgu sunmaktır.

Araştırmanın yürütüldüğü kırsal alanda hem kadınlar hem de erkekler ataerkil yapının etkisi altındadır³⁸. Ancak kadınların erkeklerden daha fazla bu yapının etkisi altında kaldığını söylemek mümkündür. Kadınlar ve erkekler arasında keskin bir iş bölümü vardır. Erkeklerden farklı olarak, kadınlar ev içerisinde yeniden üretime yönelik tüm işlerden sorumludur. Örneğin; kadın hane için yemek hazırlar, bulaşık ve çamaşır yıkar, evi temizler, ekmek yapar, evde hastalara ve yaşlılara bakar ve çocuk bakımından sorumlu olur, tezek yapar. Bunun yanı sıra kadın bahçe ve tarlada çalışır, gerektiğinde su taşır ve hayvanların temizliği, yem verme, süt sağma, peynir, tereyağ, yoğurt yapma gibi hayvancılıkla ilgili tüm faaliyetleri yürütür. Ayrıca tarımda mevsimlik işte çalışır. Kısaca kadın hem ev içerisinde hem de tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde, yani kamusal alanda erkekle birlikte işgücüne katılır. Bu kadar yoğun emeğe rağmen, hem hanenin nezdinde, hem de devletin politika ve istatistiklerinde kırsal kadının emeği "ücretsiz aile işçisi" olarak sınıflandırılır. Bu emek önemsiz ve görünmez emektir.

Köylerde yürütülen ekonomik faaliyetlere yönelik olarak toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne baktığımızda farklılıklar görülmektedir. Aşağıda bu farklılıklar her bir üretim faaliyeti göz önünde bulundurularak tartışılacaktır.

Hayvancılık

Kadınlar hayvan yetiştiriciliğinde aktif rol oynamaktadır. 3–4 yıl önce yaşanan büyük kuraklık sonucunda hayvancılık gerilemiştir. Bu nedenle özellikle küçükbaş hayvancılık öncelikle evin ihtiyacını karşılamak için yapılmakta, geriye kalan satılmaktadır.

Büyükbaş hayvancılıkta ise hemen hemen tüm sorumluluk kadınlardadır. Hayvanların ve ahırların temizliği, yem verme, süt sağımı, peynir yapımı, sütün şirkete götürülmesi gibi tüm işler kadınlar tarafından yapılır. Yapağı eskiden daha sıklıkla yapılan bir üretim deseniye artık hazır giyimin etkisiyle vazgeçilen bir aktivite olmuştur. Bazı köylerde mandıracılık faaliyetleri vardır. Mandıra olan köylerde sütü bidonlarla kadınlar taşır. Sütü satın almak üzere şirket temsilcilerinin köye gelmesi durumunda ise kadınlar 2 ila 3 saat arasında sıra bekler ve sütün şirkete teslim işini yapar. 1 kg inek sütünün satış fiyatı 50–80 kuruş arasında değişmekle birlikte 1 kg koyun sütünün fiyatı 1 TL'dir. Sütün köy dışında mandıraya götürülecek olması durumunda ise bu işten erkekler sorumlu olur. Her iki koşulda da ödeme erkeklere yapılır. Özetle, hayvansal ürünlerin imalatını ve kısmi düzeyde pazarlanmasını kadınlar yapmalarına rağmen, edinilen kazancın üzerinde kadının kontrolü bulunmamaktadır. Hayvancılığa bağlı olarak en sık rastlanılan hastalıklar arasında ilk sırayı brusella, tifo gibi hastalıklar almaktadır.

Köylerde kümes hayvancılığı yok denecek kadar azdır; her evde birkaç tavuk olduğu belirtilmiştir. Var olan tavuk, hindi ve horozdan evin ihtiyacına göre faydalanılmakta, ekonomik gelir dolaylı olarak sağlanmaktadır.

37 Kalkınma Merkezi Derneği (2010), Zorunlu Göç ve Diyarbakır. Gün Matbaacılık: İstanbul.

38 Klasik yaklaşıma göre ataerkillik baba ya da ailenin en yaşlı erkeğince yönetilen aile biçimi olarak tanımlanır. Ancak feminist yazında "ataerkillik" sıklıkla, erkeğin diğer tüm toplumsal cinsiyetleri baskıladığı bir iktidar düzeni olarak tanımlanır. Ataerkilliğin kültürel temelli mi yoksa ekonomik temelli mi olduğu sorunsalı ise tartışmalı bir konudur.

Sebzecilik

Bazı köylerde sebzeçilik arazi varlığının taşlık olmasından ve sulama olanaklarının yetersizliğinden ötürü sınırlı yapılmaktadır. Bu köylerde ağırlıklı olarak evin ihtiyacı kısmı karşılanmaktadır. Bazı yerlerde ise, Karabahçe domatesi gibi, marka olabilecek kadar üretilmektedir. Sebzeçilikte sulama erkekler tarafından, tohum atma, fidan dikme, ürün toplama gibi işler ise kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Pirinç üretimi ise yaygın değildir; üretildiği yerlerde ise kadının aktif rol almadığı bir faaliyettir. Sadece bazı köylerde erkekler tarafından toplanan çeltiklerin üst üste yığılması işinin kadınlara ait olduğu belirtilmiştir. Pirincin ekilmesi, biçilmesi köy dışından gelen yarımcılar tarafından yapılmaktadır.

Soğan üretiminde ise kadınlar ot toplama ve soğanları büyüklüklerine göre sınıflandırma işinde çalışmaktadır. Bu sınıflama kadınların en çok yoruldukları ve şikâyet ettikleri faaliyettir. Tarımda makineleşmenin olmadığı durumda, emek yoğun tüm işler kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Ayrıca, yöreye özgü bitkilerden kengerin toprağın altından çıkarılması işi kadına aittir ve bazı köylerde kenger parasını kadın almaktadır. Pirinç ekiminin yaygın olduğu yerlerde pirince yönelik yapılan ilaçlamadan dolayı kenger çıkmamaktadır.

Mevsimlik İşçilik ve Sosyal Yansımaları

Mevsimlik gezici ve geçici göçe erkekler gibi kadınların da gitmesi söz konusudur. Ancak kadınlar erkeklerden farklı olarak sadece tarımda mevsimlik geçici ve gezici işçi olarak göç etmektedir. Pamuk ve fındık toplayıcılığı, domates, biber ve soğan ekim ve toplama işleri, seracılık faaliyetleri kadınların yaptığı işler arasında yer alır. Kadınlar yakın yerlere köylerinden diğer kadınlarla birlikte günübirlik çalışmaya giderler. Ancak uzak yerlere ve uzun süreli gitme durumunda hane üyeleriyle birlikte hareket ederler. Bu uzun süreli kalınan yerlerde barınma çadırlarda olmaktadır. Bu durumda kadınların yaşamı daha da zorlaşmaktadır. Tarlalarda ya da seralarda uzun saatler çalışmanın ardından, evde yaptıkları tüm diğer işleri (yemek ve ekmek yapma, bulaşık ve çamaşır yıkama, çocuk bakımı vs.) çadır ortamında, taşıma suyla, çok zor koşullarda yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu işlerde 15 yaşın altında kız çocuklarının da çalışması söz konusudur. Hâlbuki köy ortamında kadınlar ev işlerini hanenin elektrik ve su şebekesine bağlı olmasının etkisiyle daha az yorulmaktadır. Köyde geride bıraktıkları evlerinde buzdolabı, çamaşır makinesi, fırın vs. gibi kadının ev işi yaşamını kolaylaştıran ev aletleri vardır. Çadırda konaklama ise kadın açısından ciddi bir barınma sorunu yaşanması anlamına gelmektedir.

Genel bir uygulama olarak mevsimlik işçi kadınlar da erkek işçiler gibi sigortasız çalıştırılmaktadır. Günümüzde yeni kölelik biçimlerinden biri olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu çadırdaki yaşam ve tarlalardaki zor çalışma koşulları kadının insan haklarına aykırı birçok unsuru barındırmaktadır. Ancak, yoksul haneler zorunluluktan ötürü her yıl mevsimlik işçiliğe gitmeye devam etmektedirler; zira mevsimlik işçilik kırsal yoksulun, yoksullukla mücadelesinde önemli bir geçim stratejisini oluşturmaktadır.

Bölge köylerinden pamuk toplayıcılığına 15–18 yaş arasındaki genç kızlar gündelik işçi olarak giderler. Pamuk toplama yeri Diyarbakır civarı ve Bismil'dir. Elçiler tarafından organize edilen bu günübirlik işlere köyden genç kızlar birlikte gönderilirken, 40–45 gün süren uzaktaki toplama işlerine hane olarak gidilmektedir. Günübirlik pamuk toplama işinin süresi 1–2 ay arasında değişmekte ve kişi başına 15–20 TL günlük kazanç elde edilmektedir. Pamuk toplayıcılığında kiloyla da çalışılmaktadır. Bu durumda kadınlar günlük pamuk toplayıcılığında 20–25 TL kazanmaktadır. Aylık üzerinden çalışan kişilerin ortalama kazancı ise 300 TL'dir.

Pamuk toplayıcılığı gibi fındık toplayıcılığı için de hane olarak genellikle Adapazarı, Düzce, İzmir'e göç edilmekte; gidilen yerlerde kurulan çadırlarda haneler topluca 40–45 gün kalmakta ve kişi başı aylık ortalama 300 TL kazanç elde edilmektedir. Sebze toplayıcılığı işi için ise İzmir, Bilecik ve Bursa'ya gidilmekte ve günlük ortalama 20 TL kazanılmaktadır. Bursa'ya biber toplama, İzmir'e biber ekme, dikme, biçme, Ankara'ya soğan toplama işleri için göç edilmektedir. Ayrıca mayıs–ekim ayları arasında seracılık faaliyetleri için Adana'ya portakal toplamaya gidilmektedir.

Mevsimlik işçilik sadece toplayıcılıkla sınırlı değildir. Bazı yerlerde ekim–dikim, sulama ve toplamayı da içerebilir. Üretimin endüstriyel olduğu yerlerde ürün işleme ve fabrikalarda çalışma gibi çeşitlilikler de gündeme gelebilir. Erkekler kadınlardan farklı olarak çöp ayrıştırma (geri dönüşüm) işi için İstanbul, İzmir ve Bursa'ya gitmektedir. Ancak erkeklerin köyden uzun süre uzakta olmaları (6–7 ay gibi) geride kalan kadınları olumsuz etkilemektedir.

Kadınlarla yapılan görüşmelerde, çöp toplamaya giden erkeklerin çok ağır şartlarda, yeme–içme ve uyku dışında günde 12 saat, 30–40 TL yevmiye karşılığında, sigortasız çalıştıkları belirtilmiştir. Toplanan çöpler ilgili fabrikalara satılmaktadır ve bu işten büyük kazancı bu fabrikalar elde etmektedir. İstanbul'un Kadıköy ve Göztepe ilçelerinde çalışan Karabahçe'li gençler bu işin ağır şartlarının yanı sıra gidilen yerlerin belediyelerin de sıkıntı verdiğini, örneğin çöplerin biriktirildiği depolarını kapattıklarını ve sık sık ceza kes-

tiklerini söylemişlerdir. Uzun süreli devam edilemeyen çöp toplayıcılığında genç ve orta yaşlı erkekler senede 1–2 ay dinlenmek ve psikolojik olarak yenilenmek amacıyla köylerine dönme gereksinimi duymaktadırlar. Bu bağlamda çöp toplama işinden her haneye yıllık 8–9 bin TL para akışı olduğu görülmektedir. Senelik olduğu düşünülen mevsimlik işçilikte hem kadınlar hem erkekler sorun yaşamakta ve son derece olumsuz etkilenmektedirler. Çöp toplama ve ayrıştırma gibi işlerin çalışma şartları çok ağırdır. Kadınlar çalışmaya giden erkeklerin sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kalmaktadır. Evde çocuk bakımı dışında, örneğin akan damı onarmak, hayvan yetiştiriciliğinde erkek yoksa nadiren de olsa çobanlık yapmak gibi işleri de kadınlar üstlenmektedir. Bunun ötesinde ayrı olmaktan kaynaklı ciddi boyutta psikolojik sorunlar yaşanmaktadır.

IV.7. Kadınlara Özgü Diğer Sorun Alanları

Kadınlara yapılan görüşmelerde bölgede yaşayan kadınların erkeklerden farklı sorun alanları olduğu tespit edilmiştir. Bu sorun alanlarının başında ağır iş yükü, kararlara ve kaynaklara sınırlı erişim, eğitimde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik, sağlık sorunları ve kumalık gelmektedir.

Genel olarak kız çocuklarının ilkokula kayıtları yapılmakta, ancak eğitime devamlarında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Kız çocukları; kardeş bakımı, ev işlerinde anneye yardım gibi hane içi işlere erken yaşta katılmaktadır. Bu durum okula devam konusunda önemli bir sorun oluşturmaktadır. Taşınmalı eğitim söz konusu olduğunda, aileler kız çocuklarının dışarıda okumasına daha temkinli yaklaşmaktadır. Aileler sözde kız ya da erkek çocuk farkı gözetmeden çocuklarının ilköğretime devam etmelerini destekledikleri belirtmiş olmalarına rağmen araştırma sırasında ikinci kademe eğitime devam eden kız çocuğuna rastlanmamıştır. Lise çağındaki erkekler arasında eğitime devam edenlerin sayısı da oldukça düşüktür. Bunun önemli bir nedeni yoksulluktur. Aileler ekonomik imkânsızlıklardan ötürü çocuklarının ilköğretimden sonraki eğitimlerini karşılayamamaktadır. Ancak ailelerin ekonomik durumu uygun olduğu takdirde erkek çocukları eğitime devam konusunda avantajlı olmaktadır. Yani kız ve erkek çocuklar arasında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eğitimde eşitsizlik söz konusudur. Eğitim dönemi sürecinde, mevsimlik işçiliğe giden ailelerin çocukları eğitimlerine ara vermek zorunda kalmaktadır, bu ciddi bir sorundur.

Araştırmada sağlık sorunları da kadınların dillendirdikleri sorunlar arasında yer almaktadır. Hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu köylerde salgın hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Özellikle kanalizasyonun açık aktığı köylerde tifo ve brusella hastalıkları görülmektedir³⁹. Pirinç ekiminin yaygın olduğu köylerde ise sıtma hastalığı görülmektedir. Tarım ilaçlarının ciltte kaşıntılara sebep olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bölgede kalp ve damar hastalıklarının da yaygın olduğu belirtilmiştir.

Araştırmanın yürütüldüğü tüm köylerde genel olarak alt yapı eksikliği bulunmakta, özellikle kışın elektriklerin sık kesilmesinden kaynaklı ısınma sorunları yaşanmaktadır. Soğuklardan ötürü bronşit ve zatürre hastalıkları ortaya çıkmaktadır. Bu hastalıklar gençleri ve yaşlıları olumsuz etkilemektedir.

Araştırma yapılan köylerde aşiret bağları güçlüdür. Aşiret içi evliliklerle akrabalık ilişkileri güçlü tutulmaktadır. Ancak kadınlardan edinilen bilgiye göre akraba evliliklerinden kaynaklanan engelli çocuk sayısında bir artış söz konusudur.

IV.7. Cinsiyet Eşitliği ve İnsani Kalkınmaya Yönelik Politika Önerileri

Bu çalışma yoksulluğun ve yoksunluğun Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin kırsalında ciddi boyutta yaşandığını ortaya koymuştur. Bu durumdan özellikle kadınlar olumsuz etkilenmektedir. Önerilebilecek politikalar arasında şunları sayabiliriz:

- Kısaca kadın hem ev içerisinde hem de tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde çalışmaktadır. Yani kadın kamusal alanda erkekle birlikte işgücüne katılır. Bunun yanı sıra kadın hane içindeki yeniden üretim sürecindeki işleri (örneğin, yemek ve ekmek yapma, bulaşık ve çamaşır yıkama, ev temizliği, hasta ve yaşlı bakımı ve çocuk bakımı gibi) yapar. Ancak kırsal kalkınma politikalarında, kırsal kadının emeği ücretsiz aile işçisi olarak sınıflandırılır. Bu "görünmez emeğin görünür kılınması, özellikle ev içindeki emeğin göz önünde bulundurulması önemlidir. Değer zinciri analizinde kadının mevcut iş yüküne ek iş yükü eklenmemesi gözetilmelidir.
- Kadının kamusal faaliyetlere katılması kırsal kalkınma programlarıyla desteklenmelidir. Örneğin, hayvancılık ile ilgili yapılacak her türlü faaliyete kadınlar dahil edilmelidir, zira bu sektördeki önemli emek kadınlar tarafından üretilmektedir.

³⁹ Halk arasında yavru atma malta humması olarak bilinen brusella mikrobu insanlarda, sığır, koyun ve keçilerde kısırlık, yavru atma ve meme hastalıkları yapmaktadır. Tifo, kirli içme suyu ve pis yiyeceklerle bulaşan mikrobik ve bulaşıcı bir hastalık olup kalbi, beyni, böbrekleri, akciğerleri, karaciğerleri, göz ve kulak sinirlerini etkiler. Lağımın kapatılmadığı yerlerde karasineklerin ayakları, kanatları ve hortumlarıyla aldıkları mikrobu yiyecek ve içeceklerle taşımasıyla yayılmaktadır.

- Kırsal kadının örgün ve yaygın eğitime katılması desteklenmelidir. Özellikle teknik konularda verilecek kurs, tanıtım gibi faaliyetler kadınları içerir nitelikte olmalıdır.
- Bölgedeki altyapı eksikliklerinin giderilmesi önemlidir. Örneğin, elektrik kesintilerinin engellenmesi, içme suyunun iyileştirilmesi kadınların yaşam kalitelerini arttıracaktır.
- Bölgede yaşanan tarım ve tarım dışı mevsimlik gezici ve geçici göçün son derece olumsuz yansımaları söz konusudur. Bu konunun daha fazla araştırılması ve acil eylem planlarının oluşturulması önemlidir. Ayrıca, DPT, Kalkınma Ajansları mevsimlik göç konusunun bir an önce Tarım Yasası kapsamına alınması için lobi faaliyetleri yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Alroe, H. and Kristansen, E.S., 2002, Towards a systemic research methodology in agriculture, rethinking the role of value in science, agriculture and Human Value N: 19, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, 2-23pp,

Anonim, 1938, Türk Ziraatine Bir Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul, 304s.

Anonymous, 1994, The final act of the Uruguay Round: a summary, International Trade Forum (1), International Trade Centre UNCTAD/GATT, Switzerland, 4-21pp.

Arnon, I., 1989, Agricultural Research and Technology Transfer, Elsevier Applied Science, London and Newyork, 684p.

Balit, S., 1993, Development support communication and agriculture, the road ahead, Development Communication Report (80/1), 1-4pp.

Blackie J. and Dent B., 1979, Information Systems for Agriculture, Applied Science Publishers Ltd., London.

Borlaug, N. and Dowswell, C., 1988, World revolution in agriculture, Britannica Book of the Year, Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago, 4-15pp.

Csaki, C., 1999, Agricultural higher education in transforming Central and Eastern Europe, Agricultural Economics 21(1999) 109-120pp.

Dinar, A. and Keynan, G., 2001, Economics of paid extension lessons from Nicaragua, American Journal of Agricultural Economics, 83 (3), 769-776 pp.

Erol, İ., 1995, İktisadi gelişme açısından bilim ve teknoloji, Ege Vizyon, Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Yıl:3 (11), 22-25s.

Karlı, B., Bilgiç, A., Boyacı, M., Atsan, T., Eren, G., Öcal Kara, F. Ve Akın Kurt, S., 2010. GAP Eğitim-Yayım Projesi Fizibilite Raporu, Şanlıurfa. s.1-73.

Maguire, C., 2002, Changing expectations for higher agricultural education, IIEP Newsletter, October-December, 8p.

Rivera, W.M., 2001, Agricultural and Rural Extension Worldwide: Options for Institutional Reform in the Developing Countries, Extension, Education and Communication Services, FAO, Rome, Italy, 49p.

Rolls, M.J., et al., 1994, The Agricultural Information System for Smallholder Farmers in Peninsular, Malaysia, AERDD, Agricultural Extension and Rural Development Department, The University of Reading, Rural Extension and Education Research Report No:1, Reading, UK, 66p.

Rossert, P., and Benjamin, M., 1993, Cuba's national wide experiment with organic farming, ILEA Newletters, 93, Vol: 9 No: 4, 28-29 pp.

Sattuci, M.F., 1993, Best to the future giving advice on organic farming, 11th. European Seminar on Extension Education, August 30-September 4, The Agricultural Training Center, Denmark.

Suits, D. B., 1990, Agriculture, The Structure of American Industry, Adams, W (Ed), Eight Edition, McMillian Publishing Company, Newyork, 1-40pp.

Trail, T., 1993, Emprovement for rural youth future directions and strategies for rural programs worldwide, 11th. European Seminar on Extension Education, August 30-September, Denmark.

Van der Bor, Brydan. M.J., and Fuller, A.M., 1995, Rethinking higher agricultural education in a time of globalization and rural restructuring, Journal of Agricultural Education and Extension, Vol. 2, Number 3, 29-40pp.

Wagemans, M., 1995, From sectoral agricultural and natural policy to integrated rural policy, European Journal of Agricultural Education and Extension, Vol: 2, No: 2.

Whitemore, C.T., 1995, Teaching interpersonal and transferable skills to students of agriculture: a case study Journal Of Agricultural Education and Extension 1, 4, 87-106pp.

V. Tarımsal Alanda Yapısal Dönüşüm Politika Önerileri:

Karacadağ Mikro Bölge Örneği

Doç. Dr. Abdülbaki Bilgiç

V.1. Konunun Önemi

Bugünkü ve gelecekteki dünyamızda, bilgi ve teknolojinin yaşam alanımıza hızlı bir şekilde uygulanabilmesi ve kendine geniş çaplı yer edinmesi, çeşitli sektörlerde ve uluslararası alanda kendini gösteren önemli bir faktör konumuna gelmesi ve gelecekte de artan bir trende bağlı olarak konumlanacağı kuşkusuzdur. Teknolojik gelişmelerin diğer gelişmelerden, örneğin ekonomik gelişmeden, 4–5 kat hızlı gerçekleştiği ve paralelinde uluslararası rekabetin gittikçe hızlandığı bilinmektedir (**Erol, 1995**). Bu denli teknolojik gelişme hızına ekonominin sektörleri bütünsel olarak ve toplumsal değişim ayak uyduramazsa, hizmet, sanayi ve tarım sektörlerinde verimlilik, uluslararası rekabet, toplumsal refah gibi konularda sıkıntılarla karşılaşılacağı yadsınamaz.

Tarım sektörünün, sınırlı doğal kaynakları, işgücü, sermaye ve yönetimde insan kaynaklarını kullanarak, her yıl 100 milyon artan dünya nüfusunu beslemek durumunda olması (**Trail, 1993**), üretim faktörlerinin hem ekonomik hem de teknik olarak etkin kullanılması zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu gerçekleştirilirken, yeter miktarda ve kalitede üretim ile üretimin bölgelere eşit dağıtımı, üretimde rekabet ve sürdürülebilirlik ve ürünün tarladan sofraya kadar bütün safhalarının kayıt altına alınması ile tüketici memnuniyetine yönelik olarak üretimde değer zincirleri oluşturmak zorundadır. Tarımda verimlilik artışının bu tür sorunları da çözebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bilgi ve teknoloji, verimliliğin, kalitenin ve kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir. Örneğin; ABD'de 1940–1980 yılları arasında başlıca 17 tarım ürününün üretim alanlarındaki %3'lük bir artışa karşın, bilgi ve teknolojinin üretime birikimli katkısı üretim miktarlarında son yıllarda %142'lik artışa sebep olmuştur. Bu sonucun en önemli etkenleri arasında, teknolojik yenilikler ve bunların kırsal kesime ulaştırılması ile tarımsal üretimin her döneminde yeniden yapılandırılmasıyla üretimdeki artış olarak görülmektedir (**Borlaug and Dowsell, 1988**). Ancak, birçok bölgede/ülkede yeni teknolojilerin varlığına rağmen, bunların zamanında çiftçilere ulaştırılamaması, elde edilebilecek maksimum verim ile çiftçilerin elde ettikleri mevcut verim arasında önemli farklılıkların oluşmasına neden olmakta (**Arnon, 1989**); ülke veya bölgede meydana gelen sosyal refah düzeyindeki azalış çiftçi gelirini olumsuz yönde etkilemekle, arzda bir daralma, talepte ise talep fazlalığı getirmek suretiyle haksız rekabeti tetiklemektedir. Bu nedenle tarımsal gelişme, yeni teknolojilerin üretilmesi ve çiftçiler tarafından kabul edilip kullanılmasına bağlı görülmektedir (**Suits, 1990**). İçerik ve transferindeki gelişmeler sonucu bilgi, tarımsal üretim faktörü ve kırsal kalkınmanın anahtarı olarak gösterilmektedir (**Rolls et al, 1994; Balit, 1993**). AR-GE çalışmalarına yapılan yüksek masraflar sonucunda, bu tür bilgi ve teknolojik gelişmeler ortaya çıkarılmakta ve çıkarılmasına yönelik özendiricilik (patent gibi) diğer üçüncü kurumlar tarafından da teşvik edilmektedir.

Bir bölge veya ülkedeki tarımsal gelişme çiftçiler, yayımcılar, araştırmacılar, ürün alıcıları, girdi satıcıları, politika koyucular, tüketiciler, çevre dernekleri gibi kamunun çok farklı kesimlerden farklı beklentilere sahip farklı aktörlerin yer almasıyla oluşmaktadır. Söz konusu aktörlerin etkinlikleri, tutum ve davranışları, birbirleri ile iletişimleri ve uyumu tarımsal gelişme için önemli bir zorunluluktur.

Çeşitli uluslararası ve bölgeler arası anlaşmalarla (Uruguay Round ve NAFTA gibi), tarım ürünlerindeki gümrük duvarlarını kaldırma çabaları (**Anonymous, 1994**) ülkeler arasındaki rekabeti özendirici ve dolayısıyla yurtiçi üretimi artırmaya yardımcı rol oynamaktadır. Buna paralel olarak yakın bir gelecekte ürünlerin serbest dolaşımı ve tarım desteklerinin sınırlandırılması ve aşamalı bir şekilde kaldırılması hedeflenirken, tarımsal araştırma ve yayım hizmetleri kırsal kesim için en önemli destek olarak görülmektedir. Kırsal kesime yönelik beklenen desteğin sağlanabilmesi ancak yayım ve araştırma çalışmalarının tümünden etkinliğine bağlıdır.

Temelde tarımdaki verim düşüklüğü, belirli bir bölgedeki tarım kesiminde görülen yoksulluğun şiddeti ve sebebi olarak gösterilmektedir. Tarımsal getirinin düşüklüğünde etken olan faktörlerin başında düzensiz yağışlar, hastalık ve haşerelerle mücadele eksikliği, gelişmiş ileri teknoloji yoksunluğu, destek ve teşvik eksikliği ve sosyoekonomik altyapı yetersizliği gelmektedir. Tarım sektörü bölgesel yeniden ekonomik yapılandırma ile kendini tanımlayabilmektedir. Diğer taraftan, geleneksel tarım ve yayım eğitimi ile geçen yüzyılda üretim ve kırsal kalkınmaya hizmet verilmiştir. Günümüzde bilgiye dayalı dünyada, bölgeler arası ve uluslararası piyasalarla eğitim ve araştırma (AR-GE, temelde teşvikler gibi) yardımı ile piyasalarda tutunma, pazar hacmini genişletme ve rekabet edileceği belirtilmektedir (**Van der Bor, Brydan, Fuller, 1995; Csaki, 1999**).

Tarım sektöründe kullanılan üretim teknikleri önemli olmakla birlikte, etkin ve dinamik yönetim anlayışında insan kaynaklarını geliştirme, verimli ve kaliteli ürün ile sürdürülebilir kalkınma ve küreselleşme sonucu farklı yapıda aktörlerin etkileşimi (**Whitemore, 1995; Csaki, 1999; Maguire, 2002**) gibi gelişmeler yaşanmakta, kırsal kesimde anılan değişimin üstesinden gelinmesinde temelde ileri tarım tekniklerinin adaptasyonu konusunda tarımsal yayıma önemli roller düşmektedir. Aynı zamanda çevre ve doğal kaynakları koruma, iç ve dış ticaret, bilginin artık üretim sürecinde önemli girdi olarak kullanılmasının gerekliliği, insan kaynaklarının eğitim ve yönetim anlayışıyla geliştirilmesi gibi sosyo-ekonomik beklentiler, çeşitli konularda ve farklı paydaşlarla kırsal kesime hizmet verilmesini gerektirmektedir. Kırsal kesime yönelik tarım sektörünün bütünsel olarak geliştirilmesinde tarım tekniklerinin uygulanabilirliği, hayvansal üretim için alt yapı yatırımlarının yapılması ve hayvan sağlığının kontrol altında tutularak sürdürülmesi, tarımsal eğitim ve yayımda yerel, çoğulcu ve özellikle de finansman stratejisi açısından aktörler arasında maliyeti paylaşımcı mekanizmaların oluşmasına çalışılması gerekmektedir (**Alroe and Kristansen, 2002; Rivera, 2001; Dinar and Keynan, 2001; Blaikie, et al., 1997; Wagemans, 1995; Sattuci, 1993; Rossert and Benjamin, 1993**). Tarım sektöründe meydana gelen hızlı değişime ayak uydurmak için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın teknik elemanları yolu ile kırsal kesime ulaşacak hizmetlerde bölgelerin koşullarına göre yerleşme, özelleşme, çoğulculuk, müşteri yönlendirmesi, katılımcılık gibi yapısal değişimlerin varlığı zorunlu olmaktadır.

Türkiye'de kırsal kesime yönelik hizmetler 18.yy ortalarında başlamıştır. Yurtiçi üretim ve ihraç edilen ürünlerin verimli ve kaliteli üretilmesine yönelik çabalarda, teknik anlamda tarımda iyileştirme yolu ile elde edilmiştir (**Anonim, 1938**). 1937 yılından bugüne Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yapısında çeşitli birimler kurulmuş veya kaldırılmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın mevcut yapısı 1991'de şekillenmiş olup, kırsal kesime yönelik hizmetler 81 il ve 802 ilçe müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmekte olup, ücretsiz kamu hizmeti olarak yürütülmektedir.

V.2 Araştırmanın Önemi

- Kırsal alanda sektörel gelişimin temel amacı bu kesimde yaşayanların gelir düzeylerini yükselterek, yaşam düzeylerini iyileştirmeyi amaçlar ve bu doğrultuda kırsal kalkınma, entegre plan ve programların bütünü oluşturulan çalışmalardan oluşmaktadır. Sektörel gelişme sonucunda; kırsal kesim tarafından tarımsal tekniklerin benimsenmesi ve uygulanması, pazarlama ve pazar kanallarında istenilen sonuçların elde edilmesi, girdi kullanım düzeyinde meydana gelen bilinçlenme ile birim alan başına maliyeti düşürme, ürünün kalitesi ve veriminde artışın sağlanması, yeniliklerin yayılması ve kırsal kesimde davranış değişikliğinin sağlanması en önemli hedefler olarak görülmektedir. Binlerce yıldır tarımsal üretimin yapıldığı, hatta yeryüzünde bazı tarımsal uygulamaların ilk kez görüldüğü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yüzlerce yıldır süregelen tarımsal üretim sisteminin sulama ile birlikte köklü değişikliklere uğrayacağı kuşkusuzdur (**Karlı vd, 2010**).
- Günümüz dünyasında kırsal kalkınma projeleri için ülke ekonomileri radikal değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda yapısal düzenlemeler, özelleştirme, ticaret ve finans alanında liberalleşmeler kırsal alanda asimetrik etkiler meydana getirmiştir. Liberalleşme ve kırsal altyapıdaki iyileştirmelerle bazı korumacı politikalar hariç kırsal kesim yabancı ve kent-yerleşik firmalarla rekabete zorlanmıştır. Yeni talepler, aglomerasyon teorileri, küme (bölge) geliştirme teorileri ve yeni endüstri bölgelerinin gelişmesini açıklayan teoriler günümüz Türkiye'sinde referans olarak kabul edilmesine karşın; kırsal kalkınmaya yönelik referanslardan yoksundur. Karacadağ bölgesinde yerleşik çiftçilerin yeniden yapılandırılmaları ile ilgili yapılacak yatırımlardan en iyi şekilde yararlanabilmesi için bu değişim sürecinde özellikle tarımsal pazarlama ağlarını oluşturan bütün paydaşlara büyük görevler düşmektedir. Özellikle çeltik üretiminde, sulu tarım konusunda deneyimi olmayan bölge çiftçisinin yapacağı yanlış uygulamalar veya sebze üretimindeki yanlış sıra üstü ve aralığında ekim ve sulamanın, yabancı otlarla mücadele, gübreleme vb. teknik konularda bilgi eksikliği, bölge bazında planlanan arazi miktarının artması, verim artışı, pazar değeri yüksek yeni ürünlerin üretilmesi ve kırsal kesimde yaşam düzeyinin yükseltilmesi gibi hedeflere ulaşılmasında en önemli tehditler olarak görülmektedir. Bu nedenle bölgede sürdürülebilir kalkınmanın omurgasını teknik anlamda çiftçi eğitim-yayım çalışmaları oluşturmaktadır.
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşları kırsal kalkınma konusunda faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşların eşgüdümü ve birbirleri ile iletişimleri, kaynakların etkin kullanımı ve bölgesel sinerji için büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma ile Karacadağ bölgesindeki köyler kapsama alınmıştır. Bu köylerin mevcut tarım arazi varlıkları, hane sayıları, nüfus, yetiştirilen ürünlerin çeşit ve miktarları, hayvan varlığı, pazar hacmi ve potansiyelleri, köylerdeki ailelerin sosyo-ekonomik yapıları ve diğer aktörlerle ve devlet politikaları ile uyumu sırasında karşılaştıkları sorunlar belirlenmiştir. Ayrıca, ürünlerin çiftlik avlu fiyatları, girdi maliyetleri gibi benzeri harcamalar da saptanmıştır.
- Çalışmadan elde edilen bulgularla Karacadağ kırsal alanında sektörel gelişim planının hazırlanması, planlama ve stratejilerinin belirlenmesinde kırsal kesimin gelirinin artırılması için neler yapılacağına yönelik öneriler geliştirilecektir.

- Araştırmanın bir diğer önemli çıktısı da kırsal kesim dışında kalan diğer bütün aktörlerin faaliyet ve beklentilerine yönelik üretimde değer zincirinin oluşturulmasına yöneliktir. GAP ile birlikte bölgede tarım sisteminde kapsamlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin sağlıklı ve sürdürülebilir olması öncelikli olarak kırsal kesimin üretim ve yayım teknikleri bakımından zengin kılınarak bölge ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmaktır. Çiftçilere yönelik yapılacak hizmet akışında çiftçi özgüvenlerinin artması ile insan kaynaklarında meydan gelen iyileştirme üretimde verim ve kaliteyi etkileyen unsurlar arasında yer alacaktır.

V.3 Araştırmanın Kapsamı

Diyarbakır ilinde Bağlar İlçesine bağlı Karacadağ (Alatosun) Beldesi, Yalankoz (Alankoz) ve Yiğityolu köyleri, Çınar İlçesine bağlı Kılıçkaya (Karık), Kazıktepe, Ortaşar ve Bozçalı köyleri; Şanlıurfa ilinde ise Siverek İlçesine bağlı Karabahçe, A.Karabahçe/Kargaşı, Gazi, Gedik ve Böğürtlen köyleri araştırma kapsamına alınmıştır.

V.4. Sonuç ve Öneriler

Kırsal kalkınmayı bölgesel ekonominin bir tümleyeni olarak tarif etmenin doğru bir tanımla olduğu bölgesel kalkınma analistleri tarafından ortaya konulmuştur. Kırsal kalkınmadan bölgesel kalkınmaya veya bölgesel kalkınmadan kırsal kalkınmaya doğru yayılma etki-tepki analizleri çerçevesinde araştırmacılar tarafından sürekli analiz edilmektedir. Bu yayılma politikaları genellikle teknoloji ile bilgi yayılması olarak gerçekleşmekte, kalkınma stratejileri ile entegre olmakta, yeniliklerin teşvik ve öğrenme süreçlerini belirlemede kırsal kesimin rolü açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, kalkınma yaklaşımlarında ekonomik büyüme modelleri olarak tanımlanan kırsal kalkınma, son yarım yüzyıl içinde sıkça kullanılagelmektedir. Bölgesel kalkınma politik, sosyal, kurumsal, ekonomik ve mali, mülkiyet, teknik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi çok geniş bir yelpazede çalışma alanı bulmaktadır. Öte yandan, bölgesel ve ulusal düzeyde sürdürülebilirlik, genellikle hedef kitlenin değişen doğal çevreyi kabul gücüne, sosyal eşitliğe katkı sağlayan faktörlerin ve ulusal politika çerçevesinin tutarlılığına endeksli iken, kırsal kalkınmaya yönelik tarımsal projelerin sürdürülebilirliği, uygun üretim sistemleri ve temelde hedef kitlenin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının tatminini içermesi sözkonusu olduğunda geçerlidir.

Yerel veya bölgesel tarımsal işletmelerin kalkınmalarına yönelik kurulan, kâr amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan kurum ve kuruluşların etkin ve verimli hizmet sunabilmesi ve bu hizmetlerde sürdürülebilirliğin sağlanması büyük ölçüde hedef kitleyi kapsayan bütün aktörlere (çiftçi, pazarlama kanalı olarak perakendeci ve toptancı, nihai tüketici) yönelik geniş kapsamlı iyi bir planlamanın hazırlanmasına, bu planın uygulamaya aktarılmasına ve planın uygulama aşamalarında sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik sürekli araştırmaya-geliştirme (AR-GE) çalışmalarının teşvik edilmesi ve desteklenmesine bağlıdır.

Sürdürülebilir tarımsal işletme ve bunlara bağlı doğal kaynakların korunmasına yönelik bölgesel stratejik planlama sürecinin her aşamasında, çiftçilerin katılımına olanak sağlayacak düzenlemeler; planlama öncesi, planlama sırası ve planlama sonrası olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

- Bölgesel veya havza tarımsal işletmelerinin üretimde etkin ve verimli yeniden yapılandırılmasına yönelik yapılacak planlama sürecinin ilk aşamasında, uygulanacak planın **ana amacı ve tarımsal işletmelerin stratejik hedefleri**nin belirlenmesinde,
- Bölge veya havzada faaliyet gösteren zirai işletmelerinin hedef pazarlarında yaşayan tüketicilerin, yetiştirilen ürünlerinin tüketim miktarına etki eden ekonomik, sosyo-demografik faktörlerin belirlenmesinde, **talep analizleri ve projeksiyonların** geliştirilmesinde,
- Havza stratejik planlamasının olmazsa olmazlarından olan **projelerin bir bütün olarak alternatif planlama** olarak hazırlanması, alternatif maliyet kapsamında minimum maliyet-yüksek getirisi olan planların üretilmesi ve bunların karşılaştırmalı değerlendirilmesinde; ekonomik getirisi yüksek olan alternatifin seçilmesi karar vericiler tarafından uygulamaya geçirilmelidir.

Yapılacak planlamanın olası politikalarının değerlendirilmesinde; sürdürülebilirlik açısından dinamik yapılandırmada gerekli yeni düzeltmelere imkân sağlayacak biçimde ilk uygulama sonuçlarının ölçülmesinde, proje çıktılarının başarı düzeylerinin bölgeye kazandırılmasına imkân taniyacak fırsatların belirlenmesine yer verilmelidir.

V.5. Karacadağ Kırsal Alanında Sektörel Gelişim Planının Hazırlanması, Planlama ve Stratejilerinin Belirlenmesinde Güçlü Yönler-Zayıf Yönler-Fırsat ve Tehditler (GZFT) Analizi

Kırsal alanda sektörel gelişimin planlamasında ve sürdürülebilirliğinin yönetiminde önemli konulardan biri, ilgili özel/kamu kurum ve kuruluşların faaliyette bulunduğu bölge, havza ve çevreyi tanımak ve anlamak üzere topladığı verileri analiz ederek, çıktıları değerlendirerek, GZFT analizi yapılması ve buna bağlı olarak, ilgili havza veya bölgede faaliyet gösteren tarımsal işletmelerinin ve yörenin; güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditler'inin belirlenmesidir⁴⁰. GZFT Analizi, kuruluş içi analiz ve çevre analizinde kullanılan sistematik bir yöntemdir. Bu nedenle, GZFT, kurum ve/veya kuruluşun faaliyet alanı ile ilgili olarak; güçlü ve zayıf yönlerinin görülmesini, gelecekte bekleyen fırsatlar ve tehlikelere karşı bugünden yapmanız gerekenlerin ortaya konulmasını sağlayan bir analiz yöntemidir.

Güçlü Yönler

- Karacadağ kırsal alanının Cumhuriyet döneminin en büyük projelerinden olan GAP'ın alanı içerisinde yer alıyor olması,
- Başbakanlık GAP İdaresi Başkanlığı'nın bölgede bulunması ve kırsal kalkınmanın bu başkanlığın önemli gündem konularından olması ve kırsal kalkınmaya dönemsel olarak kaynak ayırması,
- Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde üniversitenin bulunması ve bu üniversitelerin ziraat ve veteriner fakültelerinin kırsal kalkınma alanında bölgenin önemli çalışmalarını gerçekleştiriyor olması,
- Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde bulunması,
- Genç ve dinamik eğitilebilir insan kaynağının olması,
- Karacadağ bölgesinin toprak yapısı ve potansiyeli bakımından bakir-verimli tarım topraklarına sahip olması,
- Bu toprakların organik tarıma oldukça elverişli olması,
- Bölgede endemik çeltik üretiminin gerçekleştiriliyor olması (Alatosun Beldesi, Yalankoz, Kılıçkaya, Karabağçe, Aşağı Karabağçe, Gazi ve Böğürtlen köyleri).
- Çeltik üretiminde temel girdi olarak su göletlerinin ve sulama potansiyelinin bulunuyor olması,
- Doğal suni göletleri besleyecek yüzey su potansiyelinin bulunması (kış mevsiminde olağan olarak karın yağması ve baharda eriyen bu karlardan su göletlerinin beslenmesine elverişli olması),
- Bölgenin (Ortaşar ve Bozçalı köylerinde) sebze üretimi potansiyelinin bulunması ve üretimin ticari amaçlı yapıyor olması,
- Bölge insanları tarafından Karacadağ pirinci ve sebzelere yoğun talebin olması ile tutundurmanın avantaj olarak görülmesi,
- Bölgenin zengin bitki flora varlığına sahip olması,
- Ulusal (DPT, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı vb.) ve uluslararası (BM-UNDP, AB, Dünya Bankası, vb) fon ve projelerden faydalanılması,
- Genel anlamda bölge içi ve bölge dışı merkezlere kolay ulaşılabilir (Havaalanı, Otoyol, vb.) olması,
- Bölgenin ekonomik kalkınmasına yönelik iş ve proje fikirlerinin üretilebilir olması,
- Bölgedeki köylerin etkin ve verimli tarımın gelişmesi için istekli, teknolojik gelişmelere açık ve yenilikleri kolayca adapte edebilir olması.

Zayıf Yönler;

- Genelde, bölgede faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin çiftçi kayıt sistemine geçmemiş olması,
- Bölgenin büyük bölümünün tarımsal faaliyeti sınırlayan bazalt taş ve kayalardan oluşması,
- Bölgede tarımsal faaliyete elverişli toprak derinliğinin sınırlı olması,
- Ürün getirisinin birden fazla aktör tarafından paylaşılıyor olması (arazi sahibi ile ortakçılık),

40 İngilizce bir kelime olan SWOT; S=Strengths (Güçlü Yönler), W=Weakness (Zayıf Yönler), O=Opportunities (Fırsatlar) ve T=Threats (Tehditler)'i ifade etmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda SWOT analizi terimi yerine zaman zaman GZFT analizi terimi de kullanılmaktadır. GZFT; G=Güçlü Yönler, Z=Zayıf Yönler, F=Fırsatlar ve T=Tehditler'e karşılık gelmektedir.

- Tarımsal mekanizasyon ve tarım tekniklerinin (damlama sulama sistemi vb. gibi) tarımsal işletmeler tarafından yeterince benimsenip uygulanılmaması,
- Tarımda kimyasal girdilerin (gübre ve kimyasal ilaçlar) gelişi güzel, bilinçsiz bir şekilde kullanılıyor olması,
- Bölgedeki tarımsal işletmelerin hemen hemen tümünün, başta Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı olmak üzere kurum/kuruluş ve üniversiteler ile olan iletişim/işbirliği eksikliği,
- Mali açıdan, üretimin büyük çoğunluğunun iç tüketime yönelik yapılıyor olması,
- Bölge'de tarımsal faaliyette bulunan köylerde planlı ve kontrollü üretimin ilgili bakanlık tarafından birebir denetim altında gerçekleştirilmemesi,
- Köylerde genç ve dinamik yeni nüfusa istihdam yaratacak tarım ve tarım dışı yeni iş imkânlarının yetersizliği,
- Bölgedeki tarımsal alandaki üretim ve hayvancılığın etkin bir şekilde gerçekleştirilmemesi,
- Ürünlerin çeşitlendirilememesi, münavebe sisteminin uygulanılmaması ve bilinçsiz üretimden kaynaklanan verim kaybının yaygın olması,
- Nitelikli çiftçi sayısının yetersizliği,
- Bölgedeki çiftçilere yönelik teknik anlamda eğitim-yayım hizmetlerinin eksikliği,
- Önder çiftçi anlayışının birinci dereceden sorumlu bakanlık ve kurumlar tarafından bölgede geliştirilmemiş olması,
- Pazara yönelik üretimin yetersizliği ve birinci dereceden sorumlu kurumlar tarafından pazar anlayış kavramının çiftçi zihninde iyice yerleştirilmemiş olması,
- Eşgüdüm ve planlı hareket etmede yetersizlik,
- Bölge'deki çiftçilerin sosyo-demografik ve ekonomik yapılarını inceleyecek yeterince AR-GE çalışmalarının bulunmaması,
- Köylerdeki çiftçilerin büyük çoğunluğunda bireysel bazda pazara yönelik karar alma ve uygulama süreçlerinde etkin, dinamik ve risk alma anlayışının geliştirilmemiş olması,
- Bölge insanlarının tüketim talebine yönelik planlı ve düzenli üretimin yapılamaması,
- Çiftçiler arasında, üretimde verim anlayışı, girdi bulma ve kredi talep kolaylığı, pazar ve pazar kanallarını oluşturma, eğitim, danışmanlık hizmetlerini sağlayacak örgüt ve kooperatif anlayışının eksikliği ve koordinasyon yetersizliği.
- Ürünleri rahat ve süratle pazara ulaştıracak mekanizmalardaki eksiklik (yol, lojistik destek, vb),
- Yerel ürünlerde coğrafi işaretlemenin olmaması,
- Yerel ürünlerde markalaşma ve standardizasyonun olmaması,
- İnsani kalkınmışlık endeksinin düşük olmasıdır.

Fırsatlar;

- Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve tarımda yapısal dönüşümler için üst politikalar ve kaynakların olması,
- Bölgenin, Akdeniz bölgesindeki limanlara yakın ve kolay erişilebilir olması ve aynı zamanda iki ildeki havalimanlarının kargo uçuşlarına elverişli olması,
- Ortadoğu pazarlarına yakın ve kolay erişilebilir olması,
- Bölgenin uygun iklim koşulları ve yüksek tarım potansiyeline sahip olması,
- Mevcut tarıma dayalı sanayilerin (pirinç işleme fabrikaları) kuruluş kapasite oranlarının altında çalışıyor olmaları, bölgede ilgili üründe üretimin artırılması ile yeni kuruluşlara ihtiyaç olmaksızın hammadde temininde sorun yaşamayacak olması,
- Bölgede özellikle hayvancılığa yönelik yatırım yapmak isteyen girişimciler için teşviklerin ve organize sanayi bölgelerinin bulunması,
- Bölgede yetiştirilen birçok tarımsal üründe ve aynı zamanda hayvansal üründe çiftlik avlu satış bedeli ile tüketici alım bedeli arasında fiyat marjının yüksek oluşu kurulacak kooperatif vb. örgütler vasıtasıyla bu marjın çiftçi lehine dönüştürme şansının yüksek oluşu,

- Bölgede yaşayan insanların yerel tat ve damak zevklerinde Karacadağ pirincine, yerli sofralık domates vb. tarımsal ürünlere ve yerel örgü peyniri olan hayvansal üretime yoğun talebin olması,
- Ülke bazında çeltik ithalatının son yıllarda yerli üretimin üstünde gerçekleşmesi, korumacı politikalarla yerli üründe verim ve kaliteyi artırıcı özelliklerinin geliştirilmesi ile rekabet gücünün artırılmasına fırsatın olması,
- Mevcut bölge topraklarının kimyasallarla yoğun bir şekilde işlenilmemiş olması, dünya talep trendinin gündemindeki organik tarıma elverişli olması,
- Bölgede tarımsal üretimde sınırlı ürünlerin yetiştirilmesi, çiftçilerin ürünler arasında nispi üstünlük karşılaştırmasının rahat ve rasyonel bir şekilde yapmalarına fırsat vermesi ile verimli ürün seçiminin kolay olması,
- Aile işgücünün düşük maliyetle sağlanacağı bölgede rekabet gücü yüksek ürünlerin (domates, soğan ve çeltik) potansiyel varlığı,
- Karacadağ bölgesinde hayvansal üretimden örgü, dil ve lavaş peynir tiplerinin tescillenme aşamasında olması yüksek düzeyde pazar potansiyelinin oluşu,
- Eğer Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından bölgeye özgün tarımsal havza kavramı uygulamaya konulabilirse, rekabet edebilirliği, düşük üretim maliyeti ile getiri düzeyi yüksek ve rahat pazarlanabilir bazı spesifik tarımsal ürünlerde üretim potansiyelinin yüksek olması.

Tehditler;

- Özellikle yurtdışından ithal edilen pirinçlerdeki standardizasyon ve pazarlama stratejileri iç tüketimi değiştirmeye başlamış ve tüketici ithal pirinci önceki yıllara oranla daha kolaylıkla tercih edebilmektedir.
- Bölgeden metropol kent merkezlerine giden yüksek vasıfsız işgücü,
- Bu vasıfsız işçilerin, kendi sağlıklarını büyük ölçüde tehdit eden işlerde istihdam imkânlarını bulmaları,
- Bölgedeki yüksek doğurganlık oranı,
- Bölgede eğitim düzeyinin düşük olması,
- Bölgede işsizlik oranının yüksek olması,
- Tarıma yeni alanların kazandırılmasının yüksek maliyet gerektirmesi, artan nüfusla kişi başına düşen gelirin giderek azalması,
- Küçükbaş hayvancılığın desteklenmemesi sonucu, bölgede küçükbaş hayvancılık üretiminin giderek yok olması,
- Aile reisinin genellikle kendi erkek çocukları ile büyük şehir merkezlerine geçici işçi olarak çalışmaya gitmesi, aile işlerinin kadınlar tarafından yürütülmesi ile meydana gelen fiziksel yıpranma ve bıkkınlık; üretimde plan ve programdan meydana gelen aksaklıktan verim kayıplarının yüksek oluşu,
- Bölgeye özgün havza üretim deseninin Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından uygulamaya konulmaması ve bu bağlamda teşviklerin verilmemesi, üretimde kâra endekli rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik anlayışının gelişmemesi sonucu, verimli kaynakların etkin bir şekilde işletilmemesi sonucunda meydana gelen ekonomik zararların gittikçe artması,
- Bölgede yetiştirilen birçok tarımsal üründe ve aynı zamanda hayvansal üründe çiftlik avlu satış bedeli ile tüketici alım bedeli arasında fiyat marjının yüksek oluşu çiftçiler üzerinde negatif etki yaparak tamamen üretimden vazgeçme riskinin varlığı,
- Bölgede arazi sahiplerinde halen feodal yapı sisteminin etkin olması ile arazi sahipliği açısından köylüler arasında büyük uçurumların olması, topraksız köylü sayılarında artış olması,
- Büyük arazilerde ekonomik ve teknik etkinlik yetersizliği,
- Bölgedeki yerleşim yerlerine yönelik halen mevcut altyapı (su, yol, elektrik) yetersizliği,
- Su kaynakları yönetiminin olmaması sürdürülebilir tarım politikaları açısından ciddi bir tehdittir. Sondaj derinlik tarihçesine bakıldığında on yılda kimi yerlerde yer altı sularının 50 metre derinlikten 350–400 metre derinliğe düştüğü görülmektedir.

V.6. Politika Önerileri

Karacadağ Bölge Tarım Mücadele Derneği kurulmalıdır. Bu dernek ve benzeri sivil toplum örgütleri bölgedeki birçok aktör veya paydaşlar tarafından oluşturulmalı ve organize edilmelidir. Bu paydaşlar başta kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları, perakendeciler, manavlar, marketler, restoranlar, kamu ve özel kurumlardan oluşmaktadır. Bu paydaşlar temelde yerel yetiştiriciler için

pazar alanlarını oluşturmak suretiyle bölge tarım ekonomisinin canlılığını ve sürdürülebilirliğini teşvik etmeyi amaçlamalıdır. Bu amaçla;

- Tarım örgütlerinin kurulması; çiftçiler, restoran sahipleri, gıda perakendeci ve toptancıları ve diğer gıda işletmecileri (manav, pazarda sebze ve meyve satıcıları) gibi aktörlerin üye olmaları teşvik edilerek, bölgesel geniş katılımcı yapıyı oluşturmaları ve kendi işletmelerinde kullanılan ürünler hakkında bilgi sahibi olmalarını temin etmek.
- Bölgesel ürün standardizasyonuna gitmek ve ürün etiket sistemini geliştirmek. Bunun amacı etiketlenen ürünün, hangi bölgede, ne tür tarım uygulamaları ve arazi kullanım şartları altında yetiştirildiğini tanımlamayı sağlamaktır.
- Bölgesel üreticiler ve perakendeciler arasında iş ilişkilerinin geliştirilmesini sağlayarak, bölgede iş yapan örgüt üyelerinin yerel üreticilerle ve diğer gıda üreticileriyle arasındaki koordinasyonun sağlanmasıyla yerel üreticilerinin verimli ve kaliteli ürün yetiştirilmesinin teşvik edilmesi sağlanmalıdır.
- Etiket sistemi ile yerel yetiştirilen ürünlere ayırt edici özelliğin kazandırılması, restoran, manav, sebze hali, market ve hiper marketlerde tüketicilere bu ürünlerin sunumunu gerçekleştirmeli ve bölgesel talebi bu yönde tetiklemeyi sağlamalıdır.
- Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (Karacadağ Kalkınma Derneği ve vb. sivil toplum örgütleri) ya da bölgesel tarım birlikleri (kooperatif ve örgütler), yerel ürünlerin tüketimini özendirmek amacı ile yerel basın ve medyada reklam ve kampanyalar düzenlemeli ve bunlara öncülük etmelidir. Bu reklam kampanyaları yerel üretilen ürünlerin faydaları hakkında tüketicileri bilgilendirmek ve eğitmek, aynı zamanda işletme ve yetiştiriciler için üyelik profilini güçlendirmeyi amaç edinmelidir.

Yerel gıda üreticilerinin potansiyel avantajları şöyle sıralanabilir:

- Yerel tarımsal ekonomi potansiyelini güçlendirmek: Korumacı bir davranış ve tutumla yerel yetiştirilen ürün ve gıdaların satın alınması, çiftçilere doğrudan destek sağlamaktadır. Doğrudan satış pazarları, çiftçilerin gıda tüketim masrafındaki oranı artırmakta ve bu da küçük ölçekli tarım işletmelerine ekonomik canlılık getirmektedir.
- Bölgede para sirkülasyonuna sebep olmakta; diğer yerel işletmelere ekonomik destek sağlamaktadır.
- Gıdaların taşınmasında kullanılan enerji miktarında tasarruf sağlamaktadır.
- Üründe tazeliği korumaktadır.
- Küçük ölçekli üreticiler genelde büyük ölçekli üreticilere oranla daha fazla yerel kültürü yetiştirmeyi yeğlemektedir. Bu da tarımda biyolojik çeşitliliğin korunma hedefine hizmet etmektedir.
- Üretici ve tüketiciler arasında yakın kişisel ilişkileri geliştirerek bölge bazında kırsal kalkınmayı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda;
  - o Tarım işçilerinin yetersiz ve sağlıksız yaşam koşullarının iyileştirilmesinin amaçlanması,
  - o Çevre ve doğal kaynak kalitesi ve tarımsal ekosisteminin korunmasının amaçlanması,
  - o Küçük ölçekli tarım işletmelerinin canlılığının yitirmesine neden olan gıda ve tarımda artan konsolidasyonun önüne geçilmesi,
  - o Büyük ölçekli endüstriyel tarımın kırsal kesim üzerine olan etkilerinin minimize edilmesi amaçlanmalıdır.

Sonuç olarak tahıl üretiminde çeltiğin alternatifsiz ürün olarak bulunması (buğday, arpa gibi ürünler için toprağın fiziksel yapısının elverişsizliği), sebze üretiminde ise yoğun bir şekilde üretimi gerçekleştirilen domates, soğan, patlıcan ve nispeten sınırlı üretimle karpuz ve kavunun pazar potansiyelinin yüksek olmasından dolayı Karacadağ bölgesi Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından havza bazlı olarak tanımlanmalı ve bir an evvel havzaya özgü teşvik programları paketinin oluşturulması, hayata geçirilmesi, aynı zamanda; bu paket programı üreticilerin eğitim-yayım çalışmaları içermesi gerekir. Dicle ve Harran Üniversitelerindeki araştırmacılarla sivil toplum örgütleri önderliğinde bölgeye yönelik kırsal kalkınma havza bazlı projelerin hazırlanarak Avrupa Birliği, DPT ve Dünya Bankası gibi Kuruluşlardan alınan mali yardımlarla insan odaklı kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır.

Avrupa'da tarım ve gıda sektörlerinin modernizasyonunda Coğrafi İşaretlemenin (CI) korunması uzun süreden beri uygulanan kamu politikalarından biridir. Korumalı Menşe Belirleme (Protected Designation of Origin) ve Korumalı Coğrafi İşaretleme'ye (Protected Geographical Indication) dayalı ulusal sistemler, 1992 yılından beri tüm tarım ve gıda ürünlerine uygulanmaya başlamıştır (Hassan vd, 2011). Menşe belirleme ve coğrafi işaretleme kamu otoritelerine ait olup, coğrafi işaretlemenin dezavantajlı durumda olan izole alanlardaki kırsal kesimdeki nüfusu tutmak gibi ikincil derecede hedefleri de bulunmaktadır. Aynı zamanda coğrafi işaretleme, çiftçilerin kalite ile ilgili sorunlarını gidermede toplu kalite sinyalleri olarak da tanımlanmaktadır. Karacadağ bölgesine ait bazı

ürünlerin (çeltik ve peynir) coğrafi işaretlemeleri onay aşamasında olmasına karşın; değer zinciri boyunca üreticiler, tüketiciler ve diğer sektör aktörleri, ürünlerin gelecekteki çeşitlerinin ortaya çıkarılmasına plan ve projelerle şimdiden başlamaları gerekir. Coğrafi işaretleme yapılmış ürünlerin tanıtılması, yaygınlaştırılması ve yeni teknolojilerin pazarlanması ile ilgili stratejiler, kamu ve özel sektör (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, tohum ve diğer tarımsal girdi tedarikçileri gibi) tarafından hazırlanmalıdır. Aynı zamanda, politika yapımcıları, bu tür teknolojilerin erişimlerini kısıtlayabilecek çok sıkı biyogüvenlik önlemlerine gitmeksizin, bu ürünlerde yüksek derecede güvenliği sağlayacak düzenleyici bir süreci geliştirmeye ve benimsemeye gitmelidirler. Politika yapımcıları karar almada dengeli bir yaklaşımı sağlamak için fırsat maliyeti ve tersinmezlik konuları dâhil, tüm fayda ve masrafları dikkate almaları gerekir. Aynı zamanda, kalite ve pazar gücü coğrafi işaretleme ile güçlü bir ilişki kurmalı ve böylece standart mallar için tüketicileri, ürünlerin fiyatlarına daha az duyarlı duruma getirmelidir.

Planlı ve programlı bir üretimde ürünün "tarladan sofraya" kadar katma değerle birlikte bütün evrelerini içeren kayıt sisteminin, ürünün tasfini kolaylaştırıcı etiket sistemi pazar aktörleri tarafından uygulanmalıdır. Bölgenin GAP kapsamında olması, Başbakanlık GAP İdaresi Başkanlığı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın odak kırsal kalkınma bölgesi olarak tanımlanarak bir avantaja dönüştürülmesi, kırsal kalkınmaya verilecek mali destek içerisindeki payın bu bölgeye tahsis edilecek oranın büyük olmasına özen gösterilmesi gerekir. Dicle ve Harran Üniversiteleri ile ikili koordinasyonlar neticesinde kırsal kalkınmada genç ve eğitilebilir insan kaynaklarının üretime dönüştürülmesi, sebze ve çeltik üretiminde ileri tarım tekniklerinin uygulanmasının ve endemik çeltik üretimindeki verim ve kalite artışının sağlanması ve yaygınlaştırılması ile Ortadoğu pazar alanlarına açılması ile pazar hacminin artırılmasına çalışılmalıdır. Böylece insan odaklı kalkınma ile üretim-tüketim odaklı bütün aktörlerin ekonomik düzeylerinde meydana getirilecek iyileştirme ile bölgesel kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilirliğinin korunmasında olası bütün tehditlerin avantajlara dönüştürme projeleri içermesi gerekir.

Aynı zamanda il ve ilçe tarım müdürlükleri tarafından planlı üretime yönelik kota sistem miktarı geliştirilerek, üretime yönelik teşviklerin verilmesi gerekmektedir. Bu planlama bölgede mevcut olan eşgüdüm ve planlı hareket etme yetersizliğini ortadan kaldırmaya yönelik olmalıdır. Diğer taraftan, verimli ve kaliteli üretimin gerçekleştirilmesinde bütün aktörlere düşen görev tanımları ilgili sivil toplum örgütleri tarafından belirlenmeli, basın-yayın ve görsel medyada pazar talebini oluşturma faaliyetlerine yer verilmelidir. Dolayısıyla, sebze ve çeltik üretimindeki iç tüketime yönelik geleneksel anlayıştan ticari amaçlı üretim anlayışına geçilmesini sağlayacaktır.

Kırsal kesimde istihdam edilen kadının rolü aile içi işlerin yanında aile dışı tarımsal faaliyetlerde açık bir şekilde belirlenmelidir. Aynı zamanda, dışarıya geçici işçi olarak gönderilen insanlara yönelik eğitim programları düzenlenmeli ve bu insanlara gerektiğinde tarım dışı ekonomik faaliyetlerde istihdam alanı meydana getirerek, tarımdaki gizli işsizliği azaltmak suretiyle kırsal kesimdeki ailelerin reel gelirlerini artırıcı politikaların oluşturulması gerekir. Bu bağlamda, GZFT analizlerinde tehdit olarak görülen niteliksiz insan gücünün önüne geçilmiş olacak, aynı zamanda önder çiftçi kavramı geliştirilerek üretim faktörlerini ekonomik ve teknik açıdan etkin kullanan işletme modellerini diğer çiftçilere yansıtılması sağlanmış olacaktır.

Diğer önemli bir husus ise, ürün inovasyonu (yerli çeltik türünü verim ve kalitesi yüksek türlerle melezleme), işlem ve yönetimde yeniliklerin geliştirilmesi (tarımda profesyonel yönetici ve potansiyel pazar talebini karşılayacak kâr amaçlı işletmelerin geliştirilmesi) ile dinamik pazarlar için katma değeri yüksek ürünlerde doğrudan ve dolaylı paydaşlar arasında kurumsal girişimleri geliştirmek başlıca hedefler arasında olmalıdır.

Bu proje ile Karacadağ bölgesi tarım sektöründe bir canlanma yaşanması, tarımsal işletmelere yönelik yatırımların artması ve pazarlama-işleme ve ambalajlama faaliyetlerinde bir gelişmenin görülmesi yapılacak olan desteklerin miktarına ve devamına bağlı olacaktır. Destek miktarlarına ve bu desteğin etkin kullanılmasına bağlı olarak, çiftçi ve kırsal kesimde yaşayanların refah seviyelerinde nispi artışların beklenilmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda, Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın Karacadağ bölgesinde kırsal kesimde yaşayanların sıkıntılarının ve koordinasyon eksikliklerinin giderilmesinde önemli bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alroe, H. and Kristansen, E.S., 2002, Towards a systemic research methodology in agriculture, rethinking the role of value in science, agriculture and Human Value N: 19, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, 2-23pp,
- Anonim, 1938, Türk Ziraatine Bir Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul, 304s.
- Anonymous, 1994, The final act of the Uruguay Round: a summary, International Trade Forum (1), International Trade Centre UNCTAD/GATT, Switzerland, 4-21.
- Arnon, I., 1989, Agricultural Research and Technology Transfer, Elsevier Applied Science, London and Newyork, 684p.
- Balit, S., 1993, Development support communication and agriculture, the road ahead, Development Communication Report (80/1), 1-4p.
- Blackie J. and Dent B., 1979, Information Systems for Agriculture, Applied Science Publishers Ltd., London.
- Borlaug, N. and Dowswell, C., 1988, World revolation in agriculture, Britannica Book of the Year, Encylopaedia Britannica Inc., Chicago, 4-15p.
- Csaki, C., 1999, Agricultural higher education in transforming Central and Eastern Europe, Agricultural Economics 21, 109-120.
- Dinar, A. and Keynan, G., 2001, Economics of paid extension lessons from Nicaragua, American Journal of Agricultural Economics, 83 (3), 769-776.
- Erol, İ., 1995, İktisadi gelişme açısından bilim ve teknoloji, Ege Vizyon, Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Yıl:3 (11), 22-25s.
- Hassan, D., Monier-Dilhan, S., and Orozco, V., 2011. Measuring consumers attachment to geographical indications. Journal of Agricultural and Food Industrial Organization, 9, 1-28.
- Karlı, B., Bilgiç, A., Boyacı, M., Atsan, T., Eren, G., Öcal Kara, F. Ve Akin Kurt, S., 2010. GAP Eğitim-Yayım Projesi Fizibilite Raporu, Şanlıurfa. s.1-73.
- Maguire, C., 2002, Changing expectations for higher agricultural education, IIEP Newsletter, October-December, 8p.
- Rivera, W.M., 2001, Agricultural and Rural Extension Worldwide: Options for Institutional Reform in the Developing Countries, Extension, Education and Communication Services, FAO, Rome, Italy, 49p.
- Rolls, M.J., et al., 1994, The Agricultural Information System for Smallholder Farmers in Peninsular, Malaysia, AERDD, Agricultural Extension and Rural Development Department, The University of Reading, Rural Extension and Education Research Report No:1, Reading, UK, 66p.
- Rossert, P., and Benjamin, M., 1993, Cuba's national wide experiment with organic farming, ILEA Newletters, 93, Vol: 9 No: 4, 28-29.
- Sattuci, M.F., 1993, Best to the future giving advice on organic farming, 11th. European Seminar on Extension Education, August 30-September 4, The Agricultural Training Center, Denmark.
- Suits, D. B., 1990, Agriculture, The Structure of American Industry, Adams, W (Ed), Eight Edition, McMillian Publishing Company, Newyork, 1-40p.
- Trail, T., 1993, Emprovement for rural youth future directions and strategies for rural programs worldwide, 11th. European Seminar on Extension Education, August 30-September, Denmark.
- Van der Bor, Brydan. M.J., and Fuller, A.M., 1995, Rethinking higher agricultural education in a time of globalization and rural restructuring, Journal of Agricultural Education and Extension, Vol. 2, Number 3, 29-40.
- Wagemans, M., 1995, From sectoral agricultural and natural policy to integrated rural policy, European Journal of Agricultural Education and Extension, Vol: 2, No: 2.
- Whitemore, C.T., 1995, Teaching interpersonal and transferable skills to students of agriculture: a case study Journal Of Agricultural Education and Extension 1(4), 87-106.

ÖZGEÇMİŞLER

Doç. Dr. Abdulkaki Bilgiç

1969 yılında Ağrı'da doğan Doç. Dr. Abdulkaki BİLGİÇ, ilk, orta ve lise eğitimini doğduğu ilde tamamlamış ve 1993 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden mezun olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın, üniversitelerimizin öğretim üyesi ihtiyacını karşılamak üzere 1994 yılında açmış olduğu yurtdışı yüksek lisans ve doktora bursu sınavını başarılı bir şekilde kazanarak Amerika Birleşik Devletlerine gitmeye hak kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Oklahoma Eyalet Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nde (Oklahoma State University College of Agriculture and Natural Resources Department of Agricultural Economics) 1998 yılında yüksek lisans ve 2001 yılında ise doktora derecesini tamamladıktan sonra yaklaşık birbuçuk yıl Georgia Üniversitesi'nde (University of Georgia) doktora sonrası çalışmalarda bulunmuştur. Nisan 2003 yılında yurda dönerek Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak işe başlamıştır. Eylül 2004 yılında Yrd. Doçent olarak ataması yapılan Abdulkaki Bilgiç, 2008 yılında Doçent unvanını almıştır. Halen aynı bölümde Doçent olarak çalışmakta ve tarım ekonomisi alanında çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışması bulunmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Aydın Alp

1 Mayıs 1968 tarihinde Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Bismil'de tamamladı. 1986–90 yılları arasında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümünde lisans öğrenimini başarıyla tamamladı. Yüksek Lisans öğrenimini 1990–1993 yılları arasında Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Anabilim dalında yapmıştır. Doktora öğrenimini 2000 yılında Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Anabilim dalında Prof. Dr. Ekrem Kün danışmanlığında tamamladı. 1994 yılında Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak başladı. Tahıl yetiştiriciliği ve ıslahı, gen kaynakları ve sitogenetik alanında yaptığı çalışmalarla 2000 yılında aynı üniversitede Yrd. Doç. Dr. unvanını almıştır. Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde üç yüksek lisans tezi ve beş ulusal araştırma projesi yönetmiş ve dokuzu uluslararası dergilerde, 19'u ulusal dergi ve bilimsel toplantılarda olmak üzere toplam 28 makalesi yayımlanmıştır. İngilizceyi iyi derecede bilmekte olan Aydın Alp evli ve bir çocuk babasıdır.

Aylin Örnek

Yıldız Teknik Üniversitesi'nden 1996 yılında şehir ve bölge plancısı olarak mezun oldu. Lisansüstü derecesini Mimar Sinan Üniversitesi'nde tamamladı, "*kentsel ve doğal çevrenin korunmasında üst yapısal yaklaşımlar ve sivil toplum kuruluşları*" konulu tezi hazırladı. 1997–1999 yılları arasında Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nda proje asistanı olarak özellikle kent tarihleri ve kurum tarihleri alanında birçok projede yer aldı. 1999–2002 yılları arasında şehir plancısı olarak özel sektörde çalıştı. 2002–2005 yılları arasında yeniden Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nda bu kez sivil toplum kuruluşları ile ilgili projelerde yer aldı. Ocak 2005–Nisan 2008 arasında Heinrich Böll Stiftung Derneği'nde kırsal kalkınma projelerinden sorumlu proje koordinatörü olarak çalıştı. 2008'den itibaren özel sektörde çalışmaktadır. 2010–2011 eğitim döneminde Gloucestershire Üniversitesi'nin Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları sertifika programını tamamlayan Aylin Örnek Diyarbakır Kalkınma Merkezi'nin üyesidir. Halen kalkınma alanında araştırmalarına devam etmektedir.

Doç. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör

Lisans ve yüksek lisans derecelerini Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) İstatistik Bölümünden almıştır. 1985–87 tarihleri arasında TÜBİTAK'da çalışmış; 1987 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümüne araştırma görevlisi olarak katılmıştır. 1992–97 tarihleri arasında Kanada'da Western Ontario Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yürüttüğü doktora çalışmasını "*İnsani Kalkınma ve Kadın İşgücü: Türkiye Deneyimi 1923–90*" başlıklı tezle tamamlamıştır. Halen ODTÜ Sosyoloji Bölümünde çalışmakta; Kadın Çalışmaları ve Sosyal Politika Yüksek Lisans programlarında kalkınma sosyolojisi, sanayi ve modernleşme sosyolojisi, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri gibi konularda dersler vermektedir. Toplumsal cinsiyet ve etnisiteye dayalı sosyal eşitsizlik, kadın istihdamı, kırsal kalkınma, çocuk işgücü ve eğitim sosyolojisi alanlarında araştırmalar yürütmektedir.

Canan Zengin

1979 yılında Mardin'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümünü 2004 yılında bitirdi. 2003–2004 yıllarında bitirme tezi için "*Bedensel Engelli Kişilerin Sağlık Durumları ve Aile Yaşamları*" konusunda bir araştırma hazırladı. Çalışma hayatına

katıldıktan sonra özellikle yerel yönetimlerin dezavantajlı gruplara yönelik araştırma ve uygulama çalışmalarında yer aldı. Zengin engelli grupları da kapsayan, kadın ve çocuklara yönelik çeşitli araştırma ve uygulama çalışmalarında görev aldı. Antropolojik olarak Türkiye de yaşayan çeşitli etnik gruplara (Türkmenler, Aleviler, Çingeneleler, Yezidiler ve Lazlar) ilişkin araştırmalarda bulunarak buna ilişkin makaleler yayınladı. Halen çeşitli araştırma ve uygulama çalışmalarında uzman olarak görev almaktadır.

Cengiz Çiftçi

1968 yılında Batman'ın Sason ilçesinde doğdu. Lisans derecesini ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü ile ODTÜ İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladı. Yüksek Lisans Derecesini ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında tamamladı. ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde 1992–1994 yılları arasında Kentleşme ve Nüfus hareketliliği projesinde asistan olarak, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalında 1994–1999 Yılları arasında araştırma görevlisi olarak çalıştı. Siyaset sosyolojisi uzmanlığı ile çeşitli kamu kuruluşu, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarında kadın, çocuk, kalkınma, afet hazırlığı, afet sonrası rehabilitasyon, kapasite geliştirme, sonuç odaklı izleme-değerlendirme, sosyal etki, göç, toplumsal dışlanma ve toplumsal içerme, yoksulluk, kültür alanlarında çalışmalar yaptı. 1999–2008 tarihleri arasında ulusal ve uluslararası alanda insani yardım çalışmaları gerçekleştirdi. Mar-mara, Düzce, Afyon, Bingöl, Hindistan ve İran Bam depremlerinden sonra insani yardım çalışmaları yaptı. 2000 yılından beri sivil toplum alanında aktif olarak çalışan Çiftçi, toplum temelli ve hak temelli çalışmalar konusunda kapasite geliştirme, yoksul, yoksun ve kırılgan gruplara yönelik sosyal içerme ve sosyal politika uygulamaları, sivil alanların geliştirilmesi konularında çalışarak katılımcı yöntemler geliştirdi. Evrensel insan hakları değerlerini temsil eden yeni nesil sivil toplum anlayışını savunan Çiftçi, farklı sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışmaktadır. Halen çeşitli kuruluşlarla sonuç odaklı izleme ve değerlendirme, kapasite geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir. Evli ve bir kız çocuğu babası olan Çiftçi bağımsız internet gazetesi Tempo 24'te sivil toplum alanlarında yazılar yazmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Pulat

5 Ocak 1963 tarihinde Bursa'da doğdu. 1986 yılında Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesinden mezun oldu. 1987–1992 yılları arasında Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Viroloji Anabilim Dalında doktora eğitimi ve tez çalışmalarını tamamladı. 1992–1993 yılları arasında Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesinde Mikrobiyoloji Anabilim Dalında öğretim elemanı olarak çalıştı. 1993–1994 yılları arasında Ankara Gülhane Askeri Tıp Akademisi Araştırma Biriminde yedek subay olarak askerlik görevini tamamladı. Aynı yıl Ankara'da kanatlı hayvan hastalıkları tanı laboratuvarı kurarak, kanatlı hayvan üretimi alanında çalışan işletmelere laboratuvar ve danışmanlık hizmeti verdi. 1995 yılı ortalarında Dicle Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Mikrobiyoloji Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak göreve başladı. Aynı fakültede bir süre dekan yardımcılığı görevinde bulundu. Halen Dicle Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Viroloji Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca, kanatlı hayvan, küçükbaş ve süt sığırcılığı alanında üretim yapan işletmelere proje uygulama ve danışmanlık hizmeti vermektedir.

Dr. Joost Jongerden

Doktora çalışmasını kır sosyolojisi üzerine yapmıştır. Hollanda Wageningen Üniversitesi öğretim üyesidir. Kırsal kalkınma çalışmaları, teknoloji ve çatışma çalışmaları alanında araştırmalar yapan Jongerden'in "mekânın toplumsal inşası", "teknoloji ve kimlik üretimi" konularında çeşitli makale ve yayınları vardır. Çalışmalarını Türkiye (Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri) üzerine yoğunlaştıran Jongerden Hollanda, Hindistan, Ekvator ve Gana üzerine de araştırmalar yapmaktadır. Jongerden evli ve iki çocuk babasıdır.

Yrd. Doç. Dr. M. Nedim Bayuk

1970 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Şanlıurfa'da tamamladı. 1991 yılında Gazi Üniversitesi Bolu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünü bitirdi. 1996 yılında Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2000 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında yüksek lisansını, 2004 yılında ise doktora öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesinde tamamladı. Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim dalına 2006 yılında Yardımcı Doçent olarak atandı. 2008 yılında ise Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine dekan yardımcısı olarak atandı. Halen Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğretim üyesi ve dekan yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Evli ve İki çocuk babası olan M. Nedim Bayuk, İngilizce bilmektedir.

Niyazi Kavar

1957 yılında Bingöl İli Genç İlçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu Genç'te, liseyi ise Bingöl'de okudu. 1981 yılında Hacettepe Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümünden mezun oldu. 1984 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığında mühendis olarak göreve başladı. Halen Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Müdürlüğünde mühendis kadrosunda çalışmaktadır. 2003 yılında Diyarbakır Valiliğinin toplam kalite yönetimi çalışmalarını başlattı. 2004 yılında Diyarbakır Valiliğinde yatırımcı ve girişimcilere rehberlik, yönlendirme, kamu kurumlarındaki sorunlarına müdahale edip çözüme kavuşturma gibi görevleri yerine getirmek üzere *Tek Adımda Yatırım Bürosu* oluşturma çalışmalarında bulundu. Halen Diyarbakır Valiliği Tek Adımda Yatırım Bürosu yöneticisi olarak çalışmaktadır. 2004 yılında Diyarbakır Valiliği bünyesinde KOSGEB *Sinerji Odağı* kurulması çalışmalarında aktif olarak yer aldı. KOSGEB Diyarbakır Hizmet Müdürlüğü kurulana kadar Sinerji Odağı sorumlusu olarak görev yaptı.

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünün Kamu Yönetimi Lisansüstü Uzmanlık Programına katılarak lisansüstü eğitimini tamamladı. Lisansüstü eğitiminde bitirme tezi olarak *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sına-i Haklar* konusunu inceledi. 1995 yılından beri Tüketici Hakları Derneği üyesi olan Kavar on yılı aşkın süredir Diyarbakır Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapmaktadır. Niyazi Kavar Kimya Mühendisleri Odası üyesi olarak çeşitli sivil toplum çalışmalarında bulundu.

2004 yılında bir grup uzmanla birlikte Kalkınma Merkezi Derneği'nin kuruluşunda yer aldı. Halen Kalkınma Merkezi'nin yönetim kurulu başkanlığını yürütmektedir.

Uzmanlık alanlarının içerisinde, kamu yönetimi, tüketici hakları ve mevzuatı, KOBİ'ler, ticaret hukuku, kooperatifçilik mevzuatı, dernekler mevzuatı, KOBİ'lere teşvik ve destekler, KOSGEB destekleri, girişimcilik, toplam kalite yönetimi, kalite yönetim sistemleri, proje hazırlama ve yönetme sayılabilir. Evli ve bir çocuk babası olan Niyazi Kavar İngilizce bilmektedir.

M. Tahir Dadak

İlk, orta ve lise öğrenimini Kozluk'ta tamamladı. Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesini bitirdikten sonra 1989 yılından itibaren Diyarbakır başta olmak üzere Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinin çeşitli illerinde kalkınma çalışmalarında yer aldı. Bu alanlarda birçok kalkınma programının uygulama, planlama ve koordinasyon çalışmalarında bulundu. Bu çalışmalar sırasında bölgede bazı yeni üretimlerin uygulanması, yaygınlaştırılmasına önemli katkıları oldu. Bunun yanı sıra birçok araştırma çalışmasının planlama, gerçekleştirme, koordinasyon ve yayım çalışmasında bulundu. Türkiye Kalkınma Vakfı'nda 12 yıl çalıştıktan sonra, 2001 yılında SÜRKAL Derneğinin kuruluş çalışmalarında yer aldı.

2004 yılında Diyarbakır ilinde bölgeyi de kapsayacak kırsal ve kentsel kalkınma ile ilgili konularda çalışmalarda bulunmak üzere yerelde değişik meslek gruplardan oluşan bir ekiple Kalkınma Merkezi'nin kuruluşunda yer aldı. Kalkınma Merkezi; araştırmalar, yoksullukla mücadele programları ve kapasite geliştirme çalışmalarına ilişkin planlama ve uygulamalarda bulunmaktadır. Merkez üyeleri; yerel dinamiklerle, yetkin ve gönüllü bir ekiple gerçekleştirecek bu çalışmaların daha etkili olacağına inanmaktadır. Bu amaçlarla ekip arkadaşlarıyla başta kırsal ve kentsel kalkınma olmak üzere bir dizi yenilikçi çalışmanın planlama ve uygulanması çalışmalarında yer almıştır.

ASHOKA Uluslararası Sosyal Girişimciler üyesi olup halen Kalkınma Merkezi Derneğinin koordinatörlüğünü yapmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Vedat Pirinç

1972 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde doğdu. İlkokulu, Diyarbakır'da İnönü İlkokulunda, orta ve lise öğrenimini ise Diyarbakır Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 1991 yılında Şanlıurfa'da bulunan Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü'ne kayıt yaptırdı. Harran Üniversitesi'nin kurulmasıyla, 1995 yılında aynı fakülteden Harran Üniversitesi Diploması olarak mezun oldu. 1996 yılında Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Aynı yıl Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 1999 yılında *Şanlıurfa Yerel Patlıcan Populasyonlarının Kendilenmiş Hatlarıyla Karşılaştırılması Üzerinde Bir Araştırma* konulu yüksek lisans tezini tamamladı. Doktora öğrenimine 2000 yılında, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı'nda başladı. Doktora tez konusu olan *Diyarbakır Karpuzunun (Citrullus lanatus cv."Sürme") In vitro Mikroçoğaltımı* çalışmasını 2004 yılında tamamladı. 2006 yılında yardımcı doçent olarak atandı. 2007 yılından itibaren Bahçe Bitkileri Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir.